1

UNIVERSA
MORALIS THEOLOGIA

AD USUM CONFESSARIORUM

AUCTORE P. CONSTANTINO RONCAGLIA

CONGREGATIONIS MATRIS DEI

CUM ANIMADVERSIONIBUS ET ADDITIONIBUS

P. JOSEPHI ALEXANDRI BAMBACARI

EJUSDEM CONGREGATIONIS

EDITIO ABSOLUTISSIMA

A P. OPTATO BELLOTTI

Ord. min. reg. obs. S. P. Francisci sacræ theologiæ Lectore Jubilato, in patrio regali lucano lyceo publico theologiæ moralis professore medullitus inspecta, et permultis aliis notis, et additionibus illustrata, locuplctata.

TOMUS V.

LUCAE

EX OFFICINA JOSEPHI JUSTI

MDCCCXXXIV

TRACTATUS DECIMUSTERTIUS

DE SEPTIMO

DECALOGI PRÆCEPTO

DE JUSTITIA ET JURE

Septimum decalogi praeceptum concipitur illis verbis: *Non furtum facies*. Voluit Deus hoc praecepto iis bonis, quae fortunae vocantur, consulere; et quamvis expresse solum furtum prohiberi videatur, nihilominus vere omnis illicita usurpatio proscribitur. At quia quae licite haberi vel illicite possunt, non innotescit nisi ex iis, quae de justitia et jure dicuntur, ideo quae ad ea pertinent primum explicabo.

QUAESTIO PRIMA

DE JUSTITIA ET JURE IN COMMUNI, ET DE DOMINIO

CAPUT PRIMUM

De justitia et jure

Q. I. Quid sit jus.

R. Jus tripliciter usurpatur. Primo, jus significat legem, secundum quam regulatur id, quod unicuique tribuendum est. Juxta hanc acceptionem dividitur jus sicut lex, scilicet, in naturale, positivum, divinum, humanum, civile, et canonicum, ut dicitur in tractatu de legibus. Secundo, jus significat potestatem a lege concessam, sive ea lex sit naturalis, sive divina, sive humana ad aliquid agendum, seu retinendum, seu recipiendum, seu etiam ad resistendum; ut

est e. g. jus, ne aliquis in tali loco aedificet, aperiat fenestras etc. Sicut jus primo modo sumptum est regula justitiae, secundum quam decernitur quid unicuique tribuendum sit, ita secundo modo sumptum, est conditio necessaria, ut justitia decernat quid unicuique tribuendum sit; cui enim non competit potestas ad aliquid agendum, retinendum, recipiendum etc. nulla res potest esse debita ex justitia.

Jus secundo modo sumptum dividitur in *jus ad rem, et jus in re.* Jus ad rem tradit actionem in personam, adeo ut sit obligata ad dandam aliquam rem, non vero tradit actionem in ipsam rem; unde si ipsa res distrahatur, habens jus ad rem non potest agere, ut eadem sibi tradatur, sed habet actionem in personam, quae ipsam distraxit. Ut plurimum istud jus ad rem oritur ex aliquo titulo, quem habemus, ut nobis res tradatur, e. g. ex emptione, donatione, electione, praesentatione etc. Jus in re dat actionem non solum in personam, sed etiam actionem realem in ipsam rem, ita ut semper illius sit, qui habet jus in re ad illam. Molin. *tr.* 2. *de just. d.* 2. Less. *l.* 2. *c.* 2. *d.* 2. *num.* 10. Tertio, jus idem significat ac justum et aequale, unde est objectum, circa quod directe et immediate versatur justitia. D. Thom. 2. 2. *q.* 66. *art.* 1. Non est igitur hic sermo de jure morali, hoc est, de eo, quod faciendum est non ex justitia, sed honestate aliarum virtutum, ex. gr. gratitudinis, liberalitatis etc. sed de jure stricto modo sumpto, quod legale dicitur, et consistit in hoc, quod detur unicuique quod suum est, et quantum ipsi debetur. Porro hoc jus tres exigit conditiones. Prima, ut simpliciter et stricte aliquid sit debitum. Secunda ut servetur aequalitas, hoc est, tribuatur quantum alicui debetur. Tertia ut sit ad alterum.

Q. II. Quid sit justitia, et quotuplex.

R. I. Frequenter in s. Scriptura justitia sumitur pro collectione omnium virtutum: cum enim justum significet adaequationem et commensurationem cum alio, hinc est collectionem omnium virtutum dici justitiam, quia homo illas habens, bene adaequat, et commensuratur cum omni regula moralitatis. In hoc sensu dicitur Matth. 5. *Beati qui esuriunt justitiam;* et *nisi abundaverit justitia vestra etc.* sicut etiam in eodem sensu dictum fuit de s. Josepho Matth. 1. *Vir ejus cum esset justus etc.* In eadem significatione tribuitur gratiae habituali et charitati nomen justitiae, quia important debitam adaequationem, et commensurationem cum Dei mandatis; ac proinde D. August. *de natur. et grat. cap.*

28. ait: *Charitas inchoata, inchoata justitia est; charitas magna, magna justitia est: charitas perfecta, perfecta justitia est.* Modo autem non est sermo de justitia secundum hanc acceptionem.

R. II. Justitia significat particularem virtutem, qua voluntas inclinatur ad reddendum alteri quod ipsi adaequate debetur. Hoc modo accepta definitur: *Constans et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuendi.* D. Th. 2. 2. *qu.* 58. *art.* 1. et quamvis haec definitio tradatur ab Ulpiano *leg. Justitia ff. de just. et jure*, nihilominus communiter admittitur etiam a theologis et canonistis. * Reiffenst. *theol. moral. tr.* 7. *dist.* 2. *n.* 3. *et* 4. Sylv. *in* 2. 2. d. Th. *l. c.* * *Ly voluntas* significat actum voluntatis tribuendi unicuique jus suum, nihilominus eo quod dicatur *constans*, significatur ab habitu virtutis derivare; nam actus virtutum non sunt constanter et permanenter in subjecto sicut habitus, sed transeunter. Dicitur *perpetua*, ad significandum, justitiam non ad tempus inclinare ad servandam aequalitatem cum altero, sed in omni occasione et tempore. Additur *jus suum unicuique tribuendi*, hoc est, tribuendi alteri totum id, quod ipsi debetur, nempe ad aequalitatem (1). Hinc patet, justitiam proprie solum esse ad alterum; nam petit facere aequale, et nemo proprie potest dici aequalis sibi.

Justitia hoc modo sumpta dicitur a s. Thoma *art.* 2. nobilissima inter alias virtutes, quae resident in appetitu. Primo quia aliae virtutes resident in appetitu sensitivo, nimirum fortitudo in irascibili, et temperantia in concupiscibili, in ipso vero non potest residere justitia, utpote quia non valet attingere proportionem, quae est unius cum alio, uti requiritur ad hoc, ut justitia jus suum adaequate alteri tribuat. Residebit ergo in voluntate eam rectificando, ut velit jus suum adaequate alteri tribuere. Secundo quia aliae virtutes solum faciunt bonum illum, in quo sunt: justitia vero extenditur etiam ad alios, faciens cum ipsis aequalitatem. Ex hoc autem s. Thomas ponit aliud discrimen inter justi-

(1) Vel potius justitia definitur *virtus moralis firmans voluntatem ad perpetuo reddendum alteri jus suum ad aequalitatem*: quae quidem aequalitas consistit in commensuratione rei, quae reddi debet cum alterius jure. Et haec est causa ob quam dicitur justitiam attingere *medium rei*, quod medium semper idem est respectu cujuscumque personae sive nobilis, sive plebejae etc. Caeterae vero virtutes servant *medium rationis*, quod pro personarum diversitate diversum est; sic v. g. temperantia infirmo aliter ac sano alimentorum mensuram determinat.

tiam, et alias virtutes morales, dicendo istas respicere medium rationis, justitiam vero medium rei. Ita autem loquendo s. Doctor, non voluit significare justitiam non attendere medium rationis, cum et ipsa reguletur a prudentia, quae medium rationis praescribit omnibus virtutibus, sed quod ipsa non tantum praescribit medium rationis, prout convenit operanti, sed etiam ut aliis reddatur, quantum ipsis debetur. Aliae igitur virtutes solum rectificant in ordine ad proprium subjectum, praescribendo directionem passionum, prout ipsi congruit, e. g. ne nimis comedat, ne nimis irascatur etc. justitia vero respicit rem, quae constituit aequalitatem cum alio, ideoque dicitur respicere medium rei, quamvis et istud medium sit respectu justitiae medium rationis.

R. III. Justitia dividitur in commutativam, distributivam et legalem: D. Thom. 2. 2. *q.* 58. *art.* 7. *ad* 2. Commutativa est partis ad partem, ut scilicet unusquisque det alteri quod suum est, et ita intervenit in omnibus contractibus. Distributiva est totius ad partes, unde habet locum, quando a communitate, sive a principe, sive a superiore distribuuntur praemia et bona communia inter personas particulares. Justitia legalis est partium ad totum. Sed ut melius haec omnia percipiantur

Q. III. Quid sit justitia legalis.

R. Justitia legalis bene dicitur esse ea, *qua partes communitatis ordinantur ad promovendum bonum totius.* Cum igitur bonum commune habeat praestantissimum jus ut sustentetur et promoveatur atque id fieri debeat ab iis, qui sunt partes et membra communitatis, hinc dicitur adimplere justitiam legalem ille, qui quatenus membrum et pars communitatis procurat promovere et sustentare commune bonum. Sed quia non melius sustinetur et promovetur bonum commune, quam observantia legum, hinc est principale munus hujus justitiae esse attendere ad legum observantiam ac proinde bene dicitur legalis. Non nego tamen bonum commune non esse etiam aliis mediis promovendum: unde quando opus est, pro tali bono conservando partes communitatis tenentur etiam propriam vitam exponere. Haec justitia dicitur etiam *generalis*, quia respicit bonum commune et quia alias movet virtutes ad promovendum et substentandum bonum commune.

Hic etiam advertere est, quod quando communitas non accipitur ut totum, sed ut singularis persona, tunc interce-

dit inter ipsam et suas partes justitia commutativa. Ita intervenire solet, quando aliquid vendit particularibus personis, conducit eorum opera etc. Ita etiam evenit, quando communitas aliquem eligit, ut ipsam gubernet, defendat etc. quia tunc se habet communitas, ut pars, quae cum alia contrahit parte. Hinc persona, quae eligitur cum non solum teneatur ex justitia legali ad promovendum bonum commune, sed etiam ex justitia commutativa propter contractum cum ipsa factum, veluti cum altera comparte, dum fuit electus etc. tenetur ad restitutionem damnorum, si ex sua culpa communitas aliquid damni patiatur. Lugo *disp.* 1. *sect.* 2. *n.* 31. *et* 35. Palaus *hic p.* 2. *n.* 4. * Conc. *de just. et jur. l.* 2. *cap.* 3. *

Q. IV. Quid sit justitia distributiva.

R. Justitia distributiva est ea, *qua bona communia distribuuntur inter personas communitatis, seu civitatis, attenta proportione meritorum*. Cum igitur pertineat ad Superiorem bona communia distribuere, haec virtus praecipue in eodem Superiore reperitur, et consistit in recta voluntate haec communia bona distribuendi, ac postea in distribuendo juxta cujuscumque merita.

Quia vero attendit merita personarum, inter quas sunt haec bona distribuenda, ideo dicitur ea non attendere aequalitatem rei ad rem, sed proportionem, ut dicunt, geometricam, quae consistit in hoc, quod eadem proportio, quae est inter merita, sit etiam in distributione bonorum. Sunt v. g. duo, quorum unus habet meritum ut octo, alter ut quatuor, et sunt distribuendi sex nummi aurei ex communi aerario: primo cum habeat meritum excedens pro medietate meritum secundi, tribuendi sunt quatuor nummi aurei et duo secundo; nam merito excedenti pro medietate meritum alterius, correspondent duae partes bonorum, quae erant distribuenda; alteri vero una sola pars. Hic tamen advertas justitiam distributivam non solum attendendam in distributione bonorum fortunae, nempe divitiarum, sed etiam officiorum, et dignitatum saecularium; nam cum ista habeant rationem praemii, ratio dictat distribuenda esse juxta merita, adeoque dignioribus. Praeterea si praetermittantur digniores, ut conferantur minus dignis, necessario sequitur grave nocumentum bono communi; minus etenim perfecte administrabitur justitia; non eo, quo par est, zelo cura erit de bonis moribus; subditi de talibus obmurmurabunt electionibus, et ob digniores praetermissos civium

concordia diminuetur: quapropter clare patet obligatio distribuendi dignitates saeculares dignioribus. Sanch. *in consil. l.* 2. *cap.* 1. *dub.* 36. Less. *l.* 2. *cap.* 32. *dub.* 3. *a n.* 15. Palaus *disp.* 2. *p.* 11. §. 2. *n.* 15.

Q. V. Quid sit justitia commutativa.

R. Justitia commutativa est ea, *qua redditur unicuique res propria secundum aequalitatem rei, quae redditur, ad rem quae debetur*. Hinc dicitur justitia commutativa attendere proportionem arithmeticam rei ad rem, seu quantitatis ad quantitatem, quod est idem, ut tantum reddatur, quantum debetur. Ipsius praecipuus actus est restituere; nam cum actus adaequatus istius virtutis sit unicuique tribuere, quod suum est, et id maxime servetur in restitutione, qua denuo dominus constituitur in possessione rei suae, ideo restitutio dicitur ipsius actus principalis. Habet etiam locum in emptionibus, venditionibus, caeterisque contractibus; sicut etiam in injuriis factis per vulnera, homicidia etc. nam ad ipsam pertinet jus alterius illaesum servare, unde vult restitutione compensanda damna quocumque modo alteri illata.

Ad justitiam commutativam etiam reduci potest punitio, quam facit judex, vel Superior de sceleribus malefactorum; cum per talem actum justitiae, quae dicitur vindicativa, puniatur malefactor poena aequali delicto, et reipublicae restituatur honor amissus ob scelus sui civis. Praeterea judex fecit pactum, et se obligavit reipublicae ad malefactores puniendos. Ex his autem sequitur judicem teneri ad resarcienda reipublicae damna quae frequenter ex omissione punitionis malefactorum oriuntur (1).

Hic etiam advertere est justitiam commutativam saepe esse distributivae conjunctam, sed secundum diversas considerationes. Demus e. g. vel ex pacto vel ex lege vel consuetudine, vel voluntate alicujus testatoris distribuenda esse plura bona juxta scientiam, seu paupertatem etc. plurium personarum, hic habet locum justitia distributiva et commutativa. Justitia distributiva habet locum, quatenus facit computationem et comparationem inter scientiam unius

(1) Habet insuper justitia vindicativa connexionem cum legali, quatenus et ipsa tendit ad observantiam legum, et eum distributiva quatenus eamdem servat relationem peccati ad poenam, et meriti ad praemium. Tandem vindicativa justitia non solum relationem habet eum commutativa, sed illam etiam, etsi per accidens, involvit, prout innuit ipsemet Auctor.

et scientiam alterius, paupertatem unius et paupertatem alterius, et ita dicitur respicere proportionem geometricam, ut cum tali proportione bona relicta distribuantur. Facta autem tali computatione et comparatione, si uni debeantur centum alteri viginti, hujusmodi danda sunt ex justitia commutativa; nam jam jus unius est ad centum et non redditur ipsi aequale, si centum non tradantur et ita dicatur de eo, cui debentur viginti. Non reddendo autem aequale, laeditur justitia commutativa, quae vult illaesum jus illius particularis personae, et ita consurgit obligatio restitutionis.

Hinc patet nudam distributionem rerum non inducere obligationem restitutionis, etiamsi non fiat attenta majori, vel minori qualitate personarum. Demus ex. g. aliquem sine ulla obligatione distribuere bona sua, certe nullam habet obligationem restituendi, quamvis minus pauperi daret plus quam alteri, qui esset magis pauper. Ita etiam habemus ex evangelica parabola, non fuisse redarguendum dominum, qui operariis dedit quantum ex pacto cum eis convenerat, quamvis et totidem dedisset iis, qui minus laboraverant; nam poterat dare juxta suam voluntatem, quod suum erat. Dumtaxat ergo consurgit obligatio restitutionis, quando distributioni faciendae superadditur obligatio ex justitia commutativa; scilicet quando aliquid est distribuendum vel ex natura rei, quia communis est, vel ex lege, vel ex pacto, vel ex voluntate testatoris. In his casibus ii, quibus est facienda distributio, habent jus rigorosum, ut tantum debeatur, ut supra dictum est.

Q. VI. Quae vitia opponantur justitiae.

R. I. Justitiae legali potest dici opposita legalis injustitia, quae consistit in violatione, seu relaxatione legum. Hic autem observare oportet quod sicut quamvis inobedientia reperiatur generaliter in omni peccato, non est tamen circumstantia specialiter aperienda in confessione, nisi quando quis peccaret in contemptum legis, tunc etenim non est amplius circumstantia generalis, sed specialis; ita quamvis in omni actione mala reperiatur alicujus legis transgressio, nihilominus haec transgressio, seu injustitia legalis non fit speciale peccatum, nisi violetur animo contemnendi bonum commune, vel ex contemptu legis, vel ex affectu contra bonum commune machinandi.

R. II. Vitium oppositum justitiae distributivae est acceptio personarum. Hoc vitium non datur, nisi quando quod distribuendum est, debetur etiam ex justitia commutativa.

Cum igitur tunc, postquam justitia distributiva consideravit proportionem meritorum, unusquisque habeat jus ut sibi tradatur quantum ex tali proportione sibi debetur, merito conquereretur si non servaretur tale jus, dando ex. g. sex habenti meritum ut decem, et octo habenti meritum ut sex; et in hoc consistit vitium acceptionis personarum.

R. III. Vitium oppositum justitiae commutativae dicitur injustitia, quatenus sub hoc generali nomine comprehenduntur omnia vitia, quae inferunt proximo nocumentum sive in vita, sive in honore, sive in bonis externis. Supersedeo autem a singulis enumerandis, cum de iis ex professo agendum sit infra examinando omnia ea, ex quibus consurgit obligatio restitutionis; sicut etiam dum agemus de fraudibus et injustitiis, quae interveniunt in contractibus.

Injustitia hoc modo sumpta potest ita definiri: *Habitus quo voluntarie infertur inaequale contra jus alterius etiam volentis, si ejus voluntas non sit justa, et pura*. Dicitur *habitus quo voluntarie etc.* etenim nemo dicetur injuste operari, nisi voluntarie laedat jus alterius. Advertere tamen est, quod licet aliquis operans inculpabili inadvertentia contra alias virtutes, nullatenus dicatur facere contra illas, nihilominus potest aliquid fieri contra justitiam etiam a nolente. Ratio discriminis est, quia cum aliae virtutes respiciant solum medium rationis, et nullatenus dicatur facere contra rationem, qui ex inculpabili inadvertentia operatur, ideo non dicitur ponere actum contra talem virtutem. Ita non dicitur contra temperantiam peccare, qui inadvertenter inebriaretur, quia ignoranter biberet vinum, cui aliquid admixtum esset ad inebriandum. Justitia vero quia respicit medium rei, ideo potest poni injustum etiam inadvertenter cum etiam inadvertenter possit laedi jus alterius et poni inaequale. Ex hoc consurgit obligatio restitutionis in possessore bonae fidei, ut suo loco videbimus. Additur in allata definitione, *etiam volentis, si ejus voluntas non sit justa et pura*. Quamvis igitur ut plurimum volens non patiatur injustitiam, unde in regula 27 juris in 6, dicitur *Scienti et consentienti non fit injuria*, nihilominus id non habet locum primo si voluntas non sit justa. Tunc autem talis non esset, quando esset de re, quae cederet in alterius praejudicium, vel prohibita esset a lege. Ita si pater consentiret ut alter ipsi auferret, quae sunt necessaria pro alendis filiis, non proinde ipse excusaretur a peccato. Si pupillus consentiret ut damnificaretur, adhuc committeretur injustitia, quia

hoc est prohibitum a lege. Idem dicas de marito consentiente in adulterium uxoris, quia per legem matrimonii talis cessio est omnino injusta etc. Verum tamen est in omnibus his casibus non fieri contra justitiam cedentis juri suo, sed contra illam virtutem, cui consentiens propriae injuriae non potest cedere; ita peccans cum uxorata consentiente marito, non facit injuriam marito, ut personae particulari sed prout non potest dare consensum contra leges matrimonii. Qui volentem interficit, non injuriam facit occiso, sed Deo, qui est dominus vitae et reipublicae, cujus est pars, et ita non tenetur ad restitutionem. Si accipiat bona a pupillo, invito tutore, non peccat contra pupillum, sed contra jus tutoris et legem, adeoque supposito talem acceptionem ex lege esse irritam, consurgit obligatio restituendi. Secundo voluntas consentientis debet esse *pura*, nam si aliquis vellet injustitiam vel ex metu vel ex ignorantia vel etiam ex necessitate, ut quando quis ex necessitate recipit mutuum cum usura, non proinde ex consensu mutuatarii, mutuans excusaretur a peccato et restitutione, quia non haberet titulum usuras retinendi.

Regulae in praxi observandae.

Necesse est confessarium animadvertere facillime graviter peccare contra justitiam distributivam illos, quibus incumbit distribuere officia et dignitates. In iis distribuendis plurimam partem solent habere amicitia et vinculum sanguinis, quando solummodo attendendum est meritum personarum. Quod si juxta veriorem sententiam graviter peccari potest in ipsae lectione digni, si dignior praetermittatur, quid dicendum, si ut mos geratur amico vel consanguineo, indignus eligatur? Animadvertat ulterius confessarius hujusmodi electores teneri posse ad restitutionem, ut suo loco dicetur, loquendo de omissione dignioris in electionibus. Caeterum jam dixi in tractatu de beneficiis, quae sint consideranda ad dignoscendum qui sint digniores. Inter caetera autem moneat confessarius maximam rationem habendam esse probitatis; nam viri etiam excellentes et docti, si sint mali, utuntur non raro acumine ingenii ad nocendum. Verum tamen est solam probitatem non esse attendendam; nam vir probus, sed incapax et indoctus, orabit quidem, at non bene diriget negotia, nec recte justitiam administrabit.

CAPUT II.

De dominio et possessione

Q. I. Unde dimanaverit rerum dominium.

R. Rerum dominium introductum est jure gentium. Id autem probatur, quia nullibi reperitur rerum dominium fuisse jure divino introductum, sed potius Deus constituit hominem dominum omnium rerum et solum ex s. Scriptura habemus assignasse ex speciali indulgentia Israelitis terram Chananaeorum. Neque etiam habetur divisionem, et rerum dominium introductum fuisse jure naturae; nam ipsa potius inclinasset, ut omnia essent communia et solum propendit in talem divisionem, suppositis inconvenientibus, quae orta fuissent ex hominum malitia, si omnia fuissent communia. Non per hoc tamen nego, facta rerum divisione, rem non pertinere jure naturae ad illum, qui eam occupavit, sed dico talem divisionem non fuisse ex primaeva naturae inclinatione.

Remanet ergo rerum divisionem et subinde dominium introductum esse jure gentium. Cum igitur si omnia fuissent communia, fere nullus voluisset applicare ad id, quod commune esset et e converso; et propter nostras cupiditates voluisset unusquisque sibi omnia usurpare, ex quo ortae fuissent continuae rixae, inimicitiae, sterilitas agrorum, quos fere nemo etiam pro aliis voluisset colere etc. communiter consenserunt homines in rerum divisionem; et subinde ut unusquisque haberet dominium partis sibi assignatae, et in hoc communi consensu consistit jus gentium.

Dices talem divisionem factam jure gentium fuisse illicitam, utpote factam contra jus naturae inclinantis ad hoc ut omnia sint communia. Verum advertendum aliud esse jus naturae praeceptivum, aliud jus naturae permissivum. Contra primum non licet operari, bene autem contra secundum; et ita quamvis matrimonium sit jure naturae permissum, bene stat posse multos ab eo abstinere, immo, quampluribus esse prohibitum. Divisio ergo rerum fuit solum contra jus naturae permissivum, immo supposita hominum malitia et effraena nostra cupiditate, talis divisio fuit juri naturae conformis, cum velit jus naturale removendas esse occasiones litium etc. Cum hoc tamen bene stat aliqua adhuc esse communia, ut civitates, plateas, itinera, mare, flumina etc. Item quamvis prima rerum divisio facta fuerit jure gentium,

modo tamen stat ex juribus particularibus principum factas fuisse diversas divisiones, vel proxime ex pacto, conventione, donatione, emptione, haereditate etc. * Vid. Laym. *lib.* 3. *tr.* 1. *cap.* 5. *n.* 5. *

Q. II. Quid sit dominium, et quotuplex.

R. I. Dominium generaliter sumptum definitur: *Facultas utendi re in omnes usus a lege permissos*: * Bartol. *in l. Si quis vi* §. *Differentia n.* 4. *ff. de acquir. poss.* quem sequuntur communiter DD. * Sub hac ampla significatione continetur quaecumque facultas, quam habeat homo circa aliquam rem.

R. II. Dominium generaliter sumptum dividitur in dominium jurisdictionis et proprietatis. Dominium jurisdictionis importat facultatem, quam habent Superiores ad gubernandum, judicandum, puniendum subditos suos et ad exigendum ab eis emolumenta etc. (1). Quia tamen non praestat jus strictum ad disponendum dispotice de rebus subditorum, ideo aliquatenus deficit a perfectione dominii, et illud habentes non minus dicuntur domini quam parentes.

Dominium proprietatis definitione communiter accepta dicitur: *Facultas utendi re, ut propria, quoad omnes usus a lege permissos in suum commodum*. Dicitur, *facultas utendi re ut propria*, ad significandum habentem dominium proprietatis, habere jus utendi re non nomine alterius, sed propria facultate. Subditur, *quoad omnes usus*, nam habens plenum dominium, de quo loquimur in praesenti, potest etiam substantiam rei distrahere, non ita vero habens usumfructum, vel usum nudum de quibus infra. Dicitur *in suum commodum*, nam dominium proprietatis respicit domini commodum, e contra vero dominium jurisdictionis commodum subditorum. Dum vero dicitur, *quoad omnes usus a lege permissos*, non ideo diminuitur perfectio dominii proprietatis; nam solum dicimur posse id, quod licite possumus, et usus contra legem debet potius dici abusus. Hinc inferunt DD. habentem majoratum, quem non potest distrahere, non proinde non habere ipsius proprietatem; etenim prohibitio illum distrahendi provenit a lege, alias supponen-

(1) Et hujusmodi dominium subdividitur in *civile*, et *ecclesiasticum*; Primum est potestas subditos regendi quoad temporalia; et quoad spiritualia secundum.

te in dominio majoratus dominium proprietatis (1). Quae dicta sunt verificantur tantum de dominio perfecto et pleno, non vero de dominio imperfecto et semipleno, ut quando aliquis habet dominium proprietatis, non vero usumfructum, et e contra: vel quando aliquid est inter plures dividendum. * Molin. *de justit. tr.* 2. *d.* 3. Covarr. *var. resolut. lib.* 1. *cap.* 15. *n.* 14. *

Q. III. Quomodo transferatur rerum dominium.

R. Translatio dominii potest a triplici voluntate derivare, dummodo tamen ille, qui vult transferre in alterum dominium alicujus rei, sit illius dominus; nam alias non potest alteri dare, quod ipse non haberet. Prima est voluntas Dei, qui est dominus omnium, ut quando voluit transferre regnum Chananaeorum in Israelitas, et regnum Saul in David. Oportet tamen ejus voluntatem apparere per constantem et expressam revelationem, alias non est praesumenda. Apparet etiam quae sit voluntas Dei per jus naturae: ita filiatio, cui ex jurae naturae debetur successio in bonis paternis, demonstrat talem etiam esse Dei voluntatem. Secunda est voluntas hominis, qui sit dominus rei, neque illi prohibitum sit aliqua lege, quin in alium transferat ejus dominium. Quia tamen unus homo ad alterum hominem non ordinatur per solum internum consensum, oportet voluntatem hominis esse aliquo pacto signis externis expressam, et ordinarie id fit per aliquem contractum. Tertia est voluntas principis per leges transferentis in alterum aliorum bona, ut evenit in lege praescriptionis.

Q. IV. Quotuplex sit dominium imperfectum.

R. Dominium imperfectum habetur per usumfructum, usum nudum, emphyteusim, et feudum. Ususfructus dicitur, jus *utendi, et fruendi aliena re, salva rei substantia*. Habens igitur usumfructum alicujus rei potest ea uti in suum commodum, quod non potest creditor respectu pignoris, et rei hypothecatae. Dicitur etiam habere jus fruendi, quia potest in alterum transferre tale jus sicut etiam alteri locare, quod non potest facere habens usum nudum. Tenetur tamen curare, ut salva sit substantia rei, cujus habet

(1) Dominium proprietatis subdividitur in *altum*, et *humile*: primum habet Princeps supremus, disponendi nimirum de rebus, et actionibus subditorum ad bonum commune; secundum illud est, quo gaudet privatus quicumque in re sua. *humile* dominium subdividitur in *plenum*, seu *perfectum*, et *semiplenum* seu *imperfectum*; verum de postrema hac dominii specie satis loquitur Auctor.

usumfructum, nec potest eam distrahere et alienare, ut potest facere, qui habet dominium proprietatis, et solum potest fructibus talis rei ad suum libitum perfrui: * *l. Plenum ff. de usu, et l. Hactenus ff. de usufruct.* *

Quia usufructuarius tenetur curare, ut semper sit salva res, cujus habet usumfructum, ideo si sua negligentia in totum, vel in partem pereat, tenetur ad compensandum damnum domino directo. Ex obligatione etiam faciendi, ut salva remaneat rei substantia, tenetur usufructuarius gregis alia substituere loco capitum demortuorum; usufructuarius vineae novas vites plantare loco earum, quae pereunt etc. Item usufructuarius domus eam mediocribus sumptibus resarcire; quod si pereat et distrahatur sine culpa usufructuarii, domino directo periret. Less. *l. 2. cap.* 3. *dub.* 4. *num.* 18. Lug. *disp.* 2. *sect.* 3. *n.* 39. Verum tamen est, in his omnibus standum esse legibus municipalibus locorum, si aliter disponant.

Usus nudus dicitur: *Jus utendi re aliena ad proprium tantum commodum, non ad alienum, salva rei substantia.* Differt ab usufructu, quia usufructuarius uti potest fructu et commoditate rei, cujus habet usumfructum, etiam ad commodum alterius; ita usufructuarius domus potest etiam aliis locare. Habens vero usum nudum solum potest uti re in suum commodum, et ita solum ipse potest uti domo ad habitandum; vel si habeat usum nudum equi, solum ipse potest eo uti, non vero alteri concedere. * Molin. *l. c. disp.* 7. *

Cum certum sit usum esse diversum et separabilem a dominio in rebus, quae usu non consumuntur, et ita non est dominus domus vel equi, habens usum istarum rerum, est nihilominus magna controversia, an usus distinguatur a dominio in rebus, quae eodem usu consumuntur: ita sunt cibus, potus, pecunia etc. Videtur Joannes XXII. definivisse non distingui in sua extravaganti, quae incipit: *Ad conditorem*, et duabus aliis sequentibus. At contrarium pronuntiavit Nicolaus III. *cap. Exiit qui seminat de verbor. signific.* et Clemens V. *Clement. Exivi de paradis. eod. tit.* Unde voluerunt fratres minores habentes usum talium rerum, non posse earum dici dominos; et in aliis religiosis possidentibus talia bona dominium esse apud communitatem. Hanc sententiam tenent theologi et probant distinguendo jus irrevocabile et independens, a jure revocabili et dependente ab alterius voluntate. Dicunt subinde habentes tale jus revocabile et dependens, non esse dominos etiam rerum, quae usu

consumuntur; nam si pendeat ab alterius nutu, ut pendere debet in religiosis, excludit veram rationem dominii. Lug. *disp.* 2. *sect.* 3. Palaus *de just. in gener. disp. unic. p.* 5. *n.* 6. Less. *l.* 2. *cap.* 3. *d.* 8. Admittunt vero dominium non distingui ab usu in rebus usu consumptibilibus, quando jus ad usum est irrevocabile et independens. De hoc jure dicunt loquutum fuisse Joan. XXII.; vel loquutum fuisse, non quia vellet definire, sed ut doctorem particularem. At cum nihil conferat ad praxim, in hac materia non amplius immorabor.

Emphyteusis est contractus, quo *res immobilis alicui traditur fruenda, sub obligatione pensionis solvendae domino proprietatis*.

Feudum dumtaxat differt ab emphyteusi, quia in emphytheusi solvitur domino directo pensio realis; in feudo vero pensio personalis, scilicet specialis fidelitas et obsequium. Sed de his suo loco agendum est.

Q. V. Quid sit possessio.

R. I. Relicta nominis ethymologia, dico quod possessio facti, sive actus possidendi, bene ita definitur: *Rei detentio, corporis et animi, jurisque adminiculo*. Ut igitur aliquis dicatur rem aliquam possidere, primo non sufficit, ut eam actione corporis detineat; ita depositarius detinet corpore rem apud se depositam, et nihilominus non est dominus illius. Item non sufficit animus aliquam rem possidendi; et ita non dicor e. g. possidere pisces, quos habeo animum capiendi. Ad possessionem igitur facti requiritur ut res de facto detineatur animo eam possidendi. Additur, *juris adminiculo*, hoc est, necesse est jus non resistere faciendo aliquos incapaces dominii et possessionis; non est vero necesse positive favere, et ita licet jus non faveat furi, adhuc tamen dicitur possidere rem, quam furatus est. * Videatur Molin. *l. c. disp.* 12. *

R. II. Possessio juris, sive facultas ad possessionem actualem definitur: *Jus insistendi alicui rei tamquam suae non prohibitae possideri*. Dicitur, *jus insistendi rei tamquam suae*, hoc est, utendi omnibus remediis ad removendum, quod impedit pacificam possessionem. Non tamen debet talis possessio esse prohibita aliqua lege; quamvis etenim possessione facti possimus possidere ea etiam, quae nobis non competunt, attamen non dicimur habere jus et facultatem ad possidenda ea, quae nobis lex prohibet possidere. Ita quamvis possessione facti fur possideat, quae furatus est, non ta-

men dicitur habere jus et facultatem ad ea possidenda, cum sit ei omni jure prohibitum.

Q. VI. Quotuplex sit possessio.

R. Possessio est duplex, civilis nempe, et naturalis. Prima est ea, qua solo animo res possidetur, ut quando quis est absens a re sua; et dicitur civilis, quia potius derivat a jure, quam a natura; haec enim exigit ad possessionem praesentiam rei. Naturalis possessio consurgit ex hoc, quod dominus sit praesens rei suae, ut si habitet in sua domo, existat in suo fundo etc. Hinc hae duae possessiones possunt separari; ut si quis me violenter ejiciat e domo mea, ille potest habere possessionem naturalem, ego vero civilem.

Q. VII. Quot modis acquiratur possessio; et quae sint ejus privilegia.

R. I. Possessio acquiritur possessione vera, ficta, et civilissima. Quando quis vult possidere rem quae nullius erat domini, ut piscem maris, gemmam in littore maris etc. requiritur apprehensio vera, seu ut vere apprehendatur: *leg.* 1. §. 1. *ff. de acquir. possess.* Ita etiam dicitur possidere possessione vera fundum, qui ipsum calcat, et domum, qui ipsam inhabitat. Quando vero res est alicujus domini, qui vult alteri tradere ejus possessionem, sufficit apprehensio ficta, ut si tradantur claves domus, instrumentum, in quo continetur jus ad illam rem etc. *l. Clavibus* 74. *ff. de contrah. emption.* Sicut etiam dicitur apprehendi oculis et aspectu; ut si dominus ostendendo rem, quam mihi vult dare, intendat dare illius possessionem: *l.* 1. §. *Si jusserim ff. de acquiren. possess. leg. Quod meo* §. 3. *Si venditorem ibid.* Civilissima est ea, quae habetur sola juris dispositione absque corporis et animi adminiculo. Hinc apud aliquos haeres etiam nesciens dicitur possidere possessionem defuncti, cujus haereditas illi debebat obvenire: * *arg. l. Raptores C. de episc. et cleric.* *

R. II. Quatuor sunt privilegia possessionis. Primum, quod possessor bonae fidei potest facere rem suam beneficio praescriptionis, de qua infra. Secundum, si post possessionem oriatur dubium, an res sit possidentis, nec ne, et dubium non possit superari, favendum est possessori, juxta illam regulam: *melior est conditio possidentis* (1).

(1) Et haec doctrina tamquam certa tenenda est omnino, licet nonnulli asserere praesumant in dubio etiam antecedenti, *pro rata* dubii esse restituendum, quod certe haud concordat cum notissimis juris principiis.

Tertium quod nunquam incumbit dominium rei probare possessori, sed illi, qui vult rem repetere. Quartum quod possessor potest cum moderamine inculpatae tutelae etiam vi tueri, quae possidet. Sic potest armis se tueri adversus eum qui vellet ipsum e sua domo expellere; et etiam potest armis ejicere domo illum, qui in sua absentia domum occupasset.

* Circa quartum possessionis privilegium notandae sunt duae propositiones damnatae ab Innocentio XI. sub n. 32 et 33, quarum prior docebat licere etiam cum occisione tueri res non tantum actu possessas, sed etiam eas, ad quas jus inchoatum quis haberet, vel possessurum speraret. Posterior haeredi vel legatario contra impedientem ne haereditas vel legatum consequeretur, permittebat vim omnem adhibere etiam eum occidendo. Ex iis variae pro praxi conclusiones inferendae, quae videri possunt apud scribentes in easdem propositiones. Cardenas, Viva etc. videantur etiam dicta superius *tract.* 11. *quaest. unic. cap.* 3. *

Q. VIII. Quot modis deperdatur possessio.

R. Primo rerum mobilium possessio deperditur voluntate possessoris, quando manifestat se non amplius velle illarum possessionem retinere. * Patet ex *l. Possessio* §. *Si vir l. Possideri* §. *In amittenda et l. Si quis ff. de acquir. posses.* * Hoc tamen non habet locum respectu pupilli et furiosi, nisi intercedat voluntas tutoris et curatoris: *leg. Possessionem l. Si is qui ff. de acquir. possess.* Secundo deperditur per furtum alterius. Tertio per amissionem, ut si quis amittat bursam etc. Respectu vero animalium deperditur possessio per ipsorum fugam, nisi soleant redire. Ob fugam autem non amittitur possessio servi: *leg. Pomponius de acquir. et amitt. posses.*

Respectu rerum immobilium quatunr modis deperditur ipsarum possessio. Primo si res sit ab alio occupata, et non sit probabilis ipsius recuperatin. Secundo si aliquis videns rem suam ab alio occupari, id negligat; vel si postquam invenit occupatam, non insistat pro ipsius recuperatione, nec audeat resistere, si repellatur. Tertio si possessor per longum tempus sit absens, nec per alium insistat in rei possessione; quale autem hic intelligatur longum tempus, relinquendum est arbitrio prudentis. * Quod hic prudentis arbitrin relinquendum dicitur, alii Doctores ad decennium limitant, alii etiam ultra extendunt *. Quarto per longam oblivionem: *l. Furtum ff. de usucap.* Idem di-

catur, si quis nesciat rem esse suam, vel non computet inter bona sua; nam tunc neque animi adminiculo eam possidet.

Q. IX. An absque alio genere apprehensionis possit acquiri dominium rei.

R. Sermo est modo de acquisitione dominii alicujus rei, cujus aliquis non erat dominus: nam etiam deperdita possessione posse perseverare dominium, diximus supra. Loquendo ergo de prima acquisitione dominii, dico regulariter non acquiri nisi per apprehensionem veram, vel fictam; unde communiter dicitur: *Traditionibus rerum dominia, non nudis pactis transferuntur: leg. Traditionibus C. de pactis*. Hinc si post emptionem alicujus rei, antequam tradatur emptori, alteri vendatur et tradatur, iste illius acquirit dominium. Excipe si gratiose tradatur alteri, vel si secundus emerit mala fide; nam tunc primus emptor posset illam sibi vindicare. * Laym. Mol. *ll. cc.* *

Quamvis autem regulariter verum sit rerum dominia non acquiri nisi per aliquam traditionem, nihilominus sunt aliqui casus, qui patiuntur exceptionem. Primus, si res vendatur, vel donetur locis piis, vel ad opera pia: *leg. ult. C. de sacros. ecclesiis*. Item in beneficiis acquiritur jus in re per solam collationem et acceptationem: *cap. Si tibi absenti de praebend. in* 6. Item ad acquirendam possessionem haereditatis sufficit si haereditas adeatur: *leg. Cum haeredes* 23. *ff. de acquir. vel amittenda possess*. Sicut etiam legatarius acquirit possessionem legati, eo ipso quod haeres acceptet haereditatem. Alii casus minus frequentes videri possunt apud Auctores.

CAPUT III.

De iis, qui sunt capaces dominii; et de modo acquirendi dominium animalium, sylvarum, rerum inventarum et deperditarum

Q. I. An omnes homines sint capaces dominii; et quarum rerum possint esse domini.

R. I. Omnes homines etiam ante usum rationis vel si sint amentes, sunt capaces dominii. Quod omnes homines sint capaces dominii probatur, quia Deus ita constituit hominem, ut dominari posset omnibus rebus sublunaribus, ut constat Genes. 1. Etiam amentes et nondum habentes usum rationis dicuntur domini rerum, quae ad ipsos pertinent: nam habent voluntatem capacem utendi talibus re-

bus, ut suis, licet per accidens impeditam. Praeterea possumus in eis considerare etiam aliquod genus acceptationis, quatenus scilicet respublica, vel curatores, seu tutores tales res acceptant nomine ipsorum. Et de facto haeres parvulus dicitur ad Galat. 4. dominus omnium, quamvis dum est sub tutore, non differat a servo.

R. II. Homo potest esse dominus omnium rerum sublunarium, ut patet ex jam dictis, nisi ab alio fuerint praeoccupatae. Quamvis autem homo a natura non habeat, ut possit esse dominus alterius hominis; quia omnes a natura sunt sui juris, et servitus introducta est per peccatum, ut ipsius poena, nihilominus aliter introductum est jure gentium. Sicut igitur hi, qui capiuntur in bello justo, possent statim occidi in poenam delicti, potuit respublica talem poenam commutare in hoc, quod manciparentur obsequio dominorum: §. *Servi Instit. de jure personar.* At non solum titulo justi belli potest unus homo acquirere dominium in alterum hominem, sed etiam titulo nativitatis, et ita est servus, qui nascitur de muliere ancilla, quia partus sequitur ventrem. Lug. *disp.* 6. *num.* 15. Less. *l.* 2. *cap.* 5. *dub.* 4. *n.* 12. Trull. *l.* 7. *c.* 8. *d.* 8. *a n.* 4. Servus pariter est, et sub alterius dominio, qui ex justa condemnatione ad servitutem condemnatur. Laym. *l.* 3. *tr.* 1. *cap.* 5. *n.* 9. Lug. *cit. n.* 13. Anton. a Spiritu S. *disp.* 4. *num.* 75. Denique homo potest acquirere dominium in alium hominem titulo emptionis. Oportet tamen ementem aliquem in servum certitudinem habere, venditorem habere justum titulum illum vendendi, quia e. g. sit ipsius servus. Eodem titulo emptor acquirit dominium in illum, qui libere se vendit in servum; nam volenti et consentienti non fit injuria: Lug. *disp.* 6. *n.* 14. Anton. a Spir. S. *tr.* 10. *d.* 4. *n.* 77. Verum tamen est, vendentem seipsum sine causa in triremibus, vel alio modo, peccare contra charitatem sui ipsius, imponendo sibimet tam grave jugum. Less. *l.* 2. *c.* 5. *d.* 4. *n.* 15. Trull. *l.* 7. *d.* 8. *n.* 8.

Observare hic tamen est jus dominorum in servos tale non esse, ut tribuat dominis facultatem obligandi servos ad onera vel excedentia vires, vel conditionem servi. Palaus *tr.* 31. *disp. unic. p.* 11. *n.* 13. Anton. a Sp. S. *n.* 44. Item nec possunt eos cum gravi detrimento punire, immo in tali casu servus potest compensationem injuriae petere usque ad obtinendam libertatem: *l.* 1. §. *Servos et* §. *Quod autem ff. de offic. praef. urb.* Palaus *cit.* Anton. a Sp. S. *d.* 4. *n.* 83.

R. III. Homo non est dominus suae vitae, sed solum custos, ut vidimus explicando quintum decalogi praeceptum.

R. IV. Homo est dominus suae famae et honoris. Ratio est, quia ut docet s. Thom. 2. 2. *q.* 64. *art.* 5. homo est dominus eorum, quae potest comparare suo arbitrio; ac proinde cum per sua opera et industriam acquirat honorem et famam, quemadmodum acquirit divitias, sequitur esse dominum illarum rerum, S. Thom. 2. 2. *q.* 73. *art.* 4. *ad* 1. Id tamen verum non est, quando honor et fama unius est alteri alligata, adeo ut unius infamia in alterum redundet; nam tunc agitur non de sola fama propria, sed etiam aliorum: unde tunc non est sub potestate unius se infamare quia auferret etiam alteri famam, cujus non habet dominium. Ita religiosus non potest se infamare, quia ipsius infamia vergit in damnum religionis. Nec potest se infamare, qui tenetur saluti proximorum invigilare, quia ejus infamia redderet illum ineptum ad suum munus obeundum; ac proinde si ex justitia teneretur saluti proximorum invigilare, peccaret contra justitiam; si ex charitate, contra charitatem

Si vero fama non sit alteri alligata, poterit unusquisque vel ad evitandum grave damnum, vel ad publicandum ex humilitate proprios defectus, se, veritatem tamen dicendo, infamare; immo quia habet dominium suae famae, poterit imposturam patienter sustinere, se non excusando. Advertendum tamen, quod sicut nemo potest et ipsas divitias sine causa dissipare, alias peccaret vitio prodigalitatis, ita neque debet sine justa causa suam famam et honorem prodigere: et in hoc sensu dicitur Ecclesiast. 41. *Curam habe de bono nomine.* Qui vero sine justa causa se infamat, peccat contra charitatem erga seipsum, non vero contra justitiam.

R. V. Homo habet dominium bonorum spiritualium tum interiorum, tum exteriorum. Nomine bonorum spiritualium interiorum veniunt dona gratiae et virtutes infusae. Horum autem bonorum probatur hominem habere dominium, quia ex doctrina s. Thomae homo est dominus eorum, quae comparat operibus liberi arbitrii; taliter autem se habent hujusmodi bona, cum ea comparet homo a Deo cooperando gratiae et auxiliis ipsius Dei. Pro bonis spiritualibus exterioribus veniunt dignitates ecclesiasticae, ut pontificatus, episcopatus et caetera beneficia. Istorum bonorum est dominus, qui ea possidet, cum habeat facultatem eis utendi in communes usus a lege permissos; sicut etiam signum

dominii est quod ea possidens possit iis renuntiare, resignare etc. Neque Pontifex vero, neque episcopus sunt domini beneficiorum, quae non possident, sed tantum distributores secundum ordinem juris.

Q. II. Quomodo acquiratur dominium animalium.

R. I. Animalia, quae sunt ex natura sua domestica, ut sunt equi, gallinae, boves etc. semper sunt illius, qui ea possidet, quamvis alio aberrent; nam cum sint domestica, non intelliguntur nativam acquirere libertatem; et de facto possunt de facili ad dominum reduci, quamvis per accidens viae non recordentur, vel ex malitia, seu ex timore ipsis incusso longe sint a suis dominis. Hinc hujusmodi animalia sive viva, sive mortua ad dominum pertinent: *leg. Pomponius ff. de acquir. rer. domin. et* §. *Gallinarum instit. de rer. divis.*

R. II. Animalia ex sui natura sylvestria et ferina, sed hominum industria facta domestica et mansueta, eatenus censentur sub dominio alicujus particularis, quatenus ea ita retineat inclusa, ut illis uti possit ad sui lrbitum; nam in tali statu censentur amisisse propriam libertatem, adeoque esse sub dominio illius, qui ea retinet inclusa. Quod si aufugerint, ita ut prudentis arbitrio reputentur non posse de facili comprehendi, et non sit spes, ut iterum revertantur, censentur nativam acquisisse libertatem, adeoque esse communia. Less. *de just. l.* 2. *c.* 5. *d.* 4. *a n.* 31. Palaus *tr.* 31. *disp. unic. p.* 15. *n.* 3. Tambur. *in decal. l.* 8. *tr.* 1. *c.* 9. §. 2. *n.* 10. Hinc qui occideret feras intra nemora circumsepta, sed non satis ampla, personae particularis, ut cervos, lepores etc. et qui in parvis vivariis et stagnis personae particularis caperet pisces, peccaret contra justitiam: quia hujusmodi animalia ita censentur inclusa, ut dominus illis uti possit ad sui arbitrium, adeoque propriam amisisse libertatem. Idem dicas, si aliquis occideret aliquod animal etiam extra septa, si soleat ad illa redire; nam tunc nondum censetur nativam libertatem acquisivisse, sed perseverare sub dominio prioris domini: §. *Pavonum quoque instit. de rer. divis.*

Dixi supra, intra nemora circumsepta sed non satis ampla etc. nam si quis ponat animalia a se capta intra nemus ita vastum, ut non possint de facili capi, sed bene valeant se occultare, defendere etc. tunc censentur recuperasse propriam libertatem, adeoque fiunt primo occupantis: *leg.* 3. §. *Idem ff. de acquir. possess.* Idem dicas, si quis ponat pisces a se captos in amplis lacunis, rivis etc. ut non sit fa-

tilis eorum captura. Less. *l.* 2. *cap.* 5. *dub.* 7. *n.* 43. Azor. *p.* 3. *l.* 4. *cap.* 16. *qu.* 6. Trull. *in decal. l.* 7. *c.* 2. *dub.* 5. *nu.* 6. * Videantur dicenda paulo inferius *q.* 3. *resp.* 1. *

R. III. Animalia ex sui natura ferina, cum sub nullius sint dominio, fiunt primo occupantis: §. *Ferae instit. de rer. divis. l.* 3. *ff. de acquir. rer. domin.*

Petes cujus sit fera ab uno vulnerata, et ab alio capta. Et respondendum, quod si ille, qui vulneravit feram, habeat moralem certitudinem se illam capturum, (idem dicas si aliquis laqueo feram comprehendisset) debet ipsi adjudicari; nam quamvis non habeat ipsius dominium, habet nihilominus jus, ne impediatur eam capere: *leg. Naturalem ff. de acquir. rer. domin.* Trull. *l.* 7. *cap.* 3. *dub.* 3. *n.* 8. Tambur. *in decal. l.* 8. *tr.* 2. *c.* 9. §. 2. *n.* 7. Quod tamen intelligendum est, si percussor persequatur feram lethaliter vulneratam, alias erit primo illam capientis: *l. Naturalem ff. de acquir. rer. domin.* Si vero non habeat praedictam moralem certitudinem, erit primo capientis; nam tunc qui eam vulneravit, vel laqueo comprehendit, non habet jus, ut ab altero non impediatur eam capere: §. *Illud quaesitum instit. de rer. possess.* Verum tamen est, quod si vulnus, vel illaqueatio fuerunt causa, ut ab altero caperetur, alias non capturo, debet pars adjudicari ei, qui feram vulneravit, vel illaqueavit. Anton. a Sp. S. *disp.* 4. *n.* 97.

Idem dicas de examine apum, quod aliquis insequeretur; illius enim sunt si possit de facili comprehendere, alias etiamsi egressae fuissent ex ejus alveario, intelliguntur acquisisse nativam libertatem, et ita fiunt primo occupantis: *leg. Naturalem cit.* Anton. a Sp. S. *n.* 95.

Q. III. An quod dictum est de animalibus, semper locum habeat in piscatione, venatione, et aucupio.

R. I. Sermo hic est de piscatione et venatione in locis communibus; etenim jam constat ex dictis, quod qui capit feram in loco circumsepto alicujus particularis, tenetur ad restitutionem. Item observandum, quod quamvis dixerimus feras inclusas in vasto praedio, et pisces in vasto lacu nativam conservare libertatem, nihilominus si ex piscatione, aut venatione alicujus grave damnum inferatur domino, quia e. g. non potest amplius tanti vendere jus piscandi in suo lacu, et jus venandi in suo praedio, iste tenetur damnum resarcire. Ratio est, quia quamvis illa animalia nativam conservent libertatem, nihilominus dominus lacus jus habet impediendi, ne aliquis intret in suum lacum, et

in suum praedium, ac proinde si quis contra tale jus, quod suppono illi a principe concessum, in illud intret, et ex hoc ipsi grave damnum inferatur, debet resarciri, utpote ex injusta actione proveniens. His positis.

R. II. Loquendo de piscatione et venatione in locis communibus, dicendum est licite prohiberi venationem, quando ferae et aves sunt gravidae, ne valde minuantur, sicut etiam pluribus in locis tempore nivis propter eamdem rationem. Eadem etiam ratione prohiberi potest piscatio retibus valde spissis, itaut ex illis nec parvi pisciculi evadere possint; sicut etiam, ne piscatio fiat illis cibis, quibus pisces occiduntur. Item illicita est piscatio et venatio in locis, quae sibi principes reservarunt: §. *Ferae instit. de rer. divis. leg. Item si fundi* §. *Aucupiorum ff. de usufructu*. Ratio est, quia decet regum et principum statum, ne loca ipsorum destinata recreationi sint omnibus communia. Ultraquamquod convenit, quod qui habet omnium curam et sollicitudinem, gaudeat etiam particularibus privilegiis. Hoc ipsum potest concedere alicui privato in remunerationem meritorum etc.

Verum tamen est, quod si princeps sibi reservet venationem vel aucupium in loco alicujus particularis, debet compensare gravamen, quod iste ex tali reservatione haberet; nam licet princeps habeat jus exigendi a subditis, quae conveniunt ipsius statui, nihilominus non debet in hoc unum prae alio gravare. Item in locis ubi sibi reservat venationem, debet curare, ne ita ferae multiplicentur, ut afferant grave damnum vicinis praediis. Denique censent theologi venantes, aut piscantes in locis sibi a principe reservatis, non esse puniendos poena corporali, ni forte tamen saepe id faciant, vel ita punitionem parvipendant, ut videantur spernere mandata principis. Extra hos casus poena corporalis videtur nimis gravis.

Expostulabis quale committant peccatum, qui piscantur, vel venationem exercent contra edictum principis, vel contra voluntatem domini alicujus praedii particularis. Et respondendum est, quod si non sequatur grave damnum vel reipublicae, vel personae particulari, id facientes raro, nunquam graviter peccabunt, cum leges id prohibentes ut pure poenales communiter judicentur. Lugo *de just. disp.* 6. *n.* 69. Anton. a Sp. S. *disp.* 4. *n.* 106. Suppono tamen feras seu pisces non esse sub dominio alicujus personae particularis. Posset etiam quis peccare mortaliter per accidens, ut si quis venando, seu piscando contra principis

edictum, se exponeret periculo alicujus gravis damni cum gravi praejudicio suae familiae, tale enim praejudicium tenetur sub gravi vitare. Caeterum puto non posse particulares dominos sine speciali privilegio prohibere venationem in suis territoriis; nam hoc competit unicuique de jure communi. Anton. a Spir. S. *cit. n.* 105. Dian. *t.* 6. *tr.* 2. *resol.* 43.

Q. IV. Quid dicendum sit de eo, qui lignat et pascit pecora in sylvis communibus, maxime si adsit prohibitio.

R. I. Certum est posse unumquemque civem lignare in sylvis communibus, fructus etiam colligere, herbas secare, armenta pascere etc. Ratio est, quia eo ipso quod ista omnia sint communia, omnes partes habent jus iis utendi tamquam re sua ad suum commodum.

R. II. Si quis praedicta faciat contra justam prohibitionem difficiliter graviter peccabit. Suppono igitur posse juste prohiberi lignationem, vel pastionem in locis communibus, quando scilicet id necessarium esset bono communi: ne scilicet sylvae dissipentur, pascua destruantur, aut fiant nimis deteriora. Nihilominus etiam supposita justa prohibitione, non de facili damnandus est peccati gravis, qui talem prohibitionem non servaret; nam tales leges prohibentes videntur latae vel saltem acceptatae solum hoc modo, ut scilicet oppidani, qui capiuntur, vel convincuntur transgressores talis legis, poenam luant. Lugo *de just. disp.* 6. *n.* 91. Sanch. *in cons. l.* 7. *cap.* 5. *d.* 1. *n.* 20. Bonac. *disp.* 2. *q.* 3. *p.* 7. *n.* 27. Maxime autem id haberet locum, si in totum et quocumque tempore prohiberetur pastio, aut lignatio, quia cum omnes habeant jus sumendi necessaria ex locis communibus, non possunt omnino privari tali jure, si aliunde supplere non possint propriis necessitatibus quoad lignationem et pastionem.

Tunc autem in praedictis intervenire posset peccatum mortale, quando quis ita lignaret et pasceret contra justam prohibitionem, ut ingens detrimentum communitati inferretur, quod eveniret, quando notabiliter minueretur debita portio aliis civibus; sicut etiam si stipes multum notabiles inciderentur; si sternantur arbores praegrandes, aptae aedificiis etc.* Haec pertractata reperiuntur fuse apud Molin. *de just. d.* 58. *et* 59. per tot.*

Q. V. Cujus sint res, quae inveniuntur.

R. I. Res quae nunquam fuerunt alicujus domini, sunt sub dominio illius, qui eas primo occupavit. Ratio est, quia eo ipso quod nemo eas occupaverit, sunt in statu commu-

nitatis, ut erant res antequam dividerentur, adeoque transeunt in dominium illius, qui eas primo apprehendit: *l. Item lapilli de rer. divis.* §. *Item lapilli instit. cod. t.* D. Th. 2. 2. *q.* 66. *a.* 4. *ad* 2. Lugo *de just. disp.* 6. *sect.* 10. *n.* 97. Ita se habent lapilli, margaritae, quae inveniuntur in littore maris etc. Notant etiam theologi, quod si daretur aliqua lex id prohibens, judicanda esset poenalis, adeoque non obligans ad restitutionem, nisi post sententiam judicis. * Ita loquuntur Salmant. *tr.* 12. *cap.* 2. *p.* 8. *n.* 76. de lege ab Hispaniarum rege lata *l.* 9. *tit.* 13. *lib.* 6. novae recompilationis. *

R. II. Res, quae fuerunt alicujus domini*, sed habentur pro derelictis, sunt primo occupantis. D. Thom. *cit.* Illae res habentur pro derelictis, quas aliquis voluntarie projecit a se, vel non curat de iis recuperandis, cum possit. Anton. a Sp. S. *d.* 4. *n.* 136. vel propter longum tempus transactum et loci distantiam, ita se habent, ut dominus non possit illas recuperare, nec ut suas agnoscere. Hujusmodi igitur res, cum ex derelictione domini redeant ad statum communem, fiunt primo occupantis: §. *ult. et penult. instit. de rer. divis. leg.* 1. *et seq. ff. pro derelicto.* Verum tamen est, quod ex ultimo capite, scilicet ob tempus transactum, et loci distantiam, difficile modo est judicare, res habendas esse pro derelictis; nam vendi possunt, et facillime pretium ad dominum transmitti. * Vide Molin. *de just. d.* 56. per tot. ubi late hanc materiam pertractat. *

Cavendum tamen est a judicando habenda esse pro derelictis bona naufragantium, vel quae projiciuntur ratione incendii, vel alterius periculi. Ratio est, quia ea solum habenda sunt pro derelictis, quae dominus non ducit inter sua bona esse computanda; ita autem non se habent quae dominus amittit, vel projicit ratione tempestatis, vel alterius periculi. Hinc in bulla coenae excommunicantur surripientes bona christianorum naufragantium, inventa in littore maris. Verum tamen est, quod si per multum temporis non compareat dominus, qui vivus remanserit, nec mittat qui nomine suo illa bona recuperet, tunc talia bona poterunt reputari ut derelicta. Sed in hoc standum est arbitrio viri prudentis, et conscientiae non inclinatae laxitatibus. Nec pariter judicanda sunt bona derelicta, quae vi fluminis, seu inundationis alio asportantur: si enim prudentis arbitrio judicetur velle dominum, ut sibi restituantur, omnino sunt illi restituenda, soluto pretio laboris et periculi, cui aliquis se exposuit ad illa recuperanda.

* Notandum hic venit res ex incendio ereptas suo domino restituendas, etiamsi alias in totum absumendae essent, et si tantum pars erepta fuit, pars, quae remansit, domini est. Salmant. *loc. cit. n.* 79. *

* Ultra praedicta alia sunt bona, vacantia a DD. dicta, eaque sunt quae quis moriens ab intestato sine haeredibus necessariis relinquit. Haec applicari fisco solent, nisi peculiares leges in pia opera deputent. *

Q. VI. Cujus sint res ab uno perditae et ab alio inventae.

R. I. Qui invenit rem ab alio perditam, debet facere majorem vel minorem diligentiam juxta qualitatem rei ad inveniendum dominum, eoque invento, debet statim illi restituere; cum non proinde amiserit dominium, quia eam perdidit. Neque potest cogere dominum ad aliquid ipsi tradendum, ut rem inventam restituat; cum non mereatur aliquod pretium ex hoc, quod rem ipsam invenerit. Hinc condemnandi sunt illi, qui non manifestant rem inventam, nisi postquam audiunt aliquam mercedem a domino proponi; etenim haec est veluti vi extorta, cum deberet ab inventore statim manifestari.

R. II. Si post adhibitam diligentiam dominus non compareat, res ab uno deperdita et ab alio inventa, est danda pauperibus, vel in aliquod opus pium eroganda. Ratio est, quia dum non amplius datur spes quod possit res, seu ejus pretium, quando res non possit conservari, domino restitui, distribuenda est juxta praesumptam voluntatem ipsius domini, et haec est, ut in opus pium applicetur, nam ita saltem redundat in bonum spirituale ipsius. Praeterea quamvis multi sacri canones, ut videre est *causa* 4. *qu.* 15. dum volunt res inventas applicandas esse usibus piis, loquantur de rebus injuste acceptis, quarum dominus ignoratur, nihilominus consuetudo, quae est optima legum interpres, extendit has leges ad omnes res ab uno deperditas et ab alio inventas. D. Antonin. *p.* 2. *t.* 1. *c.* 15. §. 2. Laym. *l.* 3. *tr.* 1. *cap.* 5. *n.* 24. Lugo *de just. disp.* 6. *sect.* 12. *n.* 139.

Hinc deducitur, quod si inventor sit pauper, possit rem inventam sibi applicare, sed ne a propria decipiatur passione, optimum erit, si sequatur in hoc consilium proprii confessarii, vel alterius viri prudentis. Difficultas autem esse posset, an si postquam res distributa est pauperibus, dominus compareat, et adhuc res extet, sit ipsi restituenda. Et quamvis non pauci affirment non teneri eam domino restituere, quia non acceperunt ipsam mutuo, sed in elee-

mosynam, nihilominus ego crederem domino esse restituendam; quia videtur solum dari ipsis in eleemosynam sub hac tacita conditione, si dominus non compareat, dum adhuc res existat. Anton. a Spir. S. *disp.* 4. *n.* 144. Dian. *t.* 8. *tr.* 7. *resol.* 25. Caeterum si res non extaret apud pauperes, et distracta fuerit, non praemissa convenienti diligentia ad dominum inveniendum, qui eam distraxit, teneretur domino comparenti, pretium restituere; nam illum, omittendo debitam diligentiam, cum gravi culpa damnificasset. Ita communiter sentiunt DD.

* Res inventas nullo modo pauperibus competere, sed inventori cedendas vult Sotus *lib.* 5. *q.* 3. *art.* 3. *ad* 2. quem sequuntur plures apud Palaum *tract.* 31. *disp. unic. p.* 19. *n.* 3. quia nec jure naturali, nec positivo res inventae pauperibus, aliisque piis operibus applicandae veniunt: cum illo spectato, praesumi debeat velle dominum, ut inventor re illa gaudeat cum onere restituendi, si compareat potius quam in eleemosynam largiatur, unde nunquam postea recuperare possit, nihil vero dispositum reperitur de hujusmodi rebus per jus positivum; textus enim qui afferri solent, ut *cap. Cum tu de usur. cap. Cum sit de judiciis* et alii loquuntur de injuste acceptis. Haec autem sententia licet probabilis agnoscatur a multis, in praxi tamen omnino sequenda superior, non quidem tantum ex consilio, ut aliquibus placet, sed ex praecepto, ut aliis bene pluribus videtur cum Sylv. 2. 2. *q.* 66. *art.* 5. *conclus.* 8. Palao *loc. cit. n.* 4. Laym. *lib.* 3. *tract.* 1. *cap.* 5. *sect.* 5. ex eo quia varii Pontifices hanc strictam obligationem agnoscentes in pios usus sub excommunicationis poena hoc fieri mandarunt, quod nullatenus fecissent, si tantum de consilio esset. Confirmari quoque potest ex generali consuetudine, quam tenent pii ac cordati fideles, qui hujusmodi res post diligentias adhibitas non sibi, sed paupèribus applicant. *

Q. VII. Cui competat dominium thesauri inventi.

R. I. Thesaurus improprius est domino restituendus. Ratio est, quia ille dicitur thesaurus improprius, qui continet sub terra, vel alio loco secreto pecuniam, vel alias res pretiosas ad majorem custodiam etc. sed adhuc extat memoria domini, vel ejus haeredum. Hunc thesaurum esse domino restituendum, vel haeredibus patet; nam cum sciatur, ad quem pertineat qui illum invenit, non potest sibi appropriare. Hinc *leg. Nunquam* §. *Thesaurus ff. de acquir. rer. domin.* dicitur committere furtum ille, qui hujusmodi

thesaurum surripit. Anton. a Sp. S. *disp.* 4. *n.* 130. Dian. *t.* 6. *tr.* 6. *resol.* 2.

R. II. Thesaurus proprie dictus est vetus depositio pecuniae, seu aliarum rerum pretiosarum, cujus depositionis non extat memoria, unde non potest dici habere dominum. De hujusmodi thesauro variae extant juris communis dispositiones. Si igitur thesaurus fuerit inventus arte magica, totus est fisco adjudicandus: *leg. unic. C. de thesaur. et leg. Nemo C. de maleficiis, et mathematicis.* Quia vero poenae suos auctores non debent egredi; *leg. Sancimus C. de poenis,* ideo puto non privandum esse sua parte dominum fundi, si non fuit author, ut per artem magicam quaereretur. Trull. *l.* 7. *c.* 3. *dub.* 8. *n.* 14. Dian. *tom* 6. *tr.* 6. *resol.* 13. *et* 14. Caeterum quia lex disponens thesaurum arte magica inventum non cedere in utilitatem inventoris, mere poenalis credenda est, ideo non obligat ante judicis sententiam. Navar. *in man. cap.* 17. *n.* 135. Trull. *l.* 7. *c.* 3. *dub.* 8. *n.* 10. Anton. a Sp. S. *disp.* 4. *n.* 132.

R. III. Si thesaurus inveniatur in proprio fundo, vel in alio loco, ubi nullus habeat dominium proprietatis, ut sunt viae, forum etc. tunc thesaurus totus est inventoris. Neque refert in viis, vel plateis principes habere dominium jurisdictionis; nam cum leges disponentes partem, vel totum thesaurum dandum esse domino loci, ut statim videbimus, sint correctivae juris naturae, quo jure thesaurus inventus totus deberet esse inventoris, hinc est intelligendas esse stricte, ac proinde de habente dominium rigorosum, quale est dominium proprietatis. Less. *l.* 2. *cap.* 5. *dub.* 16. *n.* 63. Anton. a Sp. S. *disp.* 4. *n.* 132.

R. IV. Si thesaurus inveniatur in alieno fundo, vel invenitur casu, vel ex industria, vel cum licentia domini. Si invenitur casu, media pars erit domini loci, et media pars inventoris; nec expectanda est judicis sententia, ut media pars domino assignetur; nam cum leges ita disponentes non sint poenales, sed fundatae in aequitate (quia scilicet aequum est dominum fundi commodum reportare ex re in suo fundo inventa) obligant in conscientia, non expectata sententia judicis. * Less. ubi supra *n.* 59. Palaus *l. c. p.* 17. *n.* 2. Laym. *lib.* 3. *tr.* 1. *cap.* 5. *n.* 23. Molin. *de just. d.* 56. * Si fuit inventus ex industria in aliena possessione, volunt leges totum thesaurum domino illius esse adjudicandum; at quia talis dispositio est poenalis, in poenam nempe delicti commissi, quaerendo sine licentia domi-

ni thesaurum in alieno fundo, hinc est non obligare ante sententiam judicis, et ante hanc domino dandam esse solum medietatem. * An revera dispositio haec poenalis sit, disputant acriter DD. Negativam sententiam tenent Navar. *loc. cit. n.* 175. Molin. *ubi sup.* Covar. *p.* 3. *reg. peccatum* §. 2. *n.* 3. Cajet. 2. 2. *q.* 66. *art.* 5. *ad* 2. et in hanc inclinare videtur Laym. quia non in poenam patrati delicti, sed ne inconsulto domino praedii nemo audeat thesaurum quaerere. * Denique si aliquis effodit in alieno fundo de licentia domini, sciens ibi esse thesaurum, sed id celando domino, tunc multi volunt esse totum domini; quia in hoc casu idem dicendum ac de thesauro de industria in alieno fundo invento. Hoc tamen putarem verum non esse, si aliter conventum fuerit inter inventorem et dominum, dummodo dolo non extorserit licentiam effodiendi. Dian. *tom.* 6. *tr.* 3. *resol.* 3. Si vero solum conjecturaliter putabat esse thesaurum, et id domino manifestavit, tunc totus thesaurus est inventoris, nisi aliud in pactum deducatur; *leg. unica cod. de thesaur. l. Is qui ff. de acquir. rer. domin. et* §. *Thesaurus instit. de rer. divis.*

Q. VIII. Quid dicendum, quando alter habet dominium directum, alter dominium utile fundi in quo invenitur thesaurus.

R. Supposito inventorem esse personam diversam a praedictis dominis, ipsi debetur dimidia pars thesauri, si casu invenit; alia vero pars est inter praedictos dominos dividenda. Si vero ex industria invenit, post sententiam judicis est inter dominos omnino dividendus. Si vero thesaurus inveniatur ab uno ex praefatis dominis, jam illi competit dimidia pars, quatenus inventor, et medietas alterius dimidiae partis, quatenus habens vel dominium directum vel utile fundi, in quo inventus est, et ita tres partes erunt inventoris. Simplici usufructuario, si non sit inventor thesauri, nil debetur de thesauro invento; quia thesaurus non reputatur velut fructus fundi, praedii etc. *leg. Divortio* §. *Si fundum ff. solut. matr.* Ex hac ratione multi volunt neque ipsi emphiteutae aliquam partem thesauri competere, cum non habeat jus nisi ad fructum fundi, ut docent DD. quos sequitur Diana *t.* 6. *tr.* 8. *resol.* 5. §. 1. Hinc etiam thesaurus inventus in fundo dotali nullatenus pertinet ad maritum, quia non est fructus, sed ad uxorem, quae est domina fundi dotalis. Dian. *resol.* 7. Palaus *tr.* 31. *disp. unic. p.* 17. *n.* 8. Caeterum circa hujusmodi attendendae

sunt leges municipales locorum; nam bene potest respublica diversimode applicare res, quas natura fecit communes, prout scilicet judicatum fuerit expediens bono communi Dian. *resol.* 19.

Solet etiam hic obiter quaeri, an sciens thesaurum absconditum in aliquo fundo, possit illum emere pretio ordinario. Et respondetur affirmative ex doctrina s. Thomae 2. 2. *q.* 66. *art.* 5. *ad* 1. Ratio est, quia pretium rerum, commensurandum est juxta communem rerum aestimationem, non secundum scientiam privatam alicujus; ac proinde justum pretium agri erit illud, quod communiter tale reputatur: postquam vero quis emit agrum, tunc jam habet thesaurum in suo fundo; ac proinde non tenetur partem illius alteri tradere. Tolet. *l.* 5. *cap.* 49. *n.* 7. Lugo *de just. disput.* 6. *n.* 126. (1)

Regulae in praxi observandae.

I. Quoad animalia praecipue potest aliquando anceps esse confessarius in ordine ad columbas. Hae quidem cum consuetudinem habeant redeundi, ordinarie spectant ad domi-

(1) Ut verum fatear Auctor in determinandis modis dominium acquirendi, etsi ultra modum sit prolixus, attamen admodum obscurus est. Cum itaque generatim loquendo triplicis sint generis res, quarum dominium acquiri potest; nimirum quaedam extant res, quas nunquam sub ullius dominio fuisse judicari potest; aliae e contrario sunt, quae reapse sub alicujus dominio extiterunt, licet de praesenti pro deperditis habeantur; et aliae demum quae actu sunt sub alicujus dominio, et nihilominus in alterius dominium transferri possunt. Hoc posito, tres quoque generatim sunt modi verum dominium acquirendi, nimirum 1. per *occupationem*, seu *acceptionem*, et hoc modo jure tum naturali quam gentium acquiritur rerum primi generis dominium; 2. per *inventionem*, et hoc modo acquiritur dominium rerum secundi generis jure ut supra; ac tandem per *praescriptionem*, et hoc modo rerum postremi generis dominium jure civili, cui concordat jus canonicum, acquiritur.

Hisce modis generalibus quartus pariter generalis jungitur, qui est *accessio*, et definitur *jus acquirendi, quod rei nostrae adjungitur, incrementum*; eaque recte a DD. in *naturalem*, *industrialem*, et *mixtam* dividitur. Accessio *naturalis* fit 1. per *nativitatem*, sic dominus pecoris fit dominus foetuum, dominus fundi fit dominus arborum quae in illo crescunt; accessorium enim sequitur principale juxta *reg.* 42. *in* 6. 2. fit per *alluvionem*, quae est incrementum ex eo quod uni praedio, alluente flumine, demitur, et alteri adjicitur, dummodo id accidat quasi *insensibiliter*. Accessio *industrialis* fit 1. per *inaedificationem*, et tunc accidit quando aedificium construitur in alieno fundo, aedificium cedit domino fundi: bona fide construenti dominus fundi tenebitur reficere expensas factas, nisi malit eidem vendere fundum. Si autem mala fide egis-

num columbarii, si tanto tempore non differant redire, ut prudentis arbitrio censeantur non amplius habere consuetudinem redeundi. Hinc puto, posse tuto retineri columbas, quae sine alicujus fraude alterius aggregantur columbario. Secus si ibi includantur, vel particulari cibo alliciantur ad ibi persistendum. De hac re confessarius legat de Lugo *disp.* 6. *num.* 43.

II. Confessarius non obliget ad restitutionem illum, qui in locis reservatis non circumseptis occidit animalia etc. At moneat venatorem graviter peccare, quoties ita venando se exponit periculo alicujus gravis poenae, vel potest esse causa gravium dissidiorum. Multo magis graviter peccat, quoties se exponit periculo, ut vulneretur a talium locorum custodibus, vel ipsos vulnerandi.

III. Certe tenetur ad restitutionem, qui capit pisces in alterius rete, vel nassa inclusos, si non poterant inde aufugere. Quod si capiens pisces, iterum tendat nassam, et ita impleatur, ut non potuerit plures pisces dominus capere tunc nulla est obligatio restituendi pisces in nassa captos; quia nullum damnum domino illatum est.

set construens expensas, volens, perdidisset; ast cum nemo fieri debeat locupletior re aliena cum alterius damno, idcirco TT. fere omnes docent dominum restituere debere constructori id in quo per aedificium illud factus fuit locupletior, et hoc etiam confirmat ipsamet ratio naturalis. 2. per *picturam*, ob quam v. g. acquiritur dominium tabulae alienae; et hoc idem de iis etiam dici debet quae amplius separari nequeunt. 3. per *commixtionem*, et *confusionem*: Prior habetur quando res aridae duorum vel plurium commiscentur; posterior quando res liquidae confunduntur. 4. per *specificationem* et tunc acquiritur dominium quando res aliqua ita in aliam speciem diversam transmutatur, ut censeatur produci quasi nova species v. g. quando ex lana fit pannus. Tenetur nihilominus hisce modis acquirens dominium reddere aequivalens ei a quo omnia illa abstulit, et omnia damna eidem sequuta si injuste illa abstulit; si vero bona fide, id in quo factus est ditior.

Tandem accessio *mixta* fit per *plantationem*, seu *sationem* quando nimirum plantantur arbores in fundo alieno, dominus fundi eas acquirit postquam radices ibi egerint; tenetur tamen expensas compensare si plantator, seu sator bona fide egit, secus in quo factus est locupletior, vel nihil prout nonnullis placet, sed immerito prorsus; ac demum per *fructuum perceptionem*, quae est species acceptionis *mixtae*, qua is qui rem alienam bona fide non interrupta, et justo titulo accedente possidet fructus percipiendo, illos suos facit, si eos consumpsit; et hoc accidere potest etiam in eo qui ignorat rem alienam esse; putatque eum a quo caussam habet tamquam dominum, procuratorem, vel tutorem jus alienandi habuisse; attamen TT. bene multi docent in foro conscientiae fructus etiam consumptos esse restituendos juxta regulas possessoris bonae fidei.

* Si quis scire vellet poenas in hac sereniss. reipublicae Lucensis ditione constitutas adversus eos, qui piscantur in locis prohibitis, adeat *lib.* 2. *statu.* *cap.* 141. ubi omnibus prohibetur piscari in aliquo lacu suae ditionis cum articiniis sub poena trium ducatorum auri. Item *lib.* 4. *cap.* 189. *et* 191. ubi decernitur poena contra aucupantes columbos domesticos et interficientes canes ad venandum assuetos et falcones alienos. *

IV. Pascentes animalia et lignantes in locis communibus ordinarie loquendo, non peccant, nec tenentur ad restitutionem, sed solum ad poenam, si ex justa causa hujusmodi fuerunt prohibita: nulla autem justa potest esse causa prohibendi miserabilibus personis lignationem in locis communibus. Bene tamen potest esse grave peccatum ita lignare, ut sylvis seu nemoribus grave damnum inferatur, et ex hoc potest consurgere etiam obligatio restitutionis, si grave damnum communitati inferatur. Ex his videat quomodo se gerere debeat confessarius cum iis, qui se accusant in alieno lignasse. Neque etiam de facili condemnandus est peccati et ad restitutionem, qui lignavit in loco alicujus particularis, sed interrogandus est, an ligna mortua abstulerit, et an dominus in sui usum soleat illa consumere, adeoque invitus reputari possit. Hac regula judicare poterit, an peccet ea surripiendo, et ad quid teneatur.

* Cauti sint oportet confessarii quorumdam locorum, quando ad eos accedunt poenitentes se in alienis sylvis, et nemoribus lignasse confitentes, neque interrogationibus parcant, quia invenient ita quosdam huic rei addictos, ut a notabili damno illato non facile excusatos dimittere possint et ab onere restitutionis. Cauti quoque esse debent, dum audiunt quosdam sylvas ac oliveta particularis personae ingressos, ut castaneas ac oleas colligant. Frequenter enim ibi nondum plene a dominis collectae sunt, neque pro derelictis adhuc habendae, et tamen tamquam hujusmodi essent, a colligendis non abstinent cum dubio etiam male agendi. *

V. Multoties sibi falso blandiuntur homines sibi retinendo res, quasi ut derelictae sint reputandae: ut si quis ex hoc capite sibi retineat res a flumine asportatas, ex incendio ereptas etc. Hae omnes ordinarie loquendo sunt restituendae, sed bene potest inventor praetendere pretium laboris et periculi, cui se exposuit in iis recuperandis. Aliquando etiam potest omnino retinere, dum nempe dominus pos-

set de iisdem inquirere, et non inquirendo demonstraret se totaliter illa negligere.

• Solent quoque multoties deficere degentes juxta flumina, qui tabulas, trabes, et alia hujusmodi ab inundante flumine asportatas sibi retinere volunt ex ea ratione, quod sua industria salvae factae sint, alias periturae. Ratio haec non excusat. Alienae sunt, ideo servandae et domino restituendae accepta tantum pro labore et periculo in recuperandis justa mercede. •

VI. Nihil exigere potest, qui sine periculo et labore invenit res ab alio deperditas, unde si pro iis restituendis aliquid omnino exigatur, debet confessarius ad restitutionem obligare: haec etenim non dantur voluntarie, sed solummodo quia alio pacto non possent res deperditae recuperari. Secus esset, si quis inventori offerenti sine ullo pretio rem deperditam liberaliter aliquid daret.

VII. Si inventor tamquam pauper velit sibi rem inventam applicare, non acquiescat confessarius quoad usque non fecerit diligentiam dominum inveniendi, eo majorem, quo res inventa est pretiosior.

• Liceat hic transcribere gratiosam pugnam inventorem inter et eum qui sacculum amiserat cum solidis ferme ducentis, quam narrat s. Augustinus *serm.* 178, *alias* 19, *de verb. Apostol*. Ex hac inventores facile ad res inventas restituendas, domini ad se liberales in remunerandis inventoribus facile adducentur: *Pauper*, ait s. Doctor, *invenit sacculum, nisi forte me numerus fallit, cum solidis ferme ducentis. Memor legis, proposuit pittacium publice: qui solidos perdidit, veniat ad locum illum et quaerat hominem illum. Ille qui plangens circumquaque vagabatur, invento et lecto pittacio, venit ad hominem, et ne forte quaereret alienum, quaesivit signa, interrogavit sacculi qualitatem, sigillum, solidorum etiam et numerum. Et cum omnia fideliter illi respondisset, reddidit, quod invenerat. Ille autem repletus gaudio, et quaerens vicem rependere, tamquam decimas obtulit solidos viginti, qui noluit accipere; obtulit vel decem, noluit accipere. saltem rogavit, vel quinque acciperet, noluit ille. Stomachabundus homo projecit sacculum: nihil perdidi, ait, si non vis aliquid a me accipere, nec ego aliquid perdidi. Quale certamen fratres mei! qualis pugna! qualis conflictus! Theatrum mundus, spectator Deus.* •

CAPUT IV.

De modo acquirendi dominium per praescriptionem

Q. I. Quid sit praescriptio et usucapio.

R. Ex *l.* 3. *de usucapion.* Praescriptio potest ita definiri: *Acquisitio dominii, et peremptio juris alieni, cum continuatione possessionis tempore a lege praescripto.* Cum igitur per praescriptionem auferatur jus, quod dominus habebat in aliquam rem, et in alium transferatur, hinc dicitur per praescriptionem dominium acquiri, et jus alienum perimi.

* Praescriptionis definitioni superius allatae videtur addendum ultra verbum *tempore*, etiam hoc verbum *et modo a lege praescripto*, quia regulariter non sufficit solum tempus, nisi etiam accesserint titulus, bona fides et alia, quae ultra tempus leges requirunt, de quibus infra Pirh. *in* 2. *decret. tit.* 26. *n.* 2. Leur. *ibid. q.* 880. *

Observandum igitur est, tam leges civiles, quam canonicas admittere praescriptionem; etenim censetur unumquemque possidere rem suam sub hac tacita conditione, ab ipsa prima rerum divisione incoepta, quod possit a publica potestate per suas leges in alium transferri, quoties id judicatum fuerit bono communi expedire. Motiva autem, cur expediens judicatum fuerit per praescriptionem rei alienae dominium transferre, videntur colligi ex *l. Ut perfectius C. de annali exceptione leg. Cum notissimi cod. de praescript. et ex cap. Vigilanti de praescript.* Hujusmodi autem fuerunt, quia si aliquis postquam possedit per longum tempus aliquam rem, servatis aliis conditionibus, de quibus statim, cogeretur denuo alteri tradere eamdem rem, quia ipsam antea possederat, dominia rerum remanerent valde incerta, continua orirentur jurgia et lites in infinitum protraherentur. Conveniebat etiam ita disponere, ne homines essent nimis negligentes in custodiendis suis juribus et rebus.

* Advertendum tamen, has leges non esse pure poenales, aut negligentiam hac ratione punire, ut voluere aliqui praesertim Reiffenst. *in* 2. *decret. tit.* 26. *n.* 19. nam praescribere quis potest contra jus suum ignorantem, in quo negligentia punienda non invenitur, sed tantum negligentiam praecavere voluisse tradit Palaus *tract.* 31. *disp. unic. p.* 22. §. 2. *n.* 3. *et* 4. *

Cum praescriptione confunditur usucapio, quamvis aliqui velint hujusmodi distinguere, quasi usucapio dicatur solum

de rebus mobilibus, praescriptio vero de immobilibus. Sed non est tempus terendum in quaestionibus inutilibus (1).

Q. II. Quae sint conditiones requisitae ad praescriptionem.

R. Conditiones requisitae ad praescriptionem sunt quatuor, nempe possessio, titulus, bona fides et continuatio possessionis tempore a lege praescripto (2).

Q. III. Quae possessio ad praescriptionem requiratur.

R. Certum est ad praescriptionem possessionem requiri, ut habetur *ex reg. Sine possessione de regulis juris in* 6. Verum non sufficit sola possessio naturalis, qua aliqua res detineatur; quid enim refert retinere aliquam rem, nisi quis habeat animum illam ut suam retinendi? Necessaria est ergo ad praescriptionem etiam possessio civilis, immo ipsa sola sufficit ad praescribendum (3). Qui ergo aliquam rem nomine aliorum possident, uti se habent religiosi, tutores, procuratores, coloni, emphyteutae, conductores, pignoratores etc. non possunt eam praescribere. Palaus *tr.* 1. *disp. unic. p.* 22. §. 4. *n.* 5. et communiter. Idem dicas de laicis respectu loci sacri, jurisdictionis spiritualis etc. nam cum jus ipsis resistat, sunt incapaces hujusmodi possidendi: *cap. Causam* 7. *de praescr. leg. Usucapionem ff. de usucap. et* §. *Sed aliquando instit. eod. tit.* * Quae dicta sunt de possessione, intelligenda sunt etiam de quasi possessione; incorporalia enim, ut sunt servitutes, jura etc. proprie non possidentur, sed quasi possideri dicuntur. *cap. Cum ecclesia de caus. possess.* *

Q. IV. Qualis titulus requiratur ad praescriptionem.

R. Titulus ad praescriptionem requisitus debet esse probabiliter praesumptus: *cap. Si diligenti de praescript. leg. Celsus ff. de usucap.* Titulus probabiliter praesumptus est titulus quidem invalidus, sed qui reputatur verus; ut si bona fide emas rem a non habente potestatem illam vendendi; nam tunc non datur titulus verus, sed solum prae-

(1) Inter praescriptionem, et usucapionem adest hoc discrimen, nimirum quod praescriptio se extendit etiam ad res immobiles, usucapio ad res mobiles tantum. Scotus *in* 4. *dist.* 15. *q.* 2. §. *de secundo*.

(2) Et res apta praescribi: nam

Non usucapies nisi sint tibi talia quinque:

1. *Sit res apta*, 2. *fides bona*, 3. *sit tibi titulus quoque justus*, 4. *si possideas juste*, 5. *completo tempore legis*.

(3) Hoc est ad eam continuandam, et complendam; nam ad inchoandam praescriptionem revera requiritur possessio naturalis, et civilis. *Glos.* communiter recepta *in c. sine possessione de Reg. juris in* 6. *v. sine*, et desumitur etiam, ex *l. licet C. de acquir. possess.*

sumptus, quatenus judicatur venditorem potuisse illam vendere. * Hujusmodi tituli sunt emptio, donatio, legatio, haereditas, transactio, solutio debiti, adjudicatio per sententiam, occupatio rei pro derelicta habitae; hi omnes numerantur *lib.* 41. *digestorum de praescript.* *

Id tamen non habet locum in praescriptione extraordinaria, de qua statim dicemus; nam cum facile tituli obliviscamur, in tali praescriptione non requiritur titulus, sed praesumitur.

Q. V. Quanto tempore debeat continuari possessio ad praescribendum.

R. Ad praescribendas res immobiles cum titulo requiruntur decem anni inter praesentes, et viginti inter absentes (1). Ad praescribendas vero cum titulo res mobiles tres anni requiruntur inter praesentes (2), et quatuor inter absentes (3): *authent. Quas actione C. de ss. eccles. cap. ult. et penult.* 16. *q.* 3. Id verificatur, si res nullum habeant privilegium; nam contra res mobiles, sive immobiles ecclesiae romanae non potest dari praescriptio, nisi longissimi temporis, quale est tempus centum annorum. Ita habetur in Authentica citata, et *cap. Cum vobis* 14. *de praesc.* Hujusmodi tempus etiam requiritur ad praescribenda ea, quae fuerunt legata, donata, vel vendita civitatibus. Lugo *disp.* 7. *num.* 87.

* Qui autem dicendi sunt praesentes, qui absentes? Praesentes vocantur qui in eadem provincia commorantur, sive res praescribendae sint in eadem provincia, sive alibi: *l. Cum.*

(1) Quod si vero dum is contra quem praescribitur partim abseos, partim praesens fuit, tunc duo anni absentiac computari debent pro uno anno. Sic v. g. dum decem anoi requiruntur ad praescribendum inter praesentes, et praescribens octo anois praesens fuit, et duobus anois absens, alii duo anni super addendi suot ab eodem praescribente, itant praescriptio ante 12. annos non compleatur, juxta quod disponitur *Auth. si quis de praescription. longi temp.*, et itaut si quis quibosdam annis praesens sit, quibusdam absens, adjiciuntur ei supra deceooium tot anni, quot ex decennio fuit absens.

(2) Triennium reqoisitum ad praescriptionem mobilium iotelligendum esse monet cum Sanchez *l. n.* 95. Castrop. *l. c. n.* 2. dum mobilia per se praescribuntur, secus si accessorie, eo quod praescripto priocipali v. g. fundo, fructus ex eo percepti praescripti sint, tam etsi triennium nondum sit elapsum; ita Leur. *q.* 932. Sed non deest contraria sententia qoae docet triennium requiri ad fructuum praescriptionem, etiamsi accessorie iidem praescribantur, cui ego libenter subscribo.

(3) Auctori consonat ioter alios Cuoil. *t.* 1. *tract.* 9. *de* 7. *Decal. praecept. p.* 362, aliique non pauci etiam, quibus tamen abludit B. De Lig. *lib.* 3. *n.* 506., qui ait hanc distinctionem (hoc est inter absentes, et praesentes) nec textum agnoscere, nec DD.

in longi C. de praescript. long. temp. juncta gloss. v. in eadem provincia. Notandum hic venit, quod si quis quibusdam annis praesens, quibusdam absens fuerit, tunc adjiciendi tot anni supra decennium, quot in decennio absens fuit, itaut si praesens fuerit octo annis, et per duos absens, alii duo anni superaddendi sunt, itaut praescriptio ante duodecim annos non compleatur. Ita auth. *Quod si quis C. de praescript. long. temp.* *

R. II. Ad praescriptionem rerum immobilium, vel mobilium sine titulo requiritur tempus triginta annorum inter praesentes, et quadraginta inter absentes: *leg. ult. cod. in quibus causis cessat etc.* Hac sola extraordinaria praescriptione quadraginta annorum potest praescribi contra ecclesias, hospitalia, seu pias causas, ut constat ex authentica supra citata, *et cap. Ad aures, cap. Illud autem, cap. Quia indicante de praescript.* (1). Dixi, ad hanc praescriptionem extraordinariam titulum non esse necessarium, quia leges eam statuentes illum non requirunt. *l. Sicut in rem. C. de praescript.* 30. *vel* 40. *annor.* sicut nec in hac praescriptione adhibetur distinctio inter absentes et praesentes, quia eam jus non adhibet. * Si non requiritur titulus, requiritur nihilominus ejus praesumptio; quia ubi deficit et titulus et ejus praesumptio, nulla potest stare bona fides. Palaus *loc. cit. p.* 22. §. 5. *n.* 4. *et* 8. Reiffenst. *n.* 144. Leur. *q.* 916. *n.* 3. et alii : *

Multo minus necesse est exhibere titulum in praescriptione immemoriali, cujus nempe origo excedat memoriam hominum; nam ipsa immemorialis possessio est instar tituli, immo non potest ea melior titulus allegari. Fagnan. *in cap. Cum apostolicae n.* 6. *de his quae fiunt a praelat.* dummodo sit capacitas in possidente. Porro ad praescriptionem tanti temporis, cujus initii non extet memoria, non requiritur lapsus centum annorum, sed satis est, si possessor, vel alii testes possint dicere de sensu proprio ita semper fuisse, et antea a suis majoribus ita fuisse audierint. Barbos. *in cap. Cum vobis de praescript. n.* 5.

Advertendum autem est praescriptionem aliquando interrumpi, aliquando dormire. Tunc dicitur interrumpi, quando tempus praecedens conquassatur, et nihili habetur superve-

(1) Sententia affirmans res mobiles unjuscujusque Ecclesiae (demptis tamen pretiosis, nam haec immobilibus aequiparantur) triennali praescriptione usucapi est communior, et verior. Reiffenst. *lib.* 2. *decret. tit.* 26. *de praescript n.* 171.

niente interruptione. Hoc tamen maxime locum habet in interruptione naturali, quando nempe cessat praescriptio, quia supervenit mala fides, seu amittitur civilis et naturalis possessio. Quod si cessent hujusmodi impedimenta, praescriptio debet iterum inchoari a recuperata possessione, et postquam iterum rediit bona fides. Covarr. *part.* 2. *in cap. Possessor* §. 12. *num.* 6. Interrumpitur etiam civiliter, quando nempe possessor interpellatur ab adversario per aliquem actum juridicum, nempe per solam citationem, si agatur contra praescribentem sine titulo, spatio triginta annorum: *l. Cum notissimi C. de praescript.* 30. *vel* 40. *annorum,* vel per contestationem litis, si agatur contra praescribentem cum titulo spatio decem vel viginti annorum: *l. Motae litis C. de rei vindic. junct. leg. Si pater tuus cod. ne de stat. defunct.* Hoc tamen non procedit in triennali usucapione inchoata cum titulo, et bona fide. *leg.* 2. §. *fin. ff. pro emptor.* unde si actor quacumque ex causa litem non prosequatur, non est de novo inchoandum tempus ad usucapiendum (1). Quaecumque etiam alia praescriptio civiliter interrupta non cessat, si actor litem movens vere non sit dominus rei; sicut etiam si possessor vicerit, vel si per transactionem etc. actor a lite cessaverit; nam tunc habetur continuatio temporis requisiti ad praescribendum, sicuti si lis nunquam mota fuisset. Covar. *p.* 2. *in cap. possessor* §. 12. *n.* 8. Engel *de praescr. circ. fin.* (2)* Aliis etiam modis interrumpi datur praescriptio, qui videri possunt apud Leur. *q.* 937. *et* 938. per tot. ubi late hanc materiam pertractat.

(1) Quinimmo triennalis praescriptio rei mobilis emptae, et usu capi caeptae ne litis quidem contestatione coram judice competente, interrumpitur, sed continuatur trienniom dum lis pendet, eoque elapso completur, ita tamen ut post lapsum illius lata contra praescribentem sententia res ei restitui debeat, pro quo judicatum fuit, nulla habita ratione usucapionis, quae omnino caret effecto, quem alias habere solet. Ita Leur. *q.* 938. *p.* 409.

(2) Ast quoad effectum hae binae interruptiones non parum differunt; naturalis namque absolute interrumpit praescriptionem respectu omnium, hoc est prodest omnibus, et non interrumpenti solum, seu illi qui possessorem a possessione dejecit, ita DD. *in L. naturaliter ff. de usucap.* Civilis vero illi soli prodest qui illam facit; et obest ei tantum contra quem fit. *Gl.* in c. *placuit* juxta illud *l.* 2. *C. quibus res judic. non noc. res inter alios acta, aliis non patrocinatur, nec obstat.* Sic si actor movendo litem interrumpens alterius praescriptionem, non fuerit verus dominus rei, et interim contra verum dominum illius rei tempus legitimum praescriptionis lapsum fuerit, contra hunc completur praescriptio, non obstante quod ab alio non domino rei fuerit interrupta. Reiffenstuel. *n.* 204.

Praescriptio dicitur dormire, quando suspenditur propter superveniens impedimentum, quo impedimento sublato, ad complendam praescriptionem continuatur tempus subsequens cum praecedenti; solo dormitionis tempore subducto: *cap. Cum vobis 14. de praesc. cap. Ex transmissa 10. ibid.* junct. Gloss. Tunc autem dicitur intervenire impedimentum, quando jus dici non potest, vel ratione temporis, ut tempore belli, aut pestis; vel defectu alicujus personae, ut si ecclesia non habeat episcopum, vel rectorem, seu habeat inutilem, sicut etiam si is, contra quem praescribitur, non possit agere. Hinc praescribi non possunt res dotales contra mulierem, vivente marito: *l. In reb. ff. de jur. dot.* sicut tali tempore non praescribitur contra eamdem in dote repetenda. Item vivente patre non possunt praescribi bona adventitia contra filium: *l. 1. §. fin. de annal. except.* Gloss. *in can. Prima actione 16. q. 3. v. Postliminio.** Hic videndus Leur. *q.* 936. *

Q. VI. Qualis debeat esse bona fides, quae requiritur ad praesrribendum.

R. I. Jam diximus supra, unam ex conditionibus requisitam, ad praescriptionem esse bonam fidem possessoris, quia scilicet sibi prudenter persuadeat rem esse suam, seu non alienam. Id constat ex regula *Possessor. 2. de regul. juris in 6. et ex cap. finali de praescript.* Et revera sciens rem esse alienam, eamque nihilominus detinens, clarissime aequiparatur furi; ac proinde agit etiam contra jus naturale eam sibi retinendo: non officit tamen bonae fidei requisitae ad praescriptionem, si sit venialiter mala. Ita videtur decisum in supracitato capite finali; nam ibi dicitur obstare praescriptioni mala fides, quae est ex peccato mortali. Et ratio est, quia mala fides leviter culpabilis, e. g. ex levi omissione alicujus majoris diligentiae, non tollit quin possessor ex aliis validioribus rationibus potuerit credere rem esse suam, adeoque dicendum est prudenter id credidisse.

R. II. Ut detur bona fides in possessore, oportet ab initio non incepisse possidere cum dubio prudenti et rationabili. Ita decisum habemus in supracitato capite finali de praescriptione. Et quidem quomodo potest dici possessor bonae fidei, qui prudenter timet rem non esse suam? Certe tunc

Item praescriptio naturaliter interrupta semper de novo debet inchoari; civiliter vero interrupta, tunc manet interrupta si sententia condemnatoria sequatur contra possessorem; ubi autem hic vicerit, vel per transactionem a lite fuerit cessatum, ea continuatur ac si lis nunquam mota fuerit.

non poterit prudenter judicare esse suam, quod requiritur ad bonam fidem, adeoque retinendo rem peccaret; quia se exponeret periculo tollendi rem alienam. Less. *de just. l.* 2. *cap.* 6. *num.* 10. et communiter. Oportet ergo aliquo motivo rationabili dubium deponere, et tunc incipiet pro eo currere praescriptio.

Quamvis autem dubium prudens, quo incipiatur possessio, excludat bonam fidem, non ita tamen dicendum, si superveniat possessioni bona fide inchoatae. Ratio est, quia ad excludendam bonam fidem, quam quis jam habeat quoad aliquam rem, necessarium est scire esse alienam; hanc autem scientiam non habet, qui solum dubitat, an sit sua ea res, quam jam suam crediderat. Ita communiter theologi cum Glossa *in cap. fin. de praescript.* Verum tamen est tunc possessorem teneri ad adhibendam moralem diligentiam pro investiganda veritate, eaque non comperta, potest credere esse suam ex illa regula: *In dubiis melior est conditio possidentis.* * Hoc etiam statui videtur a Gloss. *in cit. cap. ult. cap. Si virgo* 34. *quaest.* 1. Palao *p.* 22. §. 7. *n.* 2. Barbos. *in cit. cap. ult. n.* 15. Leur. *q.* 921. Sanchez *de matrim. lib.* 2. *disp.* 41. Suarez *de relig. tom.* 2. *lib.* 4. *cap.* 5. *n.* 16. cum communiori contra Butr. Imol. et plures alios apud Barbos. *loc. cit.* *

R. III. Etiam ignorantia juris clari, dummodo sit inculpabilis, non obstat bonae fidei requisitae ad praescriptionem. Non movetur hic quaestio de ignorantia inculpabili facti; nam hanc non obesse praescriptioni habetur *ex leg. Juris* 4. *ff. de juris et facti ignorantia.* Hinc qui emit equum ab iniquo possessore, putans tamen ipsius esse, utpote habens solum ignorantiam facti, potest praescribere. Rosignol. *contr.* 1. *praenot.* 2. *n.* 17. Quaestio ergo est de ignorantia juris clari; ut si emens a supradicto iniquo possessore equum, putasset illum potuisse vendere ut suum, et movetur quaestio quia in lege supracitata, et *leg. Nunquam* 31. *ff. de usuc.* dicitur ignorantia juris clari obesse praescriptioni. Hinc multi doctores dicunt cum tali ignorantia non dari praescriptionem; cum etenim praescriptio introducta sit lege positiva, non videtur admittenda in casibus in quibus a jure excluditur.

Nihilominus valde probabiliter sustineri potest nostra responsio: etenim ideo leges nolunt praescriptionem dari cum ignorantia juris clari, quia praesumitur talem ignorantiam allegantem non habere bonam fidem; cum ergo istae leges in praesumptione fundentur, semper cum talis praesumptio

sit falsa, bene poterit cum eis non concordare forum conscientiae. Et de facto etiam auctores contrarii dicunt praefatas leges non obstare, quin milites, mulieres, rustici, et minores possint praescribere; quia in eis non praesumitur mala fides: ubi ergo de facto ista mala fides non detur, poterit in foro conscientiae admitti praescriptio: Lugo *de just. disp.* 7. *n.* 32. Anton a Sp. S. *disp.* 5. *n.* 157.

• Licet valde probabilis sit supradicta sententia, probabiliorem tamen puto eam, quae tenet neque extraordinaria praescriptione triginta annorum juvari juris clari ignorantiam; cum jura eam expresse ac generaliter reprobent, quippe in *l. Nunquam ff. de usucapion.* dicitur: *Nunquam in usucapionibus juris error possessoribus prodest: l.* 2. *Si a pupillo ff. pro emptore habetur: Si a pupillo emeris, et scias pupillum esse, putes tamen pupillo licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non capies usu, quia juris error nulli prodest. l.* 4. *ff. de juris et pacti ignorantia* statuitur: *juris ignorantiam in usucapione negatur prodesse, facti vero ignorantiam prodesse constat.* Et ita tenent Sanch. Bonac. et fuse probat Molin. *de just. disp.* 64. Et quamvis inculpata juris ignorantia a peccato excuset, et sic possidentem in bona fide constituere videatur, ista tamen bona fides est tantum theologica, quae quidem necessaria est ad praescriptionem, sed non sufficit: requiritur enim etiam juridica, et civilis, quia leges a quibus praescriptio totam vim, ac robur habet expresse hanc requirunt, ut superioribus textibus visum est. Quod si minoribus, rusticis, et mulieribus prodesse dicamus ignorantiam juris, utpote quibus jus ignorare permissum est. *l. Regula est ff. de jur. et facti ignorant.* id facilius admittendum videtur, quando agitur de damno vitando; cum aliquid indulgendum sit rusticitati, ac imperitiae, non quando agitur de lucro captando juxta *leg. Error ff. eod. Juris autem error nec foeminis in compendiis prodest, et l. Juris ff. eod. Juris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet* Reiffenst. *in* 2. *decret. tit.* 26. *n.* 68. *et* 74. Leur. *ibid. q.* 923. *n.* 5. Molin. *de jus. disp.* 64. Azor. *tom.* 3. *lib.* 1. *cap.* 18. §. *Quinto quaeritur.* •

R. IV. Mala fides auctoris facit successorem reputari possessorem malae fidei, si sit illius haeres, ita ut non possit praescribere tempore ordinario; secus si non sit haeres. Prima pars responsionis probatur; quia fictione juris haeres reputatur veluti eadem persona cum defuncto, unde

cum iste haberet possessionem mala fide infectam, idem praejudicium reputatur habere ejus successor. Praeterea ad praescribendum tempore ordinario requiritur titulus, hunc autem omnino removent leges ab haerede auctoris malae fidei, ut patet *ex leg. Cum haeres ff. de divers. tempor. praescript.*, *et leg. ult. C. de usucap.* E contra quia haeres reputatur eadem persona cum defuncto, possessio defuncti, si erat in bona fide, continuatur in haerede, et ita ad praescribendum computare potest etiam tempus, quo defunctus possedit: §. *Diutina inst. de usucap. leg. Dolia* §. *Eum vi ff. de contrahen. empt.* Lug. *disp.* 7. *n.* 57.

Dixi haeredem auctoris malae fidei non posse praescribere tempore ordinario; nam bene potest praescribere tempore extraordinario, si incaepit bona fide possidere. Ratio discriminis est quia in haerede immediato fingitur fictione juris mala fides, quia non habet titulum possidendi: ubi ergo non requiritur titulus ad praescribendum, ut evenit in praescriptione extraordinaria, neque fictione juris reputabitur mala fides in haerede, et consequenter poterit praescribere Anton. a Sp. S. *n.* 179. et alii apud ipsum, * Bald. *in l. Nihil. C. de usucap. pro haered. n.* 2. Palaus *p.* 22. §. 9. *n* 3. et alii apud Leur. *q.* 926. *n.* 4. * (1).

Quae dicta sunt, solum verificantur de haerede immediato, non vero de mediato, vel de eo qui ab auctore malae fidei habet aliquid titulo legati, donationis, emptionis, vel alio titulo: nam hi neque fictione juris referunt personam illius, a quo aliquam rem habuerunt; unde concurrentibus debitis conditionibus, possunt praescribere tempore ordinario: §. *Sed tamen Inst. de usucap. leg. An vitium ff. de divers. temp. praesc.* Less. *l.* 2. *cap.* 6. *n.* 43. Ipse etiam haeres immediatus auctoris malae fidei, licet non possit praescribere rem tempore ordinario bene potest tamen ipsius fructus: *l. Bonae fidei ff. de acquir. rer. dominio*.

Praefata doctrina, scilicet quod haeres mediatus, legatarius, donatarius etc. possint praescribere tempore ordinario rem habitam ab auctore malae fidei, duas patitur limitationes. Prima est, quod si res sit immobilis, et verus dominus nesciat illam ab alio possideri, tunc ad eam praescribendam necessarium est tempus extraordinarium: *authent.*

(1) Superior Auctoris doctrina a TT. bene multis rejicitur, nam dicunt illi quod semper verum est, haeredem personam defuncti referre, ejusque possessionem continuare. Videatur Leuren. *lib.* 2. *tit.* 26. *q.* 926.

Malae fidei C. de longi temporis praescript. Bene vero potest praescribi tempore ordinario, si dominus sciat ab alio possideri, et non se opponat. Secunda est, quod etiam tempus extraordinarium requiritur ad praescribendam rem furtim, seu violenter occupatam, quando immediate habeatur ab ipso fure: *leg. Sicut in rem* 3. *C. de praescrit.* 30. *vel* 40. *annor.* Trull. *in decal. l.* 7. *c.* 4. *dub.* 12. *n.* 3. Anton. a. Sp. S. *disp.* 5. *n.* 188. Id tamen verificatur de re furtiva, quam quis bona fide acceperit ex aliquo justo titulo, puta emptione etc. nam res furtiva habita a latrone, quae sine titulo possideatur, numquam praescribitur: quia semper est vitiosa. Lugo *de just. disp.* 7. *sect.* 8. *n.* 138. Bonac. *de rest. disp.* 1. *q.* 3. *punct.* 5.

Q. VII. An ad praescribendum servitutes aliasque obligationes requiratur bona fides.

R. I. Obligationes, quae de sua natura tendunt ad aliquid agendum, vel non agendum, non praescribuntur cum mala fide. Ratio est, quia jure canonico rejicitur omnis praescriptio, quae est cum peccato, et mala fide: *cap. ult. de praescript.* Praeterea si quis existens in mala fide velit se eximere per lapsum temporis ab obligatione agendi, v. g. restituendi alienum, eo quia a creditore non exigatur, hoc nihil aliud esset, quam peccati continuatio. Si vero quis mala fide velit praescribere contra obligationem non agendi, attollendo e. g. aedificium, quod scit non posse attollere, aperiendo fenestram, quam scit non posse aperire, pariter peccat, quia sciret se laedere jus proximi: * Molin. *de just. disp.* 66. *concl.* 3. *et* 4. Palaus *p.* 22. §. 6. Reiffenst., *n.* 116.

R. II. Praescribi possunt obligationes, quae referuntur dumtaxat ad patiendum, vel subeundum onus per solam negligentiam actoris, seu eo quod tales servitutes non exigantur. Demus e. g. aliquem habere servitutem in meo praedio, et negligere ea uti per tempus a lege ad praescribendum praefixum, hic non dicitur obstare mala fides praescribentis: nam bene scit jus alterius, licet simul sciat se ad nihil teneri, si alter non exigat. Item non intervenit ipsius peccatum, cum supponatur non impedire alteri transitum per suum praedium; unde nihil est, quod impediat praescriptionem, quamvis potius dici debeat alterum jus suum ratione propriae negligentiae amittere, quam contra ipsum praescribi. Laym. *l.* 3. *tr.* 1. *c.* 8. *n.* 12. Engel *de praescript. nu.* 18. Lugo *disp.* 7. *n.* 78.* Gloss. *in l. ult.* §. *Credidit ff. quemadmodum servit. amitt.* Ponenda tamen cum Gloss. *in l. Haec*

autem jura ff. de servit. urbanor. praedior. et Bartolo *ibidem, et* Reiffenst. *n.* 110. notabilis differentia inter servitutes urbanas ac rusticas, quia ad amissionem servitutis rusticae sat est, te non uti, ad amissionem servitutis urbanae requiritur, et te non uti, et alterum libertatem usucapere per factum suum, puta domum altius elevando, vel fenestram aperiendo in muro, aut hujusmodi: *l. Haec autem jura ff. de servit. urban. praed.* *

Q. VIII. An dentur res, quae praescribi non possint.

R. Plura dantur, quae a lege praescribi prohibentur. Nullo igitur tempore praescribi potest homo liber: §. *Sed aliquando inst. de usucap.* quamvis servus, si viginti annis etiam sine titulo bona fide se gesserit pro libero, praescribat contra dominum suam libertatem: *leg.* 2. *C. de long. temp. praescript. junct. Gloss. fin. ibid.*

Praescribi non possunt res publicis usibus deputatae, ut forum, via publica, pons etc. *leg. Usucapionem ff. de Usucapion.* Accedit ratio, quia res publicae a privatis non possidentur, sed promiscue usurpantur; sine possessione autem non datur praescriptio. Concordat textus *in l.* 2. *ff. de via publica*.

Laici non possunt praescribere res sacras, ut ecclesias, loca religiosa, jus decimarum, conferendi beneficia etc. quia non valent hujusmodi possidere: *cap. Causam* 7. *de praescript.* Bene tamen potest persona ecclesiastica hujusmodi praescribere adversus aliam personam ecclesiasticam: *cap.* 1. *de praescript.* aliisque capitibus. * Item potest laicus juspatronatus praescribere, adversus alium laicum: hujus enim non sunt laici incapaces: *cap. Quoniam de jurepatron.* *

Socius possidens rem communem pluribus, non potest totam sibi praescribere adversus alios socios; cum etenim non suo tantum nomine, sed etiam aliorum possideat: *leg. Si communem ff. quemadmodum servitutes amittantur*, non habet titulum possessionis ad praescribendum contra portionem Less. *de just. lib.* 2. *cap.* 6. *dub.* 10. *n.* 48. * Reiffenst. *n.* 36. et alii. Ob hanc rationem praescribi non possunt res precario, commodato, vel in pignore datae: res item conductae, vel depositae ab eo, qui eas his titulis possidet, et habetur expressum de conductore in *l. Cum notissimi* §. *In iis enim C. de praescrip.* 30. *vel* 40. *annor.* de pignore *in l. Pignori ff. de usucap*, et universim de rebus, quae alieno nomine possidentur: *cap. Si diligenti de praescript.* *

Actus merae facultatis, et prorsus liberi non inducunt praescriptionem: *l.* 2. *ff. de via publica*, Covar. *in cap. Possessor p.* 2. §. 4. *n.* 6. Pirhing. *de praescrip. n.* 17. et communiter. Hinc si quis per centum annos, et ultra libere ivisset ad aliquod molendinum, non potest cogi vi praescriptionis ut illuc eat. Item si quis ex mera sua libertate admisisset aliquos ecclesiasticos ad aliquam functionem, quae de jure illis non competat, non possunt vi praescriptionis praetendere, ut ad eam in posterum vocentur. Fallit haec doctrina quando aliquis non ex mera libertate, sed propter jus quod alii habere saltem putarent, ad talem functionem vocasset; sicut si aliquis ex jure praesumpto alterius ad illius molendinum ivisset. Covar. *cit.* Abbas *in cap. Significante n.* 1. *de appell.*

Limites provinciarum, dioecesium, et parochiarum etiam cum titulo, et per tempus immemorabile praescribi non possunt: *c. Super eo de paroch.* ibique Barbosa et alii. Limites vero praediorum, privata auctoritate constituti, spatio quadraginta annorum cum bona fide praescribuntur: *leg. Competit C. de praesc.* 30. *vel* 40. *annor.*

Reservata principi in signum supremi dominii, puta praestatio tributi etc. praescribi non possunt: *l. Competit cit.*

Subditi vero, quamvis non possint praescribere exemptionem contra Superiorem ecclesiasticum extinctive; eo enim ipso quod sint subditi, parere debent, bene tamen praescribere possunt exemptionem ab obedientia translative, puta ab episcopo ad alterum praelatum, vel immediate ad summum Pontificem. Possunt etiam praescribere exemptionem partialiter, puta ut non solvant aliquid episcopo. De his videndi Barbos. *de potest. episc.* 3. *p. alleg.* 128. *n.* 3. *et* 5. *et alleg.* 129. *n.* 8. *et seqq.* Pirhing. *de praescript. n.* 22. Engel. *ib. n.* 7.* Reiffenst. *eod. tit.* §. 2. *a n.* 50. usque ad finem.*

Q. IX. An possit habere locum praescriptio respectu rerum, quas lex prohibet alienare.

R. Ad hoc dignoscendum observanda sunt sequentia. Non habet locum praescriptio, si res, quae prohibentur alienari, non possint possideri, ut sunt res sacrae, et publicae. Item si lex prohibeat aliqua alienari in favorem ipsarum rerum, ut sunt fundus dotalis, fideicommissum etc. non valet contra eos praescriptio, si non inceperit, antequam v. g. fundus datus esset in dotem; quod si tunc inceperit, praescribi possunt tempore ordinario: *leg. Si fundum ff. de fund. dotal.*

Si denique lex solummodo prohibeat ne alienatio fiat sine aliqua solemnitate, tunc concurrentibus requisitis ad praescriptionem, procedit praescriptio, maxime si solum error facti interveniat; ut si quis emisset a minore putans esse majorem, vel ab ecclesia putando adfuisse consensum apostolicum, quamvis revera non adfuerit. Videatur Abbas *in cap. Cum non liceat de praescr. num.* 7. Pirhing. sub titulo *de praescr. num.* 35.

Q. X. An aliquando completo tempore praescriptionis res sit restituenda.

R. Pro certo habendum est, eum qui praescripsit aliquam rem, posse eam retinere tuta conscientia; sicut enim leges possunt etiam dominis invitis impedire traslationem dominii, quando id exposcit bonum commune, ita possunt dominia aliquorum in alios transferre, etiam illis invitis quando ita idem bonum commune exposcit, ob quam rationem diximus supra leges admittere praescriptionem. Pariter quia ob bonum publicum introducta est praescriptio, et non in solam poenam negligentiae dominorum, inde est quod etiamsi isti non fuerint negligentes in recuperandis rebus suis, adhuc tamen possit etiam contra eos currere praescriptio. Lugo *de just. disp.* 7. *n.* 5. Laym. *l.* 3. *tr.* 1. *c.* 8. Navar. *cap.* 17. *n.* 85. Fagnan. *in cap. Si quis n.* 50. *de regular.*

Nihilominus si prior dominus per judicem in integrum restituatur, tunc res, quae fuit praescripta, est domino restituenda, cum ita statuant leges, ex quibus provenit praescriptio. Hoc beneficium restitutionis in integrum primo conceditur minoribus et durat per quadriennium, computandum a die completae praescriptionis, et ipsis minoribus cognitae. Item respectu illorum habet locum in praescriptione, sive ordinaria, sive extraordinaria, sive fuerint negligentes in impedienda praescriptione, sive non: *cap.* 1. *de restitut. in integr. in* 6. *l. ult. C. de temporibus in integr. restit. l. Unic. C. Si advers. usucap.* * *ac* fuse tradit Covarr. *p.* 3. *in cap. possessor.* §. 3. *n.* 1. *et seq.* Laym. *lib.* 3. *tract.* 1. *cap.* 8. *n.* 20. * Idem beneficium habent ecclesiae, hospitalia, monasteria, aliaeque piae causae, cum instar minoris et pupilli reputentur: *c.* 1. *et* 2. *de restit. in integr. in* 6. Majoribus conceditur in praescriptione ordinaria beneficium restitutionis in integrum, dummodo probent non fuisse negligentes in sua re recuperanda; ut si invincibiliter ignoraverunt rem esse suam si fuerunt absentes, si infirmi, vel alio legitimo impedimento detenti. * Videatur Reiff. et Leur. caeterique canonistae *in* 1. *decret. tit.* 41.

Regulae in praxi observandae.

I. Si confessarius non ignoret quae dicta sunt de praescriptione, in pluribus casibus consulere poterit conscientiae sui poenitentis. Haeres e. g. adinvenit patrem acquisivisse pecuniam ex injusta negociatione, ac proinde pluribus scrupulis inquietatur. Observet igitur si possit judicari, patrem habuisse bonam fidem et titulum putativum; quia e. g. erat vir timoratae conscientiae, et eas pecunias ex aliquo contractu acquisivit, quamvis postea aliqua ratione claudicasse cognoscatur, cum tunc pater illas pecunias spatio trium annorum praescripserit, non habet haeres onus restituendi. Idem dicas, si adinveniat in haereditate res mobiles, quas per triennium bona fide et cum aliquo titulo possederit. Si vero non habebat titulum, sed solam bonam fidem, tunc necesse erat possedisse spatio triginta annorum. Quod si pater habens bonam fidem non possedit triginta annis, sufficit si ipse haeres tribus annis possederit bona fide, nam in ipso etiam adest titulus haereditatis adeoque respectu ipsius sufficit ad praescribendum spatium trium annorum. Praefata doctrina applicanda est ipsi poenitenti, si bona fide fecit negotium alias injustum, ex quo pecuniam acquisivit; vel si bona fide et cum titulo rem mobilem non suam possedit.

Si vero in haereditate reperiat rem immobilem, puta aliquem fundum, qui alterius domini erat, tunc confessarius ad consulendum conscientiae poenitentis, sequentia observet. Si testator erat in mala fide, haeres non potest illam rem ut suam retinere, nisi forte haeres continuaverit bona fide possessionem per tempus extraordinarium, nempe triginta annorum, vel quadraginta, si praefatae res sint ecclesiae. Si vero testator erat in bona fide, et titulum habebat possidendi sufficit si possederit decem annis inter praesentes, et viginti inter absentes, quadraginta vero si bona immobilia erant ecclesiae. Ubi advertendum, sufficere si tale tempus fuerit expletum per possessionem, quam bona fide habuit testator et eam, quae continuavit bona fide in haerede, nam tunc possessio testatoris prodest etiam haeredi. Observandum etiam praefatam doctrinam valere, si sermo sit de rebus, quae praescriptioni subjaceant, quales non sunt fideicommissa, et fundi dotales.

Applicet confessarius eamdem doctrinam poenitenti, quem adinveniat aliquam rem alienam immobilem possidere. Possedit e. g. aliquis rem fructiferam immobilem cum titulo

et bona fide novem annis, hic tenetur restituere eamdem rem immobilem, non vero fructus, quos per sex annos percepit; nam illos praescripsit. Si vero non habebat titulum, nec ipsos fructus potest retinere, nam tunc non praescribuntur nisi spatio triginta annorum.

* Adversus praescriptionis leges velut iniquas inclamarunt non pauci haeretici Septentrionales, sed inter ipsos protestantes doctiores eas tuentur, utpote naturali, divino, et gentium juri conformes. Grot. *de jur. bell. et pac. lib.* 2. *cap.* 4. Puffendorf. *de jur. nat. et gent. lib.* 4. *cap.* 12. Praescriptionis ergo beneficium non tam pro foro externo prodest, sed etiam pro interno, itaut post eam legitime completam, salva conscientia, rem praescriptam quisque retinere possit, neque vero pristino domino repetenti eam restituere teneatur, etiamsi postea certo sciat, rem illam antea alienam fuisse: ita Glossa in *d. cap. Vigilanti* §. *Noverit,* Reiffenst. *n.* 21. Leur. *q.* 883, et alii plures apud ipsum, quia id non solum introductum per leges civiles fuit, sed etiam per leges canonicas, quae ex fine suo conscientiis consulunt; neque alicujus momenti sunt quae a nonnullis in contrarium afferuntur, prout videre est apud Leur. *ubi sup.* *

* Quae dicta superius sunt *q.* 6. §. *Quamvis* de dubio supervenienti possessioni bona fide inceptae certa esse videntur tum propter jurium allegatorum dispositionem, tum doctorum hoc asserentium auctoritatem, tum etiam rationem. Neque adversus haec facit *cap. Inquisitioni de sent. excommunic.* Ibi revera Innocentius III. decrevit, conjugem probabili ac discreta credulitate impedimento matrimonii obstrictum non posse debitum petere, sed quia sufficientes diligentias omiserat ad veritatem investigandam, dubiumque deponendum, ita explicat illud caput Gonzal. *in cap. final. de praescript.* Sanch. *l.* 2. *d.* 41. *n.* 46. Potest vero dari casus, in quo orto tali dubio, ex inscitia vel errore non tantum dubitet quis an res sit sua, sed credat se obligatum rem possessam dimittere, et tunc non solum spectato jure civili, sed etiam naturali et canonico, interrumpi praescriptionem docent constantissime. Palaus *p.* 22. §. 7. *n.* 3. Lug. *de just. disp.* 7. *sect.* 3. *n.* 26. Less. *de just. lib.* 2. *cap.* 6. *n.* 13. Leur. *q.* 921. juxta textum *l. Si fur.* §. 1. *ff. de usucap. et cap. ult. de praescript.* ubi derogatur omni praescriptioni, quae sine peccato mortali servari nequit; tale autem judicium etsi ex errore vel ignorantia ortum, indu-

cit obligationem in conscientia, dum putat rem, quam possidet, amplius retinere non posse, et nihilominus retinet, et sic praescriptionem continuans desinit habere bonam fidem. *

* Si confessarius amplecti velit superiorem sententiam *n.* 10. positam utpote probabiliorem, quod nempe non prosit praescribere volenti juris clari ignorantia, quasdam pati limitationes inveniet apud auctores, quod nempe locum non habeat, ubi agitur de praescriptione longissimi temporis 30 vel 40 annorum, de personis, quibus juris ignorantia permissa est, et de fructibus perceptis; sed advertat priores duas limitationes jam esse superius rejectas auctoritate legum generaliter ac indistincte praescriptionem cum juris ignorantia reprobantium. Quod ad fructus attinet, debet limitatio illa intelligi de fructibus perceptis et jam consumptis, non de iis qui adhuc extent; tunc enim possessor considerandus in foro conscientiae ut possessor rei alienae, sed bonae fidei, qui obligandus est ad restituendum quod percepit, si adhuc extet in se, vel in aequivalenti, in quo scilicet factus est ditior. Laym.* *lib.* 3. *tract.* 1. *cap.* 8. *sect.* 5. *n.* 11. Reiffenst. *n.* 71.*

* Advertendum quoque fructus annuos, legata, pensiones, ac hujusmodi alia, quae scilicet singulis annis percipiuntur, non unica tantum praescriptione acquiri, etiamsi ex contractu debeantur, vel ex testamento, sed tot requiri praescriptiones, quot sunt anni, ita ut singulis annis sua respondeat praescriptio juxta textum expressum in *l. Cum notissimi* §. *fin. C. de praescript.* 30. *vel.* 40. *annorum*. Quem textum ita communiter accipi testatur Brunerman *in comment. ad d. l. lib.* 7 *tit.* 30. *a n.* 1. *et* tenuit Rota *p.* 9. Recent. *tom.* 2. *decis.* 373. *n.* 16. Lotter. *de re beneficiar. lib.* 1. *q.* 39. *nu.* 332. card. de Luc. *de cred. disc.* 3. *n.* 8. *et disc.* 131. *num.* 14. nec non *de haeredit. discur.* 33. *n.* 13.*

* Certissimum denique tam jure civili quam canonico receptum principium est contra non valentem agere, non currere praescriptionem: *l.* 1. §. *Nec autem C. de annali exceptione*, *l. In rebus dotalibus* §. *Omnis autem C. de jure dotium, cap. De quarta, cap. Ex transmissa de praescript.* Quod valet non tantum pro iis, qui juris sed etiam facti impedimento detinentur, dummodo tale impedimentum publicum, notorium, et commune sit, ut bene notat Barbosa *in cap. Ex transmissa n.* 4. *de praescript.* et fusius *de potest. episc. allegat.* 132. *n.* 16. Gonzal. *in d. cap. Ex trans-*

missa n. 6. Ex his inferet confessarius non currere praescriptionem adversus ecclesiae bona, dum est viduata pastore, vel illum habeat inutilem; contra res pupilli, donec aetas pupillaris durat; contra filiumfamilias, donec pater ejus vivit; idem dicet de muliere, vivente marito; et quod aliquoties evenit contra defunctorum animas favore haeredis, vel legatarii, ratione legati, vel eleemosynae missarum in animae salutem relictae, dum vivebant, saltem ordinariam seu longi temporis. Quis enim magis ab agendo, vel se defendendo impeditus quam defunctus, qui utpote extra omne viventium commercium positus aliud non habet auxilium quam e purgatorii flammis cum Job clamare *miseremini etc.* Neque obstat quod defunctorum favori consultum non inveniatur in legibus, neque in eis quidquam expressum quoad praescriptionem; quia cum et in ipsis eadem impedimenti ratio militet, ac in aliis casibus superius exceptis, sub eodem legum favore comprehensi intelligendi sunt: *l. Ideo ff. de legib. leg. Non possunt ff. eod.* juncta Gloss. *in l. Illud ff. ad legem Aquiliam.* Neque pariter admittendum videtur, quod ait Bordon. *cap.* 16. *de praescript. legator. num.* 79. regulam, nempe contra non valentem agere non currit praescriptio, habere locum in iis casibus tantum, in quibus praescriptio in veri domini scientia et patientia fundatur, non quando bonae praescribentis fidei nititur. Haec si vera sint, favor omnino perire oportet, quem leges impeditis concesserunt, nihil enim plus operaretur; cum mala fides nunquam nec in ullo casu praescriptioni locum tribuat juxta textum *in cap. fin. de praescription.* Videatur Pasqualig. *de sacrif. nov. leg. q.* 1047. *n.* 6. *et seq. et q.* 1048. *n.* 1. quem secuta est s. congregatio Concilii in Lucana cappellaniae 18 *Februar. an.* 1702. Quia vero captivitas, exilium, infirmitas non sunt impedimenta generalia et notoria, per ea non impeditur praescriptio. Barbosa et alii DD. cc.*

CAPUT V.

De dominio filiorum familias, qui sunt sub patria potestate

Q. I. Quid sit patria potestas; et quomodo dissolvatur.

R. I. Ante dominium filiorum necesse est explicare quid sit patria potestas; ex ipsius enim explicatione facile possumus inferre plura quae pertinent ad dominium filiorumfamilias. Praeterea non agimus hic de patria potestate, quae

jure naturali competit patri, quatenus est filio superior, quam potestatem dixi etiam competere matri, dum egi de votorum irritatione. Sermo est de patria potestate secundum jus civile, quam omnino aufert matri: §. *Foeminae instit. de adoption.*

Patria igitur potestas est jus quod pater habet in filios et eorum bona. Quantum ad personam filiorum, potest pater illos vendere, ne fame pereat: *leg. 2. C. de patrib. qui etc.* Potest filiis impuberibus facere substitutionem pupillarem, ut dicam agendo de eadem substitutione, *tr. 14. q. 15. cap. 5.* Non potest filius cum extraneo in judicio agere sine consensu patris: *leg. Actiones ff. de action. et oblig.* Quantum vero ad bona filiorum, statim videbimus quid dicendum sit.

Non solum vero sunt sub patria potestate filii legitimi, sed etiam adoptati adoptione perfecta, seu arrogatione, quae fit auctoritate principis: *l. 2. §. final. C. de adoption.* Illegitimi non sunt sub patria potestate, nisi fuerint legitimati per subsequens matrimonium, vel rescriptum principis, dummodò tamen ipse legitimatus consentiat. Sanch. *cons. l. 1. cap. 1. dub. 12.*

R. II. Pluribus modis filius liberatur a patria potestate. Primo per emancipationem factam coram judice, patre et filio consentientibus. Ad hanc emancipationem cogi etiam potest pater, si nempe nimis excederet in punitione filiorum, si filias prostitueret, si acceptavit haereditatem, vel legatum sub conditione filium emancipandi; et e converso potest filius cogi ad consentiendum emancipationi, si et ipse ita acceptaverit. Quod si filius gratuita patris voluntate emancipatus, ingratus existat, illum factis aut verbis injuriando, revocatur in patriam potestatem. Secundo dissolvitur patria potestas per mortem naturalem et civilem patris. Tunc autem dicitur civiliter mortuus, quando fuit missus in perpetuum exilium in locum determinatum, vel si fuit damnatus ad perpetuum carcerem, vel si ejus bona ob aliquod crimen fuerunt publicata. Redit autem in supradictis casibus patria potestas, si pater in pristinum restituatur ex principis indulgentia. Inducitur etiam mors civilis per professionem religiosam, unde solvitur patria potestas sive pater, sive filius in aliqua religione profiteatur. Tertio solvitur patria potestas, per hoc quod filius assequatur magnam dignitatem, ut si fiat cardinalis, episcopus, praefectus magnae urbis, dux militum inter majores etc. Ex hoc probabilis redditur etiam illorum opinio, qui volunt etiam per sacerdotium, utpote

quia est dignitas major quacumque dignitate saeculari, solvi patriam potestatem. Verum ex jure potius colligitur oppositum, cum in eo solum filius factus episcopus liberetur a patria potestate, ut videre est, *cap. Per venerabilem qui fil. sint. legit. etc.* Ultra praedictas causas alia non datur, unde solvatur patria potestas, adeoque filius etiam senilis aetatis, etiam doctoratu insignitus, etiam in statu matrimonii, est sub patria potestate. Sanch. *dub.* 14. Lugo *disp.* 5. *sect.* 1.

Q. II. Quot sint bona filiorum familias.

R. Hujusmodi bona sunt in quatruplici differentia, scilicet castrensia, quasi castrensia, adventitia et profectitia. Bona castrensia ita dicuntur a castris, quia scilicet sunt illa, quae competunt filio occasione, sive ratione belli, aut militiae. Ita igitur se habent bona mobilia, quae filius habet a parentibus, vel aliis, ut eat ad bellum, stipendium militare, praeda etc. sicut etiam haereditas, quam filius habuerit occasione militiae. Pariter computantur inter bona castrensia, quae peculio castrensi comparantur, sive scilicet tale peculium negotiationi exponatur, sive ludo etc. Adnumerantur denique inter bona castrensia, quae habuit filius a parentibus, vel aliis, ut obsequatur personae regiae, et principi, et quae ratione talis obsequii acquisivit. Lugo *sect.* 2. *num.* 15. Less. *lib.* 2. *cap.* 4. *d.* 3. *n.* 7.

Bona quasi castrensia sunt, quae dantur filio, ut discat literas, sive exerceat aliquod publicum officium, e. g. advocati, medici, tabellionis, lectoris cujuscumque facultatis, et quae filius acquirit ratione talis officii. Item hujusmodi reputantur bona data filiofamilias ab imperatore, imperatrice, rege, aut regina, sive principe, quamvis dentur intuitu patris: *leg. Cum multa C. de bonis quae liberis etc.* Talia item sunt bona, quae dantur, aut legantur filiofamilias, ut ipsorum etiam habeat usumfructum, quae acquirit ex officio, aut beneficio ecclesiastico; sicut etiam quae quomodolibet acquirit filius gaudens privilegio clericali: *authent. Presbyteros C. de episc. et cleric.* ac denique patrimonium ab aliis, quam a parentibus datum filio in titulum, ut suscipiat ordines sacros. Lugo *disp.* 5. *sect.* 2. *n.* 19. Sanch. *l.* 2. *cons.* *c.* 2. *dub.* 3. *n.* 13.

Bona adventitia, quae alias non sunt castrensia aut quasi castrensia, sunt ea, quae adveniunt filio non a patre, vel intuitu illius, sed vel ex successione matris, aut avorum maternorum, vel etiam paternorum. Item talia sunt, quae filio dat pater non donatione simplici, sed remuneratoria, in re-

munerationem scilicet meritorum ipsius. Denique quae acquirit filius jure haereditatis, vel labore, industria, negotiatione, legato, casu etc. Sanchez *dub.* 4. *n.* 4.

Bona profectitia sunt, quae habet filius, vel immediate a patre, vel primario, intuitu et occasione patris. Si vero data sint etiam intuitu patris, sed primario data sint alia ratione, e. g. ob filii obsequia, talia bona non sunt profectitia, sed adventitia. Quod si filius non sit sub patria potestate, tunc etiam ea, quae illi dantur primario intuitu patris, non censentur profectitia: *leg. Sed etsi quis* §. *Quaestionis ff. de usufruct.* Sanchez *l.* 1. *cons. c.* 2. *dub.* 7. *n.* 3. Less. *l.* 2. *c.* 4. *dub.* 3. *n.* 7.

Q. III. An praefata bona spectent ad patrem, vel ad filium.

R. I. Respectu bonorum castrensium, et quasi castrensium filius habet ipsorum plenissimum dominium, nempe proprietatem, usumfructum, et administrationem. Constat ex titulo de peculio castrensi in *ff. et cod.* Si vero filius nondum nactus fuerit pubertatem, administratio est apud patrem, vel tutorem unde non potest de eis disponere, vel alienare absque ipsorum consensu: §. *Pupillus inst. de inutil. stipulat.*

R. II. Filius habet proprietatem in bonis adventitiis, non vero usumfructum, sed iste est apud patrem: §. *Igitur inst. per quas personas l. Quaecumque, leg. Cum oportet C. de bonis quae liberis etc.* Filius nihilominus habet ipsorum usumfructum, si pater ipsum cedat, nec tenetur eum computare in partitione cum aliis fratribus. Item si ipsi aliquid donetur, vel relinquatur ex testamento cum conditione, ut habeat etiam usumfructum: *auth. Ut liceat matri col.* 8. *C. de bonis, quae liberis etc.* Si vero filius sit haeres necessarius bonorum, quae ipsi alias relinquerentur, cum in ea succedat non ex dispositione testatoris, sed ex dispositione legis, non valet testator, quia libere non disponit de illis bonis, privare patrem usufructu ipsi a lege concesso. Pariter filius habet usumfructum bonorum, quae pater noluisset ipsum habere. Isti sunt casus frequentiores, in quibus filius habet proprietatem, et etiam usumfructum bonorum adventitiorum.

R. III. Pater habet proprietatem, usumfructum, et administrationem circa bona profectitia filii: *leg. Cum oportet C. de bonis quae liberis*, §. *Igitur inst. per quas personas.* Hoc igitur peculium solum proficit filio, ut talia bona non publicentur, casu quo bona patris ob aliquod delictum pu-

blicarentur: *leg.* 3. §. *Sed utrum ff. de minorib.* Ab hac doctrina excipiendum est patrimonium constitutum filio a patre pro recipiendis sacris ordinibus, vel filio, aut filiae pro matrimonio contrahendo; nam licet hujusmodi sint profectitia, quatenus adducenda sunt in haereditatis partitionem cum aliis fratribus, nihilominus ususfructus, ex quo recepta fuere, non adducendus est in partitionem, nec idem ususfructus et administratio pertinent ad patrem. Molin. *de just. tr.* 2. *disp.* 233. Palaus *disp. unic. de just. punct.* 7. §. 1. *n.* 7.

CAPUT VI.

De bonorum ecclesiasticorum dominio; et quomodo sint impendenda.

Q. I. Quotuplicia sint bona ecclesiasticorum.

R. Hujusmodi bona ad tria genera reducuntur, nempe ad patrimonialia, quasi patrimonialia, et mere ecclesiastica. Patrimonialia sunt, quae ecclesiastici habent titulo successionis, vel ab ipsis comparata fuere labore, industria, vel alio modo. Quasi patrimonialia sunt, quae habet ecclesiasticus non ratione alicujus beneficii, sed ratione alicujus ministerii ecclesiastici. Hujusmodi sunt stipendia, quae habet pro missa celebranda, pro administrandis sacramentis, pro anniversariis, pro vicaria temporaria, pro officio cantoris. Non nego tamen aliquos velle non dicenda bona quasi patrimonialia, quae ecclesiastici intuitu beneficii, vel officii parochialis acquirunt, non acquisituri; si non haberent beneficium; ut sunt ea, quae dantur ex benedictione nuptiarum, pro administrandis sacramentis, pro associatione defunctorum etc. quae bona etiam dicuntur fructus stolae. Ratio est, quia quod datur ratione beneficii, videtur esse bonum mere ecclesiasticum. Van-Espen *p.* 2. *tit.* 32. *de pecul. cleric. cap.* 1. *n.* 44. * Hostiens. *in sum. eod. tit. n.* 3. et alii ap. Reiff. *in* 3. *decret. tit.* 25. *n.* 4.* At communior opinio contrarium docet, nam quamvis praefata bona non acquirerentur, nisi adesset beneficium, nihilominus non dantur a laicis intuitu beneficii, sed ratione industriae et laboris. Molin. *disp.* 142. *n.* 2. Laym. *l.* 4. *tr.* 2. *cap.* 3. *n.* 1. Engel. *de pecul. cleric.* Illa denique dicuntur bona mere ecclesiastica, quae proprie titulo beneficii percipiuntur.

* Ad supradicta tria bonorum genera addendum est quartum, et constituitur ex bonis parsimonialibus, et sunt, quae clericis ex redditibus ecclesiasticis ad congruam substenta-

tionem sibi competentibus parcius viventes quam honeste possent, congregant. Ita DD. absque controversia. *

Q. II. Quale dominium habeat ecclesiasticus in bona praefata.

R. I. Ecclesiastici habent absolutum dominium bonorum patrimonialium, aut quasi patrimonialium. De bonis patrimonialibus exinde constat, quia non per hoc, quod aliquis assumat statum ecclesiasticum amittit illud jus et dominium, quod antea habebat circa sua bona patrimonialia, nec fit deterioris conditionis quam laicus. * Ita omnes textu claro, *cap. Quia de pecul. cleric.* * Idem dicendum de bonis quasi patrimonialibus, cum ea habeant a fidelibus in stipendium sui operis, absque eo quod vel ex natura rei, vel ex intentione dantium sit illis adnexum aliquod onus, vel obligatio. Neque refert quandoque talia stipendia esse valde pinguia, cum libere dentur a fidelibus; et hac ratione etiam pauper fit dominus pinguis eleemosynae, quae ipsi tribuatur. Laym. *l.* 4. *tr.* 2. *c.* 3. *nu.* 1. Engel. *de pecul. cleric. n.* 2. Palaus *de just. disp. un. p.* 7. §. 3. *n.* 3.

Solet hic esse lis inter DD. an quotidianae distributiones ob assistentiam horis canonicis reputanda sint bona quasi patrimonialia. Non pauci affirmant, quamvis enim istae distributiones ex fructibus beneficii extrahantur, nihilominus judicandae sunt velut bona quasi patrimonialia, quia dantur ut stipendium diurni laboris. Ad eum modum, quo licet merces cantoris, magistri grammatices etc. extrahatur ex fructibus praebendae vel beneficii, adhuc reputatur bonum velut patrimoniale; quia datur in stipendium laboris. Pirhing. *de pecul. cleric. n.* 2. Engel. *ibid. n.* 4.

* Contraria sententia asserens, hujusmodi bona mere ecclesiasticis accensenda, probabilior videtur, eamque tenent Navarr. *de reddit. ecclesiast. monit.* 30. *nu.* 2. Sanch. *consil. lib.* 1. *cap.* 2. *dub.* 46. *n.* 4. Sarmient. *de reddit. p.* 3. *cap.* 5. *num.* 6. Van-Espen *loc. cit.* Accedit etiam ratio, quia hujusmodi distributiones de bonis, seu redditibus mere ecclesiasticis ordinarie sumuntur, suntque tertia dictorum reddituum pars juxta concil. Trident. *sess.* 21. *cap.* 3. *et sess.* 22. *cap.* 3. atque beneficii intuitu acquiruntur a beneficiato, alias non acquirendae, licet ad chorum accederet, si beneficium non haberet. Neque refert quod dentur in stipendium laboris et industriae, quia fructus etiam praebendae sunt merces laboris et industriae, recitationis scilicet officii divini: *cap. final. praebend. in* 6. et tamen non sunt

bona industrialia, sed ecclesiastica; non enim attendi tantum debet in iis dignoscendis, an dentur ob laborem, sed etiam qua intentione, et fine tribuantur: cum autem utraque bona distributiones scilicet et fructus praebendae ad pias causas applicari debeant ex mente fundatorum, et diversus lucrandi modus non variet finem, ob quem percipitur lucrum: *l.* 1. *et l. Legatum ff. de Administrat. rer. ad civit. Clement. Quia contingit de relig. domib.* ideo inter bona ecclesiastica accensendae probabilius videntur. Reiffenst. *loc. cit. n.* 10. et alii DD. cc. *

* Bonorum quoque parsimonialium verum dominium, ac illimitatam disponendi facultatem habent clerici. Navarr. *loc. cit. monit.* 26. *n.* 1. s. Thom. 2. 2. *q.* 185. *a.* 7. Covarr. *de testam. cap.* 17. *n.* 9. Less. *de just. cap.* 4. *n.* 37. Ista autem bona ex bonis mere ecclesiasticis sumuntur, eorumque sunt pars, quorum sunt domini, ut statim videbimus. *

R. II. Ecclesiastici habent dominium etiam bonorum mere ecclesiasticorum. Ratio est primo, quia postquam facta est a legitima potestate divisio rerum communium, unusquisque fit dominus illius partis, quae illi fuit assignata. De bonis autem mere ecclesiasticis facta est distributio in quatuor partes, prima nempe applicata fuit Pontifici, secunda clericis, tertia fabricae, quarta pauperibus: *can. Vobis enim, et can. Cognovimus* 12. *quaest.* 2. Quamvis igitur ante factam divisionem non essent ecclesiastici domini bonorum mere ecclesiasticorum, quia adhuc erant communia, bene tamen post talem divisionem, ut bene docet etiam s. Th. 2. 2. *q.* 185. *art.* 7. Probatur secundo, quia jus canonicum ob diversa crimina imponit ecclesiasticis hanc poenam, ne scilicet faciant fructus suos, et sufficit videre Tridentinum *sess.* 23. *cap.* 1. *de reform. et sess.* 24. *cap.* 12. Si ergo ecclesiastici non committant illa crimina, faciunt fructus suos, adeoque sunt ipsorum domini. Denique probatur, quia invaluit consuetudo, ut ecclesiastici de suis bonis saltem valide testentur, ergo signum est ipsorum habere dominium.

Haec opinio, quoad bona convenientia honestae clerici sustentationi, dici potest communis, et etiam quoad bona ipsi sustentationi superflua quamplures docent. Molin. *disp.* 143. *n.* 2. Barbos. *l.* 3. *jur. eccles. univ. c.* 17. Fagnan. *in cap. Si quis sane ult. de pecul. cleric.* Laym. *l.* 4. *tr.* 2. *cap.* 3. *n.* 3. Fatendum nihilominus est quamplures docere

clericos non esse dominos bonorum ecclesiasticorum superfluorum; et moventur quia non solum jure antiquo, sed etiam novo post factam talium bonorum divisionem, ecclesiastici non dicuntur ipsorum domini; sed procuratores: *cap. Inquirendum 4. de pecul. cleric. cap. 2. de donation.* itemque dicitur non posse de iisdem testari: *cap.* 1. *c.* 3. *cap. final. de pecul. cleric. cap. Cum in officiis cap. Relatum il* 2. *de testam.* Addunt non potuisse Pontifices mutare naturam bonorum ecclesiasticorum; cum autem bona superflua sustentationi ante divisionem fateantur omnes non fuisse sub dominio clericorum, nec habuisse potestatem talibus bonis abutendi sine onere restitutionis, idem modo dicendum videtur. Item dicunt nec Pontifices voluisse transferre per divisionem dominium bonorum superfluorum in clericos, sed id fecisse ad evitanda scandala et lites; nam remanente omnium bonorum distributione penes episcopos, multi indebite distribui persaepe conclamassent. Hinc concludunt hujusmodi bona esse sub speciali dominio Christi, utpote ipsius intuitu data, sicut bona destinata ad fabricam et ornatum ecclesiarum, quorum non sunt domini, nec clerici, nec laici. Remanet ergo juxta hanc opinionem clericos bonorum superfluorum solummodo habere administrationem. Denique ad illos textus, quibus dicitur ecclesiasticos facere fructus suos, respondent designari esse sub ipsorum dominio, quae ad congruam ipsorum spectant sustentantionem. Van-Espen. *p.* 2. *tit.* 32. *de pecul. cleric.* Bellet. *disquis. clerical. de bon. clerical.* §. 2. *num.* 5. et quamplures apud ipsum. * Videndus Benedictus XIV. de *synod. dioeces. lib.* 7. *cap.* 2. Reiffenst. *in* 3. *decret. tit.* 25. §. *per tot.* qui latissime canones, rationes, et DD. auctoritates pro utraque sententia afferunt una cum responsionibus contrariae vicissim opinionis. *

Q. III. An saltem debeat ecclesiasticus impendere in usus pios superflua suae congruae substentationi.

R. Bona mere ecclesiastica, quae supersunt congruae substentationi, nullatenus impendi possunt in usus profanos, sed debent piis operibus applicari. Probatur responsio primo, quia ita praecipit Tridentinum *sess.* 25. *cap.* 1. *de reform.* Secundo, quia apud sacros canones, et novissime apud Tridentinum loco citato, bona mere ecclesiastica dicuntur res Dei, sive Deo sacratae; sicut autem dictat ratio naturalis, turpe omnino esse res alicui sancto dicatas in usus profanos impendere, multo magis iniquum esset ita insumere res Deo dicatas. Denique quia cum non solum ss. patres

et ss. canones raptores et fures appellent clericos, qui bona mere ecclesiastica in usus profanos insumunt, sed etiam ipsos veluti tutores, et patres pauperum nuncupent, dant saltem intelligere peculiari quadam ratione ob statum clericatus ad ipsos pertinere opitulari indigentibus; et ita ipsorum bona etiam patrimonium Christi appellant. Quamvis igitur non satis appareret ex justitia teneri ad eroganda superflua suo statui in usus pios; cum solum per quamdam exaggerationem contrafacientes a pluribus dicantur fures appellari; nihilominus etiam ratione status clericalis peccabunt mortaliter, si notabilem quantitatem ex praefatis bonis non impendant in usus pios. * Hoc ita pro certo habendum est, ut nullo modo aliter facientes a gravis peccati nota se tueri valeant: cum omnes etiam ii qui dominium ecclesiasticis bonorum superfluorum mordicus tuentur, hoc asseveranter affirment. *

Ex his autem habetur non solum ex jure ecclesiastico oriri obligationem erogandi superflua in usus pios; nam aliter facientes vel peccant contra charitatem, quia distrahunt in alios usus destinata a fidelibus in subsidium pauperum; vel contra religionem, quia male impendunt res, quae Dei sunt; vel contra justitiam, pro libito disponentes de iis, quae sua non sunt, unde necesse est etiam contra jus naturale et divinum peccare. Vasq. *opusc. de eleem. cap.* 4. *n.* 12.

Hic autem semper prae oculis duo sunt habenda. Primum est, non statim condemnandum peccati mortalis ecclesiasticum, qui ex superfluis propriae sustentationi distrahit in usus profanos eam quantitatem, quae in furto sufficiens esset ad peccatum mortale. Id taxandum est arbitrio prudentum, adeo ut si multa supersint ex bonis ecclesiasticis, ad peccatum mortale necessaria sit major quantitas, et minor, si minora supersint ex ipsis bonis. Secundum est, quod cum clericus habeat jus, ut sustentetur ex bonis mere ecclesiasticis, si in sui sustentatione insumat bona patrimonialia, aut quasi patrimonialia, potest sibi compensare ex bonis mere ecclesiasticis, et tantum ex istis impendere ad sui libitum, quantum ex praefatis bonis consumpsit. Idem dicendum si propria parsimonia detrahat de bonis ecclesiasticis, quae ad propriam conveniunt sustentationem; cum etenim horum plene sit dominus, potest ad sui libitum ut de bonis patrimonialibus disponere. Laym. *l.* 4. *tr.* 2. *cap.* 3. *n.* 2. Less. *lib.* 2. *c.* 4. *n.* 37. Engel *de pecul. cleric. n.* 7.

Q. IV. Quomodo regulanda sit congrua sustentatio ecclesiastici.

R. Hujusmodi congrua substentatio regulanda est arbitrio virorum prudentum et timoratae conscientiae, qui debent attendere sequentia. Primo debent considerare, quam dignitatem et splendorem afferat beneficium, et hujusmodi debent decenter sustineri arbitrio prudentum, intra limites tamen modestiae ecclesiasticae. Sanch. *lib.* 2. *consil. cap.* 2. *dub.* 41. Molina *de justit. disput.* 145. Barbosa *jur. eccles. lib.* 3. *cap.* 13. *n.* 183. * et eruitur ex variis juris textibus *can. Consuluit dist.* 74. *can. Vulteranae caus.* 12. *q.* 2. * Secundo debet attendi nobilitas et doctrina beneficiarii; nam colligitur ex sacris canonibus iis plura deberi pro decenti substentatione. Gloss. *in cap. Conquerente* 6. *de cleric. non resid. v. sufficientia, arg. cap. De multa* 28. *de praeben. v. Sublimes*, Trident. *sess.* 24. *cap.* 17. Et ratio est, quia tam nobiles, quam literati honorem et utilitatem conferunt ecclesiae: unde aequitas postulat, ut non solum quia sublimioris status censentur, sed etiam quia majora habent merita, plus quoque pro congrua sustentatione ipsis assignetur. Laym. *cit. n.* 2. et communiter. Advertas tamen pro literatis non intelligi eos, qui tales se reputant, vel solum vix sunt mediocriter docti, quamvis ita se inflent, verbisque magnificent, quasi primam Salmantinam cathedram occuparent. Item advertendum non licere illis tantum ex bonis ecclesiasticis insumere, quantum judicarent insumere posse ex bonis patrimonialibus ad conservandum splendorem suae nobilitatis. Tertio debet attendi in congrua sustentatione includi etiam moderata convivia interdum facta amicis et consanguineis juxta qualitatem proprii status, sicut etiam moderatas donationes factas ad conciliandos animos, et ad benevolentiam ostendendam ipsis etiam consanguineis. Lugo *de just. disp.* 4. *sect.* 4. *n.* 66. Laym. *l.* 4. *tr.* 2. *cap.* 3. * Molin. *d. disp.* 145. §. *Tertium*, Sanch. *l. c. n.* 4. *arg. cap. De monach. de cleric. non resid.* * Quarto observandum hanc congruam sustentationem non consistere in indivisibili, sed admittere medium, infimum et summum; et ita videmus inter viros ecclesiasticos ejusdem qualitatis et conditionis, aliquos plus impendere, aliquos minus, licet omnes sint timoratae conscientiae. Quamvis autem possit beneficiarius impendere usque ad summum juxta sui conditionem, melius faciet, si medium teneat. Moneo etiam saepe non expedire plurimorum attendere consuetudinem;

nam plures dantur parum timorati et indocti, qui suam sustentationem pro sua voluntate metiuntur. * Videatur Reiff. *in* 3. *decret. tit.* 25. *a n.* 76. *ad fin.* *

Q. V. Qui veniant nomine pauperum, quibus ecclesiasticus debet dare superflua proprio statui.

R. Pro hujusmodi pauperibus non debent intelligi solum ii, qui ostiatim quaerunt eleemosynam, immo his minus quam aliis est tribuendum, quia semper inveniunt unde vivant. Praecipue igitur sunt sublevandi illi, qui non sunt tam humili loco nati; et aliunde non habent quomodo vivant juxta conditionem sui status, nec sine maximo rubore publice petere possunt eleemosynam. Si inter pauperes sunt consanguinei, magis isti sunt sublevandi; quam alii; cum magis teneamur nostris, quam externis. Hic etiam observandum, quod si aliquis acquireret aliquam conspicuam dignitatem in ecclesia, maxime cardinalatus, aut episcopatus, etiam consanguinei quodammodo elevautur ad statum altiorem; unde si ex se non habeant quomodo decenter sustententur, prout exigit consanguinitas, sive affinitas cum illo ecclesiastico, potest iste ex redditibus sui beneficii, quae necessaria sunt, ipsis tribuere. Molin. *disp.* 146.

Regulae in praxi observandae

I. Si confessarius adinveniat clericum insumpsisse bona ecclesiastica superflua suo statui in usus non pios, quaeso antequam eximat illum ab onere restituendi, bene perpendat, an satis probetur ea opinio, qua dicitur non teneri ex justitia talia bona in pia opera impendere; nam contrariam *certissimam, et nullum dubium admittere*, dicit Sfrondratus; opinionem non inducentem obligationem justitiae esse *errorem gravissimum contra bonos mores, et contra justitiam* dicit Sotus *in tract. de vit. sacerd. in princ. juris: haeresim* appellat Archidiac. *in cap. Statutum*. §. *Assessorum de rescript. in* 6. *novam et periculosam* Comitolus *l.* 1. *q.* 70. ac denique sententiam contrariam unice *veram* dicit Tannerus *tom.* 3. *disp.* 4. *de just.* Ego si verum fateri debeo, nunquam sequenti adversae opinionis ratiocinio potui respondere. Ultro igitur etiam concedatur clericos habere dominium bonorum superfluorum, non videtur posse negari hoc illis competere sub certa conditione et pacto illa erogandi in usus pios, quoties revera evadant illis superflua, adeoque peccabunt contra justitiam eadem bona in tales usus non insumendo: sicut diceretur peccare contra justitiam ille, cui ali-

qua summa data esset ad peregrinandum, cum conditione dandi pauperibus, quod superesset, si re vera non daret. Quod autem tradita sint clericis bona ecclesiastica sub praefata expressa, vel tacita conditione, inde meo videri, ad evidentiam deducitur, quia fideles dando bona ecclesiis, intellexerunt facere opus undequaque pium ac meritorium pro anima sua, adeoque saltem tacite voluere ut omnia in pios usus impenderentur. Hinc ss. canones relicta ecclesiis appellant res Dei, patrimonium Christi et pauperum, vota fidelium, pretia peccatorum. Ita habent plures canones contenti *causa* 12. *q.* 1. *et causa* 16. *q.* 1. Sciat ergo confessarius, quod hoc ratiocinio omnino convictus obligarem ad restitutionem ecclesiasticum, qui non pie superflua impendisset, et si aliquando forte a restitutione excusavi, id intelligendum volo, dum aliqua sibi necessaria subtraxerit, et pie non erogaverit.

* Altera etiam ratio non minus efficaciter mihi probat, meque obfirmat in ea sententia, ut ex justitia teneantur ecclesiastici bona superflua in pios usus, et praecipue in pauperum substentationem erogare, et haec est: si ex charitate, et misericordia tenerentur, et contra has virtutes tantum peccarent, ut docent Fagnan. *in cap. Si quis sane n.* 1. *de pecul. clericor.* et alii, non semper mortaliter deficerent ecclesiastici superflua bona in usus profanos insumentes, neque pauperibus elargientes; lex enim charitatis non semper obligat sub mortali, sed tantum quando pauperes sunt in extrema, aut gravi necessitate constituti, ut communis ac certa tradit theologorum opinio. Potest tamen evenire, quod aliquibus in locis vel non sint hujusmodi pauperes, vel saltem aliunde sit eis sufficienter provisum, in quo casu dici non posset graviter teneri clericos ex charitate bona superflua pauperibus erogare, et tamen adhuc mortaliter peccant per ipsos etiam adversarios, si quid notabile de praefatis bonis in usus profanos expendunt. Remanet ergo quod justitiam laedant. In tanta igitur doctorum tam pro una, quam pro altera sententia pugnantium discrepantia, ac in tanto hinc inde rationum pondere, non tam facile, quam forsan putabit aliquis, statuere est, quaenam ex iis sit vera, quae falsa, ac per consequens in praxi sequenda. Haec posterior longe tutior, juri etiam conformior est. Juxta hanc igitur studeant confessarii ecclesiasticorum praxim regere ac dirigere. Urgeant et inculcent ex ecclesiae stipendiis victitantibus gravem obligationem, quam habent, elargiendi paupe-

ribus, aliisve piis operibus applicandi sibi redundantes ecclesiasticos redditus. ita Benedictus XIV. *loc. cit.* §. 15. *

II. Notet confessarius non raro ecclesiasticos errare in regulanda propria decenti sustentatione. Nobiles ecclesiastici excedunt non raro in propriis vestibus, quae aliquando, si minus accederent ad pompam saecularium, non ita eos dedecerent; excedunt non raro in numero earumdem vestium, excedere possunt in largitionibus, quae faciunt personis sibi conjunctis; excedunt in insumendo in ludis, qui non semper fiunt honestae recreationis gratia, excedere possunt in victu, dum fere semper cibos non mediocris valoris volunt. In his omnibus data proportione excedere possunt ecclesiastici non ignobiles; et certe non sine stomacho auditur quandoque rectores animarum in prandiis magnam pecuniam insumere, quando pauperes, quos deberent alere, in summa egestate reperiuntur. Quod si ita agendo graviter illaqueare propriam conscientiam aliquis asserat, ipsi irridendo admonitionem parvipendunt; et dum se suorum esse redditum dominos responderunt, magistralem rationem, qua sibi liceat non levem ipsorum partem in prandiis insumere, assignasse opinantur. Oh talium miserabilium ecclesiasticorum quam maxime illacrimanda ignorantia!

III. Advertat confessarius etiam peccare posse ecclesiasticos in applicando superflua operibus piis; si in iis debitum ordinem non servent. Aliis igitur piis operibus anteponendi sunt pauperes, unde bona ecclesiastica *pauperum patrimonia* dicuntur; et ita canones ob sublevandos pauperes etiam permittunt ipsa ecclesiae vasa distrahere: *can. Aurum* 70. *caus.* 12. *q.* 2. ubi etiam advertendum, nomine pauperum non solum intelligi eos, qui carent necessariis vitae aut naturae, sed etiam nobiles, maxime si non ex proprio vitio careant necessariis ad decentem sui sustentationem: *can. Consideranda* 17. *dist.* 86. et communiter. Insuper in subveniendo pauperibus debet convenientem distributionem attendere; adeoque non dandum est uni plusquam necesse sit, ne ita impotens reddatur ecclesiasticus ad alios sublevandos *can. pulchra* 18. *dist.* 86. Inter pauperes etiam est ordo servandus, ita ut primo subveniatur magis indigentibus, et inter hos considerandi, qui mendicare erubescunt; nam hi solent plusquam alii, egestate premi: *can. Consideranda* 17. *dist.* 86. Caeteris autem paribus, aliis pauperibus praeferendae sunt personae bonae vitae *can. Non satis* 14. *ibid.* At supra caeteros in aequali egestate praeferendi sunt con-

sanguinei: cum non solum titulum habeant paupertatis, sed etiam sanguinis: *can. Caeterum can. Est probanda dist.* 86.

Videat ergo confessarius non esse tutum in conscientia illum ecclesiasticum, qui postpositis pauperibus, superflua in alios usus pios insumit, etiam in ornamenta propriae ecclesiae non necessaria, vel reservat ad fundanda beneficia etc. Quid ergo dicendum de illis ecclesiasticis tam saecularibus, quam regularibus, qui bona ecclesiastica insumunt sine necessitate in ampliandis propriis aedibus, monasteriis et in superfluis ornamentis, quando adsunt pauperes, qui ita contra eos s. Bernardi verbis inclamant: *Nostrum est, quod effunditis, nobis crudeliter subtrahitur, quod expenditis, nostris necessitatibus demitur, quidquid accedit vanitatibus vestris; ep. 42. ad archiepisc. Senonens.*

Si ecclesiastici superflua non consumpserint, quia non adsint pauperes (hoc difficillime evenit, dum ecclesiastici volunt suae obligationi satisfacere) putat Lugo *de just. disp.* 4. *sect.* 3. *n.* 38. debere dare et relinquere superflua ecclesiae, in qua habeut beneficium. Id tamen intelligendum est, si non sit sufficienter provisa, vel aere alieno gravetur, nam si non indigeat, conveniens est ut superflua eroget in aliis causis piis magis indigentibus.

IV. Ne confessarius plusquam par est, inquietet ecclesiastici conscientiam, qui timeat an bene dispensaverit bona ecclesiastica, vel velit de propriis bonis disponere: primo videat, an redditus sui beneficii excedant ipsius congruam sustentationem. Si non excedant, omnino liber est a peccato, quocumque modo distribuit bona sua, etenim etiamsi implicaverit in sui sustentationem bona patrimonialia, quasi patrimonialia et parsimonialia, potuit loco illorum subrogare, quae habuit ex beneficio; nam jus habebat illius redditibus se substentandi. Potest proinde de bonis, quae habet libere disponere. Duo tamen advertere debet, nempe de superfluis, etsi non sint de bonis ecclesiasticis, debere pauperibus subvenire eo modo, quo dixi in tractatu de charitate. Item removere debet quantum potest scandalum saecularium: nam hi videntes ecclesiasticos superfluos facere sumptus vel multas divitias ex testamento relinquere, solent ubique de ecclesiasticis detrahere, quasi quae omnino debita sunt pauperibus, in consanguineos, vel alios distrahant.

Si vero redditus beneficii vere supersint congruae sustentationi et non consumpserit ecclesiasticus in sublevando pauperes vel in alios usus pios, ut supra dictum est, primo confes-

sarius curet, ut graviter doleat de hujusmodi peccato. Secundo, ut hujusmodi superflua statim pie eroget; etsi est in puncto mortis, moneat hujusmodi ecclesiasticum non satis consulere suae conscientiae, si praetermissis pauperibus, disponat talia bona in alios usus pios impendenda.

V. Moneat confessarius ecclesiasticorum consanguineos, ne importuni sint in expostulando excedentes donationes, si sciant ecclesiasticum non habere de bonis patrimonialibus, unde ita possit elargiri. Certe primo peccant peccato scandali; nam inducunt ecclesiasticum ad elargiendum, quod sine gravi culpa dare non potest. Secundo, in opinione, quam credo verissimam, non posse ea dare sine onere restituendi, idem onus subire deberent tales consanguinei. Hinc si ex testamento relinquantur haeredes, semper consulerem, ut animadverterent an vere in haereditate adsint bona vere ecclesiastica; nam quamvis amplecti velint opinionem ad restitutionem non obligantem, constat ex quotidiana experientia ob hujusmodi bona etiam proprias facultates perire.

QUAESTIO II.

DE RESTITUTIONE

CAPUT I.

De restitutionis natura ejusque radicibus.

Q. I. Quid sit restitutio.

R. In praesenti sumitur restitutio in sensu rigoroso, quatenus importat reparationem damni alteri irrogati. Hinc differt a solutione et a satisfactione; nam solutio non supponit damnum irrogatum, sed etiam absque illo exhibetur, ut cum solvimus Deo, quod promisimus per votum, vel solvimus venditori pretium rei venditae. Differt vero a satisfactione, quatenus haec solet exhiberi pro damnis irrogatis in honore et fama, restitutio autem fit pro damnis irrogatis in bonis fortunae. Hinc per poenitentiam nihil restituimus Deo, cum nihil ab ipso fuerit realiter ablatum per peccatum, sed ei satisfacimus pro injuria ipsi illata, et ita dicitur pars integralis poenitentiae.

Restitutio praedicto modo sumpta ita communiter definitur: *Restitutio est actus justitiae commutativae, quo reparatur*

damnum proximo irrogatum. Jam dixi *cap.* 1. praecedentis quaestionis obligationem restitutionis non posse consurgere ex nuda justitia distributiva, ac proinde in allata definitione dicitur actus justitiae commutativae.

Q. II. An detur praeceptum restitutionis; et an sit positivum vel negativum.

R. I. Datur praeceptum naturale restituendi, etenim sicut jus naturale praecipit non auferre ab altero rem suam, ita et quod restituatur res ab altero ablata. Id etiam praecipitur praecepto divino, unde dicitur Exod. 22. *Si laeserit quispiam agrum vel vineam etc. damni aestimationem restituet*. Ad Rom. 8. *Reddite omnibus debitum.* Item de restitutione datur praeceptum positivum humanum: *cap. Peccatum de regul. jur. in* 6. *cap. Sicut dignum de homicid. etc.* Quamvis igitur restitutio non sit necessaria necessitate medii ad salutem, ut patet in eo, qui est impotens ad restituendum; nihilominus votum restituendi est necessarium necessitate medii: cum unusquisque debeat habere animum adimplendi praecepta, ad quae tenetur, semper cum potest.

R. II. Praeceptum restituendi revera est negativum, nam idem est ac praeceptum non retinendi rem alienam invito domino. In idem igitur coincidere videntur praeceptum negativum non furandi et praeceptum restituendi: nam qui prohibet rem alienam invito domino surripere, et prohibet non retinere, unde hoc praeceptum quia negativum violatur per actum positivum, nempe per dictam retentionem. Obligat etiam semper et ad semper, sicut alia praecepta negativa; nam semper et pro semper obligat ad restitutionem rei alienae quando dominus est rationabiliter invitus, ut res sua retineatur; et ita est in continuo peccato ille, qui dum potest non restituit. Neque refert dicere praecepta negativa violari per actum positivum, adeoque non esse praeceptum negativum praeceptum restituendi, cum per actum negativum frangatur, nempe non restituendo. Non refert, inquam, hoc dicere, quia revera violatur per actum positivum, nempe retinendo rem alienam. Lugo *de just. disp.* 8. *n.* 18. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *d.* 7. *n.* 248.

Q. III. Quae sint radices restitutionis.

R. Radices restitutionis commode reducuntur ad duo capita, unde potest dici obligationem restituendi oriri *ex injusta actione et ex re aliena*. *Injusta actio* importat obligationem restituendi ob quodcumque peccatum commissum contra justitiam commutativam nempe vel furto, vel usu-

ra, vel adulterio, vel homicidio, vel damnum quodcumque in bonis fortunae inferendo. *Res aliena* quamvis possit explicare etiam obligationem restituendi, quam habet fur, qui alterius rem furatus est, eamque apud se retineat; nihilominus cum haec obligatio melius explicetur ex prima radice restitutionis, nempe ex injusta actione, ideo *res aliena* explicat obligationem possessoris bonae fidei, illius nempe qui retinebat rem alienam, nesciendo esse alienam, quam tamen restituere tenetur, statim ac scit esse alienam. Ad hanc radicem reducuntur, quae debentur ex quocumque contractu, v. g. legato, promissione, mutuo etc. nam licet ille, cui res debentur ex tali titulo, non habeat jus in re; habet tamen jus ad rem sive ut res sibi tradatur, unde eam retinens potest dici rem alienam retinere. His addi potest alia restitutionis radix, quae a juristis dicitur *ex quasi contractu*, et datur in eo, in cujus absentia aliquis sine ipsius mandato ejus negocia utiliter gessit, impendendo aliquid de proprio, quod omnino restituendum est. Ita etiam tutori restituenda sunt, quae ex propriis impendit, bona fide negocia sui pupilli faciendo: §. *Igitur et* §. *Tutores instit. de oblig. quae quasi ex contr. nascunt.*

Q. IV. Ex qua culpa consurgat injusta actio, vel omissio, obligans ad restitutionem, quando damnum sequitur praeter intentionem operantis.

R. I. Antequam respondeam quaesito, praemitto celebrem divisionem culpae, in theologicam scilicet et juridicam. Culpa theologica consideratur a theologo, quatenus est connexa cum peccato mortali vel veniali. Culpa juridica praescindit a peccato, et consurgit ex eo quod omittatur aliqua diligentia, unde postea alterius damnum consurgat. Hujusmodi culpa alia est *latissima*, scilicet dolus manifestus; alia *latior*, scilicet dolus praesumptus; alia *lata*, scilicet omissio diligentiae, quam communiter adhibere solent diligentes in tali re vel negocio; alia *levis*, nempe omissio diligentiae, quam adhibere solent *diligentiores*; alia *levissima*, omissio scilicet diligentiae, quam adhibere solent diligentissimi. Si quis e. g. aliquam rem non exigui valoris sibi commodatam relinquat domi in cubiculo, quo multi etiam externi possunt intrare, dicitur omisisse diligentiam, quam communiter solent adhibere diligentes ad conservandam rem alicujus valoris sibi commodatam, et ita dicitur committere culpam *latam*. Si vero eam relinquat in secretiori domus cubiculo, ubi solum e. g. uxor, vel alter domesticus probatae fidei habet acces-

sum, adhuc dicitur committere culpam levem, si cubiculum clave non obseravit, quia ita solent facere diligentiores. Si vero clave cubiculum obseravit, sed omisit impellere januam ad probandum, an re vera fuerit clave obserata, dicitur commisisse culpam levissimam, quia omisit quod solent facere diligentissimi. His praelibatis.

Dicendum in foro conscientiae non dari obligationem restituendi, nisi damnum sequatur ex culpa gravi theologica, quae de sua natura sit causativa talis damni. Probatur responsio hac unica brevi, sed efficaci ratione, quia scilicet, cum hic sermo sit de restitutione, quae oriri potest ex injusta actione, ut detur obligatio restituendi pro foro conscientiae, talis actio debet esse injusta in foro conscientiae, at nunquam verificatur facere actionem injustam, qui non causat damnum ex sua gravi culpa, ex quocumque capite teneretur ad tale damnum impediendum etiam ex officio vel ex contractu. Lugo *de just. disp.* 8. *sect.* 4. *a num.* 49. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 6. *n.* 1. Tamb. *in decal. l.* 8. *tr.* 3. *c.* 2. §. 1. *et* 4.* Cabassut. *theor. jur. lib.* 6. *cap.* 17. *n.* 2.*

Dices posse etiam absque peccato mortali esse obligationem restituendi; ut si damnum commissum fuerit ex culpa veniali, quamvis tunc obligatio restituendi sit tantum sub levi.

Contra nihilominus est, quia in materia levi utique potest dari obligatio sub levi restituendi, quando scilicet aliquis damnificavit alterum cum plena advertentia in eadem materia levi. At supposito damnum esse grave, vel erit obligatio restituendi sub gravi, vel nulla erit obligatio. Ratio est, quia materia gravis de sua natura importat gravem obligationem: si ergo non illatum sit damnum grave ex culpa gravi, jam deerit omnis obligatio restituendi, scilicet non levis, quia damno gravi solum correspondet obligatio restituendi sub gravi: non gravis, quia non fuit commissum ex culpa gravi.

Addidi in responsione, nisi sequutum fuerit ex culpa, *quae de sua natura sit causativa talis damni*, ad designandum non teneri ad restitutionem illum, qui quamvis peccet mortaliter, faciendo aliquam actionem injustam, nihilominus haec non est de sua natura ordinata ad damnum grave inferendum. Exemplum sit in fure, qui ingressus est domum ad furandum, et casu domum incendit: iste non tenetur ad restitutionem damnorum, quae sequuta fuerunt ex tali incendio: nam quamvis graviter peccaverit domum ingrediendo

animo furandi, nihilominus ejus actio non est ex sua natura causativa talis damni, et respectu incendii est involuntaria. Less. *l.* 2. *c.* 7. *n.* 26. Bonac. *disp.* 1. *q.* 1. *p.* 3. §. *unic.* *n.* 9. et alii, quos sequitur Diana *p.* 5. *tr.* 4. *resol.* 46. (1). Item exemplum sit in eo, qui adhibet omnem diligentiam, quam debet adhibere ad praecavendum alterius damnum, at omitit majorem facere diligentiam, ad quam tamen non tenetur, ea prava intentione ut damnum alterius sequatur, iste quidem peccat mortaliter ob praefatam malam intentionem, at nihilominus cum ejus actio non intelligatur moraliter causativa talis damni, in suppositione quod sequatur, quia fecit quantum debebat ad praecavendum illud, non intelligitur in effectu, sed solum in affectu justitiam laedere, obligatio autem restitutionis consurgit, eo quod revera laedatur justitia, et non solum affective. Bonac. *cit. n.* 7.

Scio quamplures obligare ad restitutionem illum, qui dans operam rei illicitae alteri causat damnum, quamvis praeter intentionem. Item ad restitutionem damnant illum, qui eo animo aliquam levem diligentiam omittit, ut damnum proximi sequatur. Verum ultra rationes directas supra allatas, quae illum excusant, habemus validissimam rationem reflexam, quia nempe in dubio *melior est conditio possidentis;* unde cum in supradictis casibus valde sit dubitandum tum propter rationes intrinsecas utriusque partis, tum propter extrinsecam auctoritatem doctorum inter se dissidentium, an consurgat obligatio restitutionis, consequens est non debere tale onus possidenti imponi. Less. *lib.* 2. *cap.* 7. *n.* 27. *et cap.* 9. *n.* 113. Sanch. *lib.* 2. *consil. cap.* 4. *dub.* 5. *n.* 9.* *et in decal. lib.* 2. *cap.* 25. *n.* 160. Lug. *loc. cit. n.* 57. Continuat, Tournel. *de restit. cap.* 1. *art.* 4. Haec revera locum habent in casibus praedictis; at diversimode judicandum crederem cum Less. *loc. cit n.* 25. de illo qui committeret culpam juridicam levem, vel levissimam cum animo grave damnum inferendi, et prudenter dubitaret an ex sua actione damnum obveniret; tunc enim teneretur damnum ex ea sequutum reparare, si omnem diligentiam non adhibuerit quam tenebatur, quia tunc graviter peccaret contra justitiam.*

R. II. Quae huc usque dicta sunt, non militant pro foro externo, nam statim ac in hoc foro probata est culpa juri-

(1) Attamen probabilior opinio docet, quod dicto modo damnum inferens nec in toto sit absolvendus, nec ad totum restituendum adstringendus, sed potius sit ei imponenda redintegratio pro parte, consideratis considerandis juxta prudentum judicium.

dica major, vel minor juxta diversitatem rerum, quas in ra explicabo, judex condemnat ad damnum reparandum, non inquirendo an cum tali culpa unita sit etiam culpa theologica. Verum foro externo non semper conformare se debet forum internum, quamvis primum non innitatur falsae praesumptioni. Dantur igitur quaedam leges solum ordinatae ad tuendam publicam pacem, et ad faciendum ut homines diligentes sint ad damna alterius praecavenda. Istae leges solum respiciunt forum externum, cum solum externam pacem et politiam respiciant; unde ante sententiam judicis non tenetur se illis conformare forum internum. Ita ex vi *leg. 1, et leg. penult. ff. de his qui deficiunt vel effodiunt* caput familiae tenetur compensare damnum factum transeunti, si aliquid è sua domo projectum fuerit, nec fuit proclamatum, ut transeuntes damnum possent vitare. Huic legi respicienti solum externam pacem non tenetur se conformare pro foro conscientiae caput familiae, si nullam habuit culpam in tali damno inferendo. Idem dicas de legibus, quae obligant dominum ad compensandum damnum factum a suo animali, quamvis sine sua culpa: *tot. tit. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur in instit. et in ff.* sicut et damnum culpabiliter quidem factum a mancipio, sed sine culpa domini: §. *Dominus instit. de noxalib. action. l. Quoties l. De illo eod. tit.* * Concordat jus canonicum *in cap. Si culpa tua de injur. et damn. dat.* ibique Gonzalez. *

Post sententiam vero judicis teneretur quis solvere, quantum leges decreverunt; nam cum judicis sententia esset justa, utpote judicans secundum leges respicientes publicam pacem, bene potest inducere obligationem etiam pro foro conscientiae: Lugo *disp.* 8. *a n.* 39. Sanch. *l.* 1. *de matr. disp* 37. *n.* 4.

Q. V. Quid considerare debeat confessarius ad judicandum, an intercesserit culpa obligans ad restitutionem.

R. I. Juxta forum externum ad dignoscendum culpam obligantem ad restitutionem, sequentia essent observanda. Si aliquis habeat rem alterius solum ob sui commodum, ut in commodato, si pereat, tenetur etiam de culpa levissima. * Haec, est dispositio juris in *l.* 18. *In rebus commoditatis ff. commodati.* Si vero ipsi sit tradita in commodum utriusque, ut si quis equum pretio conductum haberet, tenetur de culpa levi. Denique si quis habeat rem alterius solum ob commodum ipsius, ut in deposito, tenetur solum de culpa lata. Ita judicat forum externum, quod sequuntur quamplures doctores etiam pro foro conscientiae.

R. II. Cum nos dixerimus non consurgere obligationem restituendi pro foro conscientiae, nisi interveniat gravis culpa theologica, sequitur hanc esse per nos unicam regulam, attendendam a confessario, ut videat; an sit obligatio restitutionis ex quacumque actione damnum proximi sequatur. Verum observare debet confessarius, quod ea culpa, quae in aliquo casu esset levis, vel etiam levissima, in alio potest esse gravis propter majorem obligationem, quam quis potest habere circa custodiendas res proximi. Ad eum modum quo injuria, quae prolata a filiofamilias in extraneum est levis, gravis reputatur, si eadem injuria conviciet patrem, utpote quia tenetur erga ipsum ad majorem reverentiam. Applicando igitur doctrinam ad casum nostrum: Culpa quae erit levis in eo, qui tenetur removere damnum proximi solum ex communi hominum convictu, poterit esse gravis in eo, qui ad hoc tenetur ex officio, vel ex contractu; isti enim habent majorem obligationem custodiendi rem alienam. Item culpa, quae erit levis in eo, qui tenetur custodire rem alienam ex contractu, sed solum in gratiam alterius facto, poterit esse gravis in eo, qui ad hoc munus tenetur ex contractu facto in gratiam utriusque, et multo magis si fuit factus solum in gratiam sui; nam statim patet istum teneri ad diligentiorem custodiam rei alienae. Pensandae ergo sunt omnes circumstantiae, et si in casu particulari culpa, quae alias esset levis, reputetur propter majorem obligationem gravis, confessarius debet obligare poenitentem ad restitutionem. Less. *l.* 2. *c.* 7. *dub.* 7. *num.* 32. Lugo *disput.* 8. *sect.* 9. *n.* 112.

Facilius erit confessario dignoscere culpam gravem in eo, qui se obligasset ad adhibendam diligentiam multo majorem quam alii, vel locasset operam suam in tractandis rebus, quae summam exposcerent diligentiam: nam iste ex obligatione voluntarie assumpta peccaret graviter, ubi alii fortasse neque venialiter peccarent, ut evenire facile posset in primo casu.

Regulae in praxi attendendae.

I. Eo quod praeceptum obligans ad restitutionem sit negativum, advertere debet prudens confessarius non satis esse dispositum pro absolutione poenitentem, qui habet animum restituendi, nisi simul habeat animum restituendi statim ac dabitur opportunitas, dum possit; ita enim exposcunt praecepta negativa, quae obligant semper et pro semper.

II. Cum ille, qui tenetur ex officio ad alterius damnum praecavendum, debeat scire, quae ad tale officium pertinent, ad quod non tenetur qui ex officio non obligatur, ideo observandum, theologos, confessarios, parochos, jurisconsultos etc. dantes ex ignorantia crassa pravum consilium, ex quo sequatur alterius damnum, teneri ad restitutionem; etenim cum ex vi proprii officii teneantur ad talem ignorantiam expellendam, jam si pravo consilio sunt causa alterius damni, clarum est provenire ex ipsorum injusta actione graviter culpabili, et per consequens teneri ad restitutionem.

III. Cum dixerimus secundum majorem vel minorem obligationem culpam, quae in aliquo levis est, in alio posse esse gravem, et obligare ad restitutionem, ideo confessarius in pensanda negligentia, ex qua damnum sequutum est, debet praecipue attendere, an quis teneretur ex stipendio ad tale damnum removendum; nam tunc, cum consurgat major obligatio, omissio majoris diligentiae potest gravis judicari. Demus e. g. medicum aliquem curare non ex stipendio, sed ex pura charitate; si non sit ita frequens et diligens in invisendo infirmo, non ita facile graviter peccabit, dummodo notabiliter non deficiat. At bene omissio illius diligentiae, quae in praefato casu reputaretur levis, gravis posset judicari, si ex stipendio medeatur aegroto; nam tunc tenetur et diligentius et frequentius invisere infirmum. Idem dicas de jurisconsulto, de custode rerum alterius etc.

* Nimis fortasse indulgens in hac restitutionis materia videbitur Auctor noster aliquibus rigidioris doctrinae sectatoribus, sed si bene perpendant rationes, quibus innitens sententias suas protulit, et doctores, quos consuluit, nonnisi in paucissimis, et quidem probabili ratione ductum peccasse deprehendent. Quae benigniora apparent, solidis rationum momentis innixa sunt, nec eis rigidiorum DD. auctoritas deest, Merbetii scilicet, Contensonii, Natalis Alexandri, Cabassutii, Concinae et aliorum. Caeterum in hac restitutionis materia non sunt sub gravi culpa imponenda hominibus praecepta; nisi evidens ratio hoc suadeat: nefas enim aeque est, dominum re sua spoliare, ac bonae fidei possessorem, nisi moraliter constet, cui bonum jus faveat, cum pro possessore stent variae juris regulae. *

CAPUT II.

De obligatione restituendi, quam habet possessor bonae, malae, vel dubiae fidei.

Q. I. Quae teneatur restituere possessor bonae fidei.

R. I. Possessor bonae fidei, hoc est, ille, qui sine conscientia peccati mortalis possidet rem alienam, statim ac cognoscit rem esse alienam, et debet eam domino restituere, tenetur illam restituere, si extet. Ratio est, quia vel eam acquisierit contractu lucrativo, v. g. per donationem, vel contractu oneroso; v. g. per emptionem, non proinde verus dominus illius rei amisit dominium, quando non transierit tempus requisitum ad praescriptionem; eo autem quod res sit aliena, non potest retineri, quia detentio rei alienae furto aequiparatur. Poterit vero agere ad restitutionem pretii contra illum, qui eam ipsi vendidit, ut per se clarum est, et habetur *l. mater tua* 3. *l. Si mancipium tuum C. de rei vendicat.* d. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 6. Lugo *disp.* 17. *sect.* 1. *n.* 1.

Ubi etiam observandum, possidentem bona fide rem alienam usu non consumptibilem, ut equum, agrum etc. non plene satisfacere propriae conscientiae, si loco rei velit dare pretium aequivalens; nam cum sit sub dominio prioris domini, injuste iste cogeretur rem suam vendere vel commutare; ut habetur etiam *l. Manifesti cod. de solution.* Non esset vero id grave peccatum, quando dominus non haberet specialem affectum ad ipsam rem, et facile posset, pretio sibi tradito, aliam similem sibi comparare. Nullum etiam esset peccatum, si daretur causa rationabilis non reddendi domino rem suam, v. g. ne manifestaretur fur, a quo fuit furata etc. Lugo *disp.* 17. *sect.* 5. *a n.* 100. * Concin. *de just. et jur. lib.* 2. *diss.* 2. *c.* 6. *n.* 10. *

R. II. Si res aliena non extet, possessor bonae fidei solum tenetur restituere id, in quo factus est ditior, hoc est, id, quod de suis bonis non consumpsit. Eo quod e. g. possidebat centum aureos, quos putabat suos, aggressus est iter Romam versus, non facturus hoc iter, quando non habuisset illos nummos, tunc nihil tenetur restituere, si illos in itinere consumpsit, quia si non habuisset, nihil de suo consumpsisset. Si vero adhuc voluisset facere tale iter, tenetur restituere quantum non consumpsit de propriis nummis; nam in hoc factus est ditior. Pari ratione Titius eo quod possi-

debat bona fide praedium Caii, splendidius vixit, non victurus cum illo splendore, si scivisset tale praedium non esse suum; in tali ergo casu Titius nihil tenetur restituere, quia nihil habet, quod alias consumpsisset. Si autem cum eodem vixisset splendore, quamvis tale praedium non habuisset, tunc quia, consumendo redditus talis praedii, pepercit redditibus propriorum praediorum, tantum debet restituere, quantum de istis non consumpsit. Igitur universaliter loquendo solum tenetur restituere id, in quo factus est ditior, quia tunc res aliena existit in aequivalenti. Si vero res aliena fuit consumpta, et possessor bonae fidei in nihilo factus fuit ditior; tunc cum non teneatur ad restitutionem ex iniqua actione, sed solum ex re accepta, et haec neque existat in se, neque in aequivalenti, nulla consurgit obligatio restitutionis. Lugo *n.* 8. Rosignol. *de rest. praenot.* 3. *n.* 4. Tambur. *l.* 8. *tr.* 3. *c.* 3. *a n.* 3.

Q. II. Quae teneatur restituere possessor malae fidei.

R. I. Possessor malae fidei tenetur restituere rem, si extet, et si non extet, tenetur dare pretium rei, etiamsi in nihilo factus sit ditior. Prima pars exinde constat, quia dominus non perdidit dominium suae rei, eo quod ipsi fuerit ablata, unde semper est illi restituenda. Secunda pars etiam patet, quia ratio exigit, ut si injuste alteri intulit damnum, aequale ipse subeat damnum, etiamsi nullum ex re aliena habuerit emolumentum. D. Th. 2. 2. *q.* 62. *art.* 6.

R. II. In solvendo pretio rei alienae, quae non extat, possessor malae fidei debet primo attendere pretium, quo illam vendidisset verus dominus. Secundo, debet attendere pretium, quo illam ipse vendidit, quamvis tali pretio non vendidisset dominus. Tertio, ultra pretium debet damna compensare. Prima pars patet, quia si dominus venditurus erat suam rem tempore incrementi, tale pretium dabet solvere iniquus possessor, quamvis eam minoris vendiderit, etenim in illo majori pretio dominum damnificavit. Si vero dominus eo vendidisset pretio, quo illam vendidit fur, tunc iste solum tenetur ad tale pretium erogandum. Lugo *disp.* 18. *sect.* 6. *n.* 132. Laym. *lib.* 3. *sect.* 5. *tr.* 2. *c.* 4. *n.* 7.

Secunda pars probatur, quia, quamvis dominus infimo vendidisset pretio, nihilominus si fur majori pretio vendidit, quia, e. g. illam vendidit tempore majoris incrementi, hujusmodi pretium debet domino reddere; nam hujusmodi pretium non est fructus industriae, sed fructus rei usque ad illud tempus servatae. Ita si servavi triticum vendendum

usque ad tempus majoris incrementi, pretium non est fructus industriae, sed fructus tritici usque ad illud tempus servati; et ita dicitur triticum tali tempore tanti stetisse. Porro clarum est, quod sicut res aliena sub dominio veri domini perseverat, ita et ad ipsum pertinet pretium illius, quod consideratur ut fructus talis rei, vel ut talis res aequivalenter. Praeterea res aliena servata apud iniquum possessorem usque ad tempus majoris pretii, adhuc tali tempore erat domini; si ergo distrahatur per venditionem alin modo a possessore malae fidei, dominus patitur damnum in re sua, quae tunc tanti valebat, cur ergo non est totum damnum compensandum? Lugo *disp.* 18. *sess.* 6. *num.* 126. Palaus *de just. quaest. unic. p.* 24. §. 9. *num.* 9. Scio plures DD. contrariam tenere sententiam, sed apud me nunquam satis probabilis visa est. Tertia pars responsionis probatur, quia iniquus possessor cum teneatur ad restitutionem ex injusta actione, debet, ut dictum est, subire omne damnum, quod alteri intulit. Si ergo ex subreptione alienae rei aliud damnum sequutum est vero domino, teneretur et istud compensare; ut si necesse habuerit alium equum pretio conducere, eo quod illi furatus fuerit proprium equum.

Advertendum tamen in casibus supradictis possessorem malae fidei posse semper deducere expensas, prout postea dicemus:

R. III. Possessor malae fidei, etiamsi res aliena apud ipsum pereat, alias etiam peritura apud dominum, tenetur nihilominus satisfacere pro damno illato, et solum potest se eximere, si res aliena periisset eodem modo et tempore apud dominum. Probatur utraque pars responsionis, eas exemplificandn. Periit e. g. res aliena apud iniquum possessorem incendio, quae alias periisset apud dominum furto, in isto casu tenetur iniquus possessor ad restitutionem. Ratio est, quia debebat conservare talem rem domino incolumem; neque refert casu apud ipsum periisse; revera etenim periit ex injusta actione iniqui possessoris, unde tenetur ad restitutionem, quamvis et apud dominum periisset. E contra demus casum abstulisse aliquam rem Petri, dum domus ejus comburebatur, et nihilominus non potuisse postea eam salvare ab incendio, in quo etiam periisset apud Petrum, in isto casu non tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia injusta actio Caii non fuit causa, quod res Petri perierit; nam eodem tempore et incendio apud ipsum periisset: et ita damnum quod patitur, non potest dici ab actione Caii derivasse. Less. *l.* 2. *cap.* 12. *dub.* 5. *n.* 95. Laym. *l.* 3. *se-*

ct. 5. *tr.* 2. *cap.* 4. *nu.* 3. Palaus *disp. unic. p.* 24. §. 9. *n.* 2.

Q. III. Quae teneatur restituere possessor dubiae fidei.

R. I. Possessor dubiae fidei, si incepit dubia fide possidere, ultraquamquod peccaverit, se exponendo periculo rem alienam usurpandi, tenetur rem totam domino restituere, quem debet sufficienti diligentia inquirere. Si vero dominus non compareat, et vinci non possit dubium, quod res potuerit esse aliena, tunc restitutio facienda est pro qualitate dubii. Prima pars responsionis ex se patet, quia res semper pro domino clamat, et ideo a possessore dubiae fidei sufficienti diligentia inquirendus est; cum enim dubitet prudenter rem esse alienam, non debet se exponere periculo alienam rem detinendi, quod sequeretur, si dominum non inquireret. Quod si utiliter gessit rem domini, quia si ipse non emisset, numquam fuisset rem suam recuperaturus, potest aliquid a domino repetere, arbitrio prudentis viri, cum domino talis emptio fuerit proficua. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 2. *a n.* 14. Trull. *l.* 7. *c.* 11. *dub.* 4. *n.* 5. Non possum vero adhaerere illis, qui putant posse totum pretium repetere; injustum etenim omnino videtur dominum cogi emere rem suam, cum nihil curasset de re ita recuperanda, si alias non empta fuisset vilissimo pretio.

Secunda pars probatur, quia, si non superetur dubium, ex una parte possessori non favet sua possessio; etenim cum dubio, adeoque mala fide coepit possidere, et ita non potest sibi integram rem retinere. Ex alia parte, cum non certus sit rem illam esse alienam, neque videtur obligandus ad totam restituendam. Ratio igitur postulat, ut pro qualitate dubii plus minusve illam rem cum aliis dividat, ita ut si persona, de qua dubitat posse esse illam rem, certa sit, illi suam partem tradat, si vero sit incerta, det pauperibus. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 2. *a n.* 14. Diana *t.* 8. *nu.* 7. *resol.* 40. Non puto tamen improbabilem opinionem illorum qui dicunt, quod licet peccet qui incipit cum dubio possidere, nihilominus nihil debeat restituere, si rem, quam dubitat esse alienam, habuit a possessore bonae fidei. Ratio est, quia habens rem a tali possessore, succedit in omne jus illius; si ergo possessor bonae fidei, postquam frustra quaesivit dominum, potest rem totam sibi retinere, ita dicendum in casu praefato. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *disp.* 9. *n.* 395. et alii apud ipsum.

R. II. Si possessor dubiae fidei incoepit bona fide possidere, et dubium possessioni jam incoeptae superveniat, tunc tenetur adhibere sufficientem diligentiam ad inquirendum dominum, eoque non invento, potest totam rem sibi retinere. * Concin. *l. c. cap.* 6. *n.* 32. Contin. Tournel. *l. pariter c. sect.* 3. * Si vero talem diligentiam omittat, et postea non possit adinveniri dominus, tenetur restituere pro dubii quantitate. Prima pars responsionis quoad necessitatem adhibendi sufficientem diligentiam, patet ex jam dictis. Quod vero possit sibi rem integram retinere, si dominus non compareat, probatur, quia omnia jura favent possessioni bona fide incoeptae, unde hic habet locum illa regula: *In dubio melior est conditio possidentis*. Secunda vero pars probatur quia eo quod omiserit ab initio sufficientem diligentiam ad inquirendum dominum, isti damnum certo intulit, nam ipsum privavit spe, quam poterat habere, ut inveniretur; ista autem spes est lucro aestimabilis, unde pro ipsius qualitate est compensanda, * Hoc admittit etiam Concina *l. c. n.* 29. *

* Superius dicta ab aliquibus impugnantur, sed si regulas juris sequi velimus, satis probabilia, et pro praxi tuto sequenda videbuntur; cum tradita constanter sint a non infimae notae theologis. Videantur Palaus *tract.* 1. *disp.* 3. *p.* 2. *n.* 11. Lug. *loc. cit. n.* 93. Laym. Carden. et alii quamplures apud La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 563. *

Observare etiam hic est, quod quamvis antequam dubium deponatur, non liceat uti re usu consumptibili; frustra enim tunc quaereretur dominus: bene tamen potest possessor ea uti postquam facta sufficienti diligentia, dubium deposuit; unde tunc veluti bonae fidei possessor potest eam consumere et vendere. Duo tamen advertenda sunt. Primum est, quod si talem rem vendat, tenetur suum dubium manifestare emptori, nam vendit rem vitiosam: Anton. a Spir. S. *tract.* 10. *disp.* 9. *nu.* 398. Si vero ea utatur, debet habere intentionem solvendi pretium usus domino comparenti, si ex tali usu fiat ditior. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 2. *n.* 9. Quod si res consumatur, et forte postea dominus compareat, ad nihilum tenebitur, nisi ad id, in quo factus esset ditior. Rosignol. *de rest. disp.* 1. §. 2. *n.* 6. Anton. a Spir. S. *tract.* 10. *disp.* 9. *num.* 396.

Quod dictum est in hac secunda responsione de possessore, cui supervenit dubium post incoeptam bona fide possessionem, aliqui limitant dicendo non habere locum, quoties post adhibitam sufficientem diligentiam, rationes validiores

suaderent rem esse alienam. E contra alii dicunt semper esse meliorem conditionem possessoris, qui incoepit bona fide possidere, neque esse rationabile illum expoliare possessione, nisi evidenter constet rem, quam possidet, esse alienam. Mihi autem distinguendum videtur, et dicendum, quod si rationes faventes possessori sint tenuis probabilitatis, tunc quia non fundant judicium prudens, non sufficiunt ut saltem pro majori parte non sit expoliandus re, quam possidet. Si vero non sint tenuis probabilitatis, quamvis contrariae rationes sint validiores, puto non esse obligandum ad relinquendam rem, quam possidet, quia scilicet ratio postulat, ut nemo expolietur re, quam possidet, nisi certo constet esse alienam. Lugo *disp.* 17. *n.* 93. Anton. a Spir. S. *tr.* 10. *disp.* 9. *n.* 393.

Q. IV. Qui fructus ex re aliena percepti sint restituendi a possessore bonae et malae fidei.

R. I. Possessor bonae fidei tenetur restituere omnes fructus naturales, si extent, si non extent, id, in quo factus est ditior. Possessor vero malae fidei, etiamsi non extent. Neuter autem tenetur ad restituendos fructus pure industriales. Prima pars probatur, quia fructus naturales sunt, qui ex ipsa re naturaliter et spontanee oriuntur absque ulla, vel fere ulla hominum industria, ut herba pratorum, fructus arborum, plures foetus etc. Ratio autem aperte dictat rem fructiferam domino fructificare, ac proinde tales fructus ad dominum pertinere. Quod si amplius non extent, constat ex dictis possessorem bonae fidei non teneri nisi ad id, in quo factus est ditior, et possessorem malae fidei etiam ad id, quod ex re aliena non habet, sive factus fuerit ditior, sive non. Secunda pars probatur, quia fructus pure industriales non oriuntur ex re aliena, sed sunt fructus industriae illius, qui ea utitur ad illos comparandos; unde cum sint fructus propriae industriae, pertinent ad illum, qui ipsam industriam posuit. Sit exemplum in eo, qui aliena pecunia lucratus est, certe lucrum non est fructus illius pecuniae, nam pecunia de sua natura aliam non producit pecuniam, sed est fructus industriae illius, qui usus est illa pecunia tanquam instrumento ad illud lucrum sibi comparandum. D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 6. *et opusc.* 73. *cap.* 20. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *cap.* 3. *n.* 3. Tambur. *l.* 3. *tr.* 3. *cap.* 2. §. 7. *n.* 22. Si tamen possessor malae fidei ex retentione alienae pecuniae damnum causavit, quia e. g. dominus non potuit eam negociationi exponere, restituere debet, quantum valebat spes lucrandi.

R. II. Tam possessor bonae quam malae fidei tenentur restituere fructus mixtos, et si non extent, possessor bonae fidei tenetur tantum ad id, in quo factus est ditior; uterque tamen potest deducere expensas juxta aestimationem propriae industriae. Probatur ista responsio observando fructus mixtos partim esse naturales et partim ab industria hominum provenire, ut sunt fructus vinearum, segetes, plures foetus, qui habentur ex gregibus; nam non habentur sine industria hominum in eis sustentandis et pascendis. Qua parte igitur naturales sunt, utique pertinent ad dominum rei, ex qua oriuntur, cum semper verum sit rem suo domino fructificare. Qua parte vero sunt industriales, cum pertineant ad possessorem etiam malae fidei, potest deducere expensas factas, ut res aliena domino fructificaret, et simul valorem suae industriae. Haec omnia tamen sunt regulanda juxta ea, quae paulo post dicemus de expensis deducendis a possessore bonae et malae fidei.

Interim advertendum restituendos domino tales fructus, etiamsi ille non fuisset percepturus, quia cum sint fructus suae rei, ad ipsum pertinent. Lugo *disp.* 17. *n.* 58. Tambur. *in decal.* *l.* 8. *tr.* 3. *cap.* 2. §. 7. *n.* 23. Semper tamen observandum, possessorem bonae fidei non teneri ad restituendum nisi id, in quo factus est ditior, si tales fructus non extent, et possessorem malae fidei teneri ad omnes restituendos, sive extent, sive non extent. Multo magis tenetur ad restituendos etiam fructus, quos ex re sua juste percepisset dominus, etiamsi ex tali re possessor malae fidei nullos ipse perceperit; etenim ex sua injusta actione hoc damnum intulit, quod impedierit dominum a talibus fructibus percipiendis: *cap. Gravi de rest. spoliat.* Ita si aliquis mala fide domum alterius possidebat, nulli tamen eam locando, dominus vero locasset, talis possessor tenetur dare domino etiam pretium, quod ex locatione habuisset, quia in hoc dominum damnificavit. Lugo *disp.* 17. *n.* 51. Tambur. *n.* 23. Ubi nota, pretium rei locatae, juxta sententiam, meo videri, omnino tenendam, non debere dici fructum industriae, sed rei; neque enim datur pro industria locatoris, sed pro usu rei locatae. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *cap.* 4. *num.* 7. Eadem ratione censeo restituendum ab iniquo possessore pretium receptum ex locatione torquis alienae; sicut contra aliquos docent Bonac. *de rest. disp.* 1. *q.* 3. *p. ult.* §. 1. *n.* 4. Laym. *cap.* 3. *n.* 6. Azor. *p.* 3. *l.* 4. *c.* 2. *q.* 2. Trull. *in decal.* *l.* 7. *cap.* 5. *disp.* 12. *n.* 5.

Q. V. Quas expensas possit deducere possessor bonae vel malae fidei.

R. Tam possessor bonae quam malae fidei possunt deducere expensas necessarias et utiles, non vero voluntarias. Ratio primae partis ea est, quia justitia non exigit dominum debere reportare emolumentum ob restitutionem sibi factam: istud autem emolumentum reportaret, si non deducerentur expensae necessariae, sine quibus scilicet res non conservaretur, vel notabiliter deterioraretur; vel si non deducerentur expensae utiles, quae reddunt rem pretiosiorem, ut si domus melioretur etc. Sanchez. *l.* 2. *in decal. cap.* 23. *a n.* 138. Lugo *disp.* 17. *sect.* 2. *n.* 61. Inter has expensas computantur etiam industria et labor in colligendis fructibus, in re melioranda, vel conservanda; nam quamvis fierent ab iniquo possessore, domino invito, re vera cedunt in ipsius utilitatem. Less. *l.* 2. *c.* 12. *dub.* 16. *n.* 101. *et dub.* 17. *num.* 111.

Advertere tamen oportet, quod si dominus conservaturus, vel melioraturus fuisset suam rem absque talibus, vel absque tantis expensis, tunc cum in hoc damnificatus fuerit, non possunt tales expensae a possessore malae fidei deduci, bene vero a possessore bonae fidei, utpote qui non causavit tale damnum actione injusta. Ita in deducendis expensis non est attendendum quanti valeant melioramenta, nam rei melioratio ad dominum pertinet, sed solum attendendum quod circa illam est impensum, et cujus sint valoris labor, aut industria illius, qui tales fecit expensas: *leg. In fundo ff. de rei vindicat.* Denique observandum, quod si tantae sint expensae, ut excedant fructus rei, dominus non tenetur illas integre satisfacere tam possessori bonae, quam malae fidei, quia alias cogeretur majori pretio rem suam sibi comparare et ita verificaretur tales expensas non fuisse ipsi utiles. Standum ergo esset arbitrio boni et prudentis viri.

Secunda pars responsionis ex eo probatur, quia expensae, quae sunt pure voluntariae, sunt illae, quae nec erant necessariae, nec reddunt rem pretiosiorem, sed solum deserviunt ornatui et voluptati; unde cum in restitutione rei, in qua factae sunt tales expensae, nihil de plus domino restituatur, quam sua res valeat, non tenetur aliquid erogare tam possessori bonae, quam malae fidei pro talibus expensis. Sanch. *l.* 2. *in decal. c.* 23. *n.* 130. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tract.* 2. *cap.* 4. *n.* 4. Non nego tamen, quod si istae expensae possint separari absque rei detrimento, non possit uter-

que possessor eas deducere, ut si e. g. vellent removere aliquos lapides positos ad solum ornatum.

Q. VI. Quid restituere teneatur possessor bonae vel malae fidei, si rem alienam emerunt, vel vendiderunt.

R. I. Possessor bonae fidei, si emit rem furtivam, potest illam restituere furi, quando necesse sit ad pretium recuperandum, etiamsi putet a fure eam rem non esse restituendam. Ratio est, quia contractus involuntarius, vel est de sua natura nullus, vel revocabilis ad arbitrium illius, qui deceptus est; in nostro autem casu contractus fuit omnino involuntarius, cum causa ipsius fuerit ignorantia, quod res esset aliena; nullus enim est timoratae conscientiae, qui velit rem alienam emere. Neque dicas rem semper pro domino clamare, hoc enim verum est, si possessor non possit rescindere contractum cum etiam aliunde restituendo rem alienam furi, ut se servet indemnem, non eam ponat in deteriori statu, quam invenerit. Bonac. *de rest. disp.* 1. *q.* 4. *p.* 2. *n.* 1. d. Anton. *p.* 2. *t.* 1. *cap.* 12. §. 16. Lugo *disp.* 17. *sect.* 2. *n.* 29.

R. II. Possessor malae fidei tenetur restituere rem alienam, quam emit, etiamsi illam restituendo debeat illius pretium amittere. Ratio est quia non solum tenetur ex re accepta, ut possessor bonae fidei, sed etiam ex injusta actione; etenim emere rem alienam sibi appropriandam, idem est ac illam de novo furari. Sicut ergo primus fur tenetur rem alienam immediate domino restituere, quia tenetur ad restitutionem ex injusta actione, ita et qui emit scienter a fure. Haec ratio mihi semper valde efficax visa fuit, unde nunquam potui contrariae DD. opinioni adhaerere. Rebell. *p.* 1. *l.* 2. *q.* 9. *n.* 6. Trull. *l.* 7. *c.* 11. *dub.* 3. *n.* 4.

R. III. Qui emit rem alienam, et bona fide iterum vendit, tenetur emptori restituere pretium, quamvis in nihilo factus sit ditior. Exemplificatur in eo, qui bona fide emisset equum furatum decem nummis aureis, ac denuo vendidisset eodem pretio. Iste in nullo factus est ditior, ut patet, et nihilominus si dominus compareat; et velit suum equum, secundus emptor tenetur illum dare, quia res semper pro domino clamat, ac primus emptor debet pretium restituere secundo emptori. Ratio est, quia venditor semper tenetur emptori de evictione, ita ut si res sit evicta, debeat venditor emptori pretium restituere: * *arg. l. Ex empto* §. 1. *et* 2. *de act. empt.* * Praeterea contractus fuit nullus; nam unusquisque in emendo intelligit emere rem, quae sit venditoris,

et si hoc non verificetur, deest ejus consensus; eo ipso autem quod contractus sit nullus, debet omnino rescindi ad instantiam illius, qui fuit laesus. Denique secundus emptor damnificatus est a primo emptore, nam eo ipso quod vendiderit rem, quae non erat sua, modo alter emptor cogitur eam restituere domino; hoc autem damnum est compensandum a venditore, qui illud causavit, sicut constat in venditore, qui bona fide rem vitiosam vendidit. Bonac. *disp.* 1. *q.* 4. *p.* 2. *n.* 5. Less. *l.* 2. *c.* 14. *dub.* 5. Rebel. *l.* 2. *q.* 3. *n.* 3.

R. IV. Si aliquis emit bona fide rem alienam, et deinde majori pretio vendidit, debet reddere domino illud majus pretium. Ratio est, quia quoties incrementum pretii non proveniat ab industria venditoris, ut si ipsam sua arte meliorasset, vel alio transportasset, ipsum incrementum provenit ab ipsa re, immo cum pretium succedat loco rei, *l. Si rem ff. de peten. haered.* illud majus pretium est eadem res aequivalenter. Sicut ergo rei fructus, immo ipsa res ad dominum pertinet, ita et incrementum pretii. Azor. *par.* 3. *l.* 4. *cap.* 3. *q.* 2. Rebel. *l.* 2. *de restit. q.* 3. *et l.* 9. *de contr. qu.* 18. *sect.* 1. *n.* 9.

Q. VII. Quid dicendum de eo, qui bona fide rem alienam accepit a fure, qui habet ex propriis unde restituat.

R. Certe si res non est usu consumptibilis, domino restituenda est, si extet, quia pro ipso clamat, et si non extet, latrone non restituente, qui ab eo rem mala fide accepit, restituere debet, quantum ex ea percepit; qui vero bona fide, id in quo factus est ditior. Difficultas ergo solum potest esse circa res, quae sunt materia mutui, vel usu consumuntur, ut sunt pecunia, frumentum, vinum, oleum etc.

Pro quo advertendum, quod quamvis dum casu, vel communi consensu admiscetur res aliena cum propria, totus cumulus fit utriusque: *inst. de rer. domin.* §. *Quod si* 28. nihilominus per mixtionem rei alienae cum propria, quando admiscetur animo acquirendi dominium, et non potest separari, totale acquiritur dominium, ut quando admiscetur pecunia furata cum propria, oleum, frumentum, et vinum furatum cum proprio: *leg. Si alieni nummi ff. de solution. leg. Idem Pompon. ff. de rei vindic.* Dominus vero totius pecuniae, seu cumuli habet obligationem restituendi quantum miscuit, sicuti dominus rei, quam alter miscuit, jus habet, ut sibi ex illo cumulo fiat satis. Hoc autem in omnium sententia verum est, quando admiscetur res aliena

cum propria, quae sit in majori quantitate, quia major pars trahit ad se minorem: *l.* 23. §. 4. *ff. de rei vindicat.* Quamplures vero absolute dicunt per quamcumque mixtionem acquiri dominium rei mixtae, quando haec non potest separari, quia verificatur ratio Glossae in praefatam legem, *Si alieni nummi,* scilicet quod mixtio habeat vim consumptionis. Quod si res mea sit valde exigua, tunc credo per mixtionem me non adepturum dominium alterius rei, si haec sit in magna quantitate; ut si multas mensuras vini alieni miscerem cum parva mensura mei, cum parum pro nihilo reputetur, unde potius tunc meum vinum in alterius transiret dominium, quia veluti absorberetur a vino alterius. Tambur. *in decal. l.* 8. *tr.* 3. §. 4. *n.* 12. * Vel etiamsi res mixta discerni possit, ut si mea pecunia argentea esset, aliena aurea: *l. Marcellus ff. de rei vindicat.* * His positis facilis est resolutio casus.

Si igitur aliquis accepit a fure rem usu consumptibilem, antequam illam fur misceret modo dicto cum propria, debet illam domino restituere, quia semper est domini; et si fuit distracta a possessore bonae fidei, habet jus ab eo exigendi id, in quo factus est ditior, ut saepe dictum est.

Dices, quod sicut latro poterat satisfacere domino aliam consimilem propriam pecuniam reddendo vel aliud consimile frumentum, absque eo quod redderet in individuo pecuniam furatam etc. ita qui accepit a latrone pecuniam furatam, frumentum furatum etc. potest relinquere latroni onus restituendi ex propria pecunia, vel ex proprio frumento.

Contra tamen est, quia licet in rebus consumptibilibus, quae functionem accipiunt, non sit obligatio restituendi eamdem rem, si extet, sed sufficiat reddere rem aequalis valoris, nihilominus res, si extat, est principaliter obnoxia restitutioni, unde dominus, si non fuit satisfactus a latrone, potest semper velle, ut sua res sibi tradatur: hoc tamen intelligendum dum res acceptas a fure non miscuerit cum propriis; quamvis etenim tunc debeat tantumdem restituere, si tales res habuit ex contractu lucrativo, aut donatione, quia tunc ratione illarum fit ditior, ut notant theologi apud Dianam *t.* 6. *tr.* 3. *resol.* 134. non tamen si habuit ex contractu oneroso; nam tunc non fit ditior, et aliunde per mixtionem acquirit dominium talium rerum. Tamburin. *in decal. l.* 8. *tract.* 2. *c.* 3. *a num.* 1.

Si vero e contra aliquis accepit a fure rem usu consumptibilem, postquam fur cum propriis miscuit jam id, quod

accepit, erat furis, unde nihil tenetur domino restituere. Azor. *p.* 3. *l.* 4. *cap.* 3. *q.* 4. Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 16. *n.* 23. Tamb. *in decal. l.* 8. *tr.* 3. *cap.* 3. §. 4. *n.* 1. Quod si fur non sit potens restituere, tunc tenetur ad restitutionem qui mala fide eas accepit a fure; nam licet illae res per mixtionem fuerint sub dominio furis, nihilominus qui eas mala fide acceptat, sua acceptatione omnino cooperatur injustae actioni furis, qua se cum alterius damno impotentem reddit ad restituendum, unde et ipse ex injusta actione tenetur ad restitutionem. Palaus *de just. disp. unic. p.* 14. *n.* 7.

Regulae in praxi observandae

I. Eo quod possessor bonae fidei ad restitutionem non teneatur, nisi factus sit ditior ex re aliena, aliqua dabo exempla, ex quibus poterit confessarius quoscumque casus resolvere. Si e. g. aliquis eo quod ex cibo furato comederit, pepercit suae coenae, non debet restituere quanti valebat ille cibus, si multum stabat, sed quantum ex propriis non consumpsit parcendo suae coenae. Si pepercisti tuae vesti, eo quod consumpseris bona fide alienam, non debes restituere pretium istius, si multum stabat, sed quantum non expendisti, eo quod non consumpseris propriam. Quod si in primo casu si non comedisset de cibo alieno, neque de proprio comedisset, ac pariter in secundo casu si vestem alienam non consumpsisset, neque consumpsisset propriam, nihil teneretur restituere, quia in nullo factus esset ditior.

Observet etiam confessarius in dubio, an aliquis factus fuerit locupletior ex re aliena, nullam dari obligationem restitutionis, quia cum semper melior sit conditio possidentis, talis obligatio est clare probanda in utroque foro. Observet quoque, quod statim ac possessor bonae fidei cognoscit rem alienam esse, data opportunitate, debet eam statim restituere, et si sit in mora culpabili restitutionis, observandae sunt circa eum regulae possessoris malae fidei.

II. Confessarius dum vult obligare injustum possessorem ad restitutionem pretii alicujus rei, quam dominus servare volebat usque ad tempus, quo melior futura erat, observet non esse obligandum ad totum pretium, quo tunc stetit, sed solum ad pretium, quod correspondet spei, si illa res erat subjecta alicui periculo, ita ut posset interire, antequam ad tale tempus perveniret. Fur e. g. vendidit vitulum Sempronii, qui volebat illum servare usque dum major factus esset, non tenetur fur reddere in tali casu totum pretium,

quo stetisset talis vitulus factus bos; nam poterat mori, antequam pervenisset ad illum statum, vel ulterius poterat parum incrementi acquirere etc. In rebus igitur, quae vel possent perire, vel quae fortasse parum meliores evadere possunt, si distrahantur a fure in statu deteriori, et erant aliunde a domino servandae usque ad statum meliorem, arbitrio boni viri aestimandum est, quantum valere posset spes lucri a domino sperati, et juxta eam obligandus est fur ad restitutionem, ita ut quo major est spes lucri, eo ad majorem restitutionem est obligandus. Quod si dominus non erat servaturus usque dum ad meliorem statum pervenisset, et fur servavit, et eo tempore vendidit, debet ex opinione, quam puto verissimam, totum pretium domino dare, quia pretium est fructus rei, deductis tamen necessariis expensis pro ea re factis et valore laboris.

III. Dum confessarius audit poenitentem aliquem damnificasse in re, ex qua dominus fructum sperabat, vel majus pretium percepturum, non statim obliget ad restituendum valorem rei, simulque spem fructuum percipiendorum. Abstulit e. g. poenitens parvum vitulum, quem dominus volebat vendere post aliquos annos factum grandiorem, satisfacit fur suae conscientiae, si statim restituat domino pecuniam, quae sufficiat ad emendum alium similem vitulum; nam emptione illius potest sibi dominus compensare totum, quod passus est damnum. Quod si novus vitulus emptus moriatur, vel parum incrementi acquirat, tunc non plene satisfieret dando pecuniam pro emendo alium vitulum loco furati; nam iste fortasse non obiisset, vel majus acquisivisset incrementum. Datur ergo obligatio aliquid aliud restituendi arbitrio viri prudentis. Quae dicta sunt, applicanda sunt furanti gallinam, quae valde erat ovipara, incidenti arbusculum, ex qua post aliquod tempus fructus sperabantur. Quod si detur casus, ut restituendo domino valorem rei ablatae, non possit statim substituere aliam similem rem, ex qua lucrum, seu fructus dominus sperabat, tunc confessarius non solum debet obligare ad restituendum valorem rei, sed etiam valorem spei lucrandi, seu percipiendi fructus.

IV. Multoties anceps est confessarius in determinando quid restituere debeat fur, si res furata crevit et decrevit in pretio, et nescitur, an dominus vendidisset tempore incrementi, vel decrementi; si etenim posset confessarius scire quo tempore erat a domino vendenda, facile esset determinare

pretium restituendum, attentis tamen, quae dixi in fine secundae regulae. In casu igitur, quo ignoretur, an dominus venditurus esset rem tempore pretii majoris, vel pretii minimi, confessarius obliget ad restituendum pretium, quod est medium inter majus, et minimum. Vendita e. g. est res furata triginta nummis aureis, et deinde decrevit pretium usque ad viginti, confessarius obliget ad restituendum viginti quinque, ita enim aequitas servatur; nam etsi fur fortasse damnificaverit dominum solum in pretio viginti aureorum, forte etiam damnificavit in pretio aureorum triginta: et sicut aequum non est triginta solvere, quia incertum est, an tantum intulerit damnum, ita aequum non est viginti solummodo solvere, quia usque ad triginta potuit damnum inferre. Solvat ergo medium inter viginti et triginta.

V. Notet item diligenter confessarius facillime incoepisse possidere cum dubio eos, qui emunt ab iis, qui prudenter non possunt judicari domini rei, quam vendunt. Hinc saltem debet judicare possessores dubiae fidei illos, qui emunt a filiisfamilias et a famulis, si vendant ut suas res, quae non solent ad ipsos pertinere. Praecipue autem tales judicandi sunt illi, qui emunt a mulierculis, vel homuncionibus ex plebe sericum: nam illud solent furari mercatoribus. Quamvis ergo isti emptores nesciant a quo emerint vel cui debeant restituere, debent pro qualitate dubii restituere pauperibus, ut supra dictum est.

VI. Quamvis ex communi doctrina non sint deducendae expensae voluntariae, factae circa rem, quae restituitur, nihilominus notet confessarius pro praxi difficile esse, ut tales expensae non reddant ipsam rem aliquo pacto aestimabiliorem. Hinc est, quod licet dominus non sit cogendus ad solvendas omnes expensas; ipse enim indiget re sua, non ornamento illius: nihilominus cum tales expensae, qua parte reddunt rem aestimabiliorem, reducantur ad expensas utiles, possunt in aliqua parte, arbitrio scilicet viri prudentis, detrahi tam a possessore bonae quam malae fidei.

VII. Potest accidere, ut aliquis scienter emat rem alienam cum hac intentione, ut illam domino restituat. In hoc casu observare est, quod si postea dominus non compareat, emptor, detracto pretio erogato, debet dare pauperibus quod superest. Si vero dominus compareat, potest ab eo exigere totum pretium erogatum, si rem ipsius minoris emit, quam valeret, nam utiliter gessit negotium ipsius domini. Si vero eam solvit furi aequali, vel majori pretio, dominus non te-

netur solvere nisi id quod justum reputatum fuerit arbitrio viri prudentis; nam tunc emptor non utiliter gessit domini negotium, et si iste totum pretium teneretur solvere, deberet omnino emere rem suam. Secus esset dicendum, si illa res tam grata esset domino, ut notum esset, voluisse quocumque pretio illam e manu furis eripere.

* Inter rerum fructus adnumerari quoque possunt redditus, qui ex certo jure alicui concesso secundum leges percipiuntur. Sic ex *l. Praediorum ff. de usur.* accipiuntur pro fructibus pensiones urbanorum praediorum; ex *l.* 29. *Mercedes de petit. haereditat.* vecturae navium; idemque dicendum de locatione piscationis, venationis, perceptionis tributorum etc. Quod autem dictum est de fructibus naturalibus, dicendum quoque est de fructibus civilibus; quia isti maxime accedunt ad fructus naturales, unde non raro cum istis confunduntur.*

* Quae dicta sunt de eo, qui bona fide rem furtivam emit, et ad pretium recuperandum iterum furi restituit etiam, quando praevidet furem non restituturum, non satis tuta videri possunt in foro conscientiae; militant enim contra et validissimae rationes, et frequentissimus tum theologorum, tum canonistarum consensus. Si etiam juxta contrariae sententiae patronos rei dominus resciens, quisnam rem suam emerit, ac possideat, ab eo restitutionem petit, non potest hujusmodi emptor rem furi reddere, ut vicissim ab eo pretium recipiat, sed tenetur eam domino petenti restituere, ita ut si rem furi neglecto domino tradat, peccet, et ad restitutionem teneatur, et ad eam a judice compelli possit. *l. Mater l. Si mancipium C. de rei vindic. et l. Incivilem C. de furtis;* cur ergo non tenebitur, etiamsi dominus, vel ob ignorantiam, vel aliam causam non petat, cum pro domino semper res clamet? *cap.* 1. *de constit.* Ulterius qui de re aliena disponit cum domini praejudicio rationabiliter inviti, agit injuste, et ad restitutionem tenetur, etiamsi hoc agat, ut se indemnem servet: *arg. c. Si culpa de injur. et damno dato*, atqui hoc agit emptor furi restituens rem, qui eam domino non restituturum cognoscit. Videantur Covarr. *in reg. Peccatum p.* 3. *n.* 3. qui sententiam hanc satis bene rationibus fundatam, ac a pluribus receptam tradit Palaus *de just. tract.* 32. *disp.* 1. *p.* 18. §. 9. *n.* 7. Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 17. §. 3. *n.* 24. Cajetanus, Soto, Medina, Molina *de just. disp.* 722. *per tot.* ubi contrariae sententiae fundamenta penitus evertit. Reiffenst. *in* 3. *decret. tit.* 17. *a*

n. 105. Leur. *ibid.* q. 272. Hoc autem admittendum videtur, quod possit emptor ad suum pretium recuperandum rem furi tradere, si prudenter judicet nullum inde damnum domino obventurum, eo quod fur sit ipse sponte restituturus, vel dominus sine incommodo ab eo recuperaturus.*

*Potest etiam fieri furem alienis pecuniis negotiantem lucrum facere. Iste non est a confessario obligandus ad restituendum lucrum, quia non est fructus pecuniae secundum se sterilis ac infructuosae, sed solius industriae, prout dicetur etiam *tract.* 14. *q.* 3. *cap.* 6. *q.* 1. *resp.* 2. Verum tamen est teneri ad resarciendum omne damnum emergens aut lucrum cessans ipsius pecuniae domino. Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. *cap.* 17. *n.* 22. Molin. *de just. disp.* 327. *cum d. Thom.* 2. 2. *q.* 78. *art.* 3.*

CAPUT III.

De obligatione restituendi ob injustum impedimentum alteri illatum, ne aliquod bonum consequatur

Q. I. Quid restituere teneatur, qui vel minis, vel dolo, vel etiam solis precibus et suasione alterum impedit a consequutione alicujus rei, ad quam habebat jus in re, vel ad rem.

R. Impediens aliquem a consequutione boni, ad quod jus habebat, non solum vi et fraude, sed etiam solis precibus divertens collatorem talis boni, tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia cooperatur actioni injustae, eo enim ipso quod aliquis jus haberet ad tale bonum, ex justitia erat illi dandum, et proinde qui facit, ut non detur, cooperatur actioni justitiae contrariae, adeoque tenetur ad restitutionem, semper cum ipse collator non compenset damnum illatum. Lugo *de just. disp.* 18. *n.* 90. Laym. *lib.* 3. *tr.* 2. *cap.* 7. *n.* 1. Si vero impedimentum non apponatur impediendo collatorem, sed impediendo ipsum, qui vult consequi illud bonum, tunc si impediatur solum blanditiis et precibus, nulla est obligatio restituendi; nam dum solis precibus avertitur a consequutione boni, ad quod jus habebat, libere et voluntarie se ab illo avertit. Ita si solis precibus averterem artificem a non laborando illa die, illa hebdomada etc: nihil restituere deberem, quia ex propria voluntate abstinuisset à labore. Secus si illum impedissem minis ac dolo; nam tunc modo injusto impedissem, ne uteretur jure suo. Bonaccin. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 12.

Advertere etiam hic est, quod in superiori casu, dum scilicet impedivi collatorem, ne daret alicui bonum, ad quod jus habebat, considerandum est, an firmiter fuisset determinatus ad dandnm statim illud bonum, et tunc restituere debeo quantum valebat tale bonum. Dixi *statim*, nam si aliquod tempus intercedere debebat antequam traderetur, poterat collator mutare voluntatem; et tunc quia non erat certa consecutio talis boni, non est restituendus ad aequalitatem valor boni sperati. Si vero non erat firmiter determinatus, restituere debeo juxta aestimationem majoris, vel minoris spei, quam aliquis habebat ad illud bonum consequendum. Bonac. *disp.* 2. *q.* 2. *n.* 6. Si denique collator nullatenus nolebat illi dare tale bonum, tunc quocumque modo quis impediat, nihil debet restituere, utpote quia non fuit causa efficax talis damni.

Q. II. Quid restituere teneatur, qui vel vi vel fraude, aut suasione et blanditiis impedivit alium a consecutione boni, ad quod nullum jus habebat nec in re, nec ad rem.

R. Si impeditus fuit fraude et dolo, est illi facienda restitutio, seu compensandum damnum juxta aestimationem spei, quam habebat, ut supra dictum est. Ratio est, quia quamvis non haberet aliquod jus in bonum speratum, habebat tamen jus, ne dolo ant fraude impediretur a consequendo bono, quod sperabat a benefactore. Lugo *disp.* 18. *n.* 91. Azor. *p.* 3. *lib.* 4. *cap.* 9. Anton. a Spir. S. *tr.* 11. *disp.* 8. *nu.* 346. Haec opinio omnino certa est, si fraus et vis fnit in ordine ad legatarium, donatarium etc. Si vero fraus et vis fuit contra donatorem, vel testatorem, non clare constat consurgere onus restituendi. Ratio est, quia tunc nullam injuriam patitur legatarius, vel donatarius, sed solummodo testator, vel donator, quorum solummodo laeditur libertas. Ex alia vero parte nullum jus supponitur habuisse legatarium ad illa bona; unde quamvis impediti fuerint fraude et dolo, quia tamen, dum haec se tenent ex parte testatoris, nulla illis fit injuria, et non expolientur aliquo jure, quod habeant in ipsa bona, hinc est non satis apparere obligationem restituendi, quae imponi non debet sine evidenti ratione. Rosignol. *de rest. praenot.* 12. *sect.* 7. *n.* 8. Si vero collator impeditus fuit solummodo precibus et suasione, certe nulla exinde oritur obligatio restitutionis; nam cum non impedita fuerit ejus voluntas dolo et fraude, sed solum precibus et suasione, jam collator seu benefactor relictus fuit in plena libertate dandi quod volebat, et ita nulla injuria fuit alicui illata.

Caeterum observandum, quod si aliquis impedivit indignum a consequutione alicujus officii, aut beneficii, nihil tenetur restituere, etiamsi id praestiterit fraude, vi et dolo, quia nullam illi fecit injuriam; cum sit contra intentionem ecclesiae, vel reipublicae, ut talibus beneficia, vel officia conferantur. Lugo *de just. disp.* 18. *n.* 96.

Q. III. Quid restituere teneatur, qui impedit ne beneficium detur digniori.

R. I. Si tale beneficium collatum fuit per oppositionem, sive, ut dici solet, per concursum, multi volunt omnino resarciendum esse damnum ipsi digniori illatum, et hoc damnum tale esse, quanti aestimantur ipsius beneficii proventus, deductis expensis etc. Ratio est, quia dum beneficia dantur per concursum, collator veluti tacite init contractum de beneficio conferendo habiliori; ad hoc enim instituit concursum ut digniorem agnoscat, ut dixi in tractatu de beneficiis: eo ipso ergo quod ipsi non conferatur, violatur justitia commutativa, ex qua violatione consurgit onus restitutionis. Non est tamen improbabilis negativa sententia, quia dici potest ecclesiam non instituere concursum ad dandum jus concurrentibus ad beneficium, sed ad utilitatem ecclesiarum et animarum. Passer. *de elec. cap.* 30. *n.* 193.

R. II. Si beneficium conferatur extra concursum, tunc (maxime quando vis et fraus continent peccatum injustitiae adversus concurrentem ad beneficium, ut dixi supra) si collator impediatur vi et fraude, ne illud conferat digniori, illi facienda est restitutio juxta spem, quam habebat de beneficio assequendo. Si vero aliquis impediat collatorem precibus et blanditiis, tunc restitutio facienda est communitati, seu ecclesiae juxta damna, quae sequuntur ex electione minus digni. Ratio est, quia ex una parte personae particulares nullum habent jus ad bona propria communitatis, qualia sunt beneficia, vel publica officia, unde quando non impediuntur modo injusto ab illis consequendis, non violatur relate ad ipsos justitia commutativa, et ita non est obligatio restituendi. Ex alia parte collatores, sive electores ex vi proprii officii, adeoque ex contractu tenentur praecavere, quantum possunt damna ecclesiae vel communitatis, quod non praestant praetermittendo digniorem, et ita tenentur ad damna, quae sequuntur ex tali electione. Quod si ipsi tenentur ad talia damna, tenebuntur etiam qui illos inducunt ad talem electionem, ut de se constat. Navarr. *c.* 17. *n.* 70. Sanch. *in cons. l.* 2. *c.* 1. *dub.* 45. *n.* 15. Lugo. *de just. disp.* 35.

nu. 76. * Hanc sententiam expresse tradit D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 2. *ad* 4. *

R. III. Qui solum precibus et suasione impedit digniorem ab assequutione beneficii vel officii, ut detur indigno, non tenetur restituere digniori. Ratio est, quia quamvis cooperetur actioni injustae collatoris, nihilominus non est injusta contra justitiam commutativam relate ad digniorem, ut patet ex dictis supra, sed solum relate ad ecclesiam vel ad communitatem.

Q. IV. Quid dicendum, si aliquis impediat solis precibus ne alter consequatur aliquod bonum ad quod nullum habet jus, sed tamen id faciat ex pravo animo illum damnificandi.

R. Jam ex doctrina etiam in superioribus firmata, ex praefato pravo animo nullam consurgere dicendam est obligationem restituendi. Ratio est, quia talis obligatio solum habet locum, dum realiter et effective violatur justitia commutativa; ex pravo autem animo solum violatur affective. Anton. a Sp. S. *tract.* 10. *disp.* 8. *n.* 346. * Less. *lib.* 2. *cap.* 12. *n.* 128. Petroc. *de just. lib.* 4. *cap. ult. q.* 6. Pal. *tract.* 13. *disp.* 2. *p.* 11. §. 5. *n.* 3. Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *cap.* 6. *n.* 1. Molina *de just. disq.* 272. *n.* 4. eamque doctrinam ut certam tenet Sotus *de just. lib.* 4. *q.* 6. *art.* 3. *ad* 6. male a Salmanticen. *de restit. cap.* 1. *n.* 103. pro contraria sententia citatus; ipse quippe expressis verbis sic ait: ***Ad propositum igitur nostrum, qui suo utens jure praebendam absque vi et fraude sibi vel amico procurat, etiamsi ex odio alterius id faciat, et contra charitatem delinquat, ad nullam tenetur restitutionem.*** Neque obstat doctrina D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 2. *ad* 4. ubi docet, impedientem propter odium, ne aliquis praebendam accipiat, teneri damnum reficere; nam ibi loquitur s. Doctor, ut explicat Sot. *loc. cit.* de impediente injuste, idest vi, fraude, cujus injustitiae causa sit odium. *

Q. V. Quid restituere teneatur qui impedit ne fisco bona applicentur, si id faciat vi et fraudibus.

R. I. Si id impediatur ante legitimam sententiam declarativam criminis, vel applicativam talium bonorum fisco, nulla est obligatio restituendi. Ratio est, quia fiscus nullum jus habet ad bona particularium, nisi post legitimam sententiam. Semper cum ergo quocumque modo impediatur talis sententia, nulla potest esse obligatio restitutionis, cum fiscus nullo jure, quod habeat, privetur.

R. II. Impediens fiscum ab acquirendis aliquibus bonis post praefatam sententiam tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia post talem sententiam fiscus acquirit jus ad rem ad talia bona, unde non est talibus bonis mediis injustis privandus. Azor. *t.* 1. *l.* 15. *cap.* 8. *q.* 5. Lugo *disp.* 8. *sect.* 5. *n.* 108. Dian. *p.* 3. *tr.* 5. *resol.* 52.

Q. VI. An teneatur ad restitutionem impediens solis precibus, ne bona communia, inter aliquos distribuenda, personae particulari conferantur.

R. Si electio personarum, inter quas distribuenda sunt talia bona, pendeat ex sola voluntate patroni, vel distributoris, tunc impediens solis precibus, ne dentur alicui determinatae personae, nihil tenetur restituere, quia non impedit medio injusto, et aliunde illa persona nullum jus habet ad talia bona ex sola voluntate patroni etc. distribuenda.

R. II. Si electio personarum non pendeat a voluntate patroni vel distributoris, sed est determinata, quatenus scilicet illa bona distribuenda sunt inter personas talis civitatis, talis familiae etc. tunc impediens etiam solis precibus, ne persona habens necessarias qualitates, talia bona distribuenda consequatur, tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia sicut patronus, seu distributor id non faciendo, non solum peccat contra justitiam distributivam, sed etiam commutativam, ut dictum est dum explicavimus quam obligationem inducat justitia distributiva, ita etiam qui illum quomodocumque inducit ad id faciendum. Porro ex violatione justitiae commutativae clarum est consurgere obligationem restituendi. Lugo *n.* 150. Navar. *l.* 17. *n.* 72.

Regulae in praxi observandae

I. Cum teneatur ad restitutionem impediens etiam solis precibus, ne aliquis consequatur bonum, ad quod saltem habeat jus ad rem, sequitur teneri ad restitutionem, qui impedit etiam solis precibus, ne adimpleatur donatio, vel promissio jam acceptata; nam ex acceptatione consurgit jus ad rem in eo, qui acceptavit. Idem dicendum de eo, qui impediret, ne confirmaretur legitima electio, ne praesentatus confirmaretur, ne promotus acciperet possessionem etc.

II. Quia non est obligatio restitutionis si impediatur aliquis solis precibus a consecutione boni, ad quod nullum jus habeat, inferat confessarius non esse obligandum ad restitutionem, qui hoc modo impedit, ne exequatur promissio nondum acceptata; qui impedit divitem, ne cuidam pau-

peri det eleemosynam; qui curat ut testator novum faciat testamentum in alterius favorem etc. Si vero hujusmodi impedimentum appositum fuerit vi et dolo maxime in ordine ad illum qui sperabat aliquod consequi bonum, tunc datur ex dictis obligatio restitutionis, quanti potest aestimari spes illorum, qui credebant assequi tale bonum, haereditatem, eleemosynam etc.

III. Notet confessarius multoties in his peccare artifices, nam ut sibi comparent lucrum ex aliquo artefacto, solent detrahere de aliis artificibus, quibus illud artefactum erat committendum. Multoties igitur falsum dicunt e. g. illos non esse nimis fideles, negligenter se habere in alienis rebus custodiendis, non satis esse in propria arte perfectos etc. ita aliorum lucra impediunt, et nec ipsi nec confessarii cogitant de restitutione facienda.

In hoc genus peccati incidunt illi potentes, qui impediunt creditores a consequendis suis creditis a debitore, qui alias, vel in totum, vel in partem potest satisfacere. Vel igitur se iratos demonstrant creditoribus, si coram judice jus suum prosequantur; vel imperant satellitibus ne debitorem capiant etiam minitando si ceperint. At quis est, qui cogitet de restitutione facienda pro injusto hujusmodi impedimento?

IV. Observet confessarius, quod quamvis inducens solis precibus ad conferendum beneficium, vel officium minus digno vel indigno, teneatur restituere communitati, seu ecclesiae damna ipsis exinde derivantia, nihilominus non statim obligandus est ad restitutionem. Primo igitur tenetur restituere ipse indignus et dimittere officium. Secundo tenetur restituere ipsemet collator. Tenetur tertio qui induxit collatorem ad dandum officium, vel beneficium indigno.

CAPUT IV.

De causis, quae sunt obnoxiae restitutioni.

Q. I. Quot sint causae obnoxiae restitutioni; et quid requiratur, ut vere teneantur restituere.

R. 1. Ultra causam principalem, quae tenetur ad restitutionem, quae causa est executor damni, (excipe mandantem, qui tenetur ante executorem) aut alterius injuriae, ut fur e. g., homicida, incendiarius etc. aliae dantur causae, vel positive vel negative concurrentes ad actionem injuriosam, et comprehenduntur sequentibus versiculis.

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

R. II. Ut aliqua ex praefatis causis ad restitutionem teneatur, oportet fuisse causam efficacem damni, hoc est, quod suo mandato, consilio etc. applicaverit executorem ad opus damnosum. Ratio est, quia si executor jam erat applicatus et determinatus ad damnum inferendum, consulens vere non influxit in tale damnum, ut docet etiam s. Thomas 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. quod si non influxit in damnum, non tenetur restituere. Anton. a Sp. S, *tr.* 10. *disp.* 29. *n.* 1394.

Si vero non influit in totum damnum, sed in partem ipsius, tenetur restituere eam partem, in quam influit; ut si parato et determinato ad furandum decem, suadeas, ut furetur quindecim, teneris tantum quinque restituere: vel si parato et determinato ad percutiendum Petrum, suadeas, ut atrocius percutiat, teneberis restituere eam partem damni, quae ex atrociori percussione derivavit. Ratio est, quia quamvis illa atrocior actio, illud majus furtum sit physice causa totius actionis damnificativae; nam non datur alia actio tendens ad furtum decem nummorum, alia ad furtum quinque, nihilominus qui suadet excessum furti, non est vere causa moralis totius damni, sed solum damni gravioris; neque enim potest dici vere fuisse causam furti quindecim aureorum, qui parato et determinatissimo furari decem, solum consulit, ut quinque superaddat. Rosig. *de rest.* 1. *praenot.* 12. *sect.* 1. *n.* 3.

R. III. Neque pariter praesumitur causa efficax damni, qui dubitat, an illud intulerit, necne. Ratio est, quia leges volunt in pari ratione reum esse absolvendum: *leg.* 2. *ff. de condition. ob turpem causam*, et in dubio nullum esse expoliandum re, quam possidet, juxta illud axioma: *Melior est conditio possidentis.* Hinc sequitur dubitantem, an damnum intulerit, necne, posse praesumere non intulisse. Idem dicas, si aliquis certus sit damnum intulisse, sed dubitet, an majus vel minus damnum intulerit; potest enim praesumere solum minoris damni fuisse causam efficacem, ita etiam consentientibus regulis juris in 6. ubi dicitur: *In obscuris minimum est sequendum*. Less. *l.* 2. *c.* 13. *dub.* 4. *n.* 38. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 4. *n.* 1.

Hanc autem doctrinam puto veram non esse, quando praesumi debet solummodo causa mei factum fuisse damnum,

ut praesumendum puto, quando dubitarem, an damnum sequutum sit ex meo mandato vel consilio. Ratio est, quia si aliud aliqua ratio non suadeat, nemo praesumitur malum sua sponte facturus: *l. Merito* 51. *ff. pro socio*, vel saltem praesumitur indeterminatus ad faciendum, vel non faciendum malum. Si ergo malum faciat, rationabiliter credendum est determinationem ex meo consilio vel mandato derivasse. Covarr. *in Clem. Si furiosus p.* 2. §. 2. *n.* 1. Bon. *p.* 4. *n.* 3. Less. *l.* 2. *c.* 27. *dub.* 3. *n.* 13. et hanc opinionem innuit s. Thom. 1. 2. *qu.* 62. *a.* 7. * et hanc sequitur Lug. *disp.* 19. *n.* 21. Sanchez *de matr. lib.* 2. *disp.* 41. *n.* 17. *et in decal. lib.* 1. *cap.* 10. *n.* 44. *

Q. II. An reputanda sit causa efficax damni, qui movet alium non paratum ad damnum inferendum, si ipso non movente alter fuisset, qui suo mandato vel consilio movisset ad damnum inferendum.

R. Mihi respondendum videtur teneri ad restitutionem, utpote quia est causa efficax damni illati; nam revera alium non paratum et non determinatum movit ad damnum inferendum. Primus ergo qui mandavit vel suasit damnum, habet onus restitutionis, quia vere in damnum influxit, quod onus habuisset secundus, si primus jam non influxisset. Lugo *disp.* 19. *sect.* 1. *nu.* 6. *et* 16. Bon. *de rest. d.* 1. *q.* 2. *p.* 7. *n.* 7.

Q. III. Qui teneantur ad restitutionem vi illius verbi *jussio*.

R. Tenentur omnes expresse vel tacite mandantes maleficium sive damnum proximi, si non revocaverint mandatum, et revocatio innotuerit mandatario. Contrariam quorumdam opinionem damnavit Innocentius XI. dum sub *n.* 39 hanc damnavit propositionem: *Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem ipsius damni illati*. Ratio est, quia semper cum aliquo pacto damnum imperatur inferendum a non parato illud inferre, jam mandans est causa efficax talis damni, ac proinde tenetur ad restitutionem. Immo quia mandatarius non operatur nisi veluti instrumentum, et subordinatus mandanti, iste est causa principalis, et primo loco tenetur ad restitutionem. Quod si revocaverit mandatum, et talis revocatio innotuerit mandatario, tunc non est amplius restitutioni obnoxius, quia stante tali revocatione, jam non operatur ex vi mandati, sed ex propria malitia. Oportet tamen, ut dixi, quod revocatio mandati innotuerit mandatario; nam alias operaretur ex vi mandati, et ita mandans intelligeretur fuisse causa efficax damni. Nec pariter censeo a restitutione excusari,

qui revocavit mandatum, si mandatarius putavit non serio revocari, vel invincibiliter revocationis oblitus exequutus est mandatum: nam tunc revera damnum facit ex vi mandati. Lugo *disp.* 19. *a n.* 26. Anton. *disp.* 30. *nu.* 1397. Caeterum si non potest mandatum revocare, debet monere illum, cui damnum est inferendum, ut sibi consulat, et hoc etiam saltem cum aequali suo damno; ratio etenim dictat, ut potius ipse, qui culpabilis est, debeat damnum subire, quam innocens. Lugo *de just. disp.* 19. *n.* 30. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *disp.* 30. *n.* 1398.

Q. IV. Qui sint consulentes; et qui ratione consilii dati teneantur ad restitutionem.

R. I. Nomine consulentium veniunt in praesenti qui scienter, vel ex culpabili ignorantia praebent consilium ad malum non parato illud facere. Item venit, qui ad id blanditiis inducit, promittit praemia, rogat, petit, instruit, affert rationes suadentes ad damnum inferendum etc.

R. II. Quando consilium datum est in ordine ad veritatem, sufficit demonstrare consilium fuisse falsum, ut cesset obligatio restituendi. Dedisti e. g. consilium ad damnum inferendum, v. g. ad non restituendum, fundatum in ratione, quam postea cognoscis esse falsam, sufficit dicere dedisse consilium falsum, ut cesset onus restitutionis, si postea damnum sequatur. Pari ratione dedisti consilium fundatum in aliqua historia, sive facto falso, ut si dedisses consilium Joanni occidendi Petrum, quia falso dicebatur occidisse fratrem ipsius Joannis, certe sufficit manifestasse talem falsitatem. Ratio est, quia semper cum consilium datum est in ordine ad veritatem, in tantum habet efficaciam, in quantum ratio allata, sive factum reputatur verum. Semper cum ergo ipsorum falsitas manifestetur, ruit efficacia consilii, adeoque si qui accepit consilium, adhuc damnum inferat, ex propria malitia operatur.

R. III. Etiamsi consilium datum sit non ad manifestandam veritatem, sed ad indicandam convenientiam et utilitatem, quae ex damno proximo inferendo resultaret, adhuc probabilissimum est post revocationem consilii non teneri consulentem ad restitutionem. Demus e. g. Titium suasisse Paulo, ut occideret eum, a quo fuit graviter injuriatus, ea ratione, quia scilicet, si id non praestet, nihili ab omnibus habebitur; et ob id Paulum talem occisionem determinasse. Certe si postea Titius revocet consilium, dicendo hujusmodi rationem pro nihilo esse habendam ab homine christiano,

cujus verus honor debet esse Christi humilitatem et abjectionem imitari; certe inquam si postquam hujusmodi aliisque rationibus suum consilium nullatenus esse sequendum demonstravit, adhuc Paulus perpetret homicidium, ut vir fortis ab hominibus habeatur, videtur potius moveri a propria malitia, quam a consilio Titii. Azor. *p.* 3. *l.* 4. *cap.* 11. *q.* 2. Anton. a Sp. S. *disp.* 29. *n.* 1402. * Concin. *de just. dissert.* 2. *cap.* 9. §. 2. *a num.* 22. Continuat. Tournel. *de restit. in gen. par.* 3. *sect.* 4. *p.* 2. Merbes. *p.* 1. *q.* 182. *concl.* 2. Layman *lib.* 1. *tr.* 5. *par.* 3. *cap.* 5. *n.* 7. *, et alii, quos sequitur Diana *p.* 3. *tr.* 5. *resol.* 89.

Advertere tamen est quoddam discrimen, quod intercedit inter mandantem, ac consulentem. In mandatario ergo, cum tota voluntas exequendi mandatum orta fuerit ex vi mandati, sequitur, revocato mandato, ad nihil amplius ex justitia teneri mandantem, quia abstulit totum id, quod fuit causa perversae voluntatis in mandatario. Quod si iste velit adhuc ex propria malitia maleficium perpetrare, mandans tenebitur ex sola charitate monere offendendum, quando id possit facere sine gravi damno, juxta regulas assignatas in tractatu de charitate. E contra quia consulens movit alterius voluntatem ratione utilitatis et convenientiae, si adhuc post revocationem consilii ratio allata pro utilitate et convenientia movet illum, cui dedit consilium ad damnum faciendum, consulens tenetur potiori ratione monere laedendum, ut sibi caveat; nam cum aliquo pacto in tale damnum inferendum influxerit, ita debet modis omnibus, quibus potest, illud impedire. * Vid. DD. cc. *

Q. V. An si mandatarius, aut consilium exequens damnificentur, teneantur mandans, et consulens damnum ipsis illatum resarcire. Et responderi solet ordinarie nequaquam teneri, si libere exequantur mandatum, aut consilium: scienti enim et consentienti nulla fit injuria. Id autem maxime locum habet circa consultorem; nam qui acceptavit consilium, nullatenus intelligitur coacte acceptare *cap. Nullus de reg. jur. in* 6. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 7. *n.* 16. Excipe si mandatum veniat a Superiore, nam tale imperium est quaedam vis moralis; unde qui ex tali imperio agit, operatur veluti coacte, et per consequens injuriam patitur in operando. Hinc Superior, qui illum moraliter cogit, tenetur ad damna, quae prudenter timeri poterant in executione illius mandati. Rebell. *l.* 2. *q.* 14. *sect.* 3. *n.* 14. * Vide addita in regulis practicis. *

Q. VI. Qui sint *consentientes*, qui teneantur ad restitutionem.

R. Nomine *consensus* veniunt illi, qui non solum habent complacientiam de malo alterius, sed de facto efficaciter influunt in damnum, subscribendo e. g. injustae liti et condemnationi, ferendo suffragium in electione indigni etc. Dixi qui de facto efficaciter influunt; nam alias non verificatur vere damnificasse, et ita non sunt damnandi ad restitutionem. Hinc si consiliarius principis consensit in bellum injuste inferendum, cum tamen princeps esset omnino determinatus illud inferre, non tenetur aliquid restituere. Si elector suffragatus est in electione indigni, quando jam collata fuerant suffragia sufficientia pro illius electione, non tenetur ad compensanda damna ex tali electione derivantia etc. Lugo *de just. disp.* 19. *n.* 17. Anton. a Sp. S. *disp.* 29. *n*, 1408. Rosign. *de rest.* 1. *praen.* 12. *sect.* 3. *n.* 2.

Advertendum tamen est, in triplici casu non esse attendendam praefatam doctrinam. Primo quando quis renueret dare suum suffragium, ad quod ex justitia tenetur, et ex negatione talis suffragii alii essent sufficientes ad eligendum indignum, vel aliud damnum perpetrandum; nam cum teneretur ex justitia dare suffragium, tenebatur ex justitia obstare malo, dando votum negativum. Lugo *n.* 61. Anton. *n.* 1410. Secundo quando omnes simul conspirarunt ad injuste dandum suffragium; cum etenim omnes sint tunc concausae illius damni, nihil refert, an aliquis dederit suffragium prius, vel posterius. Tertio quando suffragium publice fertur, et sperare est quod si tu deneges suffragium, et crimineris praecedentes electores, qui alias essent sufficientes ad eligendum, sint sententiam mutaturi, nam etiam in isto casu, si non feratur suffragium in oppositum, non ponitur obstaculum pravae electioni, damno inferendo etc. ut dictum est in primo casu. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 8. *n.* 4. Rebell. *l.* 2. *q.* 14. *sect.* 5. *n.* 30. * cum superius allatis doctoribus. *

Q. VII. Qui intelligantur sub illo verbo *palpo*; et quando teneantur ad restitutionem.

R. Palpones proprie sunt laudatores et adulatores; et tunc tenentur ad restitutionem, quando suis laudibus, vel etiam conviciis movent malefactorem ad damnum perpetrandum. Vir e. g. nobilis quamvis fuerit injuriatus, nihilominus non cogitabat de vindicta: accessit *palpo*, et exaggerans quam gravis sit injuria in virum nobilem, suis verbis provocat illum ad

vindictam. Idem diras de eo, qui demonstraret quam nihili a mundo habeatur, qui non ulciscitur de suis inimicis. En quomodo laudibus, vel conviciis potest aliquis induci ad malum perpetrandum; et consequenter inducens, utpote causa movens ad tale damnum inferendum, tenebitur ad restitutionem quando advertit suis laudibus, vel objurgationibus alium inducendum ad damnum inferendum. Rosyn. 1. *de rest. praen.* 12. *sect.* 4. *n.* 2.

Q. VIII. Quid significet illud verbum *recursus*.

R. Pro *recursu* intelliguntur receptatores malefactoris. Observandum autem hic est, an ex eo quod quis receptet furem, seu malefactorem, vel ejus praedam, fiat aptus ad damnum inferendum, seu saltem illud liberius exequatur. In tali casu receptatur malefactor, ut malefactor, ac proinde consurgit ex tali recursu obligatio restitutionis. Si ergo e. g. antequam furtum, vel aliud damnum sit perpetratum aliquis recipit domi malefactorem, illum fovendo, defendendo, ipsius instrumenta servando, ex quo fit habilis ad damnum inferendum, tunc intelligitur formaliter praebere recursum, seu malefactorem, ut malefactorem recipere; et ita ut cooperans ipsius injustae actioni tenetur ad restitutionem. D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. Si vero recipiatur malefactor non dando illi securitatem ad malum agendum sed alio titulo, e. g. amicitiae, consanguinitatis, vel hospitii, sicut caeteri hospites, tunc non adest obligatio restituendi. Idem dicatur, si post perpetratum delictum malefactor et ipsius instrumenta domi abscondantur, vel adjuvetur ad fugiendum; nam sicut potest ipse se abscondere et fugere, ita et potest quis ad haec illi auxilium praebere. Lugo *disp.* 19. *n.* 72. Bonac. *de rest. disp.* 1. *q.* 2. *p.* 9. *n.* 6. Pari ratione, si ex eo quod aliquis e. g. receptet praedam furis, iste excitetur ad furandum, utique erit obnoxius restitutioni, secus si exinde fur non moveatur. Verum tamen est, quod si recepit rem furatam, potest illam domino restituere, et ad id tenebitur ratione rei acceptae.

Q. IX. Qui sint *participantes*, qui tenentur ad restitutionem.

R. Nomine participantium veniunt illi, qui aliquo modo praeter supra enumeratos, concurrunt ad inferendum damnum. Porro dupliciter quis potest dici participans, scilicet vel in re accepta, vel in actione. Si aliquis absque eo quod cooperatus fuerit furto, participaverit de re furata, tenebitur ad restitutionem secundum quod diximus de possessore bonae et malae fidei. Si vero quis participaverit in actione

videndum an participaverit in tali actione per actionem indifferentem, vel per actionem ex sua natura injustam. Si participaverit per actionem de sua natura indifferentem, nec proxime in damnum influentem, v. g. servando instrumenta furis, videndum est an id faciat metu gravis damni, vel sine tali metu. Dum id faciat metu gravis damni, sicut liberatur a culpa, ita et liberatur ab onere restitutionis. Si non fecit metu gravis damni, tenetur ad restitutionem, quoties ita agendo aliqua ratione in damnum influxit; neque enim habet rationem qua excusetur ad ita influendum. Less. *l.* 2. *c.* 9. *dub.* 18. Bonac. *de rest. disp.* 1. *q.* 2. *p.* 10. *n.* 3.

Quod si aliquis participaverit in actione malefactoris per actionem ex sua natura injustam, v. g. claves falsas faciendo, terga defendendo, portas reserando, tunc ut causa efficax damni non potest a restitutione excusari. Agentes autem de scandalo, dum explicavimus vitia opposita charitati, examinavimus quando attentis omnibus circumstantiis actiones judicandae sint indifferentes, necne. Caeterum si liceat hic meam explicare opinionem, puto, quandoque etiam exercentes has actiones proxime, vel etiam immediate in furtum vel damnum influentes excusari posse a culpa, et etiam a restitutione. Observo igitur tunc hujusmodi actiones esse pravas; quando fiunt, domino rei rationabiliter invito, credi autem potest dominum invitum non esse in duplici casu. Primo quando facerem hujusmodi actiones ex metu gravis mali mihi inferendi ab aliquo me cogente ad damnum inferendum et aliunde damnum, quod passurus esset dominus, non illi allaturum esset grave incommodum. Secundo quando etiam me non cooperante, adhuc damnum esset illi inferendum, et aliunde ego non cooperarer nisi ob metum gravis mali imminentis. Cum in his circumstantiis credi possit dominum non esse invitum, nec esset culpa, nec onus restitutionis. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 6. *n.* 7. * Vide dicenda in regulis praticis. *

Q. X. Qui sint *non loquentes*, *non impedientes*, *non manifestantes*, qui tenentur ad restitutionem.

R. Observare est omnes teneri ex charitate ad impediendum damnum alterius, quoties id possint sine suo gravi incommodo, alias enim convincerentur non servare legem de proximo diligendo. Nihilominus qui solum tenetur lege charitatis ad damnum proximi impediendum, non tenetur ad restitutionem, si illud non impediat; quia injusta actio, ex

qua oritur obligatio restitutionis, debet esse contra justitiam. Qui igitur tenentur ex justitia damnum impedire, tenentur ad restitutionem, si id non praestent, quia per omissionem actionis, quam ponere tenebantur ad damnum impediendum, intelliguntur tale damnum voluisse. Illi autem tenentur ex justitia ad damnum proximi impediendum, qui ad id tenentur, vel ex officio, vel ex contractu: unde qui tenebatur ex officio, seu ex contractu clamare, aut loqui ad impediendum damnum; et qui tenebatur se opponere damnificatori, seu illum manifestare, tenetur ad restitutionem, si id non praestet, ita qui recepto stipendio se obligavit ad aliquid custodiendum, tenetur ad restitutionem, si illius rei surreptionem non impedivit, vel si non manifestavit furem, seu fraudatorem gabellarum, quando, ob stipendium inter accusatores se se annumeravit, nam ex contractu oneroso ad id se obligavit. Ex officio tenentur ad impedienda alterius damna, maxime personae publicae, ut principes, duces belli, gubernatores, tutores, etc. Advertere tamen est quod si non possent impedire alterius damnum nisi cum suo gravi damno, ordinarie non tenerentur id facere, quia non censentur talia officia cum tanto gravamine suscepisse. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 11. *n.* 5. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *disp.* 30. *n.* 1419. Rosign. *de rest. p.* 12. *sect.* 7. Dixi ordinarie non tenerentur; nam si sermo sit de gravi damno communitatis, sive spirituali, sive temporali, ut sequeretur in disseminatione haeresis et machinatione in patriam, tunc tenerentur illud impedire etiam cum vitae dispendio; praecipue enim ad hujusmodi mala praecavenda dantur dignitates, et stipendium exploratoribus assignatur.

Regulae in praxi observandae.

I. Quamvis verissima sit illa doctrina, neminem teneri ad damnum reparandum, nisi fuerit causa efficax damni, adeoque posse a damno reparando eximi, si executor jam erat determinatus ad illud inferendum, nihilominus confessarius in praxi non statim debet hujusmodi doctrinae acquiescere. Si ergo determinato damnum statim inferre suadeat quis, mandet etc. ut illud inferat, potest confessarius illum a restitutione eximere, quia jam ille erat determinatus, et consequenter consilium, seu mandatum in damnum non influxit. At si aliquis, quamvis esset determinatus ad damnum inferendum nihilominus nolebat illud inferre nisi post plures dies aut post mensem, tunc observare debet

confessarius an esset spes ut intra tale tempus animum mutasset, ut communiter accidere solet, quando non amplius ira fervescit. Si certo moraliter dabatur talis spes, et aliquis suo mandato et consilio fuit causa ut executor damnum statim inferret, vel quod animum postea non mutaret, tunc consulens seu mandans in defectu principalis tenentur ad restitutionem, quia patet ipsos fuisse causam damni.

* Non tantum tenetur mandans de damno, quo jussit, sed etiam de eo, quod attenta circumstantiarum ratione potuit praevidere ex suo mandato sequuturum. Hinc si quis famulis suis praeciperet, ut aliquem baculi ictibus insigniter exciperent, teneretur reficere damna ex morte illius obvenientia, licet hanc non imperaverit, immo contra ejus intentionem; et forte prohibitionem evenerit. Hoc decisum videtur *in cap. Is qui mandat de homicid. in* 6. *

II. Consideret item confessarius, quod quamvis consulens minus malum determinato majus inferre non intelligatur causa efficax illius damni quia non consulit malum, sed electionem minoris mali, nihilominus teneretur restituere, si adjuvaret ad minus malum inferendum, quia tunc esset causa efficax illius.

III. Eo quod non teneatur ad restitutionem nisi qui fuit causa efficax damni, confessarius absolvat ab onere restitutionis illum qui suo exemplo est causa damni; ut si quis in hortum ingrediendo ad aliquid surripiendum, exemplo suo alios attraxerit ad idem praestandum. Quamvis igitur qui suo exemplo videt alios inducendos ad malum peccet contra charitatem, nihilominus non dicitur efficaciter influere in actionem injustam, sed solum esse occasionem ut alius ex sua malitia motus damnum exequatur. Generaliter verum est quod si ad aliquod malum solum dedimus occasionem, non consurgit obligatio restitutionis, quia non verificatur dantem occasionem efficaciter in malum influere sed malum efficaciter derivare a sola malitia illius qui sinit se excitare a tali occasione. Ita theologi absolvunt a restitutione illum qui dedit alapam alteri, unde iste moerore consumptus mortuus est, nam in ordine ad mortem solum fuit occasio, non causa per se influens.

IV. Item non reputandus est causa efficax damni, qui ratum habet malum nomine suo factum, neque enim ejus ratihabitio potest dici causa mali jam perpetrati. Verum quidem est, in jure ratihabitionem retrotrahi, et mandato comparari, ut habetur *cap. Ratihabitionem de reg. jur. in*

6. sed hoc intelligendum, vel quantum ad poenam in foro externo, vel quantum ad malitiam peccati, vel quantum ad confirmandum contractum nomine suo factum.

V. Accidisse aliquando compertum est, famulos, vel rusticos aliquod damnum mandato domini perpetrasse; unde postea ad triremes, exilium, carcerem, seu poenam pecuniariam damnati fuerunt. Certum est in his casibus dominos non solum teneri ad reparanda damna facta a mandatariis, sed ea etiam quae passi sunt ipsi mandatarii, et ipsorum familia; sed cogitant ne de his damnis reparandis? Cogitent saltem confessarii, et sine absolutione dimittant, usque dum non satisfaciant propriae obligationi.

* Haec locum habent, si agatur de famulis, de rusticis domino aliquo modo subjectis, qui domini mandatis obtemperare quasi moraliter coguntur, itaut quasi inviti operari censeantur. Additur, quod in tali casu virtualem contractum dominus cum servis inire videatur, quo eos a quocumque damno immunes quoad poterit, servare promittit, dummodo voluntatem suam exequantur. Si vero extranei sint, nec ab eo dependeant, et solum ad damnum inferendum stipendio adducantur, non putarem mandantem teneri ad damna mandatario reficienda: quia mandatarius, cui plane liberum est periculo non se exponere, sibi imputare debet omne, quod subest, damnum; volenti enim et consentienti non fit injuria. *

* Dictum est superius, teneri mandantem, si non potest mandatum revocare, eum, cui damnum imminet, ut sibi caveat monere saltem cum aequali suo damno, quia si non posset sine longe graviori suo detrimento, morte scilicet, aut gravissima infamia hoc praestare mandans, aliter dicendum esset: tunc enim non magis teneretur mandans ad monendum alterum, ut sibi consulat, quam teneatur ad restitutionem, cum eam non sine gravissimo incommodo praestare nequeat, sed sicut autem non teneretur ad restitutionem, ita nec ad monitionem. Lugo *de just. disp.* 19. *n.* 30. Continuat. Tournel. *de restit. in gen. part.* 3. *sect.* 4. *p.* 1. *

VI. Observavi aliquando personas scrupulosas, dum timent aliquid injuste fieri, putare se satisfacere propriae conscientiae, si vel abstineant a dando suffragium, vel ab approbando quod proponitur, vel ab interveniendo illis societatibus, ubi de illis rebus agendum est. Peccant igitur non dando suffragium, semper cum dando negativum possent impedire. Peccant positive non reprobando, quoties pariter

impedire possent. Peccant demum non interveniendo, si possent impedire, quoties, ratione sui status, vel officii intervenire deberent. Difficiliter etiam excusari poterunt a restitutione, si damnum injuste sequatur, quoties, ut dixi, ratione officii, vel status debebant sive loquendo, sive alio pacto impedire, et non impediverunt.

VII. Quamvis certum sit teneri ad restitutionem vituperantes, irridentes, conviciis afficientes aliquem, quia non ulciscitur, vel aliud maleficium non perpetratur, nihilominus observare debet confessarius cum aliquibus theologis, inadvertentiam et bonam fidem excusare aliquando adulatores, seu vituperatores ab onere restitutionis.

* Difficile erit in praxi a restitutione excusare irridentes, aut laudibus excitantes ad damnificationem, eo quod dicant eam non intendisse directe, neque malo animo fecisse, ut nempe vindictam quis sumeret e. g. de injuria accepta; sufficit enim, ut praeviderint, aut praevidere debuerint eam ex hac iniqua agendi ratione oriri potuisse. Continuat. Tournel. *loc. cit. p.* 3. Salmant. *de restit. cap.* 8. n. 127.

VIII. Cum ratione *recursus* intelligantur restitutioni obnoxii defensores malefactorum, videat confessarius non esse absolvendos magnates, aliosque viros potentes, qui cum videant suos famulos fidentes ipsorum protectioni plura damna facere, nihilominus non impediunt; nam convincuntur revera ipsos protegere, quoties non impediunt ne alios damnificent. Ultraquamquod domini tenentur ex officio impedire hujusmodi damna famulorum. Multo magis tenentur ad restitutionem potentes, qui faciunt domum suam facinorosum asylum.

* Nomine recursus intelligendi quoque sunt ii, qui a sartoribus fragmenta panni, seu vestium, qui a filiisfamilias res domesticas parentibus ablatas, qui a mulierculis vel aliis homunculis sericum, vel alias res e serico mercatoribus sublatas, emunt. Videnda quae dicentur: *tract.* 14. *q.* 2. *cap.* 4. *in addit. ad reg. pract.* *

IX. Sunt participantes in actione damnificativa, adeoque tenentur ad restitutionem, qui ad eum defendendum comitantur malefactorem; qui assistit ut explorator, si aliquis forte superveniat; qui terga defendit; qui praedam custodit; qui etiam ut minister usurarii exigit usuras, nisi forte sit ex ministris minus principalibus, qui eas non exigant, sed solum numerent pecunias, scribant etc. nam hi possunt excusari, si non possint derelinquere sine gravi incommodo usurarii famulatum. Vide etiam quae dixi *quaest.* 9.

* Inter actiones indifferentes, ac remote tantum in damnum influentes, reponunt scalam tenere, dum fur murum ascendit, claves eidem praebere, sed nescio videre, quomodo tales possint haberi. An non sunt actiones indifferentes merces e fenestra projicere, claves efformare? Nonne damno cooperatur et qui fores infringit, et qui scalam tenet, et tamen illae per eos doctores malae sunt? Debent ergo actiones istae considerari prout sunt suis circumstantiis involutae, licet enim ab illis praecisae indifferentiam praeseferant, non tamen ut tales habendae sunt iis vestitae. Gravior autem difficultas sita est in definienda mali gravitate, qua posita excusentur a culpa et etiam a restitutione actiones in damnum influentes proxime, vel etiam immediate. Pro hac definienda mihi videtur probanda sententia recentioris Theologi peccatum cooperantis dupliciter considerantis, et respectu domini damnum passuri, et respectu damnum inferre volentis. Respectu domini dicendum videtur, quod si cooperans tantum timet malum in fortunis et facultatibus, non poterit sine peccato ad alterius peccatum cooperari ut suas incolumes servet res, nisi id animo faciat compensandi. Bonac. *de restitut. disp.* 1. *q.* 2. *p.* 10. *n.* 8. Si autem malum timet superioris ordinis quam bonorum, mortem scilicet, vel membrorum mutilationem, vel gravem infamiam, tunc poterit sine peccato, si praeter intentionem faciat, ad alterius damnum cooperari, quia tunc dominus consentire tenetur, ut adhuc cum suorum bonorum jactura, alter vitae suae, ac honori consulat. Respectu ad furis peccatum omnes actiones supradictae indifferentes videntur, cum illicitae esse possint juxta finem, quo fiunt. Si illae praestentur nocendi animo, illicitae evadunt, si damnum proprium vitandi causa, licitae erunt, et quod fur illis ad suam pravam voluntatem exequendam abutatur, per accidens est, neque formaliter ad illius peccatum concurrunt, alias neque propriam arcam aperire furi quis posset, quando ille ad pecunias surripiendas aperire cogeret. Quantum itaque fas est cuique de aliorum bonis sumere ad propriam vitam servandam in extrema necessitate, tantum fas erit aliorum damnum permittere ad propriam vitam tuendam. *

X. Cum teneantur ad restitutionem damni illati omnes, qui cum possent illud impedire, et tenerentur impedire ex officio, vel ex contractu, adhuc tamen non impedierunt, observet confessarius omnes sequentes esse restitutioni obnoxios: curatores et tutores non impedientes damna ipsorum, qui

suae tutelae et curae sunt commissi: medici et chirurgi graviter deficientes in cura infirmorum, si habeant stipendium: patresfamilias non impedientes, quin uxor, liberi, et servi alios damnificent: principes non impedientes latrocinia, monopolia, homicidia, aliaque damna; atque idem dicatur de omnibus iis, qui exercent publicam potestatem. Custodes agrorum, montium, vinearum etc. graviter negligentes in impediendo damnificatores: servi non impedientes extraneos rem domini surripere, nam ratione famulatus censentur obligati ad custodiendas res domini ab injuriis exterorum, non vero tenentur ex justitia eas tueri contra domesticos, nisi forte illis sint specialiter creditae: custodes gabellarum non impedientes ipsarum defraudatores. Verum tamen est, quod quamvis sint obligandi ad restituenda damna sequuta ob non solutam gabellam, nihilominus non sunt obligandi ad poenam solvendam, quam luerent defraudatores gabellarum, si essent a custodibus accusati. Ratio est, quia licet hujusmodi custodes teneantur ex justitia accusare defraudatores, id nihilominus non est in ordine ad mulctam, quam coguntur solvere, sed in ordine ad pretium solvendum pro mercibus asportandis, introducendis etc. Ultraquamquod gabellarum emptores solum habent jus ad tales mulctas post sententiam judicis, unde si custos non accuset, nullam illis facit injuriam.

* Quae dicta sunt de famulis non obnoxiis restitutioni, non impedientibus domini damnum ab aliis domesticis illatum, dum non tenentur illud impedire, vel ex pacto, vel ex custodia illis concredita, ex communi etiam rigidiorum theologorum sententia excerpta sunt. Major difficultas esse potest in casu quo teneantur ad restitutionem, et plures sint qui non impediant, an scilicet teneantur omnes in solidum, ita ut quisque debeat totum damnum reparare, aliis non reficientibus, vel sufficiat ut quisque partem damni a domino accepti reparet. Pro qua difficultate enodanda distinguendum videtur juxta id quod dicetur capite sequenti de causis positive concurrentibus, nam vel quilibet ex iis poterat solus damnum impedire, et tunc singuli tenentur in solidum totum damnum reparare, quia singuli causa illius totalis fuerunt, vel quilibet non poterat solus totum damnum impedire, si tamen conatus fuisset, excitati fuissent, et omnes simul damnum impedissent, et tunc teneri videntur singuli in solidum, quia poterat quisque mediate impedire damnum. Ita Lugo *de just. disp.* 19. *n.* 108. *

Confessarii vero, licet teneantur ad restitutionem, quando ex malitia, vel ignorantia graviter culpabili suo pravo consilio sunt causa, ut qui tenetur restituere non restituat, ut dicitur etiam de omnibus, qui dant hujusmodi consilia; nihilominus ad restitutionem non tenentur, si solum negative se habeant, hoc est, non moneant poenitentem de obligatione restitutionis. Ratio est, quia quamvis ex vi sui officii, adeoque ex justitia teneantur incumbere bono spirituali poenitentis, non tamen tenentur ex justitia attendere bonis temporalibus illius, cui debet poenitens restituere. Peccabunt igitur, sed non tenebuntur ad restitutionem.

XI. Multoties non impedientes alterius damnum liberantur a restituendo, quamvis ad id ex justitia tenerentur. Tunc autem id verificatur, quando impediendo subire deberent grave damnum, vel in bonis fortunae, vel in vita; nam cum tanto incommodo non censentur se obligare, quoties bonum publicum non periclitetur. Ita excusari possunt satellites, si timentes grave damnum a potente illos minitante, non detrudant in carcerem debitorem, vel exulem non capiant. Id ipsum dicendum in casu, quo timeant graviter vulnerari. Quod si exules graviter bono publico noceant, tunc etiam se exponere debent periculo vitae, si adsit spes illos capiendi, vel fugandi; quia praecipue ad hunc finem stipendio conducuntur.

CAPUT V.

De ordine, quem servare debent cooperatores ad injustitiam, dum debent restituere, et quando teneantur in solidum

Q. I. Quis ordo servandus sit in restitutione, si plures aliquam rem furati sint.

R. Primo integre tenetur restituere ille, apud quem res est, vel si non est, eam consumpsit. Ratio est, quia si res apud illum extet, jam clamat pro domino, adeoque debet illam domino restituere. Si vero ipse solus consumpsit jam solus reportavit commodum et utilitatem ex re aliena, adeoque tenetur ad totum pretium ipsius erogandum. Si autem iste vel nolit, vel non possit restituere; tunc tenentur ad restitutionem illi, qui cooperati sunt ad actionem injustam furandi; etenim et ipsi adjuvando ad rem alienam surripiendam, onus illius restituendae subiere. Verum tamen est, quod ille, apud quem res est, vel eam consumpsit, debet illis refundere quantum restituerunt: neque enim

conveniens est emolumentum ex furto reportare. Azor. *p.* 3. *l.* 4. *c.* 19. Tambur. *in decal. l.* 8. *tr.* 4. *c.* 2. §. 7. *n.* 3.

Q. II. Quis ordo servandus sit in restitutione, quando nulla res fuit ablata sed tantum damnum irrogatum.

R. I. Primo loco tenetur qui imperavit, ut suo nomine, vel in sui commodum et gratiam fieret damnum; nam hoc ipso quod nomine suo, et in sui gratiam voluit fieri maleficium, ipsi principaliter damnum est tribuendum, ac proinde totum in se suscepit onus restitutionis. Secundo loco tenetur qui minis, vi, fraudibus, etc. coegit aliquem ad damnum irrogandum; nam cum ipse modo injusto alterum reddiderit restitutioni obnoxium, ipse primus debet luere poenas suae injustitiae, quatenus modo dicto alterum coegit ad damnum irrogandum. D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. Lugo *disp.* 19. *sect.* 2. *n.* 23. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 6. *n.* 2. Tamb. *a n.* 4. Debet tamen cogens ita se habere, ut ratione officii, vel potentiae, vel offerendo pecuniam etc. intelligatur suo mandato influere, alias malum ex pura malitia execntoris processisset. Quicumque vero mandet, ut suo nomine inferatur damnum, vel velit, ut in sui honorem fiat, semper est causa principalis; nam tunc exequentes damnum censentur illi deservire. Tertio loco tenetur exequutor. Ratio est, quia si excipiatur ille, qui imperavit, qui suo nomine fieri voluit, et qui coegit, exequutor est causa principalis, et reliquae ipsi accessoriae; nam qui consulit, laudat, praebet recursum etc. id facit in gratiam ipsius exequutoris; et semper cum illum non induxerunt ad malum vi, et fraude, verificatur libere exequutum esse injustitiam. D. Th. Laym. Tambur. *loc. cit.*

R. II. Si caeterae causae positivae solum influant ut tales, nullns ordo est inter eas servandus, sed omnes aeque tenentur ad restitutionem post causas principales supra enumeratas, secundum tamen influxum, quem in damnum praestiterunt. Quod omnes aeque primo teneantur post causas principales, exinde probatur, quia omnes sunt causae principalibus accessoriae, ut constat de consulente, consentiente, adulante, communicante, receptatore, et subministratore. Tenentur tamen restitnere secundum majorem, vel minorem influxum, quem praestiterunt; nam quo magis aliquis influxit movendo ad exequendum damnum, eo magis constat teneri ad restitutionem. Less. *l.* 2. *c.* 13. *d.* 6. *n.* 49. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 6. *n.* 5. Anton. a Sp. S. *disp.* 30. *a n.* 1428. Rosign. *praen.* 12. *sect.* 8. *n.* 2. Cum hoc

tamen stat bene posse aliquem teneri ad compensandum integrum damnum, juxta dicenda paulo post de obligatione in solidum restituendi.

Dixi in responsione nullum ordinem servandum esse inter caeteras causas positivas, si dumtaxat, ut tales influxerunt hoc est, si solum influxerunt consulendo, consentiendo etc. nam si una influxit mota ab alia, seu ut instrumentum illius, causa movens tenetur primo, et principaliter restituere ante causam motam. Demus e. g. consulentem non solum suasisse damnum irrogandum, sed alium movisse ad laudandum, ad receptandum etc. constat tunc consulentem teneri ad restitutionem ante laudantem, participantem etc. utpote quia isti fuerunt causa damni ut moti a consulente, atque ita ipse respectu istorum est causa principalis.

Q. III. Quis ordo servandus sit inter causas negativas, seu privativas, quando adest obligatio restituendi.

R. Quamvis certum sit, quod si damnum non sequutum fuisset te clamante, impediente, manifestante etc. quando ad id ex justitia tenebaris, tenearis ad restitutionem damni: nihilominus certum est causas negativas non teneri ad restitutionem, nisi post positivas; nam istae magis influunt in damnum quam illae; quia negativae solum non avertunt damnum, cum possent, et tenerentur; positivae vero illud actione positiva, et reali causant. Lugo *de just. disp.* 19. *sect.* 5. *a n.* 120. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 6. *n.* 5.

Si vero causae positivae non restituant, tunc inter negativas ordo sequens servandus est. Si res solum mediate erat sub custodia Superioris, magistratus etc., et immediate sub alterius custodia, casu quo pereat, primo tenetur restituere custos, deinde Superior, aut magistratus etc. si non curarunt, ut custodes se gererent diligenter. Extra hunc casum primo tenetur Superior, nam ipsius negligentia censetur causa primaria damni; deinde custos rei; tertio qui juridice inquisitus celat veritatem, cum ex officio debuisset manifestare; quarto negligens monere, et dare bonum consilium, quando ad id tenetur ex justitia. Less. *l.* 2. *c.* 13. *n.* 80. Lugo *disp.* 19. *sect.* 4. *n.* 134.

Q. IV. Quando plures teneantur in solidum ad restitutionem, dum plures causae concurrunt ad idem damnum, hoc est, quando unaquaeque teneatur totum restituere, aliis non restituentibus.

R. I. Postquam aliqua res fuit furata, quamvis plures concurrant ad eam consumendam, unusquisque tenetur so-

lum ad restitutionem partis, quam consumpsit, quamvis alii suam partem non restituant. Ratio est, quia nullus ex iis, qui consumunt rem furatam, potest dici totum damnum causasse, cum jam revera furtum fuerit factum: ac proinde non possunt obligari ad restitutionem totius, sed solum ad partem, quam consumpserunt. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 10. *n.* 11.

R. II. Si plures causae concurrant ad totum damnum inferendum partialitate causae, et effectus, non tenentur ad totum damnum, sed solum ad partem damni, quod fecerunt. Tunc dicuntur plures fuisse causae partiales partialitate causae, et effectus quando non intulerunt damnum mutuo consilio, et conspiratione, sed alii erant aliorum inscii, et insuper nemo totum damnum causavit, sed solum partem ipsius. Quod in tali casu nemo teneatur ad totum damnum, exinde constat, quia neque aliquo pacto movit alias concausas, neque totum damnum revera intulit. Molin. *disp.* 734. *num.* 2.

R. III. Si plures concurrant ad damnum partialitate causae, sed non partialitate effectus, tunc puto omnes teneri ad restitutionem in solidum. Tunc verificatur iste casus, quando licet unus de se non sit sufficiens ad ponendum totum damnum, nihilominus sine ipso nullatenus fieret; ut si duo sint necessarii ad intrandum in aliquam domum ad furandum, isti dicuntur concurrere ad furtum partialitate causae: nam unus sine auxilio alterius non poterat domum ingredi non vero partialitate effectus; nam unicuique illorum potest imputari totum damnum: nullum etenim damnum sequeretur, si unus illorum non concurreret. Ideo ergo unusquisque istorum tenetur ad totum damnum, quia in totum reputatur influere; si enim non concurrisset, quamvis partialiter, nullum evenisset damnum. Tambur. *in decal.* *l.* 8. *tr.* 4. *c.* 2. §. 8. *n.* 7. *et* 9.

R. IV. Si plures causarunt damnum non individuum, sed diversum, non tenentur nisi ad partem damni, quod unusquisque fecit. Demus e. g. plures intrasse in aliquam vineam, et singulos partem ejusdem vineae devastasse, unusquisque tenebitur ad compensandum dumtaxat damnum, quod causavit. Ratio est, quia jam ex se solum partem damni causavit, aliunde autem supponitur et sine ipso damnum sequutum fuisse, non incitasse, nec movisse alios ad vineam devastandam; unde cum nec fuerit causa totius damni, nec totum causaverit, non tenetur ad totum restituendum, sed

solum ad eam partem, quam ipse fecit. Less. *l.* 2. *c.* 13. *dub.* 4. *num.* 37. Molin. *disp.* 734. Qui vero fuit principalis motor, et alios incitavit ad damnum inferendum, totum tenetur restituere, quia tunc iste intelligeretur caeteras causas moraliter applicasse ad totum damnum inferendum, et per consequens totum teneretur restituere. Exemplum sit in duce militibus imperante aliquid devastare. Item si plures se mutuo excitent ad aliquod damnum inferendum, quamvis singuli solum partialiter damnum inferant, nihilominus totius damni causa reputantur, utpote quia quod facit unus, facit ex alterius suasione etc. Less. *n.* 36.

R. V. Si plures causarunt idem damnum individuum, vel posuerunt causam totalem damni, omnes tenentur ad restitutionem in solidum. Supponamus e. g. plures simul conspirasse ad eumdem hominem occidendum, ad eamdem domum incendendam, ad eumdem adamantem furandum, unusquisque tenetur totum damnum restituere, aliis non restituentibus. Ita habetur ex *leg. Ita vulneratus* §. *finali ff. ad leg. Aquil., et ex leg. Vulgari ff. de furtis*. Concordat etiam ratio, quia cum de nullo ipsorum verificari possit solum partem damni intulisse; nam damnum est individuum: sequitur unumquemque moraliter totum causasse, et omnes veluti una manu ad idem opus indivisibiliter concurrisse. Idem dicas, si duo ponant causam totalem damni, puta si ambo aliquem lethaliter vulnerarent, si ambo simul ponant causam sufficientem ad domum comburendam; nam de utroque verificatur totum damnum causasse. Tambur. *loc. cit.* §. 8. *num.* 3. Bonac. *disp.* 1. *q.* 2. *p.* 10. *n.* 16.

Q. V. An ad restitutionem teneatur ille, qui solum tenetur in defectu principalis, si dubitet, aut nesciat principalem restituisse. Item quaeritur quando plures aeque primo tenentur restituere; et unus ignorat an alter restituerit.

R. Qui ignorat an alter restituerit, vel de hoc dubitat, debet prius facere diligentiam sufffcientem ad videndum, an principalis, vel consocii restituerint. Potest autem moraliter esse certus non restituisse, quoties adinveniat illum, qui principaliter debebat restituere, vel consocios adhuc deperdite vivere, et maxime si perseverent in furando, damnificando etc. unde in tali casu deberet vel partem damni, vel totum restituere juxta superius dicta. Idem judicare debet non restituisse, quoties sciat esse valde pauperes. Si vero post factam debitam diligentiam nullum habeat fundamentum credendi alios non satisfecisse propriae conscientiae,

potest prudenter praesumere satisfecisse, quia in dubio peccatum non est praesumendum, et ita se eximere ab obligatione restituendi id, ad quod alii tenentur. Hinc si solum tenebatur in defectum principalis, potest omnino a restitutione abstinere quia potest praesumere causam principalem satisfecisse. Si simul cum aliis consociis tenebatur, quia damnum individuum causarunt, potest praesumere alios portioni sibi competenti satisfecisse, et ita solum restituere suam portionem. Salmant. *tract.* 13. *cap.* 1. *punct.* 5. *n.* 152.

Regulae in praxi observandae.

I. Si confessario se aliquis praesentet, qui damnum causaverit, non statim illum ad restitutionem obliget, sed videat bene memoria retinere ordinem, qui servandus est inter causas restitutioni obnoxias. Primo ergo interroget, an rem alienam habuerit, aut consumpserit, et in tali casu statim est ad restitutionem obligandus. Si rem alienam non habuit, aut consumpsit, videat si fecerit damnum nomine proprio, aut potius alterius mandato, et tunc videat, an restituerit qui mandavit, nam tunc executor a restitutione liberatur. Idem servet si coactus fuit ad furtum, sive ad damnum inferendum vi, minis, fraudibus, aut convitiis. Istis non restituentibus, vel non valentibus restituere, statim obliget ipsum executorem ad restitutionem.

Dum vero accidit ad confessarium ille, qui consuluit furtum, vel damnum, seu ipsum furtum, aut damnum inferendum laudavit, antequam ipsum obliget ad restitutionem videat, an mandans, seu executor restituerint, nam ipsi tenentur ante laudantem, consulentem, recursum praebentem etc. et ipsis restituentibus, consulens etc. nihil restituere tenetur. Dum vero praedicti non restituerint obliget consulentem, qui aeque proxime tenetur cum palpone recursum praebente, caeterisque causis positivis.

Denique si accedat ad confessarium, qui non impedivit furtum, vel damnum, cum alias potuisset, et ex justitia debuisset impedire, debet primo videre, an restituerint causae positivae, quae damnum fecerunt. Istis restituentibus nihil restituere tenetur, qui non impedivit. Si vero non restituant, debet confessarius interrogare, an iste qui non impedivit, habuerit immediate rem furatam sub sua custodia et tunc statim obligare debet ad restitutionem, quando causae positivae furti, vel damni non restituant. Dum vero non sit immediatus custos rei, et damnum, seu furtum sequutum fuerit etiam ex negligentia superioris, vel alterius

auctoritatem habentis, iste principaliter debet restituere, eoque non restituente, custos post istum, qui debebat manifestare, et non manifestat; ac denique non dans consilium quod potuisset damnum impedire, dum tamen tenebatur ex justitia dare tale consilium. Debet etiam considerare confessarius, an qui non impedivit, non satisfecerit suae obligationi ex timore alcujus gravis damni sibi vere imminentis; nam tunc ut plurimum custodes rerum, satellites etc. non tenentur impedire, quoties aliud non exigat bonum publicum.

Videat confessarius hanc regulam, et sequentes memoria firmiter retinere, alias, vel nimis indulgens, vel nimis severus erit in obligando poenitentes ad restitutionem.

II. Debet etiam advertere confessarius excusari causas minus principales a restitutione, quoties dominus, qui passus est damnum, condonavit restitutionem causae principali, et ita liberaretur a restitutione executor damni, quoties remitteretur mandanti. Non vero censetur liber a restitutione principalis, eo quod condonata fuerit restitutio causae secundariae, immo si fuerint plures causae aeque ad damnum concurrentes, per liberationem unius, non censentur aliae liberari a restitutione pro sua rata.

III. Confessarius volens in praxi cognoscere, an poenitens teneatur in solidum restituere, hoc est, an teneatur etiam restituere partem alterius, ipso non restituente, primo interroget, an fecerit cum aliis damnum communi consilio et conspiratione; et si ita non factum fuit, solum tenetur restituere damnum a se factum. Si vero damnum illatum est communi consilio et conspiratione, tunc interroget an ipse primus alios induxerit ad furtum, damnum etc., et in tali casu est obligatus in solidum, et ante eos, quos induxit ad damnum inferendum. Si vero non primus alios induxerit, interroget, an sine ipso sequutum fuisset damnum, nam quando, eo non concurrente, alii non fecissent damnum, moraliter ipsi potest totum imputari. Si vero damnum adhuc sine ipso sequutum fuisset, et alios non induxit, tunc interroget, an res furata vel damnificata fuerit divisibilis, ita ut omnes suam partem obtinuerint rei furatae, vel fecerint suam partem damni: et in tali casu non tenetur nisi ad partem damni, quod fecit, vel ad partem rei, quam furatus est, Quod si res erat indivisibilis, tunc unusquisque, qui fuit causa vel furti, vel damni, tenetur in solidum ad

restitutionem, ut si plures furati fuerint adamantem, equum bovem etc. si plures fuerint causa mortis alicujus, incenderint eamdem domum etc.

IV. Denique confessarius, si ad ipsum accedat, qui non fuit principalis causa furti vel damni, adeoque ante ipsum alii ad restitutionem tenebantur, moneat ipsum, ut videat, an causae principales restituerint. Si de hoc non possit certiorari, poterit praesumere restituisse, dum non habeat praesumptionem in contrarium; et tunc ista daretur, vel quando causae principales non possent restituere, vel quando sciret adhuc perseverare in furando, damnificando etc.

CAPUT VI.

De restitutione facienda ex acceptis ob turpem causam; ex donatione illicita, et reprobata a legibus; vel ex receptis pro actu malo, qui debebat omitti, aut pro actu bono, qui fieri debebat.

Q. I. An post perpetratum maleficium, seu damnum, ille qui fecit, retinere possit pretium sibi collatum.

R. I. Dicitur in quaesito *post perpetratum maleficium*, nam certum est ante malum perpetratum quamcumque promissionem factam, ut illud fieret, nullo jure subsistere; cum enim talis promissio provocet ad malum, adeoque nullo pacto possit adimpleri, consequens est nullatenus esse observandam. Si ergo aliquid datum sit vi talis promissionis, et malum non sit perpetratum, utique est restituendum, utpote quia promissio erat de sua natura nulla. * Hoc eruitur ex *cap. Pactiones de pact.* ubi Gregorius IX. decrevit pactiones quascumque, *quae observatae vergunt in animae detrimentum nullius penitus esse momenti*. Gonzal. *in d. cap. n.* 13. Donell. *in l. Pacta ff. de pact.* et alii quamplures apud ipsum Gonzal. tam juris canonici, quam civilis periti. *

R. II. Post malum perpetratum, (praescindendo modo a prohibitione juris positivi,) danda est pecunia promissa malefactori, e. g. meretrici, homicidae, sive cuicumque, qui in gratiam promittentis fecit aliquod malum. Pro quo observandum, quod quamvis peccatum consideratum in se et formaliter sit semper detestabile, ac nullo pretio dignum, nihilominus consideratum secundum materiale, hoc est, quatenus potest alicui afferre delectationem, commodum, utilitatem etc. reputatur pretio aestimabile. Ex hoc autem formatur sequens ratio. Est solvendum illi, qui fecit rem pre-

tio dignam, quoties pro tali re promissum est pretium; cum ergo qui facit malum, faciat in gratiam alterius rem pretio dignam, non est expoliandus mercede sibi promissa. Hinc meretrices posse retinere pretium, quod ipsis datur, habetur *leg. Idem. si ob strupr. ff. de condit. ob turp. caus.* et docet s. Thomas 2. 2. *q.* 62. *art.* 5. *ad* 2. *et in* 4. *sent. dist.* 15. *q.* 2. *art.* 2. *quaest.* 2. Praeterea si mulier sit uxorata, dicendum est talem mercedem posse sibi retinere, utpote quae datur illi ab adultero, ut sibi retineat. Bonac. *disp.* 1. *q.* 3. *punct.* 3. *n.* 12. Dian. *p.* 2. *tr.* 17. *resol.* 7.

* Supradicta ratio quod nempe malum perpetratum et illicitum, etsi non sit pretio aestimabile, prout est tale, est tamen mercede dignum, prout esse potest alicui delectabile, vel utile; haec ratio, inquam, re vera parum evincit; DD. enim communiter cum D. Thoma tradunt, rem aliquam nullum mereri pretium, quae cedit tantum in emptoris utilitatem, et ejus privatio nullum affert venditori incommodum pretio dignum. Potior ratio esse videtur, quia in quocumque contractu oneroso *do ut des, facio ut facias*, lex naturalis dictat, quod cum una pars opus promissum praestiterit, teneatur altera suam implere promissionem, alias ut bene advertit Lug. *de just. disp.* 18. *n.* 59 non videtur quomodo possit deflorator virginis, qui eam sub matrimonii promissione violavit, ad ducendam obligari; cum matrimonii promissio non aliter facta fuerit, quam ut praeteritae turpitudinis pretium. *

Praefata tamen doctrina duas patitur limitationes. Prima est, non posse meretricem, aut alium malefactorem retinere quod superflue extorserunt per dolum, aut fraudem; nam tunc illud superfluum non libere datur. Secunda est, non posse meretricem etc. retinere quod habuit a non potente illud dare; ut si pretium recipiat a filiofamilias de pecunia, quae ad ipsum non pertineat. Idem dicas, si pretium habeat a religioso, quamvis habeat a Superiore licentiam disponendi de aliquibus bonis. Scio plures theologos velle alienationem rei, quam religiosus expendit in usus turpes, non esse judicandam irritam, quia quamvis sit contra voluntatem Superioris, non tamen videtur velle Superior esse irritam. Nihilominus contraria omnino tenenda est sententia; et probatur, quia ut talis alienatio sit valida, debuit posse Superior dare facultatem aliquid alienandi in usus turpes, quam certe non potest dare. Palaus *tr.* 7. *disp.* 2. *p.* 21. §. 3. *n.* 1. Trull. *l.* 7. *cap.* 14. *d.* 8. *n.* 3. Non nego ta-

men quod si peccando damnificavit mulierem, ipsi honorem auferendo, non possit postea ipsi dare ex bonis, de quibus disponere potest; nam tunc non dat ob turpem causam, sed ad compensandum damnum. Idem dicas si daret ob sustentandos filios, quos ex ea genuisset.

Q. II. An foemina possit retinere tradita sibi ab aliquo viro ut ab ea extorqueat consensum turpem, si vere postea non consentiat in malum.

R. I. Si vir det foeminae sub conditione explicita vel implicita, ut consentiat in actum turpem, certum est debere postea restituere, si non consentiat; nam non adimplevit conditionem, sub qua illi aliquid fuit datum.

R. II. Si nullatenus intercessit praedicta conditio, quamvis vir dederit ad eam alliciendam, adhuc foemina potest sine injustitia retinere, quod sibi fuit absolute et liberaliter traditum, et amasius sibi imputet, si fuit nimis credulus in sperando actum turpem. Lugo *de just. d.* 18. *sect.* 3. *n.* 49. Molin. *d.* 737. *n.* 3. Dian. *p.* 2. *tr.* 16. *resol.* 38. Dixi posse sine injustitia retinere; si enim aliunde cognoscat ea sibi dari ad eam ad turpia alliciendam, semper peccat contra charitatem; nam vir si videat a muliere munera recipi, semper magis fit audacior, sicut e contra mulier redditur magis proclivis ad consentiendum. * Salmant. *de restit. cap.* 1. *n.* 165. s. Th. *lib.* 4. *de erudit. princip. ex* D. Hieronymo *Matrona non est, quae cum rogatur munera accipit.* *

Q. III. An si pro malo faciendo promissum aliquid fuerit supra pretium supremum, attendenda sit talis promissio post malum perpetratum.

R. Quamvis unusquisque retinere possit, quae sibi fuerunt prodigaliter tradita, si potens ea dare, velit ea illi relinquere titulo liberalis donationis; secus dicendum est, si praetendat tamquam ex justitia debitum, quod sibi promissum est supra justum pretium. Ratio est, quia sicut prodiga promissio semper continet peccatum veniale, ita erit saltem peccatum veniale dare quod prodige promissum est. Quod autem non potest sine peccato adimpleri, nullam importat obligationem, etiamsi promissum fuisset sub juramento. Qui ergo prodige promissit pro malo perpetrando, solum tenetur dare quanti soleat aestimari illa actio mala. Nihil etiam teneretur dare, si res esset impartibilis. Trull. *l.* 7. *c.* 14. *dub.* 8. *n.* 2.

Hucusque locutus sum de iis, quae licet dare, vel retinere pro actu malo perpetrato, attento jure naturae, modo

videndum quid dicendum, si aliquid detur contra id, quod disponunt leges.

Q. IV. An teneatur ad restitutionem, qui aliquid recipit donatione illicita, et reprobata per leges.

R. Videtur nullatenus posse retineri quod datum est donatione illicita et reprobata per leges; nam omnes conventiones, quae fiunt ob perpetranda peccata, ab ipsis legibus dicuntur nullae, et nullam inducere obligationem, sicut et tales contractus non valere etc. Id patet ex *leg. juris gent. ff. de pactis, leg. Si plagii ff. de verbor. obl. leg. Generaliter et seqq. C. eod. tit.* et *ex can. Non sane 14. q. 5.* Accedit auctoritas s. Thomae pluribus in locis, ut 2. 2. *q.* 32. *art.* 7. *ad* 2. *et q.* 62. *art.* 5. *ad* 2. et jam docuerat in 4. *sent. dist.* 15. *q.* 2. *art.* 4. *q.* 2. Et quidem cum istae leges non fundentur in falsa praesumptione, et videantur reddere hominem incapacem ad recipienda munera pro actione peccaminosa, (excipe meretricium, * quod excipit etiam Contin. Tournel. *t.* 1. *pag.* 330. Concin. *de restit. diss.* 2. *cap.* 11. *n.* 3. *) non apparet quomodo sibi possit hujusmodi retinere. Fagn. *in cap. Ne innitaris de const. n.* 336.

Nihilominus non paucos patronos habet contraria sententia, qui putantes leges solum velle obligare ad restitutionem in poenam peccati, dicunt acceptum donatione reprobata per leges, solum esse restituendum post sententiam judicis, et saltem expectandam esse sententiam declarativam criminis. Quamvis igitur leges dicerent hujusmodi restitutionem faciendam esse, non expectata judicis sententia, cum id commode intelligatur, si dicatur non expectandam esse sententiam declarativam poenae, bene vero expectari posse sententiam declarativam criminis; hinc dicunt ante hanc sententiam non dari onus restituendi. Affirmant denique quod etiamsi viderentur velle irritas, et nullas donationes reprobatas per leges, non solum pro foro externo sed etiam pro interno, nihilominus secundum hanc partem non esse receptas, semper cum datur aliquid non pro ipso peccato, sed quatenus actio peccaminosa, secundum materiale quod habet, est utilis, conveniens, seu delectabilis illi, qui dat aliquid pro eadem actione. Lugo *disp.* 18. *n.* 54. Bonac. *disp.* 1. *quaest.* 3. *p.* 3. *n.* 14. et alii quos sequitur Dian. *p.* 6. *tr.* 6. *resol.* 59. * Videatur insuper Less. *lib.* 2. *cap.* 14. *n.* 57. qui dicit supradictas leges auferre omnem obligationem civilem, ob quam possit in judicio peti promissionis adimpletio, non vero obligationem

naturalem, quod clare erui videtur ex *l. Mercalem c. de condict.* ubi Diocletianus et Maximianus ajunt, *ob turpem causam ex stipulatione contra bonos mores interposita denegandas esse actiones*. *

Stante probabilitate utriusque sententiae, ego in praxi ita me gererem. Si ille, qui promisit aliquid pro actione peccaminosa, nondum impleverit promissum, illum non obligarem ad aliquid tribuendum propter fundamenta primae sententiae. Si vero jam dedisset pecuniam promissam pro actione turpi, non obligarem qui eam recepit ad restitutionem ante judicis sententiam propter fundamenta secundae. Caeterum advertendum, quod si ille, qui hujusmodi recepit, velit ea restituere, sequendo primam sententiam, non tenetur restituere illi, qui dedit; nam se privavit dominio rei, sive pecuniae, quam dedit ob turpem causam, et ulterius leges etiam videntur ipsum privare tali dominio. Si ergo ille qui accepit, putet non posse retinere, cum aliunde non teneatur dare illi, qui dedit, dare potest pauperibus. * Ita docent communius Less. *l. c. n.* 61. cum s. Antonino, Navarro et aliis. *

Q. V. An teneatur ad restitutionem qui accipit aliquid ut pretium actus, quem debebat facere, seu pro desistendo a malo, quod debebat omittere?

R. I. Supposito aliquem ex officio, vel quia habet a republica, seu principe assignatum stipendium, debere aliquid ex justitia facere vel omittere, nihil potest, recipere tamquam pretium sibi debitum. Ratio est, quia cum recipiat pecuniam pro re, quam debet facere vel omittere, dans non intelligitur liberaliter dare; nemo enim solet solvere pro eo quod sibi debetur. Si ergo dat, intelligetur involuntarie dare ad redimendam aliquam vexationem, adeoque non intelligit transferre dominium rei datae in recipientem. Lugo *disp.* 18. *sect.* 3. *num.* 63. Bonac. *disp.* 1. *q.* 3. *p.* 2. *n.* 1. Hac ratione puto etiam motum fuisse Alexandrum VII ad damnandam eam opinionem, n. 26. quae dicebat: *Quando litigantes habent pro se opiniones aeque probabiles, potest judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio*. Cum igitur judex non debeat manere suspensus, sed proferre pro una ex partibus sententiam, etiam quando in conflictu diversarum opinionum profert sententiam pro una parte, exercet munus judicis, adeoque facit id ad quod jam tenetur ex juxtitia, et pro quo recipit stipendium, unde non potest pro eodem actu novum stipendium sumere; nec

potest praesumi liberaliter datum ab eo, pro quo protulit sententiam.

Limitant aliqui hanc doctrinam dicendo e. g. judicem posse recipere ab aliquo tertio v. g. a Paulo, ut proferat sententiam justam in favorem Petri. Ratio ipsorum est, quia cum non teneretur proferre talem sententiam in gratiam Pauli, potest ex hoc capite pecuniam accipere. At mihi placere neutiquam potest haec opinio; tum quia revera accipit pecuniam pro re, quam gratis debet facere; tum quia quicumque det pecuniam, semper praesumetur dare ad removendam injustam vexationem, quam timet e. g. imminere amico, adeoque omnino involuntarie dat. Lugo *disp.* 18. *sect.* 3. *n.* 64. Rebel. *p.* 2. *l.* 8. *q.* 20. *a.* 1.

Caeterum si ille, qui aliquid tenebatur facere ex justitia, adhibuit extraordinariam industriam, et laborem, ad quem non tenebatur, tunc poterit aliquid recipere. Demus e. g. aliquem habere stipendium pro aliqua re custodienda, et adhibere laborem et iudustriam, quam communiter non adhibent custodes, certe posset aliquid recipere ultra suum stipendium, ut de se patet.

Q. VI. An qui debet aliquid ex justitia facere, possit recipere quod sibi liberaliter videtur dari.

R. I. Huic quaesito respondendum primo est, quod si id quod datur, detur antequam fiat opus, quod recipiens tenetur facere ex justitia, ordinarie loquendo, semper illicite recipit. Et quidem loquendo de judicibus, satis constat illicite petere quodcumque munus ante sententiam; nam id ipsis ab utroque jure prohibetur, ut patet *ex leg. Plebiscito ff. de offic. Praesid. leg. Solet ff. de offic. Proconsul. auth. Novo jure 2. de poena Judicis, auth. de Jud.* §. *Nullo quoque, et cap. Cum ab omni de vit., et honest. cleric. cap. Statutum de rescript. in* 6. Est etiam id contra jus naturae nam judex accipiens munera ab uno ex litigantibus lite pendente, se ponit in gravi periculo, ut postea in prolatione sententiae valde pendeat in illius favorem in praejudicium alterius; ut dicitur enim Eccles. 20. 31: *Xenia et dona excaecant oculos judicum*. An autem debeat restituere hujusmodi munera, etiamsi supponantur liberaliter tradita, pendet ab iis, quae dicta sunt in responsione ad superius quaesitum.

Verum, ut dixi, ordinarie loquendo, etiam ea, quae videntur dari liberaliter, si dentur pro opere, quod recipiens tenetur facere ex justitia, semper illicite recipiuntur ante

opus faciendum; nam revera non potest praesumi liberaliter dari, cum nemo velit liberaliter dare pro aliqua re, quae sibi ex justitia debetur. Haec autem ratio non solum probat illicite hujusmodi recipi, sed etiam non posse retineri, ut constat ex supradictis.

R. II. Propter opera debita ex aliis virtutibus etiam ex charitate, non est obligatio restitutionis, etiamsi propter illa facienda aliquid recipiatur. Et quidem si dentur munera propter opera praestanda ex aliis virtutibus, non consurgere obligationem restituendi ex eo patet, quia qui ea dat, non intelligit dare ad redimendam vexationem, sed ad alliciendum eum, qui debet talia opera facere, ac proinde liberaliter dat. Exemplum sit in patre, qui ut inducat filium ad christiane vivendum, plurima ei dona largitur; certe constat ipsum liberaliter dare talia dona sub conditione licita adimplenda ex parte filii accipientis. Idem dicas de omnibus iis, quae dantur animo proximum lucrandi.

Convincitur etiam non esse obligationem restitutionis, si aliquid recipiatur propter ea, quae debemus ex charitate adimplere, quia quamvis recipiens peccet contra charitatem, renuendo facere opus nisi habito stipendio, nihilominus revera ponit opus lucro aestimabile, ad quod ex justitia non tenebatur, unde poterit tale lucrum retinere. Exemplum sit in medico, qui teneatur mederi ex charitate infirmo pauperi, existenti in gravi necessitate, et nihilominus nolit mederi, nisi habito stipendio. Iste quidem peccat; at cum ponat opus lucro existimabile, quod non tenebatur ponere ex justitia, non tenetur ad restitutionem. Lugo *disp.* 18. *sect.* 3. *num.* 67. Bonac. *disp.* 1. *q.* 3. *p.* 2. *num.* 9. Dian. 3. *par. tr.*5. *res.* 55.

Q. VII. An possit quis licite retinere quod ipsi datur, ne aliquid faciat, quando alias habebat animum non faciendi.

R. Id exemplificari potest in eo qui non habebat animum delinquentem accusandi, et nihilominus aliquid accipit, ut non accuset, vel etiam extorquet a delinquente illum accusare minitando. In hoc igitur casu puto satis esse probabile nullam esse obligationem restituendi; quamvis etenim non haberet animum, jus nihilominus habebat accusandi, unde cum recipiendo pecuniam se privet tali jure, ex tali capite valet pecuniam retinere, ni excedere judicetur privationem talis juris. Sanch. *de matr. l.* 4. *disp.* 9. *n.* 9. Palaus *tr.* 2. *disp.* 1. *punct.* 10. *n.* 5. Lessius *l.* 2. *de just. cap.* 17. *d.* 6. *num.* 42.

Regulae in praxi observandae

I. Cum non sit obligatio adimplendi promissionem, qua parte prodiga est, confessarius in praxi absolvat juvenes ab adimplendis promissis excedentibus, quae faciunt mulierculis, ut obtineant usum corporis ipsarum. Advertere tamen debet quod id quod esset excedens respectu publicae meretricis, potest esse justum respectu viduae honestae famae, uxoratae, virginis etc.* Lessius *lib.* 2. *cap.* 14. *n.* 53.*

II. Cum non sit obligandus ad adimplendum promissum, qui aliquid se daturum liberaliter promisit propter actionem peccaminosam faciendam, videat confessarius non esse obligandum ad solutionem, qui e. g. aliquid promisit judicibus ob injustam sententiam, advocatis ob injustam defensionem clientum, testibus ob falsum testimonium, sicariis ob occisionem hominum, sicut et quibusvis peccatoribus, ut faciant peccata, e. g. ut furentur, ut non jejunent etc. Cum haec promissa reprobentur per leges, sequitur ex supradictis valde probabile esse nullam inducere obligationem.

III. Quia non licet retinere quae accipiuntur, ut pretium et stipendium actus, quem quis debet ex justitia facere, seu omittere, advertere debet confessarius, non solum exigi tale pretium, quando explicite petitur, sed etiam si implicite petatur. Explicite petitur quando deducitur in pactum, vel quando aliquis protestatur se hoc, vel illud non facturum, seu omissurum, nisi illi aliquid detur. Tunc autem petitur implicite quando non expeditur negotium, quod quis debet ex justitia expedire; quando sine causa retardatur justa sententia; quando non satisfit creditori, vel nimis solutio differtur; quando opponitur futilis difficultas in restituenda re aliena, ut dominus aliquid remittat etc. uno verbo quando opponuntur multae molestiae et vexationes, a quibus aliquis non cesset, nisi postquam habuit pecuniam, vel aliam rem lucro aestimabilem. Bene advertet confessarius haec omnia involuntarie dari; neque enim darentur, nisi apponeretur injusta vexatio, ac proinde semper sunt restituenda.

IV. Ex praefata doctrina videat confessarius omnes sequentes teneri ad restitutionem, si aliquid accipiant. Primo omnes illi, qui tenentur ex justitia aliquid omittere, et nolunt omittere nisi recepto pretio: si e. g. sicarius aliquid exigat ne occidat hominem; si fur ne furetur; si judex ne injustam proferat sententiam; et testis, ne dicat falsum. Deinde tenetur restituere judex, si pretium recipiat pro profe-

renda sententia justa; testis pro dicenda veritate; et elector pro digniori eligendo. Idem dicas de eo, qui recipit ut solvat debitum, ut restituat honorem et famam, ut solvat legata relicta in testamento, ut reddat depositum, ut rem inventam domino restituat. Denique tenentur restituere illi qui aliquid recipiunt pro distribuendis aliquibus bonis pauperibus virginibus, viduis etc. si id ipsis iucumbat ex testamento, vel mandato alterius. Item moneo confessarios, ut bene animadvertant hos non satis se ipsos excusare, dicendo recepisse quod sibi fuit liberaliter traditum; nam ut plurimum illis aliquid traditur, quia retardant solutiones, et apponunt varias molestias et vexationes, unde verificatur velle pretium pro eo, quod debent ex justitia facere, vel omittere.

Non desunt DD. qui obnoxios velint accepti pretii restitutioni eos, qui aliquid praestare negligentes fuerint, ad quod ex charitate tantum tenebantur, et non praestiterunt, nisi accepto pretio, medicos ex. gr. quando infirmum curare, advocatos quando clientem defendere, aut eos qui ab incendio, aliove periculo proximum liberare ex charitate debuissent, et vix absolutionis beneficio donandos ducunt, nisi pauperibus ejusmodi pretia erogaverint, ad eleemosynam siquidem in similibus casibus elargiendam teneri docent. Sed non video, cui solido fundamento haec eorum opinio nitatur. Hic agitur de stricta restituendi obligatione quae oritur ex violatione tantum justitiae commutativae, non aliarum virtutum, unde si renuant ea praestare officia charitatis, peccabunt quidem, sed retinere tuta conscientia poterunt, quae lucrati fuerint; neque sine absolutione dimitteudi, si non restituant, cum ob hanc rationem ut indispositi habendi non sint, et rite dispositos sine absolutione dimittere nefas sit.

CAPUT VII.

De loco, in quo facienda est restitutio, et quibus personis

Q. I. Quo loco facienda sit restitutio.

R. I. Possessor bonae fidei solum tenetur restituere rem in loco, ubi est. Ratio est, quia cum possessor bonae fidei nullam culpam commiserit in retentione rei alienae, aequum non est ut propriis expensis, si opus sit, illam mittat ad creditorem, atque ita damnum patiatur: *l. Possessor ff. de petit. haeredit.* Quod si dominus non possit admoneri, vel necesse esset tot facere expensas, mittendo rem suam do-

mino, ut excederent valorem ipsius rei, tunc videndum est, an possit ad illum pretium mitti; et si hoc nequaquam fieri possit, et res possit conservari, tunc consignanda est loco pio, eo pacto, ut eam restituat domino, si compareat. Denique si nulla sit spes dominum fore adventurum, res tradenda est ipsius consanguineis, et in ipsorum defectu pauperibus. Ratio horum omnium est, quia ita praesumitur voluntas rationabilis domini. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *cap.* 10. *n.* 4. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *disp.* 30. *num* 1472.* cum fere communi DD.* Quod si possessor bonae fidei alio transtulit rem alienam, nec tunc puto debere propriis expensis ponere in loco, in quo eam habuit; nam cum nulla culpa ex parte ipsius intercesserit, neque etiam consonum rationi est, ut damnum patiatur propter rem alienam restituendam. Cajet. 2. 2. *q.* 62. *art.* 5. *ad* 3.* Vid. in *reg. pract.**

R. II. Possessor malae fidei debet propriis expensis mittere rem alterius ad eum locum, in quo eam dominus habiturus fuisset, si illi non fuisset ablata. Ratio est, quia si dominus patiatur damnum, eo quod rem non habeat in tali loco, id provenit ex culpa iniqui possessoris; adeoque aequum est, ut tale damnum compenset. Idem dicas de debitore moroso, si ex eo quod fuerit in mora culpabili, non possit postea sine aliquibus expensis solvere suo creditori. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 10. *nu.* 3. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *disp.* 31. *n.* 1460. Verum tamen est quamplures theologos a restitutione excusare possessorem malae fidei, et morosum debitorem, si sumptus pro restitutione facienda majores essent, quam res ipsa valeret; nam non videtur dominus posse hoc rationabiliter velle, et nimia esset inaequalitas inter debitorem et creditorem, si cum tanto onere facienda esset restitutio. Lugo *disp.* 20. *n.* 185. Anton. *n.* 1469. Verum ego nequaquam acquiescere possum huic opinioni, quando agatur de restitutione rei magni valoris. Admitto igitur quod semper cum iniquus possessor mittere non possit domino rem sine magnis expensis, possit eam vendere et mittere pretium loco rei, vel etiam differre solutionem usque dum minoribus expensis ipsum pretium per cambium ad dominum mittat. At si darentur tales circumstantiae, ut restitutio rei magni valoris fieri non posset sine magnis expensis iniqui possessoris, puto debere eas subire. Ratio est, quia si dominus grave incommodum patiatur ex re ipsi ablata, rationabiliter vult sibi restitui; ex alia vero parte, si iniquus possessor debeat facere magnas expensas ad rem restituendam,

hoc ex ipsius culpa provenit, unde ratio dictare debet, ut potius reus poenam, cujus ipse causa fuit, subeat, quam innocens sine sua culpa grave incommodum patiatur. D. Th. *in* 4. *sent. dist.* 15. *art.* 1. *q.* 1. *art.* 5. *quaest.* 4. *ad.* 2.* quem sequuntur Cajet. Navarr. Covarr. et alii apud Lugo *disp.* 20. *n.* 180.*

R. III. Debitum ex contractu solvendum est in loco contractus, si alter locus non designetur. Ratio est, quia si aliud non exprimatur, locus contractus videtur designatus pro restitutione facienda. Observare tamen est, locum aliquando tacite designari, tunc scilicet quando solutio non posset commode fieri in loco ubi traditur res, vel pecunia; ut si e. g. hujusmodi tradantur in via vel itinere, non est aequum debitorem ibi solvere, sed solvere debet in loco creditoris.

Sed adhuc expostulabis cujus expensis facienda sit restitutio debiti ex contractu, si unus ex contrahentibus necessitate compulsus, vel oblitus talis debiti, alio migraverit. Dixi, si necessitate compulsus, vel oblitus talis debiti alio migraverit; nam si voluntarie alio se transtulit, ipse, utpote causa expensarum, debet eas subire, et aliunde ex vi contractus res ponenda tantummodo erat in loco contractus. Respondendum est ergo, observandum esse in cujus commodum factus fuerit contractus, et tunc iste debet expensas subire; illius enim est incommodum, cujus fuit commodum. In mutuo e. g. et commodato expensae faciendae sunt a debitore; nam in ipsius commodum celebrantur tales contractus. E contra in deposito expensae faciendae erunt a creditore; cum in ipsius commodum fiat talis contractus. Less. *l.* 2. *cap.* 15. *d.* 8. *n.* 53. Bonac. *disp.* 1. *q.* 5. *p. unic. a n.* 10.

Q. II. An res restituenda sit ei, cui fuit ablata.

R. I. Si ille a quo res fuit ablata, eam justo titulo possidebat, debet eidem restitui. Ratio est, quia dum eam justo titulo possidebat, injuste fuit expoliatus sua possessione, quare ad reparandam injuriam ipsi irrogatam, debet denuo poni in amissa possessione. Demus exemplum in eo, qui juste aliquid possidebat titulo pignoris, aut depositi, iste certe patitur injuriam, si expolietur re apud ipsum oppignorata, aut deposita; quapropter ad reparandam talem injuriam debet denuo ipsi restitui. Secus dicendum si illius nihil intersit, ut domino restituatur, vel nisi valde verosimile esset eam in praejudicium domini alienaturum, aut nonnisi cum

magna difficultate restituturum. In his casibus domino restituenda est, etsi ex restitutione damnum, sed non grave timeatur.

R. II. Si res fuit ablata illi, qui ipsam sine justo titulo possidebat, ut si ablata fuit furi, vel moroso detentori, tunc domino est restituenda. Ratio est, quia ille, cui fuit ablata, nullam injuriam passus fuit, ac proinde non est talis injuria restitutione compensanda. Verum tamen est, quod si restitutio secrete fiat, tunc aliquo modo monendus est dominus, ne iterum talem rem petat, et ille, cui fuit ablata, ne iterum restituat. Molin. *tom.* 3. *disp.* 741. Rebell. *p.* 1. *l.* 2. *q.* 11. Bonacc. *disp.* 1. *q.* 4. *p.* 1. *n.* 5.

R. III. Si quis habeat rem alienam contractu lucrativo, puta donatione, potest et debet eam domino restituere. Ratio est, quia non est restituenda illi, qui eam dedit, etiamsi possederit bona fide; quia re vera nullum jus habet ad eam, adeoque est restituenda domino. Excipitur casus, in quo quis habuisset rem alienam ex contractu depositi, pignoris, seu commodati; nam fides horum contractuum exigit, ut restituatur illi, qui eam dedit, quamvis monendus sit rem esse alienam, ut eam domino restituat. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tract.* 2. *c.* 9. *n.* 5. Palaus *t.* 7. *tr.* 32. *d.* 1. *p.* 18. §. 9.

R. IV. Si quis habuerit rem alienam contractu oneroso, puta ex venditione, et illam habuerit a possessore bonae fidei, potest ad recuperandum pretium illi eamdem rem restituere; ut dixi *cap.* 2. *quaest.* 6.

Q. III. An facienda sit domino nova restitutio, quando res sua ad illum missa ad eum non pervenit.

R. I. Quamvis, justa interveniente causa, restitutio non fiat immediate a debitore, sed mediate, puta mediante confessario, vel alio viro reputato fideli; nihilominus si res erat ex delicto restituenda, quomodocumque ad dominum non perveniat, facienda est nova restitutio. Id colligitur, *ex cap. Significasti de pignor. et leg. Incendium ff. si certum petatur*. Ratio autem est, quia usque dum res restituenda effective ad dominum non perveniat, non reparatur inaequalitas causata per injustam actionem, quae alias reparanda est per restitutionem. Praeterea possessor malae fidei obligatur etiam ad casus fortuitos, quare sicut denuo deberet restituere, si aliquis illi furaretur pecuniam, quam apud se paraverat ob restituendum, ita si eadem pecunia surripiatur in via a portatore, vel latronibus. Demum portator gerit personam mittentis, quapropter sicut denuo teneretur restituere,

si res restituenda apud ipsum periret, ita et si pereat in manu portatoris. Less. *l.* 2. *c.* 16. *d.* 6. *n.* 65. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 2. *c.* 12. Bonac. *d.* 1. *q.* 3. *p.* 9. *n.* 3. *et* 8. Secus dicendum, si portator esset ab ipso creditore designatus, quia tunc gereret personam illius, quare si pereat apud ipsum, idem est ac si periret apud creditorem. Idem dicas, si portator electus fuit de consensu creditoris; vel si creditor reliquit arbitrio debitoris ejus electionem, quia tunc creditor consensit in talem portatorem alias reputatum fidelem.

Extra hos casus puto omnino tenendam esse supradictam sententiam, quamvis non desint theologi, qui contrarium defendant. Ipsorum autem praecipua ratio nunquam satis mihi arrisit; ideo enim putant non esse faciendam novam restitutionem, quia si justa interveniat causa, qua debitor excusetur a restitutione facienda per seipsum, etiam creditor censetur consentire in hoc, quod fiat restitutio mediante nuntio, alias reputato fideli. Haec, inquam, ratio nunquam satis mihi arrisit; nam quamvis tacite creditor consentiat in tali modo restituendi, numquam tamen intelligit se privare jure, quod ipsi res sua effective restituatur; neque intelligit talem rem ad se mitti, ea ratione, ut sibi pereat, si injusta actione ablata fuerit.

R. II. Quando quis habet apud se rem alienam, quam putabat esse suam, sufficit si illam mittat ad dominum per nuntium reputatum fidelem, nec tenetur denuo restituere, quamvis ad dominum non perveniat. Ratio est, quia non tenetur ad restitutionem ratione injustae actionis; nam possidebat rem alienam bona fide, nec ratione rei acceptae, nam nullo pacto apud ipsum remanet: illam etenim miserat ad dominum.

R. III. Si res debita erat ex contractu, nec transierat in dominium debitoris, tunc si iste restituat per nuntium reputatum fidelem, etiamsi res pereat, non est facienda nova restitutio, secus si transierat in dominium debitoris. In contractu e. g. depositi, commodati, pignoris etc. res non transit in alterius dominium, sed perseverat sub domini dominio, unde est eadem in individuo restituenda. In tali casu, si fiat restitutio per nuntium reputatum fidelem, et nihilominus pereat, jam perit sine culpa debitoris, et cum aliunde res semper suo domino pereat, sequitur debitorem non esse obligandum ad novam restitutionem, ut colligitur etiam *ex capite Significasti de pignor.* Solum teneretur debitor ad restitutionem, quando dominus cum eo convenisset, ut non

mitteret ad ipsum suam rem, nisi per nuntium a se designatum; nam tunc fuisset in culpa alteri tradendo.

E contra si res debita erat ex contractu, in quo transferatur dominium, ut in mutuo, tunc res, quae restituenda mittebatur, perit debitori: nam erat dominus illius. Hinc si restituere debeas pallium, quod commodatum habebas, et centum aureos, quos mutuo habueras, si ista omnia pereant apud eum, quo mediante restituebas, non teneris iterum restituere pallium; nam periit suo domino; si mittebatur per nuntium reputatum fidelem, bene tamen iterum teneris restituere 100. aureos, quia erant sub tuo dominio. Neque etiam teneretur debitor denuo pecunias restituere, quoties creditor designasset portatorem, vel concessisset debitori, ut eligeret quem vellet; nam tunc cum portator repraesentaret personam creditoris, perinde esset, ac si ipsi facta foret restitutio. Lugo *disp.* 21. *n.* 57. *et seqq.* Laym. *lib.* 3. *sect.* 5. *tr.* 2. *c.* 12.

Q. IV. An restitutio facienda sit creditori, quando res restituenda futura est illi, vel aliis nociva.

R. I. Si res restituenda debeat deservire in damnum spirituale creditoris, debitor tenetur ex charitate differre restitutionem, dum id facere possit absque gravi suo incommodo. Responsio ista procedit, quando est spes quod denegatio rei restituendae proficiet ad damnum impediendum, nam stante tali spe denegatio illa est medium ad impediendum damnum spirituale proximi; et charitas dictat talia media esse adhibenda, quoties saltem facere possumus absque gravi nostro incommodo. Et id etiam magis locum habet, si quis velit uti re restituenda in damnum alicujus innocentis; ut si aliquis velit sibi restitui pecuniam depositam, ut ea utatur ad sollicitandam mulierem; nam eadem charitas dictat praecavenda esse damna innocentis. Dixi tamen, si id fieri possit absque gravi incommodo, nam medium ordinatum ad evitandum peccatum non est detentio alterius rei, sed correctio fraterna; ac proinde non tenetur quis cum suo gravi incommodo inquirere, quomodo alius erogaturus e. g. sit suas pecunias.

Dixi pariter teneri ex charitate differre restitutionem etc. ut innuerem non teneri differre ex justitia, quando agitur de solo damno spirituali vitando. Ratio est, quia debitori non incumbit ex justitia curare, ut creditor utatur pecunia, vel alia re restituenda in rebus licitis; et ulterius medium directum ad impediendum damnum spirituale proximi, non

est rem alterius retinere, sed illum fraterne corrigere. Less. *l.* 2. *c.* 16. *nu.* 53. Navar. *cap.* 17. *a n.* 62.

R. II. Si debitor cognoscat creditorem abusurum re restituenda in damnum corporale suum, vel alterius, potest differre restitutionem, immo ex justitia tenetur. Quod possit differre clarum est, nam restitutio facienda est in commodum creditoris: dum vero abusurus est re restituenda modo dicto, non esset in commodum, sed in incommodum. Quod vero ad id teneatur ex justitia exinde probatur, quia unusquisque ex justitia tenetur non influere in damnum alterius; patet autem debitorem id facere, quoties restituendo rem alienam cognoscit se praebere instrumenta ad damnum causandum: ut si e. g. restitueret domino arma apud se deposita, quoties cognosceret ipsum dominum illis armis aliquem mutilaturum, vel occisurum. Et quidem in tali casu non minus concurreret ad mortem alterius subministrando arma apud se deposita, quam si propria subministraret. Limitanda tamen est praedicta doctrina in casu, quo debitori grave damnum immineret ex negata restitutione rei alienae; nemo enim cum magno suo incommodo tenetur alterius damnum impedire. Less. *l.* 2. *cap.* 16. *d.* 4. *n.* 59.* Hoc expresse docuit s. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 5. *ad* 1. et habetur *l.* 56. *Si pignore ff. de furtis*.*

Q. V. An satis sit restituere creditori sui creditoris.

R. I. Si utrumque debitum sit contractum ob eamdem causam, omnes conveniunt, debitorem satisfacere solvendo creditori sui creditoris. Conduxi ex. gr. domum a Titio, quam is antea conduxerat a Sempronio; in hoc casu possum solvere pensionem locationis Sempronio, et non Titio: *l. Utr. praesente ff. de const. pecun.*

R. II. Etiamsi debitum sit ob diversam causam contractum, satisfacio saltem in foro conscientiae meo creditori, totidem solvendo ipsius creditori. Debeo e. g. centum Francisco, quia ab ipso domum conduxi, et Franciscus totidem debet Joanni, quia ab ipso totidem mutuo accepit, bene potero dare Joanni centum aureos, quos debeo Francisco. Ratio est, quia solvendo centum Joanni, quos debeo Francisco, libero Franciscum a certa obligatione, quam habebat solvendi centum, unde nullam facio ipsi injuriam; nam idem est alicui dare centum, ac ipsum liberare a certa obligatione centum solvendi: Praeterea in tali casu intercedit aequa ac justa compensatio; nam ex una parte sum debitor Francisci propter domum ab ipso conductam, ex alia

vero parte sum creditor aequalis summae, quia Joannes, cui solvo, transfert in me jus suum, quod habebat in Franciscum; unde cum fiam debitor et creditor aequalis summae, nullam facio injuriam meo creditori ipsi non solvendo, sed solvendo ipsius creditori: Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 2. *c.* 9. *n.* 8. Bonac. *de restit. disp.* 1. *q.* 4. *p.* 3. *n.* 1.

Omitto hic designare, quibus tribuenda sint bona incerta, vel res deperditae; nam de hoc actum est *q.* 1. *capite tertio quaes.* 5. *etc.*

Regulae in praxi observandae

* Dictum est superius, quod si possessor bonae fidei alio rem alienam transtulerit a loco ubi habuit, non teneri rem ad dominum mittere propriis expensis, quod verum est si alio transferens nondum alienam cognovit; si enim alienam esse cognovit et alio imprudenter transtulit, puta quia a domino neglexit inquirere quid de re sua fieri vellet, tunc deberet eos sumptus subire, quos dominus non fecisset, et eos tantum deducere, quos dominus in asportatione e priore loco fecisset. Continuat. Tournel. *de rest. p.* 3. *art.* 6. *sect.* 5. *

I. Quamvis dixerimus rem esse restituendam illi, a quo fuit ablata, si eam justo titulo possidebat, advertere nihilominus debet confessarius, quod si ille, qui eam possidebat, prudenter judicatur suspectus, quia e. g. est valde callidus, avarus, prodigus, seu fur, tunc debet suadere, ut restitutio fiat domino; nam si suam rem non deperdet, saltem magna difficultate recuperabit. Id autem intelligendum volo, quando ex restitutione facta domino nullum damnum potest probabiliter imminere restituenti.

II. Demum observandum est, quod quamvis in praxi tutissima sit illa doctrina, quod quis liber remaneat a restitutione per solutionem factam creditori sui creditoris, nihilominus si suus creditor speret sibi remittendum esse debitum, vel concedendam notabilem dilationem ad solutionem, tunc ipsi fieret injuria per solutionem factam suo creditori, ut de se patet, et proinde non esset solutio facienda ipsius creditori. * Neque pariter facienda esset hujusmodi solutio, si debitum creditoris non esset omnino liquidum, vel ipsius creditor damnum inde patiatur, ut esset, si Franciscus superius relatus pecunia indigeat ad suas necessitates reparandas, et Joannes ea non indigeat, sed possit diutius solutionem expectare. Ita Bonac. *loc. sup. cit.* *

CAPUT VIII.

De ordine servando in restitutione.

Q. I. An leges tum canonicae, tum civiles praescribentes ordinem servandum in restitutione, obligent in conscientia.

Quidquid dicitur in isto capite attendendum est in suppositione, quod debitor non sit potens omnibus creditoribus satisfacere.

R. Mihi probabilius est hujusmodi leges obligare etiam pro foro conscientiae, adeoque ante judicis sententiam. Ratio est, quia istae leges non sunt poenales, sed praeceptivae, ordinatae ad publicum bonum; leges autem quae non sunt pure poenales, nec falsae innituntur praesumptioni, sed praeceptivae, obligant etiam in foro conscientiae ad sui observantiam, utpote derivantes a legitima auctoritate, quae potest in utroque foro obligare. Lugo *de just. disp.* 20. *sect.* 5. *num.* 87. Less. *l.* 2. *cap.* 15. *n.* 36. Trull. *l.* 7. *c.* 14. *d.* 12. *n.* 22. Non auderem tamen tamquam improbabilem contrariam sententiam damnare, quia ipsam probabilem reputant multi theologi. Respondent autem rationi superioris sententiae dicendo, quod licet praefatae leges sint praeceptivae, nihilominus commode possunt intelligi praecipere solum pro foro exteriori, easque judices servare debere in judicando ob tuendam publicam quietem et tranquillitatem. Marchant. et alii, quos sequitur Dian. *p.* 5. *tr.* 13. *resol.* 79. *et p.* 3. *tr.* 5. *resol.* 10. * Prior sententia communior, ac verior videtur gravissimorum DD. calculo firmata. *

Q. II. An si res debita in propria specie adhuc persistat, reddenda sit ei, qui illam dedit, ante omnes alios creditores.

R. I. Si nondum translatum sit dominium talis rei, ut evenit in pignore, deposito, commodato etc. utique reddenda est domino. Ratio est, quia alii creditores satisfaciendi sunt ex bonis, quae sint ipsius debitoris, non vero quae sint aliena. Si dominus ergo sit certus, talia bona illi reddenda sunt, si incertus, ecclesiae, pauperibus etc.

R. II. Si dominium rei, quae adhuc extat, translatum sit in debitorem, dum nondum solutum sit pretium, valde probabile est esse ante alios restituendam illi, qui eam tradidit. Casus potest accidere in contractu emptionis et venditionis, in quo postquam res est tradita emptori, et pretium ei creditum, tametsi non solutum,' transfertur dominium in ementem juxta plures DD. Quod autem res ita ven-

dita, si adhuc extet, ante alios creditores possit venditori restitui in casu exposito, exinde quampluribus valde probabile reputatur, quia ultraquamquod alienum reputatur ab aequitate naturali, ut res, quam alius a me emit non soluto pretio, alteri tradatur, videtur res ita vendita non solum tacite hypothecata venditori, sed etiam quod remaneat veluti pignus pro pretio; unde nolente, vel non potente solvere emptore, contractus rescinditur, et res redit ad dominum priorem. Rebell. *l.* 2. *q.* 10. *sect.* 1. *et* 2. Bonac. *disp.* 1. *quaest.* 8. *p.* 2. *nu.* 8. Illud certum est, quod si res ita vendita erat ecclesiae, fisci, vel minoris, est ipsis reddenda; nam ipsarum rerum dominium non transfertur nisi soluto pretio: *leg. Si curator* 5. §. *fin. ff. de jure fisci.* Lugo *disp.* 20. *sect.* 2. *nu.* 15. Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *cap.* 11. *num.* 2. * Vide inferius in *reg. pract.* *

Q. III. An debita certa sint incertis praeferenda.

R. Quamvis non pauci non improbabiliter sustineant non dari talem praelationem, mihi contraria arridet opinio. Ratio autem est, quia creditores certi habent jus fortius quam pauperes, qui succedunt loco creditorum incertorum; unde isti non possunt agere in judicio, ut sibi debita incerta tradantur ex justitia commutativa, bene vero creditores certi: qui vero habent jus fortius praeferendi sunt iis, qui habent jus minus forte. Pauperes etiam habere jus minus forte iterum probatur, quia fortasse nulla ratione essent ipsis debita bona incerta, nisi ita haberetur ex jure positivo, ut suo loco dictum est. Patet autem creditores certos habere plenissimum jus naturae, ut sibi tradatur quod ipsis debetur. Less. *l.* 2. *c.* 15. *d.* 1. *n.* 4. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 11. *n.* 1. * Hoc idem sentire videtur Continuat. Tournel. *de restit. p.* 3. *art.* 6. *sect.* 2. *concl.* 4. et Leur. *in* 3. *decret. tit.* 23. *q.* 530. *

Q. IV. An aliquis ordo servandus sit inter ea, quae debentur ex contractu oneroso, et ea, quae debentur vel ex contractu gratuito, vel ex delicto.

R. I. Prius solvenda sunt, quae debentur ex contractu oneroso, puta venditione, locatione etc., quam quae debentur ex contractu gratioso, e. g. ob promissionem acceptatam, legatum etc. Ratio est, quia dum bona debitoris non sufficiunt ad solvendum omnibus, velle ex illis solvere quae ex nulla obligatione debitor promisit, idem esset ac velle facere eleemosynam de re aliena. Ulterius promissiones liberales, vel non tenent, vel rescinduntur, quoties talis su-

perveniat rerum mutatio, ut si fuisset praevisa, prudenter non fuissent factae: *leg. Inter eos* §. *Is quoque ff. de re judicata*, Lugo *disp.* 20. *sect.* 7. *n.* 140. Rebel. *p.* 1. *lib.* 2. *q.* 19. *n.* 14.

R. II. Si comparentur debita ex contractu oneroso et ex delicto, non satis video cur admitti debeat inter ipsa aliqua praelatio. Non ignoro aliquos putare prius solvenda debita ex delicto, quia prius videtur recedendum ab injuria graviori, qualis esse ab eis judicatur debitum ex delicto contractum. E contra alii putant debita ex contractu licito magis solvenda quam debita ex delicto; cum creditor tantumdem dederit, ut sibi postea redderetur. Verum, ut dixi, ego nescio satis videre cur strictius debeam centum aureos, quos mutuo accepi, ac alios centum, quos debeo ex damno illato; cum in utroque casu, quod debetur, debeatur ex strictissimo jure justitiae. Supposito ergo non dari specialem hypothecam, vel ex alia causa praelationem respectu alicujus ex praefatis debitis, utrique creditori satisfaciendum esset pro rata, si debitor non valeret integre solvere etc. Lugo *sect.* 3. *num.* 36. Palaus *d.* 1. *p.* 18. §. 19. *num.* 3. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *cap.* 11. *num.* 6. * Item Bonac. et alii quamplures apud Salmant. *tr.* 13. *cap.* 1. *n.* 236. Leur. *l. c. q.* 531. *

Q. V. Quis ordo servandus sit inter creditores hypothecarios.

R. I. Ante responsionem supponendum est creditores hypothecarios esse illos, qui non solum habent obligatam personam debitoris ad solvendum debitum, sed etiam ipsius bona; unde ubicumque sint, intelliguntur veluti oppignorata creditori. Inter creditores vero hypothecarios alii habent tacitam hypothecam, alii expressam, alii solum generalem, alii specialem. Tunc datur hypotheca tacita, quando leges volunt bona debitoris remanere hypothecata creditori; sicut et datur expressa, quando ita expresse conveniunt contrahentes. Hypotheca generalis intervenit, quando debitor habet obligata omnia sua bona creditori ita et taliter, ut nullum particulare bonum exprimatur; et si exprimatur aliquod bonum particulare, ut haec domus, hic ager etc. consurgit hypotheca specialis. Inter istas autem hypothecas hoc datur discrimen, quod hypotheca generalis intelligatur afficere bona debitoris, quatenus illius sunt: unde si ad alium transeant, transeunt sine aliquo onere; hypotheca vero specialis ita intelligatur afficere bonum hypothecatum, ut ab ipso semper

indivisa maneat, etiamsi transeat ad alium possessorem. Item notandum creditores nullam habentes hypothecam dici personales, sive chirographarios, et habere solum personam directe obligatam et indirecte ejus bona, quatenus scilicet possunt agere adversus personam, ut sibi ex ipsius bonis persolvatur. His positis

Creditores hypothecarii praeferendi sunt personalibus, etiamsi hi sint antiquiores, et possint instrumento publico probare suum creditum: *leg. Eos, C. qui potiores in pignore habeantur, leg. Pro debito cod. de bonis author. judic. possid.* Ratio est, quia cum creditores hypothecarii habeant directe actionem in bona debitoris, utpote quia sibi sunt oppignorata et veluti ex parte alienata, habent jus majus, ut sibi solvatur de talibus bonis, quam personales, qui directe solum habent jus in personam. Ex speciali ergo, et potiori jure, quod habent hypothecarii, sunt praeferendi non habentibus hypothecam. Lugo *disp.* 20. *sect.* 4. *nu.* 39. Palaus *disp.* 5. *part.* 8. §. 16. *n.* 2.

R. II. Inter creditores hypothecarios, cujuscumque rationis sit ipsorum hypotheca, dummodo non sit privilegiata, nulla datur praelatio, sed observanda est illa regula juris, ut qui prior est tempore, potior in jure habeatur: *leg.* 2. 4. 5. 6. 7. 8. *C. qui potiores in pignore habeantur, et ex leg. Hac edictali* 6. *C. de secun. nuptiis.* Et quidem erat aequum ita sanciri, ne nova superveniens obligatio per novam hypothecam minueret jus quaesitum alterius, quo sibi habebat illius rem jam obligatam et hypothecatam. Palaus *n.* 3. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 2. *c.* 11. *num.* 3. Bonac. *disp.* 1. *q.* 8. *p.* 2. *n.* 16.

R. III. Creditores hypothecarii privilegiati anteponendi sunt hypothecariis non privilegiatis anterioribus, si solum habeant tacitam hypothecam. Ratio est, quia ex jure habent talem praelationem. Dixi tamen *hypothecariis non privilegiatis;* nam inter hypothecarios privilegiatos puto servandam esse illam regulam, ut qui prior est tempore, potior sit jure. Ulterius dixi, *si solum tacitam habeant hypothecam;* nam nimis durum videretur, posteriorem creditorem expoliare per hypothecam privilegiatam creditorem anteriorem eo jure, quod expresse deduxerat in pactum. Laym. *cit.* Palaus *num.* 6.

Porro hypothecae privilegiatae sunt sequentes. Hypotheca, quam habet uxor super bona mariti pro solutione suae dotis: *leg. Assiduis C. qui potiores;* et si res dotales existant, tunc praeferuntur omnibus creditoribus, etiam habentibus expres-

sam hypothecam: *leg. In rebus cod. de jure dotium*. Non attenditur vero privilegium dotis, si dos non fuerit recepta. Auctuarium vero dotis factum a marito habet privilegium dotis, quia accessorium sequitur principale. Hypotheca, quam habet fiscus super bona illius, qui cum eo contrahit; et haec hypotheca omnino hypothecae dotali comparatur: *l. Is qui ff. de jur. fisci.* Hypotheca, quam habet ille, qui dedit pecuniam ad emendam domum, vel praedium; et praefertur talis hypotheca cuicumque habenti hypothecam generalem: *leg.* 3. *ff. qui potiores etc.* et multo magis si dedit pecuniam ad emendam domum cum pacto, ut remaneat hypothecata: *leg. Licet cod. qui potiores*. Quod si pecunia credita sit ad refectionem domus, navis, praedii, alteriusve rei, qui credidit talem pecuniam supra talem rem, habet hypothecam, quae praefertur omni alteri hypothecae speciali et expressae supra eamdem rem; nam sine tali pecunia mutuata, pignus vel hypotheca non substitissent: *leg. Interdum* 5. *ff. qui potiores etc.* Hypotheca comprobata publico instrumento, haec enim antefertur hypothecae confectae scriptura privata: *leg. Scripturas cod. qui potiores*. Quia tamen ideo hypotheca comprobata publico instrumento praefertur hypothecae, de qua solum constat per scripturam privatam, quia in hac praesumitur fallacia, hinc est, quod si absit omnis suspicio fraudis, nulla detur praelatio inter praefatas hypothecas. Less. *lib.* 2. *cap.* 15. Palaus *disp.* 1. *p.* 18. §. 12. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 11. *num.* 5. Dantur aliae hypothecae in jure privilegiatae, quarum notitia potius pertinet ad jurisperitos, quam ad theologos.

Q. VI. Quis ordo servandus sit in solvendo creditoribus personalibus.

R. I. Primo solvendum est creditoribus personalibus privilegiatis. Primi vero creditores personales privilegiati sunt creditores ex causa funeris et anteponi debent creditoribus hypothecariis quamvis privilegiatis: *l. penult. ff. de relig. et sumpt. funer.* aliisque juribus. Quamvis autem jura loquantur de expensis dumtaxat necessariis factis in funere, extenduntur communiter ad debitum contractum pro infirmi curatione; ut in solvendo medicis, chirurgis etc. in conficiendo inventario et testamento. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *cap.* 11. *n.* 3. Palaus *d.* 1. *p.* 18. §. 15. *num.* 3. Quoad debita autem cum pharmacopaeo, solummodo privilegiata sunt quae contracta fuerunt in ultima infirmitate. Surdus *decis.* 225. et DD. communiter. Alter creditor personalis privilegiatus est sponsa,

quae dedit dotem ante matrimonium; licet enim post contractum matrimonium sit creditrix hypotecaria privilegiata, nihilominus ante contractum matrimonium est solum creditrix personalis privilegiata, et praefertur pro receptione suae dotis aliis creditoribus personalibus: *leg. Quaesitum* §. *Sponsa ff. de privil. credit.* Tertio est creditor personalis privilegiatus, qui sine aliquo lucro deposuit suas pecunias apud publicum depositarium, seu nummularium. Certe si tales pecuniae existant in propria specie, sunt omnino restituendae deponenti; nam tradendo illas depositario sine lucro, conservavit ipsarum dominium. Si vero depositarius illas consumpsit, deponens fit creditor personalis privilegiatus et praefertur omnibus creditoribus personalibus: *leg. Si ventri ff. de privil. credit. leg. Si hominem ff. depositi*.* Si vero lucrum reportaverit, non erit creditor personalis privilegiatus, utpote non deponens, sed mutuans fuerit et dominium in depositarium transtulerit.* Ultimo censetur creditor personalis privilegiatus respublica, si aliquid illi solvendum sit: *leg. Bonis venditis ff. de privil. credit.* Et observare est, quod inter hos creditores personales privilegiatos non attenditur praelatio temporis, sed causa; unde qui habet causam potiorem, aliis praefertur: *leg. Privil. ff. de privil. credit.*

R. II. Inter creditores personales non privilegiatos, quibus solvendum est post creditores privilegiatos, sequens ordo potest servari. Primo quod aliis praeferatur, qui potior est tempore; quamvis enim in jure civili illa regula: *Qui potior est tempore, potior est jure*, restringatur ad creditores hypothecarios, in jure tamen canonico sine ulla limitatione approbatur, ut patet *ex reg.* 54. *juris in* 5. * Videantur canonistae in 3. *decr. tit.* 23. * Et quidem creditor anterior licet tantum personalis, nihilominus habet sibi indirecte obligata bona debitoris ante creditorem posteriorem; ac proinde ipsius juri jam quaesito non est aequum per posteriorem creditorem derogari. Hac ratione etiam in aliis rebus anteriores posterioribus praeferuntur; ita qui prius conduxit operas alicujus, praefertur ei, qui postea easdem conduxit: *leg. in operis ff. locati*: qui prius emit, praefertur posteriori, si huic res non fuit tradita: qui prius contraxit sponsalia, praefertur alteri, qui postea cum eadem contraxerit. Et ratio horum omnium est, quia secundus contrahens non valet derogare juri jam quaesito a primo contrahente. Lugo *disp.* 20. *sect.* 7. *n.* 147. Rebel. *p.* 2. *l.* 2. *q.* 19. *n.* 11. Tolet. *l.* 5. *cap.* 25. * Hanc sententiam docet Bonac. Concin. *t.*

7. *pag.* 178. *n.* 18. Salmant. *l. c. n.* 246. cum D. Thom. Suarez. et aliis bene multis. *

Secundo, beneficio legum inter creditores personales praefertur ille, qui in judicio debitum petiit, et obtinuit sententiam, et id in praemium ipsius vigilantiae et diligentiae: *leg. In hominem* §. *Quoties ff. de possess. leg. Qui autem* §. *Sciendum ff. quae in fraudem creditorum*. Quod si interim alter creditor non solum obtinuit in judicio sententiam, sed etiam exequutionem, iste praefertur supradicto, qui dumtaxat sententiam obtinuit; nam vi talis exequutionis remanent ipsi velut oppignorata et hypothecata bona debitoris.

Tertio, valde probabile est posse a debitore praeferri posteriorem creditorem, si aliis non petentibus suum creditum ipse petat a debitore etiam extra judicium; nam videntur jura facere eum aliis potiorem propter majorem ipsius diligentiam: *leg. Qui autem cit. leg. Pupillus ibidem. et leg. inter eos ff. de re judicata*. Navar. *in man. c.* 17. *n.* 52. *et* 58. Less. *l.* 2. *c.* 15. *n.* 39. Cabassut. *in prax. jur. can.* 6. *c.* 22. *n.* 13.

Duo alia valde disputant theologi, volentibus primo non paucis posse debitorem, cujus bona ad solutionem omnium non sufficiunt (semper locuti sumus in ista suppositione) posse solvere creditori indigenti, remanente insoluto creditore non indigente. Ratio horum auctorum est, quia cum obligatio restitutionis respiciat evitare damnum proximi, videtur in restitutione pauper anteponendus, cum plus damni patiatur. Alii e contra dicunt aequale esse jus pauperis et divitis, cum utique sit solvendum ex justitia commutativa; ac proinde nullam prioritatem esse ex hoc capite inter eos ponendam. Lugo *disp.* 20. *sect.* 7. *n* 161. Azor. *t.* 3. *l.* 4. *cap.* 29. *quaest.* 4. * Secunda haec sententia communior videtur: excipiunt tamen Salmant. *loc. cit. n.* 247. Less. *de just. lib.* 2. *cap.* 15. *n.* 46. Palaus *tract.* 32. *disp.* 1. *p.* 18. §. 20. *n.* 2. Leur. *in* 3. *decr. tit.* 23. *q.* 537. si creditor extrema necessitate gravetur: tunc enim ex charitate praeferendum istum dicunt, quia tam debitor quam alii creditores debent huic succurrere. * Secundo plures theologi volunt, quod licet debitor peccet integre solvendo uni ex creditoribus non petenti suum debitum quando ex hac solutione diminuitur quod dandum esset aliis habentibus jus aequale, nihilominus possit tuta conscientia creditor praefatus retinere integram solutionem sui debiti. Id conantur probare, quia bona debitoris non supponuntur hypothecata aliis creditoribus

hic enim agimus de creditoribus mere personalibus, et ex alia parte non accepit supra id quod sibi debetur. Verum adhaerendum puto contrariae sententiae, nam semper cum plures creditores habent jus aequale in bona debitoris, non video quomodo unus possit retinere id quod supra alios accepit; nam suo juri, quod erat cum aliis aequale, non correspondebat tanta quantitas ex bonis debitoris. Palaus *disp.* 1. *p.* 18. §. 21. *n.* 6. Bonac. *disp.* 1. *quaest.* 8. *p.* 2. *n.* 23. *et* 27. Quod si dentur aliquae leges, paulo ante etiam a nobis citatae, quae denegant revocationem soluti, dicendum est id factum fuisse ad lites vitandas; qua ratione a legibus non datur actio in judicio, cum in emptione et venditione non fuerit deceptio infra dimidium justi pretii, et tamen certum est deceptorem teneri ad compensandum deceptum. * Nec prodesse potest hujusmodi creditori bona fides; nam esto non peccaverit accipiendo, neque injuriam aliis creditoribus irrogaverit; at facit retinendo cum ipsorum damno. Vide etiam Leur. ubi supra. *

Regulae in praxi observandae

I. Prima regula sit quod confessarius, dum agitur de graduatione creditorum, non tam facile fidat suae scientiae, sed alios etiam consulat, simulque juristas; nam tantae sunt in hac materia exceptiones, sive ex jure communi, sive municipali, ut facillime possit quis errare. Et de facto in quodam casu, de quo fui interrogatus, si valde mea me non fallat opinio, vir in communi aestimatione doctus, non bene ordinem inter creditores servando, cuidam creditori bis centum nummos aureos non erogandos perperam pronunciavit.

II. Notet confessarius, quod si suus poenitens sciat non posse omnibus solvere, non potest sua sponte gratificare amico, vel consanguineo integrum illorum creditum solvendo in praejudicium anteriorum; nam tunc clare constat contra istorum jus fieri. Id solent facere debitores, antequam publicetur non esse omnibus solvendo, unde id bene perspectum habeat confessarius.

III. Notet confessarius etiam peccare illum qui in praejudicium creditorum accipit aliquid a non potente solvere, vel id habeat ex titulo oneroso, vel lucrativo; et id verum puto cum communiori sententia, etsi ipse non inducat ad damnum. Ratio, meo videri, est satis clara, quia nempe per solam acceptionem cooperatur peccato debitoris, et in-

fluit in damnum creditorum, adeoque etiam tenetur ad restitutionem. Bonac. *disp.* 1. *q.* 8. *p.* 2. *n.* 7. Anton. a Sp. S. *disp.* 4. *n.* 155. Palaus. *tract.* 32. *de just. disp.* 1. *p.* 14. *n.* 7. Lug. *disp.* 20. *n.* 116. * cum Cajet. Sot. Navar. Rebell. * Videat ergo confessarius omnino peccare uxores inducentes maritum, quem sciunt impotentem ad solvendum ad expensas non necessarias; immo ex eo solum quod aliquid non necessarium acceptent a marito, adeoque teneri ad restitutionem. Si proinde uxor non habeat dotem unde vivat, nec filii quomodo aliunde sibi provideant, possunt solummodo ex bonis mariti vel patris, quae ad ipsorum statum necessaria sunt, recipere; quia non datur obligatio restituendi, a proprio statu decadendo. Caeterum si quis aliquid accipiat bona fide ab hujusmodi debitore etiam titulo gratuito, potest excusari a restitutione, si intra annum a creditoribus datum non repetatur; neque etenim tenetur restituere ex justa acceptione, cum acceperit bona fide, neque ex re accepta, cum illam a vero domino habuerit, et aliunde anno elapso non detur creditoribus actio ad repetendum. *leg.* 1. *ff. quae in fraud. credit.* * Covarr. *var. resol. c.* 3. *n.* 6. Molin. *d.* 328. *n.* 7. *

IV. Cum dixerim leges statuentes ordinem servandum in solvendo creditoribus, valde probabilius esse obligare etiam pro foro conscientiae, nescirem consulere alicui debitori, vel creditori ut tales leges vel communes vel municipales non observaret. Nihilominus ut verum fatear, si jam ab ipsis aliquid factum esset contra tales leges, quod tamen esset juxta jus commune, sive jus naturae, non statim illos in foro conscientiae obligarem ad restitutionem. Demus e. g. aliquem debitorem, cujus bona non sufficiunt pro solvendo omnibus creditoribus, prius solvisse alicui creditori (non loquor de creditoribus hypothecariis, qui aliquam rem sibi obligatam habent) personali posteriori, quia fuerit diligentior in petendo, sive pauperior, quam alii, ego ante sententiam judicis post tale factum non condemnarem ad restitutionem. Ratio mihi est, quia ut vidimus initio superioris capitis valde probabile quamplures putant tales leges solum obligare pro foro externo, et post sententiam judicis; unde cum probabile sit licite possideri quod solutum est contra tales leges, dum id non adversetur juri naturali, sequitur talem creditorem posse perseverare in sua possessione usque ad judicis sententiam, ex illa communi regula quod nemo ex delicto incerto debet sua possessione privari.

* De restitutione facienda rei emptae, quae adhuc extat apud emptorem nondum soluto pretio, consulat confessarius in nostra Lucensi ditione *lib.* 2. *statut. cap.* 100. Si enim agatur de re immobili et animalibus, non intelligitur translatum dominium in emptorem nisi pretio soluto vel confesso, etiamsi habita fuisset fides de pretio, et venditor in re vendita praeferendus est omnibus aliis creditoribus etiam hypothecariis, unde in isto casu cum res adhuc sit sub vero venditoris dominio, restituenda ei est ante omnes alios creditores. *

Ex praefatis exemplis possunt alia inferri juxta doctrinam in superiori articulo explicatam.

CAPUT IX.

Quo tempore facienda sit restitutio, et de causis ab eadem excusantibus

Q. I. Quo tempore facienda sit restitutio.

R. I. Qui habet rem alienam ex delicto vel etiam ex re accepta, tenetur facere restitutionem statim ac commode potest, etiam domino non petente rem suam: *leg. Quoties in diem ff. de verbor. obligat. et leg. In re furtiva ff. de constit. furtiva*. His legibus exprimitur detentorem morosum esse, adeoque culpabilem eum qui non restituit, statim ac commode potest. Ratio est, quia ut vidimus initio hujus tractatus, praeceptum restituendi vel est expresse et formaliter negativum, vel involvit praeceptum negativum; scilicet de non retinenda re aliena, invito rationabiliter domino; praecepta autem negativa semper, et pro semper obligant. Praeterea, si non restituatur res creditori, quoties commode fieri potest, injuste privatur usu rei suae, et ita ipsi injuria irrogatur. D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 8. Bonac. *disp.* 1. *quaest.* 6. *p. unic. n.* 1. Anton. a Sp. S. *disput.* 39. *a n.* 1450. Dum dicimus tamen restitutionem esse faciendam, statim ac commode fieri potest, id est intelligendum moraliter, ita ut non statim peccati damnandus sit, qui cum posset, per brevem moram restitutionem differt. Ad judicandum igitur, an in dilatione solutionis, quae antea commode fieri poterat, intervenerit peccatum grave, attendenda est et renitentia domini in dilatione talis solutionis, et damnum, quod ex hoc sequi posset. Quamvis autem dominus magnam ostenderet renitentiam etiam pro brevi mora in restituendo, non statim judicarem debitorem esse reum pec-

cati gravis; nam magna renitentia praecise pro brevi dilatione, non videtur rationabilis: secus si debitor vellet sine justa causa per aliquos dies restitutionem differre, et id creditor valde aegre ferret. Dum vero ex brevi mora restitutionis sequeretur damnum grave creditori, constat solum ratione talis morae grave committi peccatum, et deberet debitor ita morosus damnum compensare.* Leur. ubi supra *q*. 540. qui monet cum Lug. *de just. disp*. 20. *nu*. 111. ad damnandam dilationem debitoris, et probandam justam creditoris renitentiam attendendum quoque periculum, quod quandoque potest evenire, ne debitor mutato consilio vel adveniente novo aliquo alio impedimento postea non restituat.*

R. II. Qui rem debet alteri ex contractu, vel quasi contractu, debet restituere tempore in contractu definito; si vero tempus designatum non fuerit, potest expectare ut admoneatur. Prima pars responsionis de se constat, unde qui debet tempore aliquo determinato restituere rem, quam debet ex contractu, non debet expectare ut admoneatur; nam dies in contractu assignata interpellat pro domino: *cap. fin. de locat. et conduct*. Secunda vero pars probatur quia licet ex natura contractus etiam diem non designantis, deberet debitor restituere quamprimum posset* *l*. 41. *ff. de verbor. obligat*. *, nihilominus censuetudine introductum est ut admoneatur; nam creditor non petendo, videtur consentire in dilationem.* Sanch. *de matr. lib*. 7. *disp*. 27. *n*. 2. Molin. *disp*. 564. *num*. 7. Palaus *l. c*. §. 6. *n*. 2. *arg. l. Magnam et leg. Trajectitiae ff. de A. et O*.* Id autem non esset verum, vel quando creditor oblitus fuisset crediti; vel si deberet rem sibi debitam exposcere a potente, et non haberet animum petendi. Bonac. *loc. cit*. Idem dicendum quando contractui adjectum fuisset juramentum; nam juramentum vim habet interpellationis, et obligat ut quamprimum debitum reddatur. Palaus *tr*. 32. *disp*. 1. *p*. 18. §. 7. *n*. 7.* qui difficultati ab aliquibus propositae petitae ex eo principio, quod juramentum sequatur naturam actus, cui adijcitur, at naturae promissionis et obligationis diem non designantis monitionis conditionem imbibit, respondet cum Covarr. *lib*. 4. *resol. cap*. 17. *n*. 5. quod juramentum sequatur naturam primordialem actus, cui adhaeret, non accidentalem, natura autem contractus diem non designantis est obligare quam primum fieri potest, monitio autem ex accidenti requiritur, nempe ex consuetudine et usu recepto.* Verum tamen est,

quod loquendo de debito ex contractu, plures theologi non sunt ita faciles in condemnando de peccato mortali debitorem, qui sine damno creditoris differt solvere, cum firmo tamen proposito solvendi. Ratio est, quia dilatio solutionis debitae ex contractu, v. g. ex mutuo, emptione etc. non reputatur ab ipsis tam injuriosa, quam si differatur restitutio, dum aliquis possideat rem alienam, sive ex re accepta, sive ex injusta actione, sive restituere teneatur ex damno illato.

Illud tamen certum est, quod etiam notabilis dilatio solutionis debitae ex contractu, id creditore aegre ferente, in materia gravi est peccatum mortale, cum non solum fiat contra jus, quod habet creditor, ut sibi debito tempore solvatur, sed etiam gravi injuria afficiatur, dum differretur debita solutio, quando id ipse fert aegerrime. Sicut etiam est peccatum mortale velle in materia gravi solvere per partes, quando debitor posset totum solvere, et solutio ita facta per partes esset cum renitentia creditoris. Bonacina *dis.* 1. *qu.* 6. *p. unic. num.* 16.

Q. II. Qualis impotentia solvendi excuset a restitutione.

R. Non solum impotentia physica, qua aliquis nullatenus potest solvere, sed etiam moralis excusat a restitutione, seu a dilatione illius. Impotentia autem moralis consurgit, quando restitutio non potest fieri absque gravi incommodo debitoris, et pro tunc cessat obligatio restitutionis, quia etiamsi creditor aegre ferret sibi non fieri solutionem, seu restitutionem, adhuc tamen esset invitus irrationabiliter, ac proinde non esset attendenda ejus renitentia in concedenda dilatione. Ultraquamquod cum restitutio sit actus justitiae ordinatus ad servandam aequalitatem, non habet locum, quando restitutio fieri deberet cum gravi incommodo debitoris; nam tunc non servaretur aequalitas.

Tunc autem primo censetur debitor non posse facere restitutionem absque gravi suo incommodo, quando ex restitutione prudenter posset timere periculum salutis animae suae, vel suorum; ut si ex eo, quod restituendo non possit quis se, vel familiam alere, videat se furaturum, seu alias injustitias commissurum, vel prostituturum uxorem, filias etc. D. Antonin. *p.* 2. *t.* 2. *cap.* 8. Lugo *de just. disp.* 21. *a n.* 13. Bonac. *disp.* 1. *qu. ult. p.* 1. *n.* 12. Secundo restitutio non posset fieri sine gravi incommodo debitoris, quando ex restitutione pateretur grave damnum in aliis bonis ordinis superioris, puta in honore et fama, et multo magis si in vita, libertate, membris etc. Lugo *cit.* To-

let. *l.* 5. *cap.* 24. *n.* 7. *et* 10. Rosignol. *praenot.* 6. *n.* 6. Tertio non tenetur restituere, qui ex restitutione patitur grave damnum in bonis fortunae, ut si deberet vendere aliquam rem multo vilius quam mereretur; et si deberet se privare instrumentis suae artis, quibus sustentatur etc. Lugo *disp.* 21. *n.* 10. Anton. a Spir. S. *disp.* 30. *num.* 1479. Non tamen reputatur pati grave damnum debitor, quando ex restitutione privaretur magno lucro, quod speraret ex aliqua negotiatione, nam hoc non est pati damnum in suis bonis; neque aequum est creditorem suis rebus privari, ut debitor ex eis lucrum recipiat, maxime si creditor ex privatione suarum rerum detrimentum patiatur. Palaus *tr.* 32. *d.* 1. *p.* 17. §. 4. *n.* 2. Bonac. *disp.* 1. *q. ult. p.* 1. *nu.* 29.* Hoc autem verum esse, etiamsi creditor leve aut forte nullum pateretur damnum, tenent Less. *lib.* 2. *cap.* 16. *num.* 24. Laym. *lib.* 3. *tract.* 3. *cap.* 12. *n.* 2.* Quod si lucrum quod sperat debitor, sit moraliter certum, et illud quaerat ad satisfaciendum etiam aliis creditoribus, quibus alias non posset satisfacere, tunc ille, qui etiam cum aliquali suo damno nollet pati dilationem restitutionis, videretur irrationabiliter invitus, ac proinde in tali casu debitor posset eamdem restitutionem differre.* Palaus cum Less. Laym. *l. c.* Leur. *in* 3. *decret. tit.* 23. *q.* 519. *num.* 2.*

Duo nihilominus adhuc hic remanent examinanda. Primum an debitor ad vitandum suum damnum possit differre restitutionem, quando etiam creditor ex tali dilatione simile damnum patitur. Secundum est, an supposito debitorem habere justam causam differendi restitutionem, teneatur ad damnum emergens, vel lucrum cessans, quod ex tali dilatione patitur creditor.

Circa primum communius docent theologi, existentibus in extrema necessitate tam creditore, quam debitore, ipsum solvere non teneri, quia in illo statu omnia redduntur communia, et res sunt illius, qui apud se eas habet. Si vero uterque existat in gravi necessitate, quamplures volunt meliorem reputandam esse conditionem creditoris, adeoque debitorem teneri ad restitutionem. Sed probabiliter alii sustinent contrarium, supposito debitorem non habere rem, quae sit sub dominio creditoris, ut eveniret, si illius rem furatus esset, et adhuc extaret; sicut etiam supposito per iniquam ablationem, seu damnificationem non constituisse creditorem in gravi necessitate. Stante ergo debitorem sive ex contractu, sive ex delicto, dicunt isti auctores, non habere rem,

quae sit sub dominio creditoris, vel per iniquam ablationem non constituisse creditorem in gravi necessitate, tunc debitor aequalem patiens necessitatem, non videtur cogendus ad statim restituendum. Ratio ipsorum est, quia debitor possidet quod suum est; nemo autem tenetur restitutionem facere ex proprio, nisi quando id potest facere sine gravi incommodo, quod incommodum certo patietur, si est in gravi necessitate. Si vero meam liceat proferre sententiam, semper putarem quod dum restitutio facienda est pro delicto, et creditor aequalem patitur necessitatem sive incommodum, non possit debitor differre restitutionem; quia in pari casu semper reputatur melior conditio innocentis. Lugo *disput.* 20. *de just. n.* 5. Anton. a Spir. S. *d.* 31. *n.* 1479. Excusarem ergo tantummodo debitorem, dum ageretur de extrema necessitate; quia scilicet, ut dictum est, tunc omnia sunt communia.

Ex hac doctrina sequitur responsio ad secundum quaesitum, an scilicet debitor teneatur ad lucrum cessans, vel damnum emergens, quod patitur creditor ex dilatione restitutionis. Et respondendum quod si obligatio restitutionis oriatur ex delicto, debet debitor praedicta solvere; nam semper tunc verificatur provenire ab injusta actione debitoris quidquid damni patitur creditor, et aequum non est ex ipsius culpa creditorem damnum pati. Less. *l.* 2. *cap.* 16. *d.* 2. *n.* 32. Bonac. *disp.* 1. *quaest. ult. p.* 1. *n.* 40. Si vero non oriatur ex delicto, tunc ad ea non tenetur; nam debitor ad ea tenetur, quando est in mora culpabili solvendi, et non est in tali mora, quoties habet justam causam differendi solutionem. Quod si debitor vellet solutionem differre ad lucrum acquirendum, ut dixi paulo ante, tunc putarem solvere debere creditori lucrum cessans, vel damnum emergens; aequitas enim postulat, ut ratione lucri sibi acquirendi creditori non praejudicet. * Haec sunt communinra etiam apud strictioris doctrinae sectatores. Videatur Continuat. Tournel. *de restit. in gen. art. ult. vers. fin.* *

Q. III. An concedenda sit dilatio restitutionis, si debitor restituendo debeat cadere a proprio statu.

R. Differre potest solutionem, si status fuerit juste acquisitus, secus si injuste. Ratio primae partis habetur ex supradictis; nam cum restituere cadendo a proprio statu juste acquisito afferat magnum incommodum, jam debitor intelligitur moraliter impotens ad restituendum. Advertere tamen debet iste debitor debere removere omnia superflua suo sta-

tui, ut possit restituere; ac proinde vir nobilis omnia superflua in vestibus, recreationibus, cibis, famulis etc. removere deberet: nam tenetur adhibere media proportionata ad satisfaciendum creditoribus, qualia sunt remotio omnium, quae sunt superflua. Ratio secundae partis est, quia velle conservare non restituendo statum injuste acquisitum, est velle perseverare in retentione illarum rerum, quas acquisivit per furta, usuras etc. nam his modis injuste acquiritur status. Qui igitur injuste acquisierunt statum altiorem, retentis solum iis, quae sibi sunt necessaria juxta statum, quem habebant, antequam injuste sublimiorem statum acquirerent, caetera omnia debent restituere. Non improbabilem tamen puto limitationem, quam aliqui faciunt, nempe non teneri ad excidendum a statu etiam male acquisito illum, qui vellet per vices restituere, si interim parcissime vivendo, et accumulando etiam lucra suae professionis, melius consulere posset suis creditoribus, tametsi cum aliqua dilatione, quam si omnia distrahendo, se privaret facultate deinceps lucrandi. Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 12. *n.* 2.

Q. IV. Quando condonatio creditoris reddat debitorem liberum a restitutione; et an sufficiat praesumpta.

R. I. Remissio facta a creditore, si fuit omnino libera et voluntaria, seu a legibus non reprobata, liberat a restitutione. Ratio est, quia remissio debiti est idem ac gratiosa et liberalis donatio, ac proinde omnino liberat a restitutione. Debet autem ut dixi esse omnino libera et voluntaria, nam alias non intelligeretur liberalis et gratiosa; ut sequeretur quando talis remissio obtineretur a creditore per dolum, ignorantiam, fraudem etc. ut si debitor se fingeret pauperem, impotentem etc. Idem dicendum, si condonatio fiat solum alicujus partis, ita ut creditor sit contentus minoris summae. Si etenim compositio facta fuerit absque dolo et fraude, quoniam debitor sincere manifestavit suum statum, tunc dici potest, remissionem partis fuisse plene voluntariam. Si vero facta fuerit remissio, quia debitor non manifestavit plene suum statum, aut aufugit, seu se recepit in ecclesiam, ut in minori summa componeretur, cum majorem posset solvere, tunc talis remissio non liberaret debitorem in foro conscientiae, utpote cum fraude et dolo extorta. Lugo *disp.* 21. *sect.* 4. *n.* 46. Anton. a Sp. S. *d.* 31. *n.* 1486.

Addidi, remissionem non debere esse a legibus reprobatam, quia si invalidatur a jure, nullum parit effectum. Ita e. g. se habet remissio, quam obtineret aliquis canonicus

pro retinendis distributionibus correspondentibus tempori absentiae, nam hujusmodi remissio invalidatur a Tridentino *sess. 24. cap. 12. de reform.* Similiter *cap. Exigit de censib. et exaction.* invalidatur remissio, quam obtineret episcopus pro retinendis iis, quae tempore visitationis recepisset supra sumptus non necessarios. Immo additur poena de duplo intra mensem restituendo, sub alia poena interdicti ab ingressu ecclesiae ipso facto incurrenda. * Alii casus in quibus non valet remissio creditoris videri possunt apud Lug. *de just. disp. 21. n. 51.* *

R. II. Potest vel differri, vel omitti restitutio, si certo moraliter constet, creditorem in id consentire. Et quidem si non haberentur rationes positivae suadentes creditorem consentire, vel in dilationem vel in omissionem restitutionis non posset differri, et multo minus omitti solutio, nam cons. ret de obligatione restituendi, nullatenus vero de consensu creditoris in dilationem, vel omissionem restitutionis. Si vero plurima probabilitate constaret, creditorem vel remittere debitum, vel consentire in dilationem solutionis, tunc tuta conscientia potest debitor vel non solvere, vel differre; ita enim prudenter credit concedere creditorem. Rationes autem unde possit argui talis voluntas creditoris, desumi debent ab illius liberalitate, ab amore erga debitorem, a paupertate debitoris, a consanguinitate etc. Non semper tamen satis convincunt; unde valde attendendae sunt diversae circumstantiae ex quibus vir prudens possit judicare in creditore talem voluntatem. Navarr. *c.* 17. *n.* 158. Lugo *disp.* 21. *n.* 52. Bonac. *disp.* 1. *quaest. ult. p.* 1. *n.* 1.

Q. V. Qualiter debitum compensatione extinguatur; et quae sint conditiones requisitae ad licitam compensationem.

R. I. In foro conscientiae debitum extinguitur compensatione, sive proprie, sive improprie tali. In compensatione proprie dicta debitum in omni foro extingui exinde probatur, quia talis compensatio intervenit, quando quis est simul debitor et creditor ejusdem summae; unde qua parte est quis creditor, constat elidere jus sui creditoris, secundum quod erat debitor, et ita suum debitum extinguit. Hinc compensatio *l. 1. ff. de compensat.* definitur: *Debiti, et crediti inter se invicem contributio*, et per ipsam debitum extingui statuitur: *leg. Cum ambo leg. Cum aliter leg. Idem juris ff. de compensationibus.*

Constat etiam extingui compensatione improprie dicta, quae melius vocaretur recuperatio debiti, et intervenit quando non

datur debitum ex parte utriusque, sed solum ex parte unius, qui cum nolit solvere, dat occasionem creditori, ut clam surripiat ex bonis illius, quantum ipse debet. Cum igitur in hoc casu creditor tantum surripiat, quantum ipsi debetur, idem est ac si ipsi debitor satisfecisset, ac proinde non amplius debitum perseverat. In foro externo non admittitur compensatio circa id, quod debetur regi, civitati, alterive communitati: *l. Mea C. de compensat. leg. Ob negotium ff. eod. tit.* Item non admittitur compensatio in ordine ad debitum contractum ob injuriam alteri factam, v. g. quia ipsum percussit, ipsius rem furatus fuit etc. *l. fin. C. de compensat.* Item in debito ex deposito; et hoc ultimum tenent etiam nonnulli theologi, quia ita videtur clarissime expressum et sancitum: *cap. Bona fides de deposito*. Sed communius tenent theologi dari locum compensationi etiam in deposito; si enim aliquis e. g. non servet mihi fidem solvendo centum aureos, quos debet, cur et ego non possum ipsi fidem non servare, retinendo rem suam apud me depositam in compensationem mei crediti? Dicunt autem jus positivum id prohibens solum loqui de foro externo. Lugo *d.* 16. *sect.* 5. *nu.* 89. Laym. *l.* 3. *tract.* 2. *c.* 9.

Solum ergo non erit locus compensationi, si aliquis promisisset se soluturum debitum, et cedere compensationi; nam ita promittendo cessit juri compensationis, et aliunde promissio fuit de re licita, et possibili. Extra hunc casum non video cur in aliis non sit locus licitae compensationi, etiamsi aliquis jurasset se debitum soluturum; nam supposito non renuntiasse compensationi, cum juramentum sequatur naturam actus, cui adhaeret: *cap. Quemadmodum de jurament.* tale juramentum de solvendo debitum habet semper imbibitam hanc conditionem, *si debebo solvere:* posita autem compensatione, non est obligatio solvendi. Molin. *disp.* 270. Navar. *l.* 3. *c.* 1. *n.* 393. Dian. *p.* 3. *tr.* 10. *resol.* 17.

R. II. Conditiones ad licitam compensantionem sunt plures. Et supposito non amplius per compensationem auferendum, quam esset debitum, nec in compensatione auferri posse, nisi bona debitoris reducuntur ad sequentes. Prima, quod debitum sit certum et liquidum; nam cum in dubiis melior sit conditio possidentis, nemo expoliandus est jure, quod habet, nisi constet esse debitorem etc. Secunda, quod compensatio non cedat in damnum debitoris, vel alterius. Hinc creditor, qui se occulte compensavit, tenebi-

tur ex charitate curare, ne alteri imputetur, quod ablatum fuit; et si commode potest, tenebitur monere debitorem de compensatione, ut non amplius maneat in mala fide, credendo se esse debitorem, vel ne iterum solvat etc. Tertia, quod debitum sit ex justitia; quamvis enim aliqui teneant habere locum compensationem etiam in debitis ex charitate, nihilominus id non videtur tenendum; nam admittitur compensatio pro recuperandis iis, quae alter debet restituere, et restitutio solum oritur ex debito ex justitia. Bonac. *disp.* 1. *quaest. ult. p.* 2. *num.* 13. Diana *p.* 7. *tract.* 10. *resol.* 19. Ultima conditio, quae ad licitam compensationem desideratur, est, ut interveniat auctoritas judicis, si commode fieri potest. Ratio est, quia propulsare injuriam factam est officium judicis, unde si aliquis velit sibi propria auctoritate jus dicere, facit injuriam publicae potestati. D. Th. 2. 2. *q.* 66. *art.* 5. *ad* 3.

Hic tamen adverte, quod judicis auctoritas requiritur in compensatione impropria, quando scilicet occulte surripitur, quod debitum est, non vero in compensatione proprie dicta, de qua actum est initio hujus quaesiti. Item notandum, quod licet peccet, qui sibi compensat propria auctoritate, non tamen tenetur restituere, quia surripit, quod sibi debetur. Tale vero peccatum non est grave reputandum, cum videatur fieri parvum nocumentum publicae potestati, sive judici. Lugo *disp.* 16. *sect.* 5. *num.* 91. Dian. *p.* 10. *tr.* 16. *resol.* 60. Denique advertendum non esse obligationem utendi judicis auctoritate, quoties id non possit fieri sine gravi incommodo; ut si quis eo quod uteretur judicis auctoritate, timeret a debitore potente aliquam injuriam, vel jacturam rei familiaris, illius amicitiae etc. Idem dicas si creditum alias certum non possit probari; nam in talibus casibus occulte surripere, quod sibi debetur, non est usurpare publicam auctoritatem, sed defendere proprium jus, quod alia via defendere commodum non est. Lugo *cit.* Palaus *tr.* 32. *d.* 1. *punct.* 16. §. 3. *num.* 6. et alii, quos sequitur Dian. *p.* 7. *tr.* 16. *resol.* 17.

Inter has conditiones requisitas pro compensatione, majus exposcit apud theologos examen illa, qua dicitur, compensationem non habere locum, nisi creditum sit certum, unde

Q. VI. An creditum reputandum sit certum, eo quod probabile sit aliquid deberi.

R. Ante responsionem suppono probabilem opinionem aliquid mihi deberi, posse versari circa jus, et circa factum.

Tunc versatur circa jus, quando attentis legibus et placitis DD. redditur probabile aliquid mihi debitum esse. Versatur vero circa factum, quando probabile est aliquid factum fuisse, ex quo possit consurgere probabilitas mei crediti; ut si probabile sit initum fuisse aliquem contractum, ex quo consurgere posset meum creditum. His suppositis

Si probabilitas crediti sit circa jus, et tanta sit, ut manifeste longe superet rationes partis contrariae, puto posse habere locum compensationem. Ratio mihi est, quia in tali casu unusquisque judex deberet sententiam ferre pro creditore, cum debeat sequi opinionem probabiliorem, ut constat ex opinione secunda inter damnatas ab Innocentio XI. Cum ergo in omnium judicum sententia constaret de tali credito, cur et non potest creditor sibi compensare si alia via non possit illud obtinere? Neque hic habet locum illa communis doctrina, qua dicitur quod usquedum non constet certo de credito, melior sit conditio possidentis; nam primo, plures dicunt tale axioma attendendum in dubio rigoroso, quando scilicet rationes sunt utrinque aequales. Secundo, alii dicunt tale axioma valere in probabilitate facti, ut statim dicemus. Sed melius respondetur dicendo, quod dum rationes creditoris sunt longe validiores, quam rationes debitoris, illius creditum fit certum; nam pro ipso ab omni judice deberet proferri favorabilis sententia.

Illud tamen animadvertendum omnino volo, creditorem non debere a seipso efformare judicium de probabilioritate suarum rationum. Primo etenim, dum agitur de probabilitate juris, sive an potius uni, quam alteri faveant leges et rationes judicum non potest fieri nisi a viris doctis, et maxime versatis in illis materiis; eo magis quia, quod saepe ab uno judicatur probabilius, ab altero minus reputatur: quapropter puto necesse esse communiter rationes creditoris judicari probabiliores. Secundo quia etiamsi qui se praesumit esse creditorem, sit vir doctus, potest facillime ab amore lucri hallucinari, ac proinde suas rationes judicare probabiliores. Debet ergo expectare judicium a judice, si id non possit a viris vere doctis, qui debent esse cohaerentes in judicando ipsius rationes valde probabiliores.

R. II. Si probabilitas praesumpti creditoris sit circa factum, non habet locum compensatio etiamsi rationes istius sint probabiliores. Ratio est, quia DD. communiter asserunt judicem non posse deturbare possidentem a re possessa, etiamsi majores probationes circa factum sint penes a-

ctorem. Id autem probant, quia leges non permittunt aliquem damnari, nisi delictum, vel debitum plene probetur; unde si actor non probet iniisse alem contractum, vel fecisse tales operas, quarum ratione dicit esse creditorem, non potest judex pro illo proferre sententiam. Quod si judex in tali casu ob probationes etiam majores non potest actori favere, multo magis neque privatus potest uti occulta compensatione. Juxta doctrinam huc usque explicatam regulanda sunt ea, quae forte obiter alibi dicta sunt in hac materia. Viva *in proposit.* 37. *ex damnatis ab Innoc.* 11. *a n.* 8. * Vide dicenda inferius in regulis practicis. *

Q. VII. An habens multa debita possit ingredi in religionem; et an per talem ingressum extinguantur.

R. I. Si debita sint domini incerti, ut quando restituendum est pretium rerum inventarum, et dominus ignoratur, tunc non est necesse differre ingressum in religionem. Ratio est, quia juxta superius dicta, eroganda sunt pauperibus non tam ex justitia, quam ex pietate et jure ecclesiastico, unde non tenebitur quis differre ingressum in religionem, ut solvat talia debita ex pietate solvenda: nihil enim magis pium, quam offerre se Deo et sua omnia in religione.

R. II. Si debita fuerint contracta ex liberali promissione, ad ea solvenda nemo tenetur in saeculo manere; nam cum illa contraxerit ex propria liberali voluntate, semper in tali obligatione subintelligitur conditio: *nisi transiero ad statum perfectiorem*. Lugo *de Just. disp.* 21. *sect.* 6. *num.* 68. Sanch. *in decal. l.* 4. *c.* 19. *num.* 31. *et* 36.

R. III. Si quis brevi speret se posse creditoribus solvere, tenetur differre ingressum in religionem; nam in tali casu aequum non esset ipsum omittere obligationem naturalem justitiae, ut non differat opus, quod solum cadit sub consilio, quale est ingressus in religionem. Excusandus solum esset, quando etiam per breve tempus differendo, esset in extraordinario periculo peccandi etc. Porro tunc intelligeretur brevi tempore posse creditoribus satisfacere, quando id posset praestare intra biennium, vel etiam triennium. Sanch. *cit. n.* 8. Less. *l.* 2. *c.* 41. *d.* 3. *n.* 32.

R. IV. Etiamsi debita sint ex contractu oneroso, vel delicto, non tenetur debitor in saeculo manere, si non speret se ea soluturum, nisi post longum tempus. Ita docet s. Th. 2. 2. *q.* 189. *art.* 6. *ad* 3. contra plures theologos contrarium sentientes. Ratio est, quia persona hominis liberi de se, et de sua natura non est obligata ad satisfacien-

dum creditoribus; semper cum ergo cedat omnibus bonis, quae habet in ipsorum favorem, satisfacit propriae obligationi. Confirmatur, quia praeceptum naturale de solvendis debitis obligat semper cum fieri potest sine gravi detrimento proprio, et maxime in bonis altioris ordinis: valde autem gravaretur debitor, et maximum pateretur detrimentum in bonis spiritualibus, si ut solveret creditoribus, deberet abstinere ab ingressu in religionem, quando nec de praesenti, nec ita de proximo haberet spem illis solvendi. Lugo *disp.* 21. *n.* 67. Less. *l.* 2. *c.* 16. *dub.* 8. *n.* 72. Dian. *p.* 2. *tract.* 2. *de dub. Regul. resol.* 41. Verum tamen est, quod ille, qui ingressus fuisset in religionem aere alieno gravatus, habita licentia a Superiore, teneretur facere, quae facere posset juxta decentiam status et personae, ut iisdem creditoribus satisfaceret. Lugo *a num.* 81.

Obiter autem hic notare volo, Xixtum V. per suum motum proprium editum anno 1585, prohibuisse ingressum in religionem illis, qui ex propria culpa gravati sunt ingentibus debitis, et non possunt de praesenti satisfacere; quod tamen possunt facere in saeculo manendo. Voluit etiam esse nullam ipsorum professionem; sed hoc decretum Xixti fuit revocatum per alium motum proprium Clementis VIII. * Constitutio Xisti V. incipit *Cum de omnibus* et habetur *in bullar. tom.* 2. *p.* 606. Clementis VIII. incip. *In suprema*, habetur *tom.* 3. *p.* 126. *

Regulae in praxi observandae

I. Sit valde cautus confessarius in impertienda absolutione illi, qui cum commode potuisset restituere, nondum tamen restituit, licet fuerit in alia confessione admonitus de tali obligatione. Nec regulariter credere debet illius verbis, quibus affirmat modo habere firmum propositum restituendi: nam potest prudenter dubitari de tali propositò, cum non adimpleverit promissa jam facta. Praeterea qui adhuc retinet alienum, cum posset et teneretur restituere, est in actuali peccato; unde si aliquae extraordinariae circumstantiae temporis, loci, et causae, non satis persuadeant per contrariam voluntatem tale peccatum retractasse, non debet illum absolvere:

II. Non statim acquiescat, quando poenitens dicit se impotentem ad solvendum; nam si non poterit totum solvere de praesenti, poterit solvere partem. Item bene perpendat statum poenitentis, quando affirmat nullatenus neque in fu-

turum habiturum facultatem solvendi. Illum diligenter examinet, an aliquid consumat in ludis, et in carnalibus peccatis; an aliquid in superfluis commessationibus, recreationibus etc., an in superfluo luxo pro sua persona, uxore, seu familia. Neque refert parum in iis insumere, etenim si id frequenter faciat, quod parum est respectu unius diei, vel etiam hebdomadae, multum erit respectu unius mensis, et multo magis respectu unius anni; unde verificatur defraudare creditores in re gravi. Id ergo attendere debet confessarius, sed cum grano salis, ne sit nimis rigidus in prohibendis omnibus honestis recreationibus.

III. Item non statim consentiat poenitenti alleganti tacitum consensum creditoris in dilationem solutionis, vel dicenti ex ea nullum incommodum creditori provenire. Ordinarie loquendo, qui consentit in dilationem, invite consentit, ne e. g. affligat amicum, ne videatur nimis rigidus cum consanguineo, vel propter alias similes rationes, optando revera in corde suo sibi fieri solutionem. Item perraro accidit ex dilata solutione nullum provenire incommodum creditori. Si igitur creditor sit aliquis artifex, vel indigebit solutione ob familiae inopiam; vel ad comparandas res pro sua arte necessarias, quas si cogatur emere credito, nonnisi pretio summo poterit obtinere, et fortasse ultra summum. Si creditor sit persona nobilis, vel mercator, ex dilata solutione vel non poterit extinguere censum, vel restituere pecuniam, ratione cujus solvit interesse, vel aliquod negocium facere etc.

IV. Bene perpendat confessarius aegroti, ipsum non satisfacere propriae conscientiae, eo quod jusserit in testamento haeredi restituere. Jam dixi unumquemque debere restituere statim ac commode potest, cum non possit sine injustitia alienum retinere, unde debet ipse per se restituere. Ex alio etiam capite debet id praestare, quia nempe experientia compertum est multoties haeredes non satisfacere injunctae restitutioni, vel nimis differre. Quod si ex aliqua justa causa, puta infamia, non potest per seipsum restituere, id secreto praestet vel mediante confessario, vel alia persona. Solum ergo capax erit absolutionis, quando tales adessent circumstantiae, ut nec per se, nec per alium posset satisfacere; tunc etenim sufficeret haeredi restitutionem imponere.

V. Quia debitor ex delicto non excusatur a restitutione facienda etiam cum gravi incommodo, quoties idem incommodum subeat creditor, ideo advertat diligenter confessarius in similibus casibus non solum ad incommodum poenitentis,

sed etiam creditoris; et si iste simile incommodum patiatur, non excuset debitorem a restitutione. Id vero attendendum non solum in bonis fortunae, sed etiam et multo magis in bonis altioris ordinis; ac proinde si aliquis alterum in fama offendat, tenetur ipsam restituere etiam cum jactura proprii honoris et famae. Si ex eo quod alter falso accusatus sit, fuit condemnatus ad mortem, tenetur iniquus accusator manifestare veritatem, etiamsi timeat aequale supplicium etc.

VI. Debet etiam confessarius esse valde cautus in examinando statu illorum, qui vel omittunt, vel differunt restitutionem, quia affirmant nihil habere super id, quod est necessarium decentiae proprii status. Facile, si id ad diligens examen revocabitur, non esse omnino verum reperiet; multa etenim superflua, vel in vestibus, vel in famulatù apparebunt.

VII. Ratione praesumptae condonationis facile possunt excusari famuli, amici, filii exculenta, aut poculenta occulte surripientes, quia non audent petere ob verecundiam; nam non solet displicere domino acceptio, sed modus, scilicet, quod occulte surripiantur. Verum tamen est, neque hoc esse generaliter verum, maxime respectu dominorum, qui omnibus modis optant locupletari. Attendenda ergo est domini liberalitas, amor erga filios, famulos etc. Item an ex tali surreptione domus gravetur, et ex his aliisque judicandum, an possit praesumi condonatio. Si vero clam nummi surripiantur, puto difficiliter posse talem condonationem praesumi, nisi ad summum respectu filiorum, neque hoc semper.

VIII. Non raro evenit audire confessionem debitoris, qui se composuit cum suis creditoribus, sed conscientiae remorsu agitatur, quia cum devenerit ad pinguiorem fortunam, posset modo aliquid de plus creditoribus tribuere. In hoc casu puto, quod si talis debitor ingenue manifestaverit suum statum creditoribus, unde ab eis aliquam remissionem acceperit, non debet confessarius illum ad ulteriorem restitutionem obligare; quia illa remissio sine fraude obtenta, rationem habet absolutae, et omnino voluntariae condonationis. Idem dicendum de debitore, qui sine fraude cessit bonis, et si aliquid occultavit, illud omnino necessarium erat ad sui sustentationem. Non ita de eo, qui fraudolenter bonis cessit; nam ultraquamquod non gaudeat privilegio cessionis bonorum, neque illi suffragatur quaecumque remissio a creditoribus obtenta, utpote fraudolenter extorta.

Illud etiam advertere debet confessarius ex pura cessione bonorum etiam per actus ignominiosos non extingui obligationem restitutionis, sed solum suspendi usque ad tempus melioris fortunae. Lugo *disp.* 21. *sect.* 3. *n.* 40 Anton. a Sp. S. *d.* 31. *num.* 1491. Dian. *t.* 6. *tr.* 5. *res.* 20. *et* 21. Quod si etiam accedat remissio creditorum, discurrendum est ut paulo ante: et si aliqui creditores nil remittere voluerunt, in statu melioris fortunae illis integre satisfaciendum est, ut bene contra aliquos notat Bonaccina *disp.* 1. *q. ult. p.* 2. *n.* 7.

IX. Non sint faciles confessarii in admittendo, tamquam justas compensationes illas, quas multoties solent facere famuli, rustici etc. Seipsos defendunt dicendo habere stipendium valde inferius suis laboribus; occupari a dominis in aliis ministeriis, ad quae non tenentur; dominum aliquid de plus habuisse in partitione frugum, vini, olei etc. Sed hae rationes saepe non convincunt, quia etiam stipendium famulatus habet suam latitudinem; et semper cum est intra latitudinem infimi, verificatur esse justum. Item animadvertere est, an alii reperirentur qui etiam necessitate non coacti tali stipendio contenti essent, cum multi sint, qui vellent suam operam locare; an ultro famulatus offeratur, maxime non indigenti; nam ex his omnibus pretium decrescit. Item animadvertere est, an dominus plura subeat incommoda pro famulis et colonis, ad quae non teneatur; nam tunc potest praesumi pro iis velle sibi corresponderi, aliquid imponendo ultra ministeria conventa. Denique considerandum quid coloni pro se consumant uvarum, castanearum etc. nam ex hoc capite potest licitum reddi domino aliquid de plus in partitione exigere. Universim semper consideret confessarius non standum esse judicio ipsorum, ut apparet ex propositione 37 damnata ab Innocentio XI. quae ita se habet: *Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt*. Haec adnotavi etiam agendo de quarto decalogi praecepto.

X. Ultimo notet confessarius, quod si lata fuerit excommunicatio contra illos, qui hoc vel illud furati sunt, seu contra illos qui furati fuerint, non habet locum, dum quis aliquid occulte surripuit in justam compensationem; nam iste vere non commisit furtum.

*Plures esse possunt, qui ad restitutionem in solidum teneantur, et uni tantum fiat remissio, in isto casu recolenda sunt quae superius dicta fuere *in reg.* 3. *cap. V.**

* Tradita superius de compensatione in debito probabili, vel probabiliori permissa, excerpta sunt a Card. de Lugo *de just. disp.* 16. *n.* 94. sed licet doctissimi viri multa sit auctoritas in rebus theologicis, attamen non tam facile illi acquiescendum; tanti enim sunt et quidem gravissimi DD. omnino licitam compensationem negantes, quando debitum est probabile aut probabilius, ut vix probabilis illius sententia videri possit. Molin. *de just. disput.* 691. haec habet: *in dubio etiam probabili, an aliquid alicui debeatur, nefas est ei occultam compensationem accipere.* Vasq. *in opusc. de restit. cap.* 6. §. 3. *dub.* 5. *n.* 83. ita loquitur: *quamdiu non constat evidenter, aut per sententiam judicis ad illum rem pertinere, nemo potest in dubio juris, vel facti clam eam, vel ejus partem accipere.* In eadem sententia est Suar. *de legib. lib.* 5. *cap.* 18. *n.* 20. Sanch. *in decalog. lib.* 6. *cap.* 3. *n.* 6. et clarius *lib.* 4. *consil. cap.* 1. *dub.* 14. *n.* 12. unde mirum, quod pro contraria sententia citentur. Hoc idem docet La Croix multis in locis et praecipue *lib.* 3. *p.* 1: *n.* 962. *et nu.* 1035. Hanc denique sententiam acriter defendit Carden. *in* 37. *proposit. damnat. ab Innocentio* XI. *cap.* 2. *art.* 1. et fusius *tract.* 1. *de opin. probab. disp.* 16. *art.* 4. ubi multis adductis doctoribus, ac utriusque juris textibus luculenter probat, non licere e possessione deturbare quempiam ob solas rationes probabiles, et *art.* 6. ubi contrariae opinionis fundamenta penitus evertit. Hoc autem mihi magis compensationem non permittendam in debito etiam probabiliori suadet, quod ipse De Lugo *num.* 106. ab ultimo judicio in hoc puncto abstinens, non facile discedendum a communi DD. sententia tradit, dum licet aliqui in quibusdam casibus particularibus compensationem videantur admittere, dum tamen quaestionem in genere et in propriis terminis pertractant, illam negant. *

CAPUT X.

De gabellis, et de obligatione restituendi, si fraudentur.

Q. I. Quid sit gabella, et quas conditiones habere debeat, ut sit justa.

R. I. Nomine gabellae rigorose dictae venit tributum, quod solvi debet pro mercibus, atque ita solet definiri: *Tributum publicum a principe in communem utilitatem exactum:* Tolet. *in sum. lib.* 5. *cap.* 72. Quod solvitur pro tran-

situ personae dicitur *Pedagium*: quod pro rebus, quae navi deferuntur, dicitur *Portorium*: quod pro securitate viarum, *Guidagium*. Haec omnia veniunt nomine gabellae; et cui non licet imponere gabellas, neque praefata imponere licet. Bon. *de rest. d.* 2. *qu.* 9. *punct.* 1. His accedit taxa, seu collecta, quae sub gabellae, seu vectigalis nomine non venit, et est pretium quod solvitur, servata proportione substantiae cujuscumque.

R. II. Ut vectigalia justa sint, sequentes conditiones requiruntur. Primo legitima potestas ea imponendi, quae residet in solis principibus et rebuspublicis superiorem non agnoscentibus; necesse est etenim ut a populo iis subministrentur, quae necessaria sunt ad substentandam suam dignitatem, ad administrandam justitiam, ad hostes arcendos etc. Secundo requiritur ut vectigal non imponatur nisi ob justam causam, ob aliquam nempe necessitatem, cui aliter provideri non possit; alias novum vectigal ad opprimendos, et depraedandos populos deserviret. Ubi etiam advertendum non posse dici adesse justam causam gabellam imponendi, si probabilius sit non esse imponendam; nam subditi expoliandi non sunt possessione suorum bonorum, quoties probabilius est non esse novis gabellis gravandos. Mend. *in epitom. V. gabella n.* 2. Tertio vectigal excedere non debet necessitatem, quae urget. Quarto non est insumendum a principe in prodigas largitates, vel in sumptus voluptuarios, qui modum excedant; nam sola ratio boni publici, ad quam etiam reducitur conveniens principis sustentatio, gabellas justificat. Quinto cessante causa, cujus ratione imposita fuit gabella, et ea cessare debet. Quod si nova causa superveniat, ratione cujus imponenda esset nova gabella, praecedens potest continuari; tunc etenim solum commutatur materia. Sanch. *l.* 2. *cons. c.* 4. *d.* 8. *n.* 3.

Illud etiam observandum in imponendis collectis pro necessitate principis, sive communitatis, subditos majores habentes facultates, magis esse gravandos, adeoque attendendam aequalitatem geometricam, scilicet faciendam collectam proportionate ad civium facultates; unde si habens mille solvere debet decem, unum tantum solvendum est ab habente centum. Graff. *l.* 2. *c.* 125. *n.* 37. *ex l.* 1. *C. de vectigal.*

Q. II. Quando princeps removere debeat gabellas; et quando ad restitutionem teneatur.

R. I. Cum princeps non sit dominus bonorum suorum subditorum, debet non solum ab excedentibus tributis ca-

vere, sed etiam ab iis multiplicandis; fieri enim potest quamcumque particularem gabellam esse justam, quae tamen injusta reddatur ob ipsarum multiplicitatem. Hinc semper abstinere omnino debet ab imponendis novis vectigalibus subditis nimis gravatis, sed debet removere sumptus non necessarios; et si oportet, removere etiam pensiones concessas ex causa remunerationis; quia tales concessiones intelligi debent factae sub conditione, si publica utilitas non exposcat removeri. Valenzol. *consil.* 99. *p.* 2. *a n.* 29. Multo magis debet in posterum princeps abstinere ab immoderatis pompis, ludis, luxu etc. quando ex his causis cogitur nova imponere vectigalia, ut ita citius possit eadem vectigalia removere; neque desunt dicentes non posse principem imponere nova vectigalia, quoties sua culpa in talem necessitatem se redegerit.

R. II. Si princeps ex sua culpa coactus est novas imponere gabellas, restituere debet statim ac potest, quia culpabiliter populis damnum intulit. Cabasut. *in theor. jur. can. l.* 6. *cap.* 18. *n.* 7. Item restituere debet quando imposuit, vel cotinuavit gabellas injustas, nempe sine justa causa: puta quia imposuit ad prodigaliter impendendam pecuniam in excedentibus recreationibus, pompis, villarum nimio ornatu, theatris etc. vel quia imposuit plusquam publica necessitas exigeret. D. Th. 2. 2. *q.* 66. *art.* 8. *ad* 3. Demum tenetur restituere, si princeps non praestet ea, ob quae gabella fuit imposita, nam tunc cessat, et injuste exigitur. Nec referret talem gabellam bona fide exactam fuisse, nam bona fides utique excusare potest a formali peccato, non vero a restitutione. Lugo *de just. d.* 36. *sect.* 4. *n.* 61. Sanc. *cons. l.* 2. *c.* 4. *d.* 8. *n.* 5. Bonacc. *de rest. d.* 2. *quaest.* 9. *p.* 1. *n.* 10.

Q. III. Super quibus rebus imponi possit gabella.

R. Quidam affirmant vectigalia imponi posse solum super ea, quae causa negociationis advehuntur, ut praescribi videtur *l. Universis C. de vectigal.* et docet Cajetanus *v. vectigal. vers. reputatur*; nec ab exteris exigi posse idem Cajetanus cum aliquibus aliis docet, quia ipsi non videntur gravandi solum ex causis, quae tangant cives. Nihilominus primo dicendum est bene etiam posse ab exteris exigi: si etenim illis permittitur negociari et lucrari, aequum etiam est perferre onera principis, qui haec illis permittit; atque ita etiam fert communis omnium principum praxis. Lugo *disp.* 36. *n.* 29. Bon. *disp.* 2. *q.* 9. *p.* 1. *n.* 4. Se-

cundo dicendum vectigalia imponi posse etiam quoad victualia, si tamen haec regula servetur; ut nempe major vectigalium pars circa merces imponatur, minima vero circa communia victualia. Ratio est, quia violatur justa vectigalium forma; si magis, vel etiam aeque onerentur pauperes quam divites, nam unusquisque contribuere debet juxta proportionem facultatum et lucrorum: si autem gravia essent vectigalia circa communia victualia, statim constat valde gravari pauperes, qui necesse habent illis sibi providere; aliunde autem desunt illis aliae facultates ac lucra, quibus compensari possit gravamen vectigalium, quod non sequitur respectu divitum. Dum vero vectigalia praedicta sint valde moderata, non possunt conqueri pauperes, si cogantur solvere nam aequum est quodcumque membrum contribuere necessitatibus reipublicae. Moliu. *t.* 2. *d.* 674. Lugo *d.* 36. *n.* 25. et alii apud ipsum.

Q. IV. An defraudantes gabellas teneantur ad restitutionem.

R. I. Certum est non teneri ad restitutionem fraudantes gabellas manifeste injustas, ut de se patet. Unde primo potest esse dubium, an teneatur restituere fraudator gabellae, dum dubitat, an sit justa. Mihi autem dicendum videtur in dubio negativo non esse obligationem solvendi gabellas; quia in tali dubio incumbit petenti onus probandi se juste petere. Lugo *d.* 36. *sect.* 6. *n.* 89. At nihilominus in praxi difficile est dari hoc dubium negativum, quo scilicet non appareat ratio pro justitia, vel injustitia gabellarum, etenim si vetus sit, et communiter recepta, praesumendum est esse justam. Sanch. *lib.* 2. *cons. c.* 4. *d.* 6. *a. n.* 4. Item praesumendum est esse justam, si imponatur a principe vere pio. Idem dicendum, si ipsi imponentes gabellam, ut evenit in senatoribus rerumpublicarum, debeant eidem subjacere, et maxime si pro majori parte; neque etenim etiam sibimet imponerent gabellam injustam. E contra apparere posset injusta, si constaret imponi pro immoderatis pompis etc. si viri prudentes quibus constet status rerum, dicant novum vectigal esse iniquum. Hinc etsi Lugo *n.* 19. et alii apud ipsum dicant etiam in dubio positivo de justitia, vel injustitia gabellae, non esse obligationem eam solvendi; quia possunt subditi ex ratione probabili, quam habent de ipsius injustitia, putare injustam, maxime cum melior sit conditio possidentis; nihilominus dicendum in praxi facile haberi posse motiva, quibus justitia, vel injustitia

gabellarum deprehendatur, ut dictum est. Non pauci autem pro principe praesumendum dicunt, et pro ejus possessione, quoties ratio valde urgens contrarium non suadeat. Bonac. *d.* 2. *q.* 9. *punct.* 1. *n.* 7. Lezan. *V. gabella n.* 3.

R. II. Fraudantes justa vectigalia ad restitutionem obligantur. Scio non deesse, qui contrariam sequantur opinionem, cui tamen numquam potui acquiescere. Qua ratione igitur principi solvenda sunt vectigalia? Ego in hoc manifeste agnosco ex utraque parte obligationem justitiae commutativae. Certe igitur princeps tenetur ex officio incumbere saluti, et securitati populorum, administrationi justitiae, ne desit annona etc. atque in his culpabiliter deficiendo, tenetur de damno, quod populus pateretur. At haec certe praestare non poterit ni solvantur vectigalia; unde solvuntur ratione contractus *facio ut des:* praefata etenim praestat princeps, ut populus det illi quomodo praestet; et e converso dat populus, ut princeps faciat. Hinc Matth. 22. ait Christus: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari.* Et Apostolus ad Rom. 13. *Reddite ergo cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal*, qua ratione loquendi non poena solvenda explicatur, sed quod erat ex justitia debitum. Cum igitur ex dictis gabellae sint ex justitia commutativa solvendae, consequens est illas fraudantes ad restitutionem teneri. Sotus *l.* 4. *de just. q.* 6. *art.* 4. Tolet. *l.* 5. *c.* 7. *num.* 3. Less. *l.* 2. *c.* 33. *d.* 8. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *c.* 3. *n.* 5.

Q. V. An gabellae sint solvendae, si non exposcantur.

R. Si consuetudo est non solvendi gabellas, si non exposcantur, tunc liber quisque esset ab iis solvendis, si non petantur, quia tunc talem esse mentem principis praesumeretur. Sanch. *l.* 2. *cons. c.* 4. *d.* 10. *num.* 2. At si ferat consuetudo, ut velit princeps gabellas etiam non petitas solvi, quapropter mulctentur non solventes, inhaerendo doctrinae supra firmatae, dicendum est esse solvendas; dum etenim justae supponantur, ex justitia solvendae sunt. Grass. *l.* 2. *c.* 25. *n.* 3. Trull. *l.* 7. *decal. c.* 12. *d.* 4. *n.* 10. Id etiam multo magis attendendum, dum gabellarum exactores se remittunt conscientiae merces deferentium; nam tunc isti videntur acceptare onus integre solvendi pro mercibus, quas deferunt. Bonac. *d.* 2. *q.* 9. *punct.* 1. *num.* 6.

Q. VI. An creditor principis possit se compensare, non solvendo gabellas.

R. Non pauci docent id fieri non posse, quoties princeps alicui vendiderit jus exigendi gabellas; nam tunc compen-

satio fieret cum damno tertii, quod est illicitum. Sanch. *lib.* 2. *cons. cap.* 4. *dub.* 48. *num.* 3. *etc.* At non videtur reprobanda contraria sententia; nulli etenim facit injuriam, qui jus suum prosequitur, quamvis inde per accidens alterius damnum sequatur. *cap. Cum ecclesia Vulterrana de elect.*, *leg. Injuriarum* §. 1. *ff. de injuriis*, *l.* 1. §. *Denique Marcell. ait ff. de aqua pluv. arcend.* Hinc neminem teneri ad solvendas gabellas injustas pro certo tenet Cabasutius *l.* 6. *in theor. jur. can. c.* 18. *num.* 9. *et cap.* 23. quamvis exinde damnum emptori gabellarum sequatur. Videtur autem injuste exigi gabella a creditore principis, quoties alia via non possit suum creditum obtinere. Altera etiam ratio efficacior est, quia conductores gabellarum bene sciunt injuste gravatos a principe velle sibi compensare non solvendo gabellas, unde illas emunt cum hoc praejudicio, contenti se compensare mulctis, si fraudatores deprehenderint. Cabasut. *cap.* 18. *cit.*

Regulae in praxi observandae

I. Confessarii, et consiliarii principum debent illos cum omni libertate admonere, quoties videant gravari populos ratione sumptuum superfluorum. Contra illos ita loquitur s. Th. 2. 2. *q.* 66. *art.* 8. *ad* 3. *Tales reges, ac principes ad restitutionem tenentur, sicut et latrones, et tanto gravius peccant, quam latrones, quanto periculosius et communius contra publicam justitiam agunt, cujus custodes sunt positi.* Moneant eos, perpetuas esse non debere novas gabellas, sed cessante causa, cujus ratione fuerunt impositae, esse removendas, ni alia causa emergat. Moneant restituere debere, quae ratione alicujus rei faciendae exegerunt, si postea non praestiterunt, ac pro rata ad restitutionem teneri, si non integre praestent. Dum agitur de novae gabellae impositione moneant abstinendum esse quoad fieri potest a communibus victualibus; nam alias faciendo facile pauperes injuste gravantur.

II. Etsi confessarius in ea esset opinione non dari obligationem restituendi ob fraudatas gabellas, videat nihilominus, ne quoad hoc indulgeat potentibus, qui merces proprias, et aliorum sine solutione gabellarum volunt saepe introducere. Oritur ex hujusmodi abusu publicum damnum; cum etenim hac ratione gabellarum pretium valde minuatur, hinc est cogi posse principes ad novas imponendas gabellas; cum priores non amplius sufficiant ad onera prin-

cipatus sustinenda. Ex novi autem vectigalis impositione en commune onus, quod omnes tenentur subire ex potentum multiplici vectigalium fraudatione; ac proinde illos excusare nescirem ab hoc publico damno compensando.

III. Quamvis putem imponi posse vectigalia valde moderata super communia victualia, nihilominus non obligarem ad restitutionem pauperes, qui semel et iterum hujusmodi vectigalia non solverent. Judicare, meo videri, debet prudens confessarius non posse esse mentem principis, ut restituere teneantur pauperes quandoque talia vectigalia fraudantes, sed potius velle illis indulgere.

* Solent frequenter aliqui, viliori pretio ducti, emere merces ab iis, quos sciunt eas in civitatem invehere absque eo quod gabellam solvant. Hic ergo quaeri potest an hujusmodi teneantur gabellam pro venditore solvere? Excusantur a Sanch. *lib.* 2. *consil. cap.* 4. *dub.* 12. *n.* 3. Molin. Less. Bonacc. et aliis apud La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 276. si non cooperentur, sed tantum permittant hanc gabellae fraudationem; quia gabella non est stricte onus reale gravans merces, sed est reale simul et personale, debitum scilicet de tali re non a quovis solvendum rem illam habente, sed ab eo qui in civitatem invehit, qui facta venditione adhuc remanet ad gabellae solutionem obstrictus. Verum in praxi si frequenter fiat, et passim, difficile est hujusmodi emptores non cooperari. Si enim emptores non invenissunt, fraudem non committerent, unde dicendi sunt causae efficaces et in damnum interesse habentium influentes, et quodammodo animosiores redduntur, et lucro illecti isti fraudantes ad hoc praestandum; quicumque autem est causa efficax in alterius damnum influens, illud reparare tenetur, ut ex communi theologorum sententia habetur. Neque excusari possunt sub praetextu, quod jam invectas merces emunt; nam haec locum habere possunt, si una aut altera vice hoc fiat, non autem si frequenter.

QUAESTIO III.

DE RESTITUTIONE FACIENDA RATIONE HOMICIDII; VEL RATIONE STUPRI; AUT ADULTERII.

De homicidio actum est explicando quintum decalogi praeceptum; sicut et de stupro et adulterio sextum explicando. Remanet hic agere de obligatione restitutionis, quae potest ex his delictis consurgere.

CAPUT I.

De obligatione restituendi ratione homicidii.

Q. I. An aliquid sit restituendum praecise ex injusto homicidio, mutilatione, vulnere etc.

R. Nihil est restituendum praecise ob injustum homicidium, mutilationem etc. Ratio est, quia vita et membra hominis, utpote quia sunt bona ordinis valde superioris, non sunt pretio aestimabilia, ac proinde neque possunt pretio compensari. Et de facto si alicui amputatum esset brachium, omnes dicerent semper magis posse accipere ab offensore, si offensio esset pretio aestimabilis, quod signum clarum esset numquam esse pretio compensabilem. Hinc Exod. 21. vulnerans non dicitur condemnandus ob vulnus illatum, sed solum ob lucra amissa, quae laesus poterat operando acquirere, et ob expensas factas in curatione. Lugo *de just. disput.* 11. *sect.* 1. *num.* 5. Bonac. *disp.* 2. *q. ult. sect.* 2. *p.* 1. *n.* 10. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *d.* 8. *num.* 373. Dian. *t.* 8. *c.* 1. *resol.* 78. Videtur s. Th. 2. 2. *q.* 62. *art.* 2. *ad* 1. docere contrarium, sed dicunt loqui de eo, quod decet, non quod cadit sub obligatione. Et quidem decet confessarium in foro poenitentiario imponere offensori obligationem pecuniam erogandi offenso, maxime si non sint personae nobiles; ita enim facilius inter personas ordinis inferioris conciliatur pax et concordia.

Q. II. Quae damna temporalia sint compensanda ab occidente, vel mutilante; et in qua quantitate.

R. I. Primo tenetur satisfacere pro expensis necessario factis in curatione: *cap.* 1. *de injur.* Secundo omne lucrum cessans, et damnum emergens: *leg. ult. de his qui dejecerunt et effuderunt etc. leg. Ex hac lege ff. si quadrupes pauperiem*. Proinde homicida, vel mutilator tenetur compensare quod ratione vulneris etc. non fuit lucratum negotiatione, arte, vel officio etc. Quibus autem personis debeat restituere propter commissum homicidium, videbitur postea: expensae funeris non sunt compensandae, quia facienda necessario erant tempore mortis naturalis. Quod si propter anticipationem mortis, ob aliquam causam majores factae fuerint quam alias essent faciendae, hoc damnum esset omnino compensandum.

R. II. Ad determinandam quantitatem restituendam attendendum est lucrum in spe, non lucrum in re, item tem-

pus quod sperabatur victurus, qui fuit occisus; ac denique detrahendum quod ipse occisus, vel vulneratus consumpsisset. Certe non est restituendum quantum ipse occisus lucraturus erat, sed quantum aestimari poterat illa spes lucri acquirendi ex officio, arte, negotiatione etc. nam cum illud lucrum posset infirmitate, infortuniis, aliisque causis impediri, certe non tanti stat, ac lucrum in re. Lugo *disp.* 11. *section.* 2. *a n.* 41. Bonac. *disp.* 2. *quaest. ultim. sect.* 2. *par.* 1. *n.* 6. Deinde faciendum est computum temporis, quo aliquis victurus sperabatur; at non juxta *leg. Computationi ff. ad leg. falcid* ubi tempus futurae aetatis usque ad sexaginta annos assignatur; nam ibi solum sermo est de alimentis alicui ad vitam legatis. Computum ergo in nostro casu faciendum est juxta prudentum arbitrium; qui attentis valetudine, aetate, applicatione, aliisque circumstantiis, alios nedum ad quadragesimum annum perventuros judicabunt, alios supergressuros sexagesimum, ac septuagesimum. Lugo *loc. cit.* Sanchez *lib.* 1. *consil. cap.* 4. *dub.* 2. *nu.* 10. Denique non tenetur laedens restituere quae mortuus consumpturus fuisset, si viveret, et mutilatus, seu vulneratus, si sanus esset; nam si lucraturi erant sexaginta nummos, et consumpturi viginti quinque, isti non sunt restituendi, ut de se patet.

Quidam volunt in taxanda restitutione facienda ab occisore vel mutilatore, detrahendam esse aestimationem laboris et molestiae, quam subire debuisset occisus, vel mutilatus in exercenda arte, vel negotiatione. Sed merito displicet haec doctrina; cum unusquisque habeat loco injuriae, si a laborando impediatur, unde si per vim et dolum impediam, ne quis laboret, restituere debeo totum lucrum, quod ex meo impedimento, suo labore non acquisivit. Sanch. *n.* 2. Bonac. *disp.* 2. *quaest. ult. sect.* 2. *p.* 1. *n.* 8.

* Ex superiori doctrina si vera esset, sequeretur etiam, quod nihil restituendum esset; pretium enim justum labori respondet, si ergo juxta laboris aestimationem diminuendum est, nihil restituendum erit. *

Q. III. Quae causae excusent a restitutione facienda ratione homicidii, vulneris, mutilationis, etc.

R. I. In omnibus casibus, in quibus capite ultimo superioris quaestionis debitor ex delicto excusatur a restitutione, excusatur etiam homicida, mutilator etc.

R. II. Cessat obligatio restitutionis, quando certo potest credi haeredes occisi, vel vulneratum, aut mutilatum eam non admissuros, et ita regulariter loquendo, non habet In-

cum inter nobiles et divites, qui potius dedecori haberent sibi fieri restitutionem. Sanch. *dub.* 12. *n.* 6. Dian. *part.* 5. *tract.* 4. *resol.* 61.

R. III. Etiamsi homicida, vel mutilator patiantur poenam legis, nihilominus non excusantur a restitutione damnorum, si ipsi, quorum interest, exposcant. Ratio mihi est, quia per poenam legis, quá satisfit reipublicae, non satisfit damnis causatis personis particularibus. Non desunt qui tenent contrarium, nihilominus propter rationem dictam, mihi multo magis probabilior apparet allata sententia. Sanch. *tom.* 1. *consil. lib.* 1. *cap.* 4. *dub.* 6. *num.* 2. Lugo *d.* 1. *sect.* 2. *n.* 48. Bonac. *disp.* 2. *quaest. ult. sect.* 2. *part.* 1. *num.* 14.

R. IV. Excusatur a restitutione ille, qui ab alio provocatur ad pugnam, quamvis vulneret, vel occidat provocatorem; nam eo ipso, quod aliquis provocet alterum, tacite renunciat juri suo, si laedatur. Idem dicas si duo se vicissim ad pugnam provocent, et pari consensu pugnam aggrediantur, uterque enim cedit juri quod habet, ne ab altero laedatur; semper enim ac quis provocat, vel lubens descendit ad pugnam, dat potestatem alteri, ut contra se agat quoad potest. Lugo *sect.* 3. *nu.* 66. Laym. *l.* 3. *sect.* 3. *tr.* 3. *c.* 6. *numer.* 5. Dian. *p.* 3. *tr.* 6. *resol.* 52. Eadem doctrina probabiliter extenditur ad illum, qui occidit provocatum, quando iste poterat sine dedecore se eximere a pugna, ut si quis provocatus fuerit ad duellum, quod potest semper repudiari absque infamia: eo enim ipso quod poterat repudiare absque infamia, jam si illud acceptet, plene voluntarie acceptat, atque videtur cedere juri quod habet, ne laedatur. Secus posset dici, si aliquis contumeliis, ac verbis injuriosis alterum ad rixam provocaret, quam iste acceptaret, ne vilis et pusillanimis haberetur; nam tunc, cum adigeretur ad pugnam veluti coacte, non censetur remittere provocanti restitutionem damnorum, si occidatur, vulneretur etc. Sanch. *lib.* 1. *cons. c.* 4. *d.* 10. *n.* 1.

Major difficultas est in casu, quo aliquis absque provocatione alterum invaderet, et invasus excedendo moderamen inculpatae tutelae, occideret, seu vulneraret aggressorem.

In hoc igitur casu, si invasus in sui defensione mortaliter peccet, dum excedit moderamen inculpatae tutelae, non pauci volunt teneri ad integre compensandum damnum illatum, quia illud causavit actione graviter injuriosa: * Lug. *de just. disp.* 9. *n.* 50. La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 305. et alii communius ap. Sanch. *lib.* 1. *consil. cap.* 4. * At alii

non minus probabiliter asserunt, non teneri ad compensandum in integrum omnia damna, sed aliquid minus arbitrio prudentum, juxta majorem, vel minorem culpam: ratio istorum est, quia cum invadens sciat invasum non facile temperare dolorem, et non facile servare modum debitum in sui defensione., jam invadendo saltem ex parte est sibi ipsi causa damni, et velut tacite videtur remittere aliquid damnorum, quae causat invasus, dum non se defendit servando moderamen inculpatae tutelae. Rebell. *part.* 2. *lib.* 3. *quaest.* 12. *num.* 7. Bonaccina *disp.* 2. *quaest. ult. sect.* 2, *punct.* 1. *num.* 3. Item si invasus tenebatur fugere, cum id potuisset facere absque dedecore, ut evenit respectu monachi, clerici etc. tunc dicendum est teneri ad restitutionem eo modo, quo paulo ante dictum est. Ratio est, quia eo quod fugere posset sine dedecore, jus non habebat occidendi, vulnerandi etc. adeoque si id faciat, violat justitiam commutativam, et tenetur ad restitutionem.

* Hic recolenda sunt, quae *tract. XI. q. unic. cap.* 4. dicta sunt de duello ex Benedicto XIV. in *costitut.* Detestabilem *bullar. tom.* 4. *pag.* 35. ubi de obligatione non acceptandi duellum, vel provocatione ad pugnam aperte disserit, et ex ibi dictis facile constabit quid tenendum in hoc casu. Videatur etiam Lug. *de just. disp.* 10. *n.* 170. *et disp.* 11. *n.* 55. ubi docet communiter sentire DD. non solum clericos et religiosos, sed quoscumque alios teneri, si commode possunt, vitare fugiendo occasionem invasorem occidendi. *

Q. IV. Quando homicídium casuale excuset ab obligatione restituendi.

R. I. Homicidium casuale excusat ab obligatione restitutionis, si causa apposita non fuit efficax, vel si homicidium non fuit praevisum. Tunc causa homicidii non intelligeretur efficax respectu illius, quando vulnus allatum ex se non erat lethiferum, sed tale evasit incuria medicorum, vel vulnerati. In dubio autem, an perierit ex vulnere, vel ex ignorantia medici seu chirurgi, potius praesumendum est ex vulnere mortuum esse, ni talis sit ignorantia medici vel chirurgi, ut potius in ipsos mors sit refundenda; In hoc casu non esse obligationem restituendi probatur, quia vulnerans vere non fuit causa homicidii, sed chirurgus, vel ipsius negligentia. Hinc vulnerans teneretur solum ad damna, quae ex vulnere sequuta essent. Secus dicendum, si vulneratus obiit, quia in loco non erat chirurgus, qui vulneri medere-

tur; nam revera mors tunc sequuta fuisset ratione vulneris inflicti. Tunc vero homicidium non fuisset praevisum, quando qui dabat operam rei, ex qua sequutum fuit, non praevidit vel adhibuit omnem cautionem ad illud vitandum, ut si quis commisit homicidium vel in venatione, vel in ebrietate, praemissa omni cautione ne sequeretur. Etiam in hoc casu nulla est obligatio restitutionis; nam revera homicidium non fuit volitum nec in se, nec in causa. Quod si qui commisit homicidium vel vulneravit, omisit quae sub mortali tenebatur praecavere, ne committeretur, tunc constat teneri ad restitutionem damnorum etc. Hinc tenetur ad talia damna restituenda, qui praevidit se in ebrietate commissurum homicidium vel vulneraturum, et non fecit quantum potuit, ut haec impediret. Volunt tamen theologi mitius cum hoc esse agendum, utpote quia vulnus, vel homicidium non fuit ipsi in se voluntarium, sed in sola causa. Diana *p.* 5. *tract.* 4. *resol.* 46. *et* 47.

Q. V. Quibus personis sit restituendum ob damna ex homicidio sequuta.

R. I. Homicida tenetur solvere haeredibus defuncti, quicumque illi sint, debita realia, quae contraxit ante mortem cum eodem defuncto. Hujusmodi debita sunt expensae factae ante mortem in curatione; lucrum quod cessavit eo quod diebus quibus vixit post vulnus, nil potuit acquirere suo labore; ac denique pecunia, quam homicida promisit erogare, ut illi remitteretur injuria coram judice. Quod autem haec debita sint solvenda haeredibus defuncti, quicumque sint, probatur, quia haeredes succedunt in quodcumque jus reale defuncti; unde cum defunctus haberet jus, ut haec sibi solverentur, idem jus transit ad haeredes. Lugo *disp.* 11. *sect.* 4. *n.* 73. Dian. *p.* 5. *tr.* 4. *resol.* 58.

R. II. Homicida tenetur compensare damna sequuta ex homicidio solummodo haeredibus necessariis. Haeredes necessarii intelliguntur parentes, filii, filiorum filii, nempe nepotes, et idem in casu nostro dicitur de uxore; nam licet non sit haeres mariti, nihilominus pertinet ad ipsius familiam, et est necessario sustentanda ratione matrimonii. Quod autem his debeat homicida compensare damna ex homicidio sequuta, probant communiter DD. quia censentur moraliter veluti una persona cum defuncto; unde in occisione defuncti intelliguntur veluti damnificati in propria persona, seu saltem in re sua, quia debebant habere a defuncto alimenta: et proinde homicida, quia intelligitur ipsos damnificasse vel

in persona, vel in re sua, tenetur ad compensanda damna ipsis sequuta. Debet ergo ipsis dare alimenta, quae habebant a defuncto, hoc est, omnia necessaria secundum decentiam status; sicut etiam debet compensare commoda et lucra, quae amiserunt propter occisionem defuncti. Id tamen intelligendum est juxta ea, quae superius dicta sunt. Non est autem improbabile, quod si uxor aeque commode nubere possit, quamvis id nolit, vel si habeat qui eam liberaliter alat, non sit obligatio aliquid ei restituendi, quia tunc non censetur damnificata in rebus pecunia aestimabilibus. Lugo *disp.* 11. *sect.* 4. *n.* 88. Filliuc. *tom.* 2. *tr.* 32. *cap.* 8. *n.* 207.* La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 309.*

Ex ratione supra allata inferendum cum communiori sententia, homicidam non teneri ad aliquid restituendum fratribus, consanguineis, aliisque, quos defunctus ex sua liberalitate alebat; etenim cum isti non reputentur una persona cum defuncto, non intelliguntur damnificati nec in se, nec in propriis; ac proinde eorum damnum consideratur veluti per accidens obvenire. Filliuc. *loc. cit.* Lugo *num.* 77. Bonac. *d.* 2. *q. ult. sect.* 2. *p. ult. num.* 2. Idem dicas de creditoribus, qui occasione mortis non possunt consequi suum creditum. Id autem non solum probatur ex allata ratione, sed ulterius, quia in nullo foro datur actio creditoribus defuncti contra ipsius homicidam, unde signum est ipsis non competere. Praeterea jus creditoris non potest se extendere ultra facultates, quas habebat defunctus, vel quas verosimiliter habiturus erat. Supposito ergo homicidam restituere haeredibus lucra, quae defunctus verosimiliter acquisivisset, jam etiam fecit quantum debet, ut debitis defuncti satisfiat, ac proinde ad nihil ultra tenetur. Lugo *disp.* 11. *sect.* 4. *num.* 83. Filliuc. *n.* 209. Bonac. *loc. cit. p.* 1. *n.* 16.

Hic tamen advertere est, quod si defunctus antequam moreretur, condonavit interfectori damna, quae sequutura erant ex sua morte, nullum jus remanet haeredibus necessariis petendi restitutionem eorumdem damnorum; nam tale jus principaliter erat in persona defuncti, et ab ipso in filios etc. redundat. Si ergo ab isto remittatur, omnino cessabit respectu aliorum. Bonac. *n.* 16. Dian. *p.* 5. *tr.* 4. *resol* 58. (1).

(1) Damnorum remissionem interfectori a defuncto factam ante suam mortem, nullam omnino esse tradunt communius TT. a quorum sententia recedere nefas est, et praesertim si haeredes (intellige necessarii) non habeant unde vivant.

Tria nihilominus hic sunt adnotanda. Primum est, quod si haeredes necessarii non habeant aliunde unde vivant, peccabit contra charitatem, qui ante mortem remittet interfectori restitutionem damnorum, quae ex sua morte sunt sequutura; nam prius debet consulere haeredibus necessariis, quam extraneis. Secundum est, non intelligi factam remissionem damnorum, eo quod occisus dixerit confessario, se libenter remittere injuriam sibi factam; nam, nisi aliud exprimatur, hoc intelligi debet in ordine ad deponendum odium, et ad obtinendam absolutionem sacramentalem. Tertium est, quod etiamsi remiserit injuriàm quoad forum externum, adhuc non intelliguntur remissa damna, expensae, et interesse; per remissionem etenim factam, etiam quoad forum externum, solum intelligitur remissio quoad jus deferendi ad judicem acceptam injuriam.

Regulae in praxi observandae

I. Observet confessarius quod licet verum sit vitam hominis liberi, vulnus illatum etc. non esse pretio aestimabilia, nihilominus homo injuste laesus potest transigere cum offensore, et ex pacto aliquid accipere in pecunia etc.: et hoc vel sequendo illam opinionem, qua dicitur vulnera, et mutilationem esse pecunia compensabilia; vel quia ita decrevit judex in poenam delicti; vel quia vulneratus, vel consanguinei occisi possunt criminaliter agere in judicio contra offensorem, unde ut desistant a querela, seu accusatione, quod est pretio aestimabile, poterunt sumere pecuniam, de qua in transactione convenerunt.

II. Bene advertat confessarius, qui moribundo assistit, istum monendum, ut ante mortem declaret, an provocaverit ad pugnam offensorem, vel pari consensu cum ipso pugnam fuerit aggressus; nam cum in tali casu nulla sit obligatio restitutionis respectu homicidae, debet ante mortem id declarare moribundus, ne ipsius haeredes ab ipso aliquid exigant. Item debet manifestare, si occisus fuerit ab eo, quem absque provocatione invasit, quamvis invasus excesserit modum in se defendendo; nam ex supradictis probabilissimum est, invasum tunc non teneri integre restituere damna, sed aliquid minus arbitrio prudentum, qui debent considerare invadentem sibi fuisse causam damni, alterum injuste invadendo; sicut etiam debent perpendere quem excessum commiserit invasus in se defendendo.

III. Advertat demum confessarius, nullatenus suadendum vulnerato, ut remittat offensori damna sequuta ex vulnere, vel sequutura ex ipsius morte quoties verum sit ipsius filios, seu alios haeredes necessarios indigere restitutione talium damnorum.

* Etsi ordinarie loquendo occisor non teneatur damna compensare obvenientia ex morte fratribus, consanguineis, aliisque, qui a defuncto liberaliter aliquid accipiebant, teneretur tamen damna reficere in eo casu, in quo data opera, et pravo animo occisionem fecisset, ut haec damna inferret; tunc enim causa fit moralis in illa influens. Recolantur superius dicta de eo, qui vi, fraude, vel dolo impedit aliquem a boni consequutione. Videantur insuper Salmant. *de restit. cap.* 2. *num.* 108. La Croix *loc. sup. cit.* n. 310. *

CAPUT II.

De restitutione ratione stupri, seu adulterii.

Q. I. Quid restituere teneatur, qui defloravit virginem consentientem absque ulla spe conjugii.

R. I. Deflorator nihil restituere debet virgini defloratae, libere consentienti in sui deflorationem.

Ratio est, quia, si libere consentiat, nullam patitur injuriam, juxta vulgatum axioma: *Scienti, et consentienti nulla fit injuria:* quoties vero nullam patiatur injuriam, neque potest habere locum restitutio.

R. II. Neque tenetur restituere aliquid parentibus praefatae puellae. Ratio est, quia nemo dicet ipsam puellam teneri ad aliquid restituendum parentibus, vel curatoribus, quia ipsa est domina sui corporis: si ergo non tenetur ipsa, quae est causa principalis damni, multo minus deflorator. Sicut igitur qui aliquem consentientem in re ipsius damnificat, non tenetur ad restitutionem, licet exinde alicui tertio per accidens damnum sequatur: ita dicendum in casu nostro, quamvis ex defloratione puellae libere consentientis aliquod damnum respectu parentum consurgat. Laym. *l.* 3. *tract.* 3. *p.* 3. *cap.* 13. *n.* 2. Lugo *de just. disp.* 12. *num.* 8. Anton. a Spir. S. *tract.* 10. *disp.* 8. *num.* 289. Si nihilominus ratione talis deflorationis debuerunt parentes dotem augere ad filiam in matrimonio collocandam, cum tunc patiantur hoc damnum ex culpa defloratoris, nescirent aliqui illum excu-

sare ab hujusmodi damno compensando: * Azor. *to.* 3. *lib.* 5. *cap.* 5. *v. nuova difficultas.* *

Q. II. Quid restituere teneatur qui vi, aut fraude defloravit virginem, nulla facta promissione matrimonii.

R. Qui vi, fraudibus, aut minis defloravit virginem, tenetur compensare omnia damna ex tali actione sequuta. Ratio est manifesta, quia injuste talia damna causavit, adeoque ea compensare tenetur, ut dicitur etiam *cap.* 1. *Si culpa*, *de injuriis.* Si autem in poenam criminis non condemnetur ad eam ducendam, non potest condemnari, vel ad eam dotandam, vel ducendam: *cap.* 1. *de adulteriis*, sed sufficit in foro conscientiae ita ipsius augere dotem, ut aeque bene nubat, ac si non vi oppressa fuisset; ita etenim agendo damna causata compensat: * Barbos. *in cit. cap.* 1. Clarus §. *Stuprum n.* 3. Pirhing. Engel. et alii ap. Reiff. *in* 4. *decret. tit.* 1. *n.* 87. *. Optimum tamen erit, si illam ducat, quando virgo id exposcat; nam ita plenius damnum ipsi factum compensabit. Laym. *l.* 3. *p.* 3. *c.* 13. Lugo *de just. d.* 12. *n.* 14. Anton. a Spir. S. *d.* 8. *num.* 290. Sicut autem injustus stuprator non tenetur ducere puellam quam oppressit, sed satis est si compenset damna dotando; ita nec puella tenetur admittere in damni compensationem matrimonium, quod ipse offerat, sed potest velle, ut suum damnum pecunia compensetur; alias ex injusta alterius actione cogeretur se privare libertate ducendi in maritum quem vellet. Lugo *disp.* 12. *num.* 12. Less. *l.* 2. *c.* 10. *d.* 2. *n.* 12. Rebell. *p.* 1. *lib.* 3. *q.* 8 *n.* 9. * et communiter tum theologi tum canonistae. *

Quod dicitur de virgine vi et fraudibus oppressa, dicendum pariter est de quacumque muliere honestae famae, vi ac fraudibus cognita, si ex injusto concubitu aliquod damnum patiatur; nam cum sequatur ex injusta actione oppressoris semper est recompensandum. Si vero virgini, vel cuicumque honestae mulieri injuste cognitae nullum damnum ex hoc sequatur, vel quia peccatum commissum fuit in occulto, vel quia aeque bene nupsit, ac si cognita non fuisset, vel quia ingressa est religionem, injustus oppressor ante sententiam judicis nihil restituere tenetur, cum nullum damnum causaverit; et aliunde virginitas ablata, seu copula injuste extorta non sit pecunia compensabilis. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 13. *nu.* 4. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *disp.* 8. *n.* 286. Idem dicendum, si puella deflorata libere remittat amasio omne damnum, ut de se constat.

Caeterum tractatu sequenti q. 1. cap. 1. et in tractatu de matrimonio, ubi de impedimento coactionis, explicabitur quando vere intercedat coactio, seu metus cadens in constantem virum. Solum hic adverto, respectu foeminae dici posse intercedere coactionem, si preces sint tam extraordinariae, tam importunae et frequentes, ut tantam molestiam mulieri inferant, quod quasi invita consentiat. Ita colligitur ex *leg. 2 de raptu virginis et ex Glossa in cap Scienti de regul. juris in* 6. Intelligitur pariter vim inferre mulieri ille qui vi prius ipsam provocaret amplexibus, tactibus etc.; nam quamvis postea libere consentiat, id provenit ex antecedenti violentia, qua posita fuit in tali statu, ut non posset nisi difficillime resistre. Demum dicitur inferre vim ille qui protestatur mulieri se nolle discedere nisi consentiat, quando esset in tali loco, ut nisi discederet, remaneret suspicio de peccato, adeoque infamaretur. Salman. *tr.* 13. *cap.* 2. *p.* 1. §. 1. *a n.* 14. De obligatione violantis virginem sub spe matrimonii agam *cap.* 2. *de sponsal.*

Q. III. Quae obligatio restitutionis consurgat ratione adulterii.

R. I. Si ex adulterio sequatur partus, quem adulter certe moraliter sciat esse suum, post tertium annum tenetur alere; et si exponatur hospitali sine justa causa, compensanda sunt damna eidem hospitali. Quod teneatur filium ex jure naturae, et pietatis post tertium annum alere, constat quia ex tali jure unusquisque debet conservare vitam illi, cui eam dedit. *cap. 2. de convers. dinfi.* et probat ibi Glossa, *et leg. Nec filium C. de patria potest*. Quod si vi et fraude copulam extorsisset, tunc neque tribus primis annis tenetur mater alere filium, sed ad id teneretur adulter; quae enim causantur per injuriam, debent ex justitia compensari: *cap. Si culpa de injuriis*.

Si vero hospitali exponatur sine justa causa, certum apud me est, parentes divites debere restituere ipsi hospitali expensas ab ipso factas pro ipsorum prole nutrienda; nam testatores, qui reliquerunt propria bona hospitalibus, nunquam intellexerunt iniquitati divitum suffragari, eosque eximere ab onere alendae prolis; adeoque cum damnum inferant hospitali, in eo proprium filium exponendo, tenentur tale damnum resarcire. Dian. *t.* 8. *tr.* 7. *res.* 47. Si vero adfuit justa causa exponendi prolem hospitali, ad vitandam scilicet infamiam et notam, tunc non nego probabiliter posse dici non dari onus restituendi. Ratio ea videtur esse, quia

mens fundatorum hospitalium non videtur fuisse, ut qui ex justa causa filios exponunt, ad expensas reparandas teneantur; sicut neque existimatur voluisse peregrinos, alias in patria divites, reficere hospitalibus expensas, quae faciunt in ipsorum curatione, sed bene judicatur voluisse providere praesentibus eorum necessitatibus. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 14. *p.* 4. Anton. a Sp. S. *disp.* 8. *n.* 311. * Haec communius traduntur a DD. ap. Ferrar. *biblioth. canon. v. parentes num.* 28. * (1).

R. II. Si adulter certo sciat prolem esse suam, tenetur compensare damna exinde obvenientia aliis legitimis filiis in partitione haereditatis etc. sive suaserit inter alios filios a matre supponi, sive non. Et quidem quod teneatur restituere damna; si suasit adulterae supponere spurium inter alios filios, constat quia fuit causa positiva damni, tum propter alimenta, quae ipsi tribuerentur sicuti aliis filiis, tum propter portionem haereditatis, quae ipsi obveniet. *Ubi etiam advertendum in hoc casu aeque principaliter teneri ad restitutionem adulterum et adulteram; nam licet dum quis praebet consilium in gratiam exequutoris, primo iste teneatur et postea consulens, et e contra primo teneatur consulens, dum aliquid consulit faciendum in gratiam sui; nihilominus in casu nostro, cum filius supponatur in commodum utriusque, uterque aeque primo tenetur pro rata, et unus in solidum in defectu alterius.

Quod autem teneatur restituere, etiamsi ipsius consilio non fuerit a matre inter alios filios suppositus probatur, quia, eo ipso quod filium habeat ex adulterio, est ex se, et non per accidens, causa talis suppositionis; scit enim mulierem nolle revelare suam turpitudinem, ac proinde prolem ex eo susceptam, inter filios mariti supposituram. Hic igitur potest illud axioma applicari: *Qui est causa causae, est etiam causa causati*, nam eo ipso quod quis generet ex aliena uxore, sequitur filium generatum inter legitimos supponendum: et ita ista suppositio, ex qua damna aliis oriuntur, proprie provenit tamquam ex causa ex concubitu cum aliena. Less. *de just. l.* 2. *c.* 10. *d.* 6. *num.* 41. Anton. a Sp. S. *disp.* 8. *n.* 307. Dian. *t.* 2. *tr.* 6. *resolut.* 235. Et quamvis aliqui contradicant, omnes tamen in hoc convenire debent,

(1) Prolem hospitalibus cum justa causa exponentes sive divites sint, sive pauperes nullimode teneri ad reficiendas expensas factas, et faciendas docet cum communiori s. Lig. l. 3. n. 1656. Et huic opinioni ego libere adhaereo

teneri adulterum a tertio anno filio praestare alimenta, vel ea compensare.

R. III. Si adulter non certo moraliter sciat prolem esse suam, sed de hoc dubitet, nihil tenetur restituere. Ratio est, quia nemo est expoliandus re sua propter dubiam obligationem, et dubium est, an teneatur aliquid dare, semper cum non est fere moraliter certum prolem ex adultera suscepisse. Ulterius leges et DD. semper praesumunt filium esse mariti, quoties certo non constet de opposito. Insuper propter dubium quod sit spurius, non est filius expoliandus jure legitimitatis. Azor. *part.* 3. *l.* 5. *c.* 6. *q.* 4. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 14. *num.* 3. Lugo *de just. dist.* 13. *num.* 17. * Quae hic asserit Auctor noster validis rationibus, impugnantur a Molin. *de just. disp.* 103. Laym. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 3. *cap.* 14. Tournel. *tom.* 1. *pag.* mihi 365. putantque teneri adulterum damna reficere pro rata dubii. Haec autem sententia licet satis firmo innixa fundamento communiter rejicitur, et hanc auctoris sequitur pleraque theologorum pars, inter quos accensendus Concina *tom.* 7. *lib.* 2. *de just. cap.* 3. §. 4. *

Ex hoc inferunt non pauci, quod si mulier ita cum duobus rem habeat, ut non sit ratio cur filius procreatus sit potius dicendus unius, quam alterius, nemo istorum teneatur aliquid restituere; nam etiam in isto casu respectu utriusque est incerta obligatio alendi filium: unde tali obligationi incertae non potest correspondere onus certum dandi aliquid pro ipsius alimentis. Ad eum modum, quo si certum sit, vel Paulum vel Franciscum aliquem occidisse, et incertum quis eorum determinate sit homicida, nemo ipsorum est puniendus; nam stante tali incertitudine, si aliquis puniatur, potest innocens puniri. * Sanch. *consil. lib.* 4. *c.* 3. *dub.* 1. Salmant. *de restit. cap.* 3. *n.* 30. cum aliis. * Haec tamen opinio non mihi videtur admittenda; nam cum certum sit, utrumque injustam actionem patrasse, cui correspondere possit obligatio filium alendi, non video cur non teneantur pro rata satisfacere huic obligationi. Quamvis igitur incertum sit quis filium genuerit, certum est unumquemque potuisse generare: huic autem certo delicto potest sine injustitia correspondere certa obligatio filium pro rata alendi, et reparandi pro rata omnia damna ex filii procreatione sequuta. Azor. *loc. cit.* Molin. *de Just. disp.* 103. *num.* 3. Diana *t.* 9. *tr.* 3 *resolut.* 138. et ex parte Lugo *disp.* 13. *num.* 19. *et* 24. Concin. *ubi sup.* §. 5. *et* 6.

Q. IV. Ad quid teneatur adultera; et an ad impedienda damna filiis legitimis teneatur prodere suum crimen.

R. I. Si mulier certa moraliter sit suscepisse filium ex adulterio, debet facere quantum potest, ut compenset damna, quae exinde aliis filiis proveniunt; nam re vera fuit causa talium damnorum. Debebit ergo caute procurare, ut maritus spurio solam legitimam tribuat. Si habeat extradotalia, ea solis legitimis impertietur; vel minuendo sumptus, et laborando quantum patitur decentia sui status, curabit dare legitimis, quae sibi supersunt. Demum suasione et modis licitis inducet spurium, (si tamen libere id velit facere) ad ingrediendum in religionem.

R. II. Ordinarie loquendo adultera non tenetur suum crimen revelare. Ratio primo est, quia ista revelatio nihil prodesset, quamvis mater cum juramento, et in puncto mortis suum crimen revelaret. Nihil, inquam, prodesset, nam praecipue ubi agitur de proprio praejudicio, nemo tenetur credere dicto unius testis, quamvis qualificati. *cap. Per tuas de probat.* Item est notum per regulas juris non habendam esse fidem alleganti propriam turpitudinem cum alterius praejudicio; et maxime in casu nostro, cum saepe matres inter ipsos filios alios impense ament, alios vero odio prosequantur. Azor. *p.* 3. *l.* 5. *c.* 6. *q.* 4. Tambur. *l.* 7. *cap.* 3. §. 4. *num.* 10. Filliuc. *tr.* 32. *c.* 9. *num.* 225. Dian. *t.* 2. *tr.* 6. *resol.* 234. Tunc solum filius teneretur credere matri asserenti esse spurium, quando haec manifeste faceret ipsi cognoscere maritum abfuisse toto tempore, quo potuit procreari, vel ex dicto medicorum etc. fuisse impotentem ad generationem; ac proinde ipsum tamquam illegitimum semper fuisse reputatum. Ulterius constat bona inferioris ordinis non esse restituenda cum dispendio bonorum ordinis superioris; unde si non possint compensari damna fortunae, quae sequuntur ex adulterio, nisi cum periculo vitae vel famae, non datur obligatio talia damna compensandi. Praeterea, si verum est cessare, vel suspendi obligationem restituendi, quoties non potest fieri sine magno detrimento debitoris, nam tunc creditor non est rationabiliter invitus; multo magis id valebit in casu nostro, in quo non possent restitui damna, quae ex adulterio sequerentur, sine gravi detrimento vel vitae, vel famae. D. Anton. *p.* 2. *tit.* 1. *c.* 18. §. 8. *et tit.* 2. *c.* 7. §. 4. Less. *l.* 2. *c.* 10. *d.* 7. *num.* 53. Tolet. *l.* 2. *c.* 4. *d.* 9. Dian. *p.* 3. *tr.* 5. *resolut.* 30.

* Hinc minime probandum cujusdam mulieris Avenionensis factum ab Alciato relatum: *Parerg. jur. lib.* 9. *cap.* 12. Haec morti proxima omnes filios convocans: unus ex vobis, ait illegittimus est et injuste patris haereditatem possidet, vultis eum a me nominari, aut innominatum cum aliis haereditatem partiri? Quisque tum sibi timens, se invicem liberarunt, minime, inquam, hoc probandum, quia omnes ob gravem et injuste incussum infamiae metum ad haereditatis partem sibi certo debitae renunciandam adacti fuere, et quia per hoc proles legitima illegitimitatis suspicioni exposita fuit. Tournel. *ubi. sup. pag.* 368. *

Praefata nihilominus doctrina aliquas patitur limitationes. Prima est quod si mulier non sit honestae famae, sed passim fuerit habita ut inhonesta, tunc dum speret sibi fore credendum, debet manifestare suum crimen, nam in tali casu illius fama pro nihilo habetur, unde non tanti aestimatur, ut ratione ipsius non teneatur removere damnum filiis legitimis obventurum. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 14. *n.* 1. Anton. a Sp. S. *disp.* 8. *n.* 310. Idem dico si, licet reputetur honestae famae, revelando suum crimen marito et filio, certa sit avertendi damna ex sua culpa causata, et pariter ob mariti et filii bonitatem certa sit non esse vexandam, et totum silentio praetereundum, nam in talibus circumstantiis se apud ipsos infamare, non reputaretur grave detrimentum: D. Antonin. *p.* 2. *lit.* 7. *c.* 7. §. 4. Less. *l.* 2. *c.* 10. *d.* 7. *num.* 58. Secunda est, quando ageretur de successione in aliquod regnum, vel principatum; nam in tali casu si spurius esset malae indolis, itaut praevideretur non parum nocumenti allaturum bono comuni, tunc propter praeponderantiam publici boni, deberet mulier manifestare suum crimen ad impediendam spurio successionem, et ut loco illius legitimus optimae indolis substitueretur. Tertia demum limitatio est in casu, quo si legitimus privetur haereditate, remaneret cum infamia et dedecore; nam aliquando divitiae sunt instrumenta ad acquireudum honorem, et ad illum conservandum. Supposito ergo quod legitimus, si privetur haereditate, insimul honore et fama privetur; tunc cum melior semper sit conditio innocentis, deberet adultera se honore privare, ut eo legitimus non privetur. Semper tamen advertendum, quod manifestatio criminis sit profutura, nam alias imprudenter proprium crimen absque fructu manifestaret.

Regulae in praxi observandae.

I. Quamvis dictum sit defloratorem virginis consentientis, sine ulla praevia promissione, non esse obligandum ad aliquam restitutionem, nihilominus advertat confessarius, quod si deflorator sit valde nobilis et dives, et foemina pauper, videtur obligandus ad aliquam restitutionem, nam licet non interresserit pactum expressum, videtur tamen implicitum intercessisse; eo quod enim mulier pauper consentiat a viro nobili vel divite deflorari, censetur in id consentire, quia putat defloratorem sibi postea provisurum de opportuno remedio etc. Hinc communiter etiam illi theologi, qui non admittunt dari ex justitia talem obligationem, nihilominus monent confessarios ut imponant diviti defloratori aliquam poenam pecuniariam solvendam defloratae.

II. Cum extra praefatum casum, deflorator virginis libere consentientis nihil ex justitia restituere teneatur, debet confessarius cogere mulierem ad veritatem dicendam, si ipsa, vel ipsius parentes agerent contra ipsum in judicio, ut eam dotaret, vel duceret. Verum utique est, quod a judice cogetur eam ducere, quia praesumitur fuisse deceptam: *cap. 1. et 2. de adulter. leg. unic. ff. de raptu*: nihilominus quia hae leges fundantur in praesumptione deceptionis, sicut non obligant in conscientia, si falsa sit praesumptio, ita tenetur mulier detegere veritatem, ne deflorator propter falsam praesumptionem cogatur a judice ad id, ad quod non tenetur.

III. Item advertat in praxi confessarius non esse excusandum ab obligatione vel dotandi, vel ducendi puellam illum, qui eam vi et fraude cognovit, quamvis certo reperiat non esse virginem, ut communiter judicabatur. Etenim accedens ad eam vi et fraude, modo injusto eam exturbavit ab opinione virginitatis, et consequenter tenetur compensare damnum, si sequatur, uno ex modis praefatis.

IV. Non solent animadvertere confessarii virum, vel mulierem laborantes morbo gallico teneri ad reparanda damna, quae exinde obveniunt illis, cum quibus peccant, quando isti ignorant tali morbo laborare. Id ergo bene notet confessarius, ut quantum fieri potest obliget maxime divites ad reparationem damnorum, quae puellis, praecipue honestae famae, ex hac causa obvenere.

V. Solet dici matres debere suadere filiis conceptis ex adulterio, ut in religionem ingrediantur. Advertat tamen con-

fessarius non licere matribus vim, neque preces adhibere nimis molestas et importunas, cum unusquisque debeat frui plena libertate in electione sui status. Si ergo adhibitis moderatis precibus et consiliis, filius nolit religionem ingredi, neque alia suppetat via ad reparandum malum filiis legitimis imminens, ad nihil amplius tenetur.

VI. Non facilis sit confessarius in obligando mulierem, quae concepit ex adulterio, ut si praemoriatur marito, det confessario, vel alteri licentiam manifestandi post ipsius mortem illius crimen ad avertenda damna, quae ex illegitimo legitimis provenerint. Ut ergo mulier teneatur dare hanc licentiam, debet primo certa esse ex hac manifestatione damna esse reparanda, quod ex dictis valde difficile est. Secundo debet prudens confessarius animadvertere, an manifestando moribundae hanc obligationem, illa facile adnuet. Si etenim confessarius putet fortasse non consensuram in hujusmodi manifestationem, nec verbum debet de ea facere; nam eo quod manifestatae obligationi nollet satisfacere, in peccato moreretur.

* Observare debent confessarii quod multoties puellae corruptae licet aeque bene nubant, ac si corruptae non essent, cognito tractu temporis deperditae virginitatis vitio, male tractentur a viris, ac etiam ab eis derelinquantur. In hoc rerum statu a corruptoribus earum damnum compensandum esse tradunt. Lug. *disp.* 12. Laym. *cit. cap.* 13. *n.* 4. Salmant. *loc. cit. cap.* 3. *n.* 12. *

QUAESTIO IV.

DE RESTITUTIONE OB INJURIAS CONTRA HONOREM ET FAMAM

CAPUT I.

De contumelia, susurratione, derisione, et maledictione.

Q. I. Quid sit contumelia, et quot modis sequatur.

R. I. *Contumelia est injuria, qua aliquis in ipsius praesentia dehonoratur.* Sicut igitur honor est quaedam protestatio facta per signa exteriora alterius excellentiae, e contra contumelia dabitur, quando quis aliqua injuria demonstrabit non agnoscere in altero talem excellentiam, qua sit dignus honore. Si tamen injuria fiat in absentia, non est contumelia, sed detractio, nam tunc solum famae infertur praejudicium, ut suo loco videbimus; immo ex eo quod profe-

ratur in absentia, demonstratur personam revereri. Contumelia ergo proprie datur, quando injuria profertur in praesentia injuriati, nam tunc injurians non reveretur personam.

R. II. Contumelia fit verbis, et factis. Sicut igitur aliquis honoratur illius excellentiam ore pronuntiando, et factis, se inclinando, aliisque signis externis, ita contumelia primo consistit in verbis, exprimendo id quod conducit ad alium inhonorandum, et deinceps in factis, ut si aliquo signo quis ostendat alterum flocci pendere etc. Facta ergo, si considerentur non ut facta, sed ut sunt signa quibus demonstratur aliquem parvipendi, induunt naturam contumeliae.

Prout contumelia verbis profertur habet diversa nomina. Si ad aliquem parvipendendum objiciatur defectus culpae, dicitur contumelia, ut si dicatur: *tu es fur.* Si objiciatur defectus poenae, dicendo e. g. *Tu es luscus, stultus etc.* dicitur *convicium.* Denique dicitur *improperium*, si objiciatur defectus indigentiae, maxime reducendo ad memoriam auxilium praestitum in statu indigentiae.

Ex dictis habetur contumeliam esse ex genere suo peccatum mortale; nam per eam deprimitur, seu aufertur honor, qui pluris aestimatur divitiis. Potest esse peccatum veniale, si proferatur verbum modice inhonorans, vel si ex subita ira proferatur absque intentione dehonorandi: nullum autem erit peccatum, si maxime a Superiore, proferatur verbum contumeliosum ad confusionem, et correctionem peccantis. Melius tamen ordinarie est, Superiores in corrigendo a similibus verbis abstinere, ne videantur ex passione, non ex charitate procedere. Item ex dictis colligi potest contumeliam esse majus peccatum detractione; licet enim fama, cui opponitur detractio, pluris aestimetur, quam honor, cui opponitur contumelia, nihilominus cum contumelia proferatur in praesentia et scienter, magis involuntarie toleratur, quam ipsa detractio, quae fit in absentia, et inscia persona laesa.

Q. II. An qui proximum inhonoravit, teneatur honorem laesum restituere, et quomodo.

R. I. Cum unusquisque jus habeat ad suum honorem, consequens est, ut qui tale jus laedit, teneatur ad restitutionem, ut de se constat.

R. II. Qui privative alicujus honorem laedit, non exhibendo scilicet honorem debitum, puta non salutando, sufficit si postea exhibeat signa sufficientia honoris et reverentiae; nam his signis demonstrat vere dignum esse honore, quem illi negaverat. Bonac. *disp.* 2. *q.* 5. *p.* 2. *n.* 3.

R. III. Qui alterum positive in honore laesit, objiciendo e. g. contumelias, convicia etc. ita debet restituere honorem, ut juxta aestimationem virorum prudentum, videatur honori laeso satisfecisse. Si e. g. Superior inhonoravit subditum, vel vir nobilis plebejum, satis erit si aliquod speciale signum benevolentiae, vel honoris erga illos ostendant; nam ita intelligitur ab his sufficienter honori laeso satisfieri. Si vero subditus inhonoravit Superiorem, vel plebejus nobilem, multoties nec satis erit sola petitio veniae, nisi etiam alia humiliationis signa addantur, vel etiam genuflexio. Si demum inhonoratio intercessit inter aequales, non facile satisfiet honori laeso solita exhibendo signa reverentiae; nam haec exhibenda sunt etiam dum non intercessit inhonoratio. Facillime proinde judicabunt prudentes addendam esse humilem excusationem, vel petitionem veniae. Ita videntur conciliari posse diversae opiniones in hac materia, et inter alios legendi sunt D. Anton. *p.* 2. *tit.* 2. *cap.* 2. §. 3. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *cap.* 7. *num.* 6. Anton. a Sp. S. *tr.* 11. *disp.* 4. *a nu.* 126. qui bene notant multoties ad restitutionem honoris non sufficere solam familiaritatem cum laeso; nam laesus eam aliquando admittit non ad condonandam injuriam, sed ad vitanda scandala, inimicitias etc. Illud etiam notandum puto nunquam mihi placuisse opinionem illorum, qui negant obligationem restituendi honorem, si contumelia illata fuit in occulto; nam etiam ex contumelia occulta remanet aliquid, quod est causa doloris, adeoque est reparandum. Verum tamen est, non tantum exigi ad hujusmodi restitutionem, quantum dum contumelia fuit publica. D. Anton. *p.* 2. *t.* 2. *c.* 2. §. 3. Lugo *disp.* 15. *n.* 54. Anton. *n.* 128.

An vero calumniato ad retundendam calumniam liceat opponere calumniatori crimen verum, sed occultum, sive etiam falsum crimen, videbimus dum in tractatu de octavo decalogi praecepto sermo erit de reo opponente accusatori, vel testi aliquod crimen.

Q. III. An christianus debeat patienter sustinere illatas contumelias.

R. Docet s. Thom. 2. 2. *q.* 72. *art.* 3. praecepta patientiae servanda esse in praeparatione animi, quatenus nempe unusquisque debet esse paratus ad sustinendas injurias, quoties expediens fuerit. Hinc observat, Christum in sua passione non praebuisse alteram maxillam, quamvis ita faciendum dixerit. Primo autem reputatur conveniens retundere

injurias, quando ita exposcit bonum injuriantis, ut scilicet emendetur. Secundo quando necesse est servare famam ad populi aedificationem; ut facile evenit respectu Superiorum, religiosorum etc. In his casibus locum habet illud Proverb. 20. *Responde stulto juxta stultitiam suam*.

Q. IV. Quid sit susurratio et quale peccatum.

R. I. Susurratio solet definiri: *Verbum seminans discordias inter amicos*. Ita colligitur ex s. Th. 2. 2. *q.* 74. *art.* 1. Differt a detractione, quia haec intendit famam deturpare, susurratio vero solvere amicitiam. Hinc susurro Ecclesiastes 28. dicitur bilinguis, quia duplici lingua ad duos utitur; ut enim seminet inter eos discordiam, uni de alio maledicit.

R. II. Susurratio gravius peccatum est ipsa detractione et contumelia; nam intendit aliquem privare alterius amicitia, quae est majus bonum fama et honore, quibus privant detractio et contumelia. Et quidem quod amicitia sit majus bonum fama probatur, quia fama est medium ad obtinendam amicitiam; appetitur enim fama, ut quis idoneus ad aliorum amicitiam reddatur. Item constat quod majus bonum est amicitia, quam honor, unde magis optamus amari, quam honorari. Si vero quis curet dissolvere amicitiam duorum, quia est illis perniciosa, nullum malum est, immo meritorium esse potest; et ad hanc dissolvendam potest quis in medium proferre etiam vitia moralia vera, si opus sit, nam praestat impedire, ne innocens a vitioso amico seducatur. Multi etiam non improbabiliter asserunt licere modis licitis curare, non jam ut aliqui fiant inimici, sed alterum excludere ab alicujus familiaritate, ut se in locum ipsius intromittat: ut si quis curet alterum excludere a familiaritate principis, ut ea ipse fruatur. Ratio istorum est, quia sicut licite impeditur aliquis precibus et suasionibus a consequutione alicujus legati, quod testator volebat ipsi relinquere, quamvis impediens curet, ut sibi relinquatur; ita precibus, aliisque modis licitis potest quis se intromittere in alterius familiaritatem et amicitiam, quamvis propter hoc alter sit excludendus. Ratio autem a priori est, quia sicut legatum pendet ab alterius libera voluntate, ita et amicitia; unde sicut licet primum modis licitis impedire, ita et amicitiam. Bonac. *disp.* 2. *q.* 6. *p.* 2. *n.* 6. Huic tamen opinioni non acquiesco; nam nemo habet jus ad legatum nondum obtentum, jus vero videtur habere ad amicitiam et familiaritatem, quam, ut ita dicam, actu possidet; unde non censeo posse sine injuria a tali jure deturbari. Filliuc. *tr.* 40. *c.* 5. *q.* 3.

n. 140. Trull. *l.* 8. *c.* 7. *d.* 3. *n.* 7.* Hanc sententiam tenent Less. *lib.* 2. *cap.* 11. *n.* 14. et ipsi Salmant. *de restit. cap.* 4. *n.* 45. cum aliis, dum communiter docent, quod propalatio defectuum naturalium peccatum erit grave, si inde impediatur alius ab alicujus boni temporalis assecutione.*

Q. V. Quid sit derisio et quale peccatum.

R. I. Derisio dicitur *Ludus verborum ex proximi defectibus, ut erubescat.* Propter motivum igitur et finem diversum differt a peccatis explicatis in praecedentibus quaesitis; nam derisio non intendit diminuere famam, ut detractio, neque honorem, ut contumelia, neque solvere amicitiam, ut susurratio, sed solum causare pudorem et verecundiam.

R. II. Derisio est ex genere suo peccatum grave, si defectus gravis objiciatur, ut docet s. Th. 2. 2. *q.* 85. *art.* 2. nam graviter offendit alium, qui ad eum deridendum et confundendum gravem objicit defectum. Potest esse leve, si levem objiciat defectum; nihilominus si aliquis praevideat, quod objiciendo alteri vitium non per se grave, gravissime feret talem irrisionem, difficiliter excusabitur a peccato gravi contra charitatem. Scio aliquos excusare a peccato gravi illum, qui objicit alteri levem defectum, quamvis cognoscat aegerrime laturum, si id proveniat ob ipsius vile ingenium et animi pusillanimitatem; nam tunc, dicunt isti, gravis perturbationis et erubescentiae non est causa irrisio, sed alterius stultitia. Verum haec doctrina merito a majori parte theologorum rejicitur, nam revera sine causa rationabili causaretur gravis perturbatio et erubescentia in proximo, quamvis id ex ejus pusillanimitate proveniret; unde nescio videre quomodo ita agens non graviter deficiat saltem contra charitatem. Molin. *disp.* 21. *num.* 4. Trull. *lib.* 8. *cap.* 7. *d.* 3. *n.* 10. Bonac. *disput.* 2. *q.* 5. *p.* 1. *n.* 14. Nullum e contra erit peccatum, si honestae recreationis causa alicui aliquis levis defectus absque contemptu et dehonoratione objiciatur; ex quo parvo rubore praevideatur suffundendus; nam id bene reduci potest ad virtutem eutrapeliae.

Q. VI. Quid sit maledictio et quale peccatum.

R. I. Maledictio potest definiri: *Verbum, per quod pronunciatur malum contra aliquem, optando, vel imperando.* Tunc pronunciaretur imperando, si quis e. g. contra aliquem diceret: *Mala moriaris morte;* optando vero, si diceret: *Utinam mala morte moriaris.*

R. II. Maledictio est grave peccatum, si tria concurrant. Primo si malum imprecetur ex intentione et animo. Se-

cundo si id fiat ex perfecta deliberatione. Tertio si malum, quod imprecatur, sit grave. Si aliquid deficiat ex supradictis, maledictio erit peccatum leve. Limitarem tamen hanc doctrinam in casu quo parentes, quamvis non ex animo, quasdam scandalosas imprecationes adversus filios pronunciarent, ut si eos diabolo committerent; nam verba illa, prout prolata a parentibus in filios, videntur ex se gravem deformitatem importare, vel saltem in eis apprehendi, quamvis ex animo non pronuncientur. Idem videtur dicendum, si aliquis seipsum diabolo committat. Dum vero maledictiones includunt desiderium alicujus mali, diversificantur specie; nam accipiunt speciem a malo, quod alicui desideratur. Hinc desiderium homicidii pertinet ad homicidium, desiderium furti ad furtum etc. D. Th. 2. 2. *q.* 76. *art.* 4. *ad* 2.

Observare etiam est, maledictiones prolatas in creaturas irrationales, non esse nisi peccata venialia, qualia sunt alia verba otiosa. Possent esse peccatum grave, si maledicerentur in ordine ad creaturas, quibus deserviunt; ut si malediceretur equus Petri, optando ut ipsi a diabolo rapiatur. Essent vero peccatum blasphemiae, si maledicerentur ut sunt creaturae Dei.

Regulae in praxi observandae

I. Cum omnes contumeliae tendant ad dehonorandam personam, consequens est esse omnes ejusdem speciei; unde non opus est confessarium interrogare poenitentem qua contumelia aliquem affecerit, quoties confessus est se protulisse in proximum verba graviter contumeliosa. In sententia nihilominus illorum, qui volunt explicandas esse in confessione circumstantias notabiliter aggravantes intra eandem speciem, quaedam contumeliae atrociores viderentur explicandae; puta si aliquis alterum vocavisset proditorem, haereticum etc.

II. Notet confessarius gravem esse ignorantiam circa obligationem honorem restituendi, et ita passim videmus illos, qui proximum, vel verbis, vel factis dehonorarunt, nil curare de illata irrreverentia, et contentos esse, si communia honoris signa personae inhonoratae exhibeant. Videat ergo confessarius pro qualitate personarum minori vel majori excusatione honorem laesum esse restituendum, et juxta judicium prudentum obliget ad satisfaciendum.

* Contra obligationem reparandi honorem parentibus debitum solent multoties deficere filii et filiae, quae in patrem

et matrem gravibus contumeliis et conviciis prolatis, nullo modo eis satisfacere curant, vel ad summum aliqua verba excusationis summis labiis oretenus proferre contenti sunt. Eos moneat confessarius hoc agendi modo suae obligationi non satisfacere, sed debere veniam etiam flexis genibus petere et alia humiliationis signa addere, quae a filiis non bene moratis negliguntur. *

III. Cum licitum sit dissolvere per susurrationem amicitias perniciosas, advertere debet confessarius id faciendum esse minori infamia, qua fieri possit. Hinc si ad dissolvendam amicitiam periculosam, quam habeat juvenis cum aliqua muliere, satis sit manifestare ipsius defectus naturales, ut quod sit turpis, minus gratiosa etc. tunc abstinendum erit a manifestatione defectuum moralium.

IV. Confessarius moneat poenitentem magnam prudentiam esse necessariam, dum causa recreationis aliquis deridetur; nam facile graviter peccari potest propter magnam tristitiam et erubescentiam, quam praevidetur passurum illum, qui deridetur. Non desinat etiam increpare illum, si derideat qui incumbunt operibus pietatis, et cum aliquo fervore domino inserviunt; hoc etenim est vitium maxime perniciosum contra virtutem observantiae; nam ita homines multoties impediuntur a bene agendo. De hac irrisione dicitur Job. 12. *Deridetur justi simplicitas*;

V. Quia maledictiones, quae ex animo non pronunciantur, ordinarie non sunt peccatum grave, ideo confessarius non facile condemnare debet peccati mortalis mulierculas, quae filiis maledicunt, vel ancillis, et rusticos, qui idem praestant sibi, vel aliis; nam id solent facere ira et prava consuetudine, et potius, ut significent impetum furoris et impatientiae, non vero optando malum, quod imprecantur. Semper tamen maxime redarguat parentes proferentes in filios hujusmodi maledictiones, quamvis non ex animo, quae si erunt ex atrocioribus, difficiliter excusari poterunt a gravi culpa, quamvis non fuerint ex animo prolatae.

* Non facile peccati lethalis reas inclamandas esse censent quidem plures theologi mulierculas mala filiis imprecantes, quia plerumque non ex animo optant, sed notet confessarius pravam hanc consuetudinem vix posse a peccato gravi excusari ex variis capitibus, et 1. quia illa verborum acerbitate ac furoris impetu non modo non emendantur, sed potius depravantur eorum mores, qui praesertim grandiusculi jam facti parentes in se male affectos credentes male

et ipsi erga parentes afficiuntur, et in ipsos odia concipiunt. 2. quia suo exemplo ad aliis mala precanda illos adducunt, unde sunt filiis occasio peccandi. 3. quia consuetudo ipsa iram in odium convertere solet. Possunt etiam peccare graviter, si cognoscant filios ex hac imprecandi, vel maledicendi consuetudine, vehementi perturbatione ac molestia affici; alicui enim gravem molestiam sine rationabili causa creare, grave esse peccatum communiter traditur. Neque ea valet excusatio, quam afferre solent, quod nempe in illo actu nullum mali desiderium habent, sed potius statim dolent; et si malum eveniret eis displiceret, quia dolor non est signum, quod maledixerint absque deliberatione sufficienti ad peccatum mortale, imo potius id argumento est, eos male fecisse. Videantur Valent. *to.* 3. *disp.* 5. *q.* 19. *art.* 2. Sylv. in 2. 2. *d. Thom. q.* 76. *art.* 3. Continuat. Tournel. *in decal. cap.* 1. *art.* 3. *sect.* 7. *v. Ex dictis* Sayr. *lib.* 11. *thes. c.* 5. *n.* 16. Quare si aliqua ex iis inveniat confessarius in istis mulierculis, et admonitae ab hac maledicendi consuetudine non se emendarint, sine absolutione dimittendae sunt, donec se corrigant, ita saltem ut possit intelligi eas vere et ex animo hujus peccati poenitere.

VI. Advertat demum confessarius non esse sufficiens signum, quod maledictio non fuerit ex animo prolata eo quod statim poenituerit maledicentem eam protulisse: bene potuit passio irae et furoris flectere ad consensum voluntatem maledicentis; et maxime si maledictio prolata fuit in inimicum, seu illum, a quo accepimus grave malum.

CAPUT II.

De detractione.

Q. I. Quid sit detractio; et quale peccatum.

R. I. Detractio definitur: *Injusta denigratio alienae famae facta in absentia*. Cum igitur fama consistat in illa bona opinione, quam de nobis alii habent, qui minuit illam opinionem apud auditores, propalando alterius crimen, dicitur de ipso detrahere, sive ejus famam denigrare. Si sit simplex detractio, talia verba proferuntur in absentia, ut dictum est supra. Quod si verbum infamatorium proferatur in praesentia infamati aliis audientibus, tunc conjunguntur contumelia et detractio; etenim quatenus detractor alloquitur offensum, irreverenter cum eo agendo, dum profert adversus ipsum verbum inhonorans; dicitur contumeliator, et pec-

care peccato contumeliae, quatenus vero apud audientes per tale verbum minuitur recta opinio illius, contra quem tale verbum profertur, dicitur peccare peccato detractionis. Hinc in confessione explicanda est ista duplex malitia; et consurgit obligatio restituendi honorem et famam.

R. II. Detractio est ex genere suo peccatum mortale. Ratio est, quia aufert bonum de se multum aestimabile; nempe bonam famam, quae magis aestimatur, quam ipsae divitiae. Dicitur proinde Proverb. 22. *Melius est bonum nomen, quam divitiae multae*, et Ecclesiast. 41. *Curam habe de bono nomine, hoc enim magis permanebit tibi, quam multi thesauri magni et pretiosi*. Potest autem detractio esse peccatum veniale, si de proximo narretur aliquod leve crimen, leviter dumtaxat infamans; vel si narretur grave, ex quo tamen tenuis infamia resultet respectu personae, de qua dicitur; ut si de juvene narrentur aliqua peccata lasciva, de quibus aliquando potius se jactat; vel de milite, quod fecerit duellum, vulneraverit etc. * Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *c.* 3. *num.* 4. * E contra si ex levi defectu resultet gravis infamia, erit peccatum grave detractionis: ut si de foemina honestissima, vel de gravi viro narretur aliquid minus honestum, quamvis ad grave peccatum non pertingat: vel si de homine, qui in opinione esset sanctitatis, diceretur solitum esse mentiri, licet non in materia gravi. * Salmant. *de restit. cap.* 4. *n.* 43. cum Less. et aliis. *

Q. II. Quot modis fieri possit detractio.

R. Ex s. Thoma 2. 2. *quaest.* 73. *art.* 3. *ad* 1. modi, quibus de proximo detrahimus, reducuntur ad sequentes. Primo falsum alteri imponendo, quae detractio, caeteris paribus, est detractio omnibus pejor. Secundo augendo peccatum. Tertio revelando crimen occultum. Quarto sinistre interpretando quod bonum est; et si id fiat sine fundamento, cum detractione conjungetur judicium temerarium. Hi modi sequenti versiculo continentur.

Imponens. augens, manifestans, in mala vertens.

Dantur alii quatuor modi, quibus indirecte laeditur fama proximi. Primo negando bonum alterius. Secundo minuendo idem bonum. Tertio malitiose reticendo, quando ex taciturnitate videtur approbari malum, quod de altero dicitur. Quarto frigide laudando. Ubi observandum majorem detractionem esse frigide laudare, quam maledicere: nam qui maledicit, habetur pro inimico, et proinde parva ipsi

fides adhibetur. Qui vero frigide laudat, videtur amicus, et reputatur remisse laudare, quia ipsi deficiat materia laudis. Praefati quatuor modi sequenti explicantur versiculo.

Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remisse.

Est etiam observandum fieri detractionem etiam per signa; ut si conspurcetur janua mulieris honestae famae, idem enim esset ac dicere, quod est mulier inhonesta. Advertere quoque est, quandoque laedere famam alterius esse tantum contra charitatem; ut de eo qui reticet, quando non tenebatur ex officio invigilare alterius famae et honori. In tali autem casu non datur obligatio restitutionis, cum haec oriatur tantum ex violatione justitiae.

Q. III. An sit peccatum detrahere de defunctis.

R. Cum homo non ratione corporis, sed ratione animae et juris quod est in voluntate, sit capax famae et rectae opinionis, sequitur quod, cum anima post mortem corporis perseveret, perseverat pariter in ea jus ad famam, ac proinde non posse defunctis auferri sine injustitia. Verum tamen est, caeteris paribus, minus peccatum esse detrahere de defunctis, quam de vivis, nam defuncti minus aestimant famam, eaque non indigent ad recte vivendum. Lugo *disp.* 14. *sect.* 4. *n.* 44. Bonac. *disp.* 2. *q.* 4. *p.* 2. *n.* 3. Sunt qui putent nullum esse peccatum detrahere de defunctis damnatis, quales sunt pagani, haeretici etc. semper cum de ipsis detrahere non redundet in dedecus familiae. Ratio istorum est, quia non amplius sunt nostri proximi. Verum contraria est tenenda sententia; nam sicut non licet eis desiderare duplex tormentum, et id esset contra charitatem, quia adhuc sunt nostri proximi secundum naturam; ita eadem ratione erit contra justitiam gravissima crimina illis imponere, vel occulta propalare. Id autem maxime attendere debent historiographi, dum manifestant defunctorum crimina, praecipue si redundent in dedecus familiae. Molin. *disp.* 28. Rebell. *l.* 4. *q.* 3. Non nego tamen, quod si utilitas, quae resultat ex revelatione criminis defuncti, praeponderet damno ex tali revelatione eventuro prosapiae, non liceat historico illud revelare. Et quidem videtur expedire bono publico, ut quae non sunt nimis occulta transcribantur; nam ex illis plurimum posteri instruuntur in consiliis capiendis, et timore infamiae deterrentur a criminibus patrandis.

Q. IV. Quid sit libellus famosus, quo de proximo detrahitur; et quale peccatum.

R. I. Libellus famosus definitur: *Scriptura, vel signum, quo revelatur alterius infamia, ut publica fiat, vel statim vel paulatim*. Ex hac definitione habetis primo, censeri auctorem libelli famosi etiam illum, qui aliquo signo publicat alterius infamiam quae erat secreta: puta, si appendantur cornua ad januam, vel fenestram alicujus, ut videntes judicent ipsius conjugem esse adulteram. Secundo habetis, quod quamvis haec vox *libellus* denotare videatur aliquam scripturam longam; nihilominus vere dicitur libellus famosus quaecumque scriptura etiam parva, qua alterius infamia, alias occulta publicetur. Item dicuntur libelli famosi illae schedulae, quibus, occultato nomine auctoris, detegitur alterius crimen occultum, et simul manifestantur, qui de illo crimine possint testificari. Graff. *l.* 1. *de casib. reserv. c.* 19. *n.* 4. Bonac. *disp.* 2. *q.* 4. *p.* 9. *a n.* 4. Ex talibus vero scripturis non potest Superior ad inquisitionem criminis procedere: *c. Inquisitionis* §. *tertiae de accusationib. l. unica* §. *Sane C. de libellis famosis*. Denique cum libellus famosus dicatur scriptura etc. qua detegitur alterius crimen occultum, sequitur non esse libellum famosum illam scripturam, in qua continentur crimina jam publica. Neque pariter esset libellus famosus, si contineret dumtaxat jocosa, et non graviter infamantia. Quinimmo nec auctor libelli famosi diceretur, qui scriptura aliqua publicum redderet defectum occultum, qui publico bono graviter officeret; et maxime si id faceret zelo correctionis, aut ejusdem publici boni.

R. II. Conficere libellum famosum est peccatum gravius particulari detractione, nam haec, cum soleat fieri verbis, minus divulgatur, et minus remanet; quae vero fit per scripturam magis divulgatur, magis remanet; cum scripta perseverent.

Si quis petat, quae poenae a jure statutae sint contra conficientes libellos famosos, respondendum de jure assignari excommunicationem ferendam: *can. Qui in alterius caus.* 5. *q.* 1. *et can. Quidam ead. caus.* Si vero libellus sit contra Papam, aut cardinalem, auctor incurrit ipso facto excommunicationem; ut ex pluribus extravagantibus, maxime s. Pii V. Item conficientes libellos non contra particularem religiosum, sed contra ordines Minorum, vel Praedicato-

rum, incurrunt excommunicationem Papae reservatam ex quadam constitutione Alexandri IV. (1)

* Ita olim docuit etiam Bonac. *loc. supr. cit.* Salonii 2. 2. *q.* 72. *art.* 2. auctoritate ductus. Verum re maturius pensata et Pii V. constitutionibus maxime 147. edita an. 1572. *bullar. tom.* 2. *pag.* 356. examinatis aliter opinatus est de excommunicat. *in partic. disp.* 2. *q.* 3. *p.* 36. *n.* 8. et tradidit Pium V. non imposuisse ipso facto excommunicationem, sed approbasse, innovasse ac extendisse poenas ecclesiasticas et temporales ad eos, qui libellos famosos continentes convitia, injurias aut laesionem famae alicujus conscriberent. Et revera hoc facile patebit eamdem legenti in *tom.* 2. *bullar. Rom. pag.* 356. cui consonat altera Gregorii XIII. *Ea est, eod. bullar. pag.* 363. *

* Poenae autem in conficientes libellos famosos adversus ordinem Minorum et Praedicatornm extendendae sunt ad eos, qui hujusmodi praestant adversus alios ordines regulares, quibus communicata sunt horum ordinum privilegia juxta communem DD. sententiam, qui videri possunt apud Bonac. *loc. cit.* Neque obstat quod in materia poenali non sit facienda extensio ultra propriam verborum significationem; quia ista extensio continetur in privilegiis eorum, quibus communicata sunt, non enim necessario requiritur quod extensio fiat in ipsa lege quae extenditur. *

Q. V. Quale peccatum sit detrahere de proximo per verba generalia, sive revelare ipsius defectus naturales.

R. I. Ad dignoscendum, an peccatum grave sit detrahere de proximo per verba generalia, praecipue id pensandum est ex circumstantiis. Si e. g. persona, quae loquitur, talis sit, ut nonnisi propter causam gravem loqui solita sit, et potius minus, quam magis dicere, et si audientes propter malam affectionem in pejorem partem sint interpretaturi quae audiunt, certe in talibus circumstantiis detractio non posset a mortali excusari. Navar. *cap.* 17. *n.* 24. Bonac. *disp.* 2. *q.* 4. *p.* 2. *n.* 7. Si vero aliquis valde loquax dicat de altero esse superbum, iracundum, avarum etc. facile talia verba excusari poterunt a gravi detractione, eo quod ille non minus solitus sit venialia, quam gravia dicere, et aliunde talia verba possunt significare etiam defectus leves. Dian. *p.* 1. *tr.* 5. *resol.* 69.

(1) Quae incipit *Ex alto*; idipsum affirmat etiam Ferrari verb. libel., et P. Thesaurus *de Poenis p.* 2. *verb. libel.*

R. II. Propalare defectus naturales potest esse peccatum detractionis, si referantur in talibus circumstantiis, in quibus possit alterius fama valde denigrari; ut si e. g. objiciantur defectus natalium, quando id erat occultum, et ob id ille, de quo dicuntur tales defectus alias occulti, parvipendatur, ut ordinarie evenire solet. Exemplum item sit si de aliquo referatur esse filium clerici, fuisse conceptum ex adulterio etc. Immo potest alia via peccari ob hujusmodi revelationem graviter contra justitiam; ut si puella propter revelationem talium defectuum amittat occasionem nubendi; si vir ab aliquo officio excludatur etc. etenim unusquisque jus habet, ut in sui praejudicium non manifestentur ipsius occulti defectus. Caeterum, ordinarie loquendo, manifestatio naturalium defectuum non excedit culpam venialem; quia graviter non solent officere alterius famae: ut si de aliquo dicas esse gibbosum, ignarum etc. Less. *l.* 2. *c.* 11. *d.* 3. *n.* 14. Dian. *p.* 5. *tr.* 5. *resol.* 69.

Q. VI. An peccet peccato detractionis, qui refert alterius defectus ut ab alio auditos.

R. I. Ita referre gravissima delicta, ut haeresis, sodomiae, proditionis in patriam etc. semper est grave peccatum; nam ut graviter deturpetur fama propter similia crimina, sat est, si de eis ingeratur suspicio, et suspicio saltem ingeritur, quoties de ipsis etiam ut auditis ab aliis aliquis culpabilis notetur. Excipe si ita narrentur audita, ut omnino falsa demonstrentur apud eos, apud quos narrantur.

R. II. Narrare gravia crimina audita, et non eadem falsa demonstrare, est gravis detractio, quamvis ut audita narrentur. Ratio est, quia ob pravam nostram inclinationem facillime malum de proximo creditur; et ita etiam hujusmodi loquutionibus graviter alterius fama remanet vulnerata. Et quidem, si e. g. de foemina honestae famae dicat quis se audivisse fuisse fornicatam, quis non videat quantum suae famae apud audientes amittat? Trull. *lib.* 3. *cap.* 10. *dub.* 5. *a. num.* 2. * Et ita etiam tenent Lug. Molin. et alii ap. La Croix *lib.* 4. *p.* 2. *num.* 1177. Salmant. *de restit. cap.* 4. *nu.* 102. qui hanc sententiam ut communem et veram tradunt. *

Q. VII. An sit gravis detractio revelare uni, vel alteri viro cordato occultum, sed grave crimen alterius?

R. Ego semper putavi talem detractionem esse gravem; nam licet in praefato casu non reddatur apud omnes infamis ille, de quo tale crimen narratur; nihilominus in par-

te ejus fama denigratur. Ista autem partialis denigratio grave damnum reputatur; nam apud omnes maxime aestimatur esse in bona opinione apud sapientes; unde apud aliquem ex his alterum infamare, non censenda est levis detractio. Talis igitur infamatio parificanda est furto, quod alicui fieret, non de omnibus, sed de re magni valoris. Ita sentit s. Thomas 2. 2. *q.* 72. *art.* 1. *ad* 2. Lug. *disp.* 14. *n.* 51. • Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *c.* 3. *n.* 6. Mol. *to.* 5. *disp.* 29. et alii apud ipsos. • Caeterum omnes concedunt ad leniendum dolorem offensae, ad consilium petendum, et ad sui consolationem, licitum esse aliquibus injuriam sibi irrogatam manifestare, quia in tali casu obligatio silendi videretur nimis dura; cum maxime valde inclinemus ad dolorem leniendum, inquirendo miserationem amicorum, ut notat s. Thom. 1. 2. *quaest.* 38. *art.* 3.

Q. VIII. An sit gravis detractio infamare de novis criminibus illum, qui jam de aliis est diffamatus.

R. Cum unus ex modis quibus detrahimus, sit alicujus infamiam augere, sequitur quod, si delictum quod de novo revelatur, notabiliter augeat infamiam jam diffamati, revelari non possit sine gravi detractione, ut de se patet. Porro tunc reputatur nova gravis infamia, quando delictum, quod de novo propalatur, non subintelligitur sub alio jam revelato, nec est illi affine. Si e. g. de muliere adultera dicatur fuisse fornicatam, non erit gravis detractio, quia in primo crimine aliud continetur. Quod si de eadem diceretur furatam fuisse, erit peccatum lethale detractionis; nam ista nova detractio in primo crimine non continetur. Et quidem qui ex uno capite famam amisit, famam ex aliis capitibus magni solet aestimare. Less. *l.* 2. *c.* 11. *d.* 14. Bonac. *disp.* 2. *q.* 4. *p.* 7.

Q. IX. An sit grave peccatum detractionis narrare in alio loco delictum, quod est publicum, ubi fuit commissum.

R. Ante resolutionem quaesiti supponendum aliquid tripliciter dici publicum. Primo aliquid dicitur publicum seu notorium *jure*, quod scilicet notum factum est per publicam judicis sententiam. Secundo aliquid dicitur publicum *de facto*, quod scilicet factum est in praesentia multorum, ut in foro, in platea etc. vel passim a pluribus videtur: ut si quis inverecunde et publice teneat concubinam. Tertio illud dicitur publicum, quod est *famosum*, quando scilicet fama alicujus criminis ex sufficienti orta fundamento, ad multos pervenit. Ubi notandum, quod ad hoc, ut aliquid publicum

dicatur, sufficit innotuisse tot personis, ut brevi credatur perventurum ad communem notitiam; et quia quod dicitur a majori parte in parvo loco, brevi ad publicam notitiam perveniet, ideo publicum dici potest. Ut autem aliquid publicum dicatur in magna civitate vel oppido, non est necesse ut a majori parte sciatur; nam eo ipso quod multis innotescat personis, absque eo quod sciatur a majori parte, brevi ad communem notitiam perveniet. His positis.

Loqui de alicujus crimine, quod ex dictis potest dici publicum, coram illud ignorantibus, non est detractio. Ratio est, quia extensio talis infamiae non potest dici gravis; nam cito illud delictum etiam apud ignorantes publicabitur. Molin. *disp.* 32. *n.* 8. Bonac. *d.* 2 *q.* 4. *p.* 6. *n.* 6. Si ergo fiat absque causa, ad summum erit peccatum veniale; et si cum causa nullum peccatum. Ex hoc autem inferendum, non esse gravem detractionem publicare in aliquo loco delictum alicujus alibi perpetratum, si ad illum locum illius fama brevi esset perventura, quia jam ex supradictis censetur publicum; et id verum est etiamsi per injustitiam fuerit publicatum. Quod si sciretur crimen divulgatum falsum esse, non posset sine gravi injustitia referri ab illis, qui sciunt esse falsum.

R. II. Crimen in aliquo loco publicum publicitate juris simpliciter tali, potest publicari in alio loco, ad quem illius fama non facile esset perventura. Ratio est, quia ad terrorem malefactorum talia crimina a judice taliter publicantur, ut velit ad omnium notitiam pervenire; unde tempore majoris concursus sententia per publicum praeconem redditur nota. Hinc talia crimina typis mandantur, et historiis divulgantur. Lugo *disp.* 14. *sect.* 6. *n.* 72. *et* 76. Bonac. *loc. cit.* Quod si crimen non sit publicum notorietate juris simpliciter tali, quia non adhuc prolata est sententia, non potest propalari, quamvis notum sit per depositionem testium et confessionem rei; nam ex sola sententia judicis amittit quis jus ad famam, si alias crimen non esset notum notorietate facti.

Ulterius advertendum sententiam debere esse omnino publicam, hoc est, non solum notam intra limites alicujus congregationis, monasterii etc. sed etiam in villa, civitate etc. nam quando profertur sententia contra aliquem in loco particulari, nolunt judices publicam fieri extra illum locum. Ita autem faciunt, vel quia putant sufficere ad emendationem rei, si tantum intra limites particularis loci sciatur ejus

infamia; vel quia putant conveniens esse, ut non divulgetur sententia ad removenda scandala, aliaque inconvenientia.

R. III. Delictum famosum vel publicum publicitate facti in uno loco, potest etiam publicari in alio loco, in quo ignoratur, etiamsi non credatur ad talem locum perventuram notitiam illius criminis. Ratio est, quia si tale delictum famosum sit, ideo est tale, quia reus dedit de illo indicia manifesta, si vero sit publicum publicitate facti, ideo tale dicitur, quia illud in publico commisit. Qui autem ita crimen commisit, patet cessisse juri, quod habebat ad famam, nec curasse an suum crimen sciretur nec ne; unde non videtur malum, si illud propaletur etiam ubi notum non est. Lugo *n.* 72. *et* 80. Navar. *in man. cap.* 8. *n.* 26. et alii quos sequitur Diana *p.* 3. *tr.* 5. *miscell. resol.* 17. et alibi. Limitanda nihilominus est haec doctrina, ut scilicet non intelligatur habere locum, quando praeterita infamia ita est oblivioni mandata, ut illius non amplius extet memoria; nam tunc ille, qui commisit delictum, taliter se habet, ac si nunquam illius crimina fuissent publicata. Quamvis ergo nunquam potuerit acquirere jus, ut diceretur bonus pro eo tempore quo fuit malus, potuit tamen per emendationem, et omnimodam infamiae abolitionem acquirere jus, ne apud nescientes dicatur aliquando improbus fuisse. Molin. *disp.* 33. *nu.* 2. Lugo *disp.* 14. *sect.* 6. *n.* 85.

Q. X. Quae causae excusent a peccato detractionis, si alicujus crimen publicetur.

R. I. Prima causa excusans, si manifestetur alterius crimen, est dum delinquens nolit se emendare, postquam fuit secreto correctus. Ratio est, quia ordo charitatis exposcit, ut prius consulatur ipsius bono spirituali, quam temporali; unde expediet illius crimen manifestare, quando id sit necessarium ad illius emendationem.

R. II. Secunda causa excusans a peccato, si manifestetur alterius delictum occultum, est, si id sit necessarium ad vitandum grave damnum vel commune, vel proprium, vel aliorum. Ratio est, quia nemo intelligitur rationabiliter velle ut servetur jus, quod habet ad famam, cum aliorum praejudicio. In tali igitur casu non laeditur ex intentione alterius fama, sed potius vitatur proprium damnum, vel aliorum. Ad eum modum, quo, si quis ob salvandam vitam, vel ob aliud damnum vitandum fugiat, et fugiendo segetes conculcet, id non facit intentione conculcandi segetes; sed utendi jure, quod habet, ne grave damnum sibi inferatur.

Advertendum tamen, non revelandum esse alterius delictum, nisi hoc necessarium sit ad impediendum malum commune, vel proprium, vel alterius. Lugo *disp.* 14. *sect.* 8. Bonac. *d.* 2. *q.* 4. *p.* 8.

R. III. Altera causa licitam reddens manifestationem occulti criminis est bonum commune, vel bonum ipsius diffamati. Tunc. e. g. id eveniret, quando persona inhabilis concurreret ad beneficium curatum: nam si tunc non manifestaretur ejus occulta inhabilitas, seu pravi ipsius mores, casu quo ipsi conferendum sit beneficium, fieret grave nocumentum bono communi, animabus scilicet, quas regendas assumeret, et ipsimet, cui conferretur; nam esset in continuo statu peccati. Si vero vir inhabilis, seu perditos habens mores, vellet promoveri ad ordines, vel ad beneficium non curatum, tunc ipsius inhabilitas esset revelanda solum ad evitandum damnum spirituale ipsius. Caeterum si aliquis indignus ad ordines promoveri, vel ad assequendum beneficium bona fide procedat, qui est conscius illius criminis, debet prius illum secreto monere, ut desistat. Bonac. *punct.* 8. In hac igitur materia universaliter attendenda est doctrina s. Thom. 2. 2. *q.* 73. *art.* 2. scilicet quod si verba, quibus alterius fama minuitur, dicantur ob necessitatem vel finem honestum, carent malitia detractionis; quia diminutio famae non sequitur per se, sed praeter intentionem.

Q. XI. Quale si peccatum audire, et tolerare detrahentem.

R. I. Si quis non solum audiat detrahentem, sed etiam induxerit ad detractionem, interrogando, urgendo, animum addendo etc. peccat contra charitatem respectu detrahentis, et contra justitiam respectu illius, de quo detrahitur. Responsio de se est manifesta; nam cum inducat detrahentem ad malum, illique praebeat occasionem peccandi, clarum est respectu ipsius peccare contra charitatem. Quod vero peccet contra justitiam respectu illius, de quo detrahitur, item est manifestum; nam est causa quod in fama damnificetur, et proinde, non restituente illo, qui detrahit, tenetur ad restitutionem famae ille, qui induxit ad detrahendum. D. Th. 2. 2. *q.* 73. *art.* 4.

R. II. Si aliquis non incitet detractorem, sed nihilominus se complaceat in detractione, quatenus est grave damnum proximi, graviter peccat contra charitatem; nam in re gravi deficit, sese complacendo in damno gravi sui proximi. D. Th. *loc. cit.* Quod si quis audiendo detractorem non se complaceat in detractione, quatenus est grave proximi dam-

num, sed solum auscultat detractionem ex curiositate, vanitate, otiositate etc. tunc non peccabit mortaliter.

R. III. Si audiens detractorem sit Superior, probabilius credo peccare contra justitiam, si infamatus sit ejus subditus. Ratio mihi est, quia quicumque Superior tenetur ex justitia promovere, et attendere bono sui subditi, hoc autem per infamiam non parum diminuitur, cum per detractionem bonum nomen amittatur; ex quo etiam fit non valere in aliis bonum spirituale promovere. Si ergo Superior non impediat detractionem, ipse in defectu detrahentis tenebitur ad famae restitutionem (1). Dixi, si infamatus sit ejus subditus, nam si non sit ejus subditus, solum peccare poterit contra charitatem; nullus enim Superior tenetur ex justitia consulere bono spirituali vel temporali personae sibi non subditae. Item aliquibus solum peccare videtur contra charitatem, ex eo praecise quod non impediat detractorem, quamvis sit illi subditus: nam subditus libere amplexus est peccatum detractionis, Superior autem ex dictis non tenetur nisi ex charitate corrigere subditum jam libere peccantem.

R. IV. Quamvis audiens detractorem non sit Superior, nihilominus si non habeat causam rationabilem ipsum retrahentem a non impedienda detractione; peccat graviter contra charitatem, detractionem non impediendo. Ratio est, quia primo respectu detrahentis peccat contra praeceptum correctionis, dum commode posset illum a detractione avertere. Respectu vero infamati peccat contra charitatem, quatenus dictat impediendum esse grave proximi damnum, semper cum id facere commode possumus. Tenebitur ergo vel corrigere detractorem; vel ad aliam materiam sermonem divertere; vel saltem tristem vultum ostendere, ut enim dicitur Prov. 25: *Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem*.

Causae autem rationabiles, quae possunt excusare audientem detractionem ab ea impedienda, sunt sequentes. Prima, si nesciatur, an crimen, de quo est sermo, sit publicum, nec ne; nam quamvis sit ignotum audienti, potest nihilominus habere talem publicitatem, ut sine peccato possit manifestari. Immo si loquens non sit homo perditus, nec dicat

(1) Ego autem cum communiori DD. firmiter teneo, ac irremovibiliter sustineo quod si audiens detractorem sit Superior, peccat hic etiam contra justitiam praesertim si infamatus sit ejus subditus: in ordine namque ad non subditum non una est TT. opinio, et Auctoris sententia mihi satis arridet.

se occulta narrare, vel id certo sciatur, praesumendum est loqui de crimine habente dictam publicitatem. Secunda, si non habeatur spes correctionem esse profuturam. Tertia, si impediendo detractionem jam incoeptam, potius augeatur infamia illius, de quo est sermo. Id evenire potest, quando jam detractor talia dixit, ut auditores habuerint confusam notitiam gravis criminis. Tunc melius est permittere prosequutionem detractionis; nam postquam auditores rem totam distincte perceperint, fortasse non tam gravem esse dignoscent, vel advertere poterunt detractorem ex odio, seu passione loqui, et ita fidem non mereri. Quarta, si detractor loquatur de alterius crimine, vel ad consilium capiendum, vel ad proprium leniendum dolorem. Quinta, si audiens detractorem timeat grave damnum sibi adveniendum, ipsi resistendo, nam scit e. g. non sine gravi offensione passurum publicam correctionem; maxime si detractor opinetur non esse saltem grave peccatum loqui uni, quem putat virum secretum, de alterius crimine.

Regulae in praxi observandae

I. Non raro plures ex libellis famosis, vel epistolis, quae vulgo dicuntur *cieche*, moventur ad inquirenda crimina illius, qui tamquam reus in talibus scripturis accusatur. Id advertere debet confessarius; nam jure prohibitum est ex talibus scripturis moveri ad inquisitionem contra aliquem. Immo id est contra jus naturale; unusquisque enim jus habet, ut contra ipsum non procedatur sine sufficieutibus indiciis, qualia non sunt, quando notitia de illius crimine non habetur, nisi mediantibus talibus scripturis.

II. Si confessarius velit bene cognoscere; an gravis, vel levis fuerit detractio, non statim de hoc judicet, audito crimine, quod poenitens dicit se propalasse. Bene, ut diximus, potest esse gravis detractio, etiamsi fuerit propalatus defectus levis, si id factum fuerit de honestissima persona; vel de aliquo, qui non exiguae bonitatis haberetur. Potest e contra esse levis detractio gravis peccati propalatio, quando id dictum fuerit de persona, cujus famae notabiliter non officiat. Ut si de juvene solito amoribus foeminarum incumbere, dicatur cum foemina peccasse, laborare morbo gallico etc. Semper tamen consulendum est poenitenti tacere; raro enim, ut dici solet, tacuisse nocebit.

III. Debet confessarius increpare poenitentem, tamquam reum gravis detractionis, si adhibeat quasdam generales for-

mulas dicendi, quae solent innuere graves defectus. Hujusmodi se habent illi modi loquendi. *Scit me illum cognoscere. Scit quid fecerit. Scit me posse illum ad tacendum cogere. Non assero bonum non esse, sed sufficit. Habet domi suae, de quo cogitare debeat, absque eo quod cogitet, et loquatur de me etc.* Hujusmodi confusae loquutiones multoties aliquid pejus faciunt concipere, quam si in particulari grave quid diceretur.

IV. Est alter modus valde noxius detrahendi, quem omnino corrigere debet confessarius, scilicet narrare alienos defectus ut ab aliis auditos. Hinc solent aliqui multoties dicere. *Ego ita esse non credo, solum narro quae audivi. Ille, vel illa etc.* Quamvis ita referens aliquod crimen, asserat se illud non credere; nihilominus audientes multoties pravum conceptum concipiunt de eo, de quo tale crimen divulgatur, et ita illius infamia, ut dici solet, vires acquirit eundo.* Hic dicta adversus Cajetanum *in* 2. 2. *d. Th. q.* 73. *art.* 2. traduntur a Sylv. in eamdem. 2. 2. *q.* 62. *art.* 2. *quaest.* 16. *concl.* 1.*

V. Solent etiam plures loqui de alterius crimine tamquam jam publico notorietate juris, eo quod aliquis fuerit de ipso coram judice accusatus, et multo magis si illud reus fuerit confessus. Verum id tamquam illicitum redarguere debet confessarius', semper cum non fuerit etiam notum notorietate facti. Solum ergo ratione notorietatis juris licitum est loqui de alterius crimine post sententiae prolationem; nam tunc volunt judices publica fieri aliorum crimina ad terrorem malefactorum etc.

VI. Quia ad alterius emendationem licite publicantur ipsius crimina, quando alia non suppetat via, ideo tali casu bene potest denunciari patri filius delinquens, servus domino etc. Item quia licite ad aliorum malum evitandum manifestatur alterius crimen, bene potest moneri ille cum quo habitat aliquis fur, ut sibi caveat. Item potest moneri qui habet societatem cum habente perditos mores; ut illum relinquat, si periculum sit, ut et ipse pervertatur. Item potest infirmus moneri de inscitia sui medici, clientulus de ignorantia advocati, vel alter de imperitia artificis, quoties his defectibus non manifestatis, potest alteri grave praejudicium inferri. Quam maxime etiam charitas exercebitur, si dum videtur aliquis propter ignorantiam sui confessarii in multis errare, moneatur de illius ignorantia, ne dum uterque caecus existit, ambo in foveam cadant. Alterius falsa ap-

parentia sanctitatis non est detegenda, quoties non est periculum, ut ab illius hypocrisi alii seducantur.

Quod si ad impediendum malum personae particularis licite manifestantur aliorum delicta, quanto magis ad impediendum commune? Immo tunc etiam cum nostro incommodo essent detegenda, ut constat ex dictis, dum actum est de charitate. Hac ratione omnino manifestanda est insufficientia medici, chirurgi, advocati, confessarii, concurrentis ad publicum officium, agrimensoris etc. et idem dicendum, si quamvis essent sufficientes, malitiose et perverse suum officium exercerent.

Universaliter autem in detegendis aliorum vitiis, eo quod immineat bono communi, vel innocentibus praejudicium, tria sunt observanda. Primum, quod talia vitia sint omnino certa. Secundum, quod non manifestentur plusquam necesse sit ad alterius damnum praecavendum. Tertium, quod manifestatio non fiat ex odio, vel invidia, ut frequenter evenire solet inter illos, qui sunt ejusdem artis, vel professionis.

VII. Cum tot sint causae excusantes saltem a gravi culpa audientem detractionem; ideo confessarius moneat suum poenitentem, maxime si sit conscientiae scrupulosae, ne anxius sit dum audit detrahentem. Suadeat utique illi, quantum potest, ut detractionem impediat, saltem tristem faciem demonstrando; at ipsum doceat ex doctrina s. Th. 2. 2. *q.* 73. *art.* 4. omittendo correctionem ex timore, vel ex quadam negligentia, seu verecundia plerumque venialiter peccaturum, si illi non incumbat ex officio corrigere detrahentem, vel non praevideat grave malum ex detractione sequuturum. Doctrina autem s. Thomae maxime attendenda pro scrupulosis, qui nesciunt discernere, quando vere adsit obligatio impediendi detractionem, et aliunde valde grave illis est superare illam repugnantiam, quam experiuntur, dum putant adesse corrigendi obligationem.

* Solent plerumque uxores, matres, famulae etc. ad dolorem leniendum, de viris, filiis et dominis acerrime conqueri, ac eorum defectus etiam graves facillime vicinis et amicis detegere. Ex hac earum agendi ratione plerumque innotescunt defectus, et infamia oritur earum respective personarum. Eas igitur moneat confessarius, ne pluribus manifestent quam par est ad dolorem leniendum, nec quibuscumque personis, quae obviam eis fiant, sed cordatis et probis, quae secreto tegere audita sciant, neque facta exa-

gerent, ut saepius solent; neque enim fas est cum aliorum infamia solatium quaerere. *

CAPUT III.

De restitutione famae ablatae per detractionem, et de causis excusantibus a tali restitutione.

Q. I. Quando detractor teneatur famam restituere; et coram quibus debeat restituere; et qualia damna.

R. I. Quoties quis per actionem graviter culpabilem alterum infamavit, tenetur illi famam restituere. Ratio est, quia justitia exigit, ut alteri restituatur, quod ipsi injuste fuit ablatum. Advertere tamen est, quod si quis peccavit tantum contra charitatem, ut in aliquibus casibus annotatis in capite superiori, non tenetur ad famae restitutionem: sicut enim restitutio est actus justitiae, ita non consurgit ejus obligatio nisi ex violatione justitiae.

R. II. Quamvis non desint qui dicant detractorem non debere famam restituere, nisi penes auditores immediatos, non vero penes mediatos, illos nempe, qui audierunt ab iis, coram quibus detraxit; ego nihilominus puto omnino distinguendum esse. Si detractor igitur putavit primos auditores futuros esse secretos, nec crimen ab ipso propalatum vulgaturos, censeo non debere restituere famam nisi apud primos auditores; nam ulterior divulgatio nec fuit praevisa, nec volita in sua causa. Si vero bene praevidit primos auditores iterum detracturos, tunc puto teneri, quantum potest, restituere famam etiam apud eos, apud quos isti detraxerunt. Ratio est, quia cum praeviderit illos ulterius detracturos, coram illis detrahendo voluit pariter causam ulterioris detractionis; unde cum in sua causa detractio istorum sit ipsi imputabilis, consurgit etiam in ipso obligatio restituendi. Ita et tenetur restituere, qui alteri subministravit instrumenta ad novum damnum alicui inferendum. Anton. a Sp. S. *disp.* 3. *à n.* 88. Tambur. *in decal. l.* 9. *c.* 3. §. 5. *n.* 1. Dian. *t.* 8. *tr.* 7. *resol.* 64. * Hanc sententiam pariter tenet Lug. *disp.* 15. *n.* 15. cum Nav. Less. La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 1242. Salmant. *cap.* 4. *n.* 122. estque adversa verior, et solidiori ratione fundata. *

R. III. Ille etiam qui inculpabiliter, attamen graviter alterum infamavit, tenetur ad famae restitutionem. Iste igitur se habet sicut ille, qui bona fide rem alienam abstulit, et postea esse alienam cognoscit. Sicut ergo iste, statim ac

cognoscit rem esse alienam, et dominum rationabiliter velle sibi restitui, non potest amplius rem retinere; ita evenit in casu nostro. Et quidem quis negabit retinere alterius famam illum, qui retractando suum dictum posset restituere infamato famam, quamvis innocenter ablatam, et tamen non vult restituere? Praeterea justitia non solum obligat ad non inferendum culpabiliter damnum, sed etiam ad illud removendum, et non conservandum etiamsi inculpabiliter coeperit inferri; ita qui inculpabiliter incendit alterius segetes, tenetur ex justitia incendium extinguere, si potest. Pari ergo ratione, qui inadvertenter, vel per actionem ex alio capite solum materialiter injustam alterum infamavit, tenetur illius damnum removere, et non conservare, suum dictum retractando.

Inter illum autem qui alterum infamavit actione formaliter injusta, et eum qui id fecit actione materialiter injusta, assignant DD. sequens discrimen. Primus, qui alium infamavit actione graviter culpabili, tenetur restituere famam etiam cum suo gravi incommodo, cum dispendio scilicet propriae famae, bonorum fortunae, et aliquando etiam cum periculo vitae, ut videbimus postea. Ille vero, qui alterum infamavit actione solum materialiter injusta, quia scilicet graviter non peccavit infamando, non tenetur restituere famam ablatam cum gravi suo incommodo in propria fama, in divitiis, et multo minus in vita. Solum teneretur ad id praestandum cum gravi suo incommodo, sicut dictum est de illo, qui actione formaliter injusta alterum infamavit, quando cum commode potuisset avertere infamiam ab infamato, id praestare neglexisset, et exinde plurima damna infamato accidissent. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 3. *p.* 2. *cap.* 7. *num.* 1. Lugo *disp.* 15. *sect.* 1. *num* 4. Trull. *l.* 7. *c.* 10. *d.* 25.

R. IV. Si detractor praevidit, vel saltem dubitavit ex sua detractione aliquod damnum sequuturum vel in communi, vel in particulari, tenetur ad compensanda damna, quae de facto ex tali detractione sequuntur. Ratio est, quia de facto tunc detractor talia damna causavit, et unusquisque tenetur compensare damna, quae causavit. Dixi, *si detractor praevidit, vel saltem dubitavit etc.* nam si talia damna aliquatenus non praevidit, non voluit suam detractionem ut causativam talium damnorum, adeoque ad ea, utpote sibi non voluntaria, compensanda non tenetur. Laym. *num.* 4. Lugo *sect.* 2. *n.* 31. Molin. *disp.* 45. *n.* 3. Reginal. *l.* 10. *num.* 335.

Restitutio vero talium damnorum, quando de facto evenerint, integre facienda est, sive per detractionem alter fuerit infamatus falsi criminis impositione, sive manifestatione criminis veri, sed occulti; semper enim verificatur totum damnum per actionem injustam fuisse causatum. * Ita Laym. *lib.* 3. *tract.* 3. *cap.* 7. *n.* 4. Lug. *de just. disp.* 15. *a n.* 21. Molin. *tom.* 5. *tract.* 4. *disp.* 45. *n.* 4. La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 1240. Salmant. *de restit. cap.* 4. *num.* 126. * Quod si detractor moriatur antequam hujusmodi damnis satisfecerit, tunc debent illis satisfacere haeredes; etenim hoc debitum, utpote reale afficit non solum personam, sed etiam bona. E contra haeredes non habebunt obligationem famae restituendae, si id non praestiterit defunctus; nam hoc onus est personale, et ideo ad haeredes non transfertur. Lugo *sect.* 2. *num.* 8. Navarr. *in manual. cap.* 18. *num.* 45.

Q. II. Quomodo facienda sit restitutio, si detractor imposuit falsum crimen, vel manifestavit verum, sed occultum.

R. I. Qui imposuit falsum crimen, si alio modo non possit, famam restituere tenetur dicendo se falsum dixisse; et si hoc non sufficiat, tenetur addere juramentum, immo putarem etiam adhibendos testes, si fieri possit, ad manifestandam innocentiam infamati. Ratio horum omnium est, quia hujusmodi non sunt media extraordinaria, et valde difficilia ad restituendam famam injuste ablatam, et consequenter ad ea adhibenda videtur teneri, qui alterum injuste infamavit. Lugo *disp.* 15. *sect.* 2. *n.* 26. Bonac. *d.* 2. *q.* 6. *p.* 15. *n.* 4. Dian. *p.* 2. *tr.* 5. *miscel. resol.* 29.

R. II. Qui alterum injuste infamavit, occultum, sed verum illius crimen detegendo, debet illi famam restituere omnibus modis, quibus restitui potest absque mendacio. Data ergo opportunitate illum, quantum fieri potest, laudare, debet dicere se male fuisse locutum, deceptum fuisse tale crimen detegendo; nam re vera diabolus illum decepit: vel etiam dicat errasse: nam omnis qui peccat, errat. Credo etiam posse dicere, se *nescivisse quod dicebat*, quando alterius crimen occultum manifestavit, vel *se falsum dixisse, seu mentitum esse*. Pro quo sciendum, quod licet nunquam licita sit restrictio mentalis, adhuc tamen in urgenti necessitate licitum est uti verbis habentibus duplicem sensum, alterum naturalem licet falsum, alterum spiritualem verum, si ea proferens intendat secundum hunc sensum proferre. Potest igitur dicere se nescivisse quae dicebat; nam juxta s. Scripturae locutionem, quod non potest dici, ignotum re-

putatur; et in hoc sensu dixit Christus. Marc. 14. *De die autem illo nemo scit, nec filius hominis*. Item potest dicere se falsum dixisse, seu mentitum fuisse; nam peccavit in tali detractione, et peccata in s. Scriptura dicuntur falsitates et mendacia, juxta illud Ps. 4. *Ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium*? Puto autem nullatenus posse dicere revera crimen illud non fuisse commissum; nam nescio quomodo talis loquutio posset a mendacio excusari. Vide quae dixi de juramento amphibologico.

Q. III. Quae causae excusare possint a restituenda fama.

R. I. Prima causa excusans a restitutione famae est impossibilitas illam restituendi, ut si infamia sit adeo divulgata, ut moraliter impossibile sit illam dissipare. Advertere tamen est, quod sicut ille, qui non potest restituere totum, tenetur ad restitutionem partis, si potest; ita ille qui non potest alterius infamiam a se causatam dissipare, tenetur diminuere, si potest. Ad nihilum autem tenebitur detractor, si auditores ipsi non crediderint.

R. II. Secunda causa excusans a restitutione famae est, si detractor ob eam restituendam teneretur subire incommodum longe majus, quam patiatur ipse infamatus. Ratio est, quia tunc infamatus irrationabiliter praetenderet sibi famam restitui. Exemplum sit in eo, qui si deberet restituere famam, se poneret in manifesto vitae discrimine, vel pateretur damnum longe majus in fama, quam ipse infamatus; unde in tali casu sufficit si detractor eum honoret et laudet in eo genere virtutis, in quo ipsum infamavit.

Dixi, si detractor teneatur subire incommodum longe majus, quam patiatur ipse infamatus; nam si damnum sit inter eos aequale, vel paulo majus respectu detractoris, tenetur ipsum subire, nam in pari causa semper potior est conditio innocentis. Hinc si detractor ob suam detractionem posuit infamatum in periculo vitae, tenetur se subjicere eidem periculo ad eum liberandum; si debeat restituere famam cum detrimento suae famae non longe majoris, debet restituere et suae culpae imputare, si cum tali detrimento teneatur resarcire quod sua detractione causavit. Less. *l.* 2. *c.* 11. *dub.* 23. *n.* 138. Lugo *d.* 15. *sect.* 2. *nu.* 29. Reginal. *l.* 19. *n.* 45. Quia autem pecunia reputatur bonum fama inferius, ideo etiam cum gravi detrimento bonorum fortunae fama est restituenda; hoc est, non est attendenda ipsorum jactura, si necessaria sit ad famae restitutionem. Hoc autem evenire posset, si ad eam restituendam necesse esset facere aliquam

diligentiam, aliquod iter agere, quod fieri non posset sine sumptu pecuniarum.

R. III. Cessat tertio obligatio restituendi famam, si infamatus alia via ipsam recuperavit, et si auditores certificati fuerint verum non esse, quod detractor affirmaverat; etenim cum jam fama fuerit restituta, non est bis facienda eadem restitutio. Ita si Paulus restituat Petro equum, quem Joannes furatus fuerat, non tenetur iste iterum restituere. Idem dicendum si infamia judicetur a prudentibus oblivioni mandata, nam tunc iterum loqui de crimine sive vero sive falso, de quo aliquis olim fuit infamatus, est potius infamato nocere, et vulnera jam curata aperire. Dixi, si prudenter judicetur infamiam esse oblivioni mandatam; nam non convenit interrogare hos aut illos, si recordentur criminis olim narrati: hoc etenim idem esset ac illud iterum in memoriam revocare, sed satis est, si eo quod non amplius de eodem homines loquantur, judicâri possit in oblivionem abiisse. In dubio autem oblivionis, si certum sit innocentem non laedendum, obligandus est detractor ad famam restituendam, et ad compensanda damna, quae passus fuit infamatus, usquedum ejus infamia non fuit oblivioni mandata. Lugo *nu.* 35. Rebell. *l.* 4. *qu.* 13. *n.* 7.

R. IV. Cessat quarto obligatio restitutionis, si crimen quod detractor detexit, aliunde factum fuerit publicum, sicut non esset obligatio restitutionis, si ab initio fuisset publicum. Sed hic etiam adnotare oportet, quod si infamatus passus fuerit aliquod damnum, antequam illius crimen fieret publicum, detractor tenetur illud compensare. Bonac. *disp.* 2. *q.* 6. *p. ult. n.* 8.

R. V. Probabilissime cessat obligatio restitutionis pro infamia, si infamatus, servata aequalitate, infamavit suum detractorem. Ratio a priori ea videtur esse, quia licet infamatus infamando suum detractorem, non provideat damno sibi in fama illato; nihilominus videtur remittere detractori debitum, quod habet, ut ipsi fama restituat. Ad eum modum quo, si ille, cui Petrus domum incendit, contra incendat domum Petri, quamvis incendendo illius domum non reparet suum damnum; nihilominus facto ipso intelligitur remittere Petro obligationem reparandi damnum sibi illatum. Et revera in quocumque debito temporali, quando debita sunt paria, si unus non vult alteri servare jus, nec iste tenetur solvere suum debitum. Lugo *disp.* 15. *n.* 31. Anton. a Spir. S. *d.* 3. *a n.* 96. * Haec est opinio com-

munior immo communissima contra Navar. *in manual. cap.* 18. *num.* 47. Lug. *disp.* 15. *n.* 55. et alios, quam tenent Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *cap.* 7. *n.* 4. Continuat. Tournel. *tom.* 1. *pag.* 381. Molin. *de just. disp.* 49. Sylv. *in* 2. 2. *d. Thom. q.* 62. *art.* 2. *

Debuit tamen infamia esse in utroque aequalis; nam si Petrus infamavit Paulum in una materia, et Paulus infamavit Petrum in pluribus materiis, vel in una gravissima, tunc Paulus teneretur ad restitutionem famae, usque dum servetur aequalitas. Praeterea observare est, quod etiamsi uterque aequaliter se infamaverint, uno volente famam restituere, et alter teneretur restituere; nam compensatio non habet locum, invito alio. Ita si debeo centum aureos Petro, et iste habeat apud se meum adamantem similis valoris, volente me solvere centum, quos debeo, Petrus debet mihi adamantem restituere, alias posset me cogere ad vendendam rem meam. Advertendum etiam, quod, licet postquam duo se aequaliter infamaverint, possit habere locum compensatio, si neuter velit famam restituere, nihilominus non licet infamare suum detractorem. Ratio est, quia alterum infamare non est medium proportionatum ad recuperandam propriam famam, unde non esset nisi vindicta. Solum id licitum redderetur, quando defectus alias verus, qui objiceretur infamatori, deserviret ad infringendam illius fidem; nam tunc ipsum infamare esset propriae famae defensio.

Q. III. An qui non potest famam restituere, teneatur illam pecuniis compensare.

Affirmant non pauci theologi, sed non minus probabilis est contraria sententia; etenim justitia solum obligat vel ad restitutionem rei ablatae vel ad aequivalens. Dum agitur de fama restituenda, pecunia non est res ablata nec aequivalens; nam cum fama sit bonum ordinis superioris, superat omnem pecuniae aestimationem, et ita si infamato des mille, adhuc reputare potest plus sibi deberi. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 5. *p.* 2. *c.* 7. *n.* 3. Reginal. *l.* 10. *n.* 242. Navar. *cap.* 17. *n.* 92. Filliuc. *t.* 2. *tr.* 32. *c.* 10. *nu.* 239. Solum detractor teneretur infamato pecuniam erogare post sententiam judicis: sicut enim iste posset illum punire exilio, carcere etc. ita et posset obligare ad dandam pecuniam infamato; et cum sententia esset justa, teneretur detractor illi ex justitia obtemperare. Item detractor teneretur dare pecuniam infamato, si cum eo pacisceretur de aliqua pecunia solvenda, ut justam querelam deponeret, vel cederet

juri de satisfactione petenda; et cum tale pactum esset justum, ex justitia obligaret.

* Quamvis haec opinio probabilis sit, ego tamen in praxi contrariae sententiae adhaererem, quia licet sit certum debere infamantem famam restituere, non est tamen certum jus infamato pecunias loco famae requirendi, ut patet ex supradictis; pro debitis autem probabilibus non licere compensationem verior sententia docet, neque tantum est probabilitas quoad modum, cum alii negent, alii affirment famam pecuniis compensandam, restitutionemque faciendam in bonis diversi generis. Videatur La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *n.* 962. *et p.* 2. *num.* 299. *

Aliqui etiam admittunt infamatum posse pecunia sibi compensare injuriam in fama sibi illatam. Ad id autem probandum admittunt non posse habere locum compensationem, quando creditum est tantum probabile, quia tunc acciperetur certum pro incerto. At volunt posse dari compensationem, quando creditum est certum, et solum probabilitas versatur circa modum se compensandi, an scilicet liceat se hoc, vel illo modo compensare. In casu autem nostro debitum respectu detractoris est certum, quia infamavit, et consequenter est certum creditum infamati; cum ergo probabile sit posse se pecunia compensare; cur non poterit id praestare? Et quidem tunc pro credito certo aliquid certum acciperet, quod non videtur importare illam deordinationem quae sequitur, quando creditum non est apud omnes probabilius, sed tantum mere probabile, adeoque incertum.

Regulae in praxi observandae

I. Quamvis non improbabile multi dicant esse, sufficere si detractor restituat famam apud immediatos auditores; nihilominus ego confessario aliud in praxi faciendum suaderem, si detractor alterius laesit famam apud viros, de quorum secreto dubitabat; nam re vera apud illos detrahendo fuit causa ulterioris infamiae. Ad eum modum quo, qui partem alicujus domus incendit, tenetur de toto damno, si ob combustionem illius partis et aliae fuerunt combustae. Posset ergo se retractare saltem in loco publico, ubi sciret esse plures, apud quos pervenerit detractio a se primo facta solum apud aliquos, et ita etiam apud mediatos auditores famam restituere.

II. Quia nostris temporibus summopere crevit malitia, multoties ex ipsa retractatione augetur infamia illius, de

quo fuit facta detractio. Id autem sequitur, quoties ex retractatione potius inferunt auditores detractorem vera dixisse, et modo se retractare potius conscientia stimulante, et ob imperium confessarii. Hinc necessaria est magna prudentia in confessario, dum edocere debet suum poenitentem de modo se retractandi, nam ille modus, qui posset esse proficuus apud rudes, potest potius esse noxius apud doctos et peritos. Videat ergo confessarius, an potius expediat tacere et non exprimere retractationem, et solum occasionibus oblatis ex animo, serio et sine ullo retractationis signo bene loqui de laeso; laudare illius virtutes; agere cum illo honorifice, et asserere esse virum probum, honestum etc.

III. Item observet confessarius, an infamia sit oblivioni mandata; nam refricare memoriam ejus, quod forte fuerit oblitum, potius esset nova injuria infamati. Id autem maxime solet habere locum, dum audiuntur confessiones generales, et poenitentes se accusant de detractionibus olim factis sine famae restitutione vel saltem non recordantur se restituisse. Si igitur praesumi possit infamiam jam abolitam esse, confessarius non obliget poenitentem ad se retractandum, ne iterum reviviscat memoria criminis jam obliti.

IV. Moneat serio confessarius suum poenitentem de obligatione famam restituendi. Edoceat quod si falsum crimen imposuit, tenetur etiam cum juramento se retractare; et si necessarium sit, puto cogendum esse ad adhibendos etiam testes, ut fama restituatur: nunquam etenim satis percipi hoc medium esse adeo extraordinarium, ut nulla sit obligatio tali medio utendi ad famam restituendam. Si vero verum crimen dixit, sed quod erat occultum, edoceat quomodo sine mendacio possit etiam dicere: *mendacium dixi: dixi quod nesciebam: falsum protuli.* His modis famam restituendi uti potest, quando nulla alia suppetat via restituendi, ut si non satis sit dicere: *male loquutus sum: quod dixi dicere non poteram etc.*

* Modus autem superius *quaer.* 2. *respons.* 2. enunciatus licet reprobetur a Soto, Cajetano et aliis a pud Salmant. *loc. cit. n.* 131. utpote vera mendacia continens, probabiliter tamen admittitur a Lug. *disp.* 15. *n.* 30. Sanch. *in decal. lib.* 3. *cap.* 6. *n.* 14. et communiter ab aliis doctis junioribus. *

V. Advertat confessarius alios e contra scrupulosiores esse in detegendis aliorum culpis, quando saltem ex charitate omnino essent detegendae. Hinc videmus multos retrahi

a manifestanda infidelitate famulorum et famularum, vel illorum pravos mores, ne, ut dici solet; panem amittant, quando alias dictaret omnino haec esse manifestanda ad removendum aliorum damnum vel temporale, vel spirituale. Ita pariter manifestandi sunt pravi mores sociorum, inhabilitas artificum, ministrorum, ignorantia medicorum, judicum advocatorum et confessariorum; sicut etiam si hi laxi sint et palpones; semper etenim magis expedit innocentium bono consulere, manifestando vitia quae possunt aliis et multo magis bono communi officere, quam illa cum aliorum detrimento occultare, ut dixi etiam capite superiori.

VI. Quamvis confessarius sequi possit illam opinionem quod scilicet fama non sit pecunia compensabilis; nihilominus si personae infamatae sint pauperes, optimum erit consilium, si poenitenti detractori imponat in satisfactionem aliquam pecuniam solvere in beneficium infamati.

VII. Ultimo, confessarius non desinat graviter redarguere suos poenitentes, si peccatum detractionis non abhorreant: ac ipsos edoceat quam difficiliter reparantur damna, quae vel in fama, vel in bonis fortunae ex detractione sequuntur. Ipsos etiam dimittat sine absolutione, si postquam prima vice fuerunt moniti, famam aliaque damna temporalia non restituerint. Item si aliquem libello famoso infamarunt, videant, ut alio libello famam restituant, si obtinere velint absolutionem.

* Ne erroribus pateat aditus, praesertim cum rudioribus personis, quae persuasum habent, posse famam auferre iis, a quibus infamia aliqua notatae sunt, et crimina criminibus repellere, confessarius edoceat aliud esse famae compensationem quaerere non restituendo famam ablatam, aliud famam auferendo. Illud licere supra dictum est, hoc non posse fieri ratio dictat, tunc enim non esset famae compensatio, sed vindicta, cum tua fama non reparetur per alterius famam. Videantur Salmantic. *tract.* 13. *cap.* 4. *n.* 143. cum communi DD. *

CAPUT IV.

De secreto, judicio temerario, dubio, opinione, et suspicione.

Quia non raro detractio ortum habet a secreto non servato, judicio temerario, dubio etc. hinc credo theologos occasionem sumpsisse de hujusmodi agere in praesenti tractatu.

Q. I. Quot modis secretum contingat.

R. Triplex secretum in praesenti distinguitur. Primum est, si quis casu, vel industria alterius novit secretum, vel ipsi aliquid fuit revelatum ex animi levitate, absque promissione ejusdem secreti servandi. Exemplificatur hoc secretum in eo, qui aliquo ex modis predictis scivit ubi aliquis occultaverit suas pecunias; novit alterius delictum, vel defectum: secretum principis penetravit etc. Secundum est, quando aliquis, licet non requisitus, promisit servare secretum de re, quae ex natura sua non inducebat obligationem secreti. Tertium est secretum commissum et simul promissum, scilicet quando quis mihi manifestavit aliquid sub secreto, et ego promisi me illud servaturum. Istud autem secretum potest committi tacite et expresse. Tunc committitur tacite, quando ex circumstantiis constat alium mihi rem sub secreto committere, quamvis id non exprimat verbis, et ego eodem modo accepto. Tunc vero dicitur expresse commissum et promissum, quando aliquis verbis mihi commendavit secretum, et ego eodem modo promisi illud servare.

Q. II. Quomodo peccet, qui non servat secretum.

R. I. Est peccatum mortale non servare secretum, quod ex natura rei sequitur, quoties ex illius revelatione laeditur is, cujus est secretum. Ratio est, quia unusquisque jus habet, ut sibi servetur secretum, quod ex natura rei debet servari; si ergo reveletur, per actionem injustam laeditur jus alterius, et si hoc fiat in materia gravi, non potest non esse peccatum mortale. Ex hoc autem ut de se patet oritur obligatio compensandi quaecumque damna, quae ex tali revelatione sequerentur.

R. II. Si secretum fuit promissum de re, quae de sui natura non exposcebat secretum, obligat juxta intentionem promittentis. Si ergo aliquis intellexit se obligare ex urbanitate, fidelitate etc. non vero ex justitia, non tenebitur sub gravi ad secretum. Quod si aliquis promisit secretum, intendendo se obligare sub gravi, et talis promissio fuit acceptata, tunc obligatio servandi secreti esset sub gravi. Hoc autem dignosci potest animadvertendo, si dum aliquis promisit secretum, interrogatus fuisset, an intellexisset se obligare sub gravi, adnuisset vel non. Si adnuisset, et aliunde materia erat gravis, signum est se voluisse obligare sub gravi, adeoque ex justitia. Si vero non adnuisset, judicandum est solum se obligasse sub levi, adeoque ex urbanitate, seu fidelitate. Lugo *disp.* 14. *sect.* 9. *n.* 140.

R. III. Si secretum fuit commissum implicite, vel explicite, et simul promissum, dum sit de re gravi, obligat ex justitia commutativa ad sui observantiam sub mortali. Ratio est, quia in hujusmodi secreto servando intercedit quasi contractus onerosus hoc pacto: qui exponit suum secretum, subit onus illud revelandi sub conditione tamen, ut ille cui revelat tale secretum, non manifestet, et iste promittit non revelare; cum ergo primus subierit onus ex parte sua revelandi suum secretum, tenebitur alter ex justitia stare conditioni, sub qua revelatum est. Lugo *n.* 139. Sanch. *lib.* 6. *cons. c.* 6. *disp.* 1. *num.* 4. Bonac. *disp.* 1. *q.* 3. *punct. unic.*

Q. III. Quae sint causae excusantes a peccato, si reveletur secretum.

R. I. Quando secretum fuit promissum, et non commissum, tenetur quis illud revelare, si juridice interrogetur, secus si fuit promissum et commissum. Prima pars probatur, quia, si secretum fuit tantum promissum, jam est secretum de re, quam quis tenebatur manifestare, maxime interrogatus a legitima potestate; unde ex sua promissione non potest illud occultare, alias faceret rem injustam et illicitam. Exemplum sit in eo, qui erat praesens, dum commissum fuit aliquod delictum, et promisit illud non manifestare. Certe si de hoc legitime interrogetur, tenetur illud manifestare: neque enim vi promissionis factae, etiam juratae, potest se eximere ab eo revelando; nam promissio etiam jurata non potest illum obligare ad aliquid injustum, scilicet ad non revelandum quod de sua natura erat revelabile. Ratio secundae partis est, quia est de jure naturae, ut servetur secretum commissum et promissum, unde non potest revelari etiam judici; nam judex non potest abrogare jus naturae, neque intelligit interrogare contra id, quod est de jure naturae. Hinc etiam praestito juramento de veritate dicenda, qui aliquid scit sub tali secreto potest absolute negare se illud scire, ita respondendo juxta mentem interrogantis, qui non intelligit interrogare de re, quae ex jure naturae non possit revelari. Dixi, esse de jure naturae servare secretum commissum et promissum; nam ratio naturalis dictat, quod, ablata obligatione servandi hujusmodi secretum, infinita incommoda sequerentur, nihil enim manifestaretur vel ad petendum consilium, vel ad levamen magni doloris etc. Lugo *n.* 141. Bonac. *a num.* 9. * Ita etiam sentiunt Salmant. *de restit. cap.* 4. *nu.* 78. Carden. *in chris. theol. diss.* 19. *cap.* 2. *et* 6. *

R. II. Quodcumque secretum potest sine peccato manifestari, quoties quis ad id adigeretur metu mortis vel alterius

magni damni. Ratio est, quia nemo censetur se voluisse obligare ad alterius secretum servandum cum gravi suo incommodo. Limita hanc doctrinam, si ex manifestatione secreti bonum publicum periclitaretur. Hinc secretarii tenentur servare secretum principis, etiam cum vitae dispendio, quoties bonum civitatis periclitaretur; et miles tenetur servare secretum sui ducis, si ex manifestatione clades exercitus immineret. Secus si manifestatio leviter bono publico officeret: nam nemo censetur se obligasse ad secretum cum tanto incommodo ob leve malum removendum. Sanch. *t.* 2. *cons. cap.* 6. *d.* 2. *num.* 5. Trull. *l.* 7. *c.* 10. *d.* 32. *n.* 9.

R. III. Potest non observari secretum, quando justa causa excusat ab ejus observantia. Prima causa est damnum commune quod sequeretur, nisi manifestaretur secretum; nam tunc charitas dictat esse manifestandum. Secunda causa est damnum innocentis: nam charitas dictat non servandum esse alterius secretum cum damno innocentis. Tertia causa est damnum ipsius, qui commisit secretum: nam si observantia talis secreti cedit in ipsius damnum, tunc non est servandum, quia contrarium exposcit charitas, etiamsi ipse insisteret pro illius observantia. Id maxime habet locum, quando necesse est manifestare secretum, ut eruatur a peccato ille, qui ipsum commisit; nam tunc est manifestandum, quantum sat est ut corrigatur. Molin. *d.* 36. Reginal. *lib.* 24. *n.* 112. Alia causa manifestandi secretum est voluntas praesumpta, seu interpretativa illius, qui secretum commisit. Id autem rationabiliter praesumitur, quoties ille, cui commissum est secretum, est in talibus circumstantiis, ut si posset petere licentiam manifestandi secretum, ipsi concederetur.

Q. IV. Quando quis excusetur a peccato gravi, si revelet secretum.

R. Prima causa excusans a gravi culpa est parvitas materiae, si scilicet res, quae sub secreto committitur, non est tanti momenti, ut possit inducere gravem obligationem. Secunda causa excusans a gravi culpa est; si reveletur secretum uni, vel alteri viro prudenti, qui religiose secretum sint servaturi, semper cum ex tali revelatione non sequatur infamia, vel aliud detrimentum illi, qui commisit secretum. Ratio est, quia parum refert, si ab uno, vel altero sciatur, qui illud sub aequali secreto sint servaturi. Lugo *disp.* 14. *sect.* 9. *num.* 147. Azor. *p.* 3. *l.* 13. *c.* 31. *d.* 3. Trull. *n.* 3. Hoc tamen intelligendum est, dummodo secretum non

reveletur uni illorum, cui certo vel probabiliter credatur nolle manifestari ab eo, a quo fuit commissum; si in eo enim concurrant speciales rationes, ob quas noluerit isti manifestari, gravis injuria illi irrogatur revelatione secreti. Tertia causa est imperfecta advertentia, et deliberatio; ut si quis revelet secretum, quia non recordetur sufficienter fuisse sibi sub secreto commissum, vel quia non satis advertit esse rem magni momenti. Si tamen quis dubitet, an res sibi commissa fuerit sub secreto, vel an sit parvi momenti, necne, debet servare secretum, ne se exponat periculo irrogandi proximo gravem injuriam. Videantur DD. cc.

Q. V. An liceat exquirere alterius secretum; vel alterius literas aperire.

R. I. Inquirere alterius secretum de re gravi est ex genere suo peccatum mortale. Ratio, quae communiter affertur, est, quia unusquisque jus habet, ut ipse solus sciat suum secretum, vel solum ille, cui voluerit communicare; si ergo violetur tale jus in materia gravi, erit peccatum mortale ex genere suo. Nihilominus illae causae, quae, supra dixi, excusant a peccato mortali revelationem secreti commissi, possunt etiam excusare a tali peccato revelationem istius secreti. Hinc si reveletur uni, vel alteri alterius factum, vel res secreta, qui observabunt quidem, sed tacebunt, non erit peccatum grave; oportet tamen ex revelatione talis secreti non posse illius infamiam derivare, vel grave pati damnum. Item oportet observare, quod aliquis ex istis non sit ex illis, quibus specialiter vellet non manifestari. Positis praefatis conditionibus, neque erit mortale, si aliquis inquirat alterius secretum animo apud se illud retinendi. Licite demum, et laudabiliter exquiritur alterius secretum, quando id exposcit necessitas. Si v. g. agatur de conferendo beneficio, de eligendo parocho, gubernatore etc. de contrahendo matrimonio, licitum est inquirere de moribus etiam personarum. Caeterum ea, quae ita de his personis innotescunt, sub secreto servanda sunt.

R. II. Est peccatum mortale contra justitiam aperire literas clausas et sigillatas, vel legere etiam apertas, si reperiantur in loco secreto, vel etiam in loco publico, dum casu ibi ciciderunt. Ratio est, quia unusquisque jus habet ad suum secretum, sive verbis prolatum, sive scriptis mandatum, sive factis exequutum; unde non potest sine gravi ipsius injuria tale jus in materia gravi violari. Dixi, vel etiam in loco publico etc. nam si praeter intentionem ibi ceciderunt

runt, adhuc illius dominus intendit illas sub secreto manere. Lugo *disp.* 14. *sect.* 9. *num.* 18. *et* 150. Secus si dominus illas in locum publicum projecerit, quia tunc cedit juri suo. Id etiam plures DD. dicunt verificari, dum dominus in minutas partes laceraverit, et in locum publicum projecerit; nam tunc etiam videtur cessisse juri suo, et pro derelictis suas literas habuisse. Lugo *loc. cit.* Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 4. *n.* 4.

Assignantur plures casus, in quibus non est peccatum mortale, vel etiam nullum peccatum alienas literas legere. Primus est, si praelatus expediens judicet aperire literas subditorum (dummodo ad illum non mittantur a superiori praelato) si illas etenim legat, utitur jure suo. Secundus, si potest praesumi illum qui mittit literas, vel illum ad quem mittuntur, contentos esse, ut literae aperiantur. Tertius si sciatur literas nihil grave continere; tunc etenim saltem ob parvitatem materiae non erit grave peccatum. Quartus, si ab aliquo intercipiantur literae ad propriam defensionem, quia scilicet valde probabiliter judicetur aliquid in illis posse contineri, quod cedat in proprium damnum. Ita excusatur qui ad suum damnum praecavendum intercipit literas sui inimici; gubernator si judicet expedire reipublicae, et bono communi aperire literas suorum civium, vel aliorum; et dux si intercipiat literas hostium ad eorum secreta cognoscenda. Verum tamen est, solum legi posse ea, quae pertinent ad finem, ratione cujus indagatur alterius secretum. Sanch. *l.* 2. *cons. l.* 6. *c.* 2. *d.* 3. *n.* 3. Navar. *in man. c.* 18. *n.* 55. Bonac. *d.* 2. *q.* 2. *p. unic. n.* 5.

Q. VI. Quid sint, et in quo differant judicium temerarium, dubium, opinio, et suspicio.

R. I. Judicium temerarium illud dicitur, quod ex levibus indiciis concipitur de alicujus gravi peccato: neque enim potest dici temerarium illud judicium, quod concipitur ex justis et sufficientibus causis: tunc enim est rationi consonum. Dantur quandoque aliqui gradus. Primus gradus est dubium seu dubitatio, quando scilicet animus est pendulus inter rationes utriusque partis, et nulli parti adhaeret. Suspicio, quae est secundus gradus, non importat assensum determinatum uni parti, sed nihilominus incipit animus inclinare potius ad unam partem, quam ad aliam. Tertius gradus est opinio, qua assentimur determinate uni parti, cum formidine tamen quod possimus errare: Hinc ex parte continet dubium; nam cum talis assensus non excludat om-

nino formidinem de opposito, adhuc dubium habet suum locum: dicimur etenim dubitare de iis, de quibus non sumus certi. Judicium denique, ut dictum est, importat assensum determinatum, et certum, quod certo aliqua res ita se habeat etc.

Quamvis detur aliqua distantia inter dubium, suspicionem, et opinionem, unde majora indicia requirantur ad hoc ut suspicio, et opinio non sint temerariae, quam ut non sit temerarium dubium, quod nullum importat assensum; nihilominus DD. promiscue de his loquuntur propter parvum discrimen, quod inter hujusmodi reperitur; et quod dicunt de suspicione temeraria et peccaminosa, idem dicunt de dubitatione.

Q. VII. Quando judicium sit temerarium, et graviter peccaminosum.

R. I. Judicium dicitur temerarium, quando formatur ex conjecturis, et indiciis, quae non moverent hominem prudentem ad ita judicandum. Si ergo indicia, et conjecturae non sint leves, sed tales, quae remota passione, movere possent quemcumque virum prudentem ad judicandum, utique tale judicium non est temerarium, neque ullus conqueri potest, si de illo male judicetur; nemo enim potest dicere violari jus, quod de se non male judicetur, quoties habentur indicia sufficientia ad male de illo judicandum. Notat autem s. Th. 2. 2. *q.* 68. *art.* 3. judicium temerarium praecipue ex tribus capitibus provenire. Primo quia ille, qui judicat, malus est, adeoque alios judicat, qualis ipse est, dicente Spiritu S. Eccles. 10. *In via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos aestimat*. Secundo, ex eo quod aliquis male erga alios afficiatur; sicut enim excusare solemus quantum possumus, quos diligimus, ita facile male judicare de iis, quos odio habemus. Tertio judicium provenit ex longa experientia unde senes, qui plurima peccata, et scelera viderunt, facile suspicantur alios errare. Ex hoc ultimo capite potius minuitur malitia judicii; ex duobus vero superioribus augetur, quia demonstrant perversitatem affectus.

R. II. Si judicium sit firmum et certum respectu determinatae personae; si sit de materia gravi cum plena advertentia ex parte intellectus, et plena libertate ex parte voluntatis; si denique sit in judicando, arbitrio prudentum, gravis temeritas, tale judicium non potest excusari a peccato mortali. Ratio est, quia non potest non esse gravis in-

juria et contemptus, aliquem aestimare sine causa improbum: sicut igitur ex hac causa non potest a gravi culpa excusari, qui falsum crimen alteri impingit, licet sit apud unam tantum personam, ita dicendum in casu nostro; nam qui temerarie judicat apud se, veluti crimen falsum alteri imponit: D. Th. 2. 2. *q.* 60. *art.* 3.

Oportet tamen intervenire conditiones enunciatas initio hujus responsionis. Hinc non peccat graviter, qui aliquod crimen in mente sua opponit personae indeterminatae; ut si aliquis videndo hominem a longe, nec agnoscendo quis sit, eum judicaret furem; nam semper cum judicium non fit de persona determinata, judicio prudentum gravis non irrogatur injuria. Excipe, nisi judicium temerarium fieret de aliqua religiosa communitate, temere judicando in ea committi gravia scelera; nam tunc fieret gravis injuria communitati. Item non est grave peccatum temere judicare de aliquo defectu, seu culpa parvi momenti. Advertere tamen est, quod sicut aliquando detractione materia de se levis, gravis reputatur in ordine ad aliquam personam, et materia de se gravis est levis in ordine ad alios; ita eadem regula attendenda in judicando quando materia sit levis, et quando gravis in ordine ad judicium temerarium, adeoque recolenda sunt quae supra diximus de detractione.

Cum pariter judicium temerarium non sit grave peccatum, nisi arbitrio prudentum in eo contineatur magna temeritas, hinc non erit peccatum grave, si quis habens indicia sufficientia ad suspicandum, ulterius judicet certum moraliter esse id, de quo fuit suspicatus; nam habens indicia sufficentia ad suspicionem, adeoque quae reddant rem verosimilem, et valde probabilem, non judicat ex magna temeritate, si talem rem reputet certam moraliter; cum maxime certitudo moralis semper conjunctam habeat aliquam formidinem. Exemplum sit in eo, qui videndo puellam in loco secreto, vel obscuro cum adolescente, certo moraliter judicaret inter se turpiter agere; iste enim non judicat cum gravi temeritate, cum habeat indicia sufficientia ad reddendum peccatum valde probabile.

Judicium denique temerarium in materia gravi desinit esse mortiferum, si desit plena advertentia vel plenus voluntatis consensus. Ubi notandum, quod ad grave peccatum non sufficit, si quis advertat se prave de alio judicare: sed ulterius debet advertere se prave de alio judicare in materia gravi sine indiciis sufficientibus. Lugo *disp.* 14. *sect.* 2. *n.* 26. Bonac. *d.* 2. *q.* 7. *p.* 1.

Q. VIII. Quale peccatum sit suspicio, dubium et opinio temeraria.

R. I. Suspicio, dubium, seu opinio temeraria orta ex malevolentia, odio, invidia etc. sunt peccatum mortale, si versentur circa materiam gravem. Ratio est, quia quoad judicandum de gravitate injuriae necne, standum est arbitrio prudentum; temerarie autem suspicari in materia gravi ex malevolentia, invidia, et odio, reputatur a prudentibus gravis injuria: nam qui ita suspicatur non suspicatur ex errore et fragilitate, sed ex malo animo, ut proximum contemnat, pro vili habeat, et ne cogatur in suo corde illum sibi praeferre. Less. *l.* 2. *cap.* 29. *d.* 3. *n.* 21.

R. II. Suspicio, dubium, seu opinio, licet temere fiant, nihilominus si oriantur ex errore, vel humana fragilitate, non sunt peccatum mortale, quoties non sint de delictis gravissimis, vel versentur circa personas excellentes, seu valde probas et religiosas. Ratio responsionis ea est, quia cum suspicio, vel opinio non certê judicent malum de proximo, eo quod qui suspicatur credit aliter esse posse, non inferunt gravem contemptum, et injuriam proximo, adeoque hujusmodi suspiciones sunt tantum leve peccatum: s. Th. 2. 2. *q.* 60. *art.* 3. E contra quis non videat reputari gravissimam injuriam sine sufficienti fundamento suspicari de aliquo gravissimum crimen; ut si suspicetur esse haereticum, patriae proditorem etc.? Certe homines aegrius ferunt, ut de ipsis fiant hujusmodi suspiciones, quam si fieret de ipsis certum judicium de alio gravi delicto. Pariter quis non videat esse gravem injuriam temere suspicari e. g. de praelato s. ecclesiae esse fornicarium, ac eamdem suspicionem habere de viro bono, et non exiguae probitatis? Azor *p.* 3. *l.* 13. *cap.* 11. *d.* 3. Reginal. *l.* 24. *n.* 27. Lugo *n.* 14.

Q. IX. Quomodo dubia sint interpretanda; et tunc maxime quando agitur de aliquo damno vitando.

R. I. Dubia in ordine ad proximum, possunt dupliciter interpretari. Primo, negative, suspendendo scilicet judicium, et nolendo aliquid judicare tamquam de re ad nos non pertinente. Secundo, positive, determinate scilicet judicando aliquem esse probum, vel improbum. Primo modo licitum est quodcumque dubium interpretari; nam semper cum non habeo rationes certo dictantes aliquem esse probum vel improbum, si aliquem judicem determinate probum, vel improbum, me expono periculo errandi; et ita melius est nil definire de tali persona, et judicium quoad eam suspende-

re. Neque per hoc aliquis desinit se habere, sicuti debet, erga proximum; nam ex una parte propter rationes, quas habet ipsi faventes, opinaretur esse probum, at non vult certo judicare propter rationes, quas habet in contrarium. Si vero aliquis in dubio vult de suo proximo positive judicare, dubium in meliorem partem est interpretandum. Ratio est, quia unusquisque jus habet, ut sine fundamento sufficienti non judicetur improbus; semper cum autem adsunt rationes aequae dictantes esse bonum, vel improbum, non adest sufficiens fundamentum ad judicandum improbum, ergo ex suppositione quod quis velit aliquid certo de suo proximo judicare, violaret ipsius jus; si certo improbum judicaret; debet proinde potius judicare ipsum esse bonum. Juxta hunc sensum intelligendum est illud axioma: *Dubia in meliorem partem sunt interpretanda*. Et *in dubio delictum non est praesumendum*, ut dicitur *leg. Merito ff. pro socio*. Et s. Th. 2. 2. *q.* 60. *art.* 4. ait, quod cum pro utraque parte dubium existit, melius est errare bene judicando, quam male judicando veritatem attingere. Lugo *disp.* 14. *sect.* 2. *n.* 21. Bonac. *d.* 2. *q.* 7. *p.* 3. *n.* 2.

R. II. Quando agitur de aliquo damno vitando, in dubio possumus nos ita externe gerere, ac si dubia esset alterius bonitas. In his igitur circumstantiis utique propter rationes supra allatas non possumus positive judicare proximum esse malum, at possumus ita nos externe gerere, ut vitemus quodcumque damnum, quod posset nobis evenire; nam jus habemus, ut cauti simus in praecavendo quocumque nostro damno, semper cum non sumus moraliter certi illud non posse nobis accidere. Exemplum sit in eo, qui servum, vel advenam domi reciperet, quorum mores ignoraret. Certe non posset hos judicare fures, cum non haberet sufficiens fundamentum ad tale judicium efformandum. Ex alia parte posset externe ita se gerere, quasi fures essent, claudendo etc. nam semper quis non est certus, damnum aliquod sibi non imminere, habet jus illud praecavendi. Id significare voluit s. Th. dum 2. 2. *quaest.* 60. *art.* 4. *ad* 3. ait, in praedictis circumstantiis dubia esse in pejorem partem interpretanda, non judicando, aut definiendo, sed supponendo. Bonac. *n.* 3. Sanchez *in sum. l.* 1. *c.* 7. *n.* 17. Less. *l.* 2. *c.* 29. *d.* 4. *a n.* 43.

Regulae in praxi observandae.

I. Si confessarius, ut par est, interroget suum poenitentem, frequenter adinveniet in praedictis peccare potuisse et-

iam graviter. Facilis igitur fortasse erit in revelandis etiam rebus gravibus sibi sub secreto commissis iis, quibus, qui commisit secretum, vellet omnino occultas. Facilis erit in legendo epistolas, ut aliorum sciat secreta. Facilis erit in investigando interrogationibus, ut dici solet, suggestivis, quae scit aliquem habere sub secreto, cui etiam fortasse tenetur ex juramento. Moneat ergo, ut ab his omnibus abstineat. Quod si suus poenitens in judicio est de aliqua re interrogandus, edoceat non posse eam occultare, si illa res non fuit illi sub secreto commissa, sed solummodo ipse promiserit non loquuturum; et hanc tenetur revelare, quamvis jurasset non revelaturum. E contra non potest manifestare in judicio, nisi in casibus exceptis, quae habet sub secreto commissa; adeoque moneat confessarius poenitentem neutiquam futurum mendacem et perjurum, si juramento affirmet illam rem nescire.

II. Advertat confessarius nunquam deesse, qui per rimulas, fenestras, et per insidias, maxime tempore nocturno, velint omnimode de aliorum operibus certiorari; quam ingrediantur domum; cum qua colloquantur muliere etc. Haec omnia utique illicite fiunt, et potest grave intervenire peccatum, quoties exinde proveniat alicujus gravis infamia. Videat ergo confessarius, ne hujusmodi fiant a suis poenitentibus, et multo magis ne socios adhibeant ad aliorum facta investiganda.

III. Advertant confessarii virorum timoratorum, qui nimis torquentur scrupulis propter judicia, quae putant temeraria, raro hujusmodi viros graviter saltem peccare. Primo, quia quamvis ipsis videatur judicare, revera tamen semper habent aliquam formidinem de opposito, unde non perveniunt ad judicium. Secundo quia licet ipsorum intellectus per aliquod tempus moratus fuerit in expendendo cum plena advertentia motiva et indicia, quibus videtur inclinari ad prave de altero judicandum, nihilominus voluntas non consensit, nec simul cum intellectu amplexa fuit tale judicium. Tertio, quia quamvis judicent de aliorum operibus, non reflectunt in eo judicio adesse posse peccatum, cujus rei signum est quod statim ac timent se posse peccare, conantur intellectum a tali judicio removere. Demum quia dum ipsis videtur non posse removere intellectum a judicando, de facto non temerarie judicant propter rationes fere evidentes, quas habent.

IV. In suspicionibus temerariis non statim acquiescat confessarius, dijudicando nonnisi peccatum veniale intervenisse

ex illa fere communi regula, quod suspiciones temerariae non excedunt culpam venialem. Videat, an dum sunt de materia gravi, ex odio oriantur, vel invidia; nam tunc ex supradictis suspiciones temerariae pertingere possunt ad peccatum mortale: in praxi autem multoties ita solet accidere.

V. Bene edoceat confessarius suos poenitentes de modo, quo absque judicio et suspicione temeraria possunt sibi a malo praecavere, suspendendo scilicet quamcumque suspicionem et judicium: sed interea ita se gerendo, quasi damnum immineret, dum agitur scilicet de personis, quarum probitas non sit nota. Ita si habeam domi aliquem, cujus probitatem ignoro, possum ita custodire res meas, quasi esset fur. Si maritus videat aliquem non semel circumcursare ante fores domus, potest imperare uxori et filiabus, ut saltem raro ad fenestras accedant, simulque prohibere eas ab illius colloquio; interim tamen positive judicare non debet eo ad malum finem transire. Ex his facile est ad caeteros casus descendere.

QUAESTIO V.

DE FURTO

CAPUT UNICUM

De furto et rapina

Jam ex dictis de injusta ablatione rei alienae et de ipsius injusta detentione, satis constat obligatio restituendi res furatas. Remanet nihilominus de ipso furto agere, ut examinentur casus, in quibus revera furtum non intercedit, adeoque non est obligatio restitutionis.

Q. I. Quid sit furtum; et in quo differat a rapina.

R. I. Furtum definiri solet; *Acceptio occulta rei alienae invito domino*. Eo quod furtum sit acceptio *occulta*, differt a rapina; nam haec intervenit, dum res surripiuntur veluti sub oculis domini. Quamvis autem furtum dicatur *acceptio*, non proinde sequitur non pertinere ad furtum etiam iniquam detentionem, seu injustam procrastinationem solutionis; habent enim eamdem malitiam, ac si res alterius accipiatur. Hujusmodi tamen in foro externo non subjacent poenis furti: unde si lata esset excommunicatio contra furem, non afficeret iniquum detentorem, qui ab initio rem alienam bona fide habuisset; nec injuste procrastinantem restitutionem.

Praeterea furtum dicitur *acceptio occulta*, ad explicandum furem fraudulenter et dolose se gerere, ne videatur a domino, ac proinde etiam multoties quaerit tenebras. Dicitur acceptio occulta *rei alienae*. Sub nomine *rei*, venit etiam usus et possessio, et ita dicitur furtum committere, qui privat injuste commodatarium usu rei, quam habet sibi commodatam, et depositarium re, quam habet apud se depositam; nam uterque injuste privatur commoditate et possessione rei, ad quam jus habent. Laym. *l.* 4. *sect.* 5. *tr.* 3. *cap.* 1. *n.* 1. Additur, *invito domino*, idest *rationabiliter, et quoad substantiam;* si enim sit invitus *irrationabiliter*, ut, si nollet vel quid minimum sibi auferri ab eo, qui patitur extremam necessitatem; vel si non sit invitus quoad substantiam, quia scilicet non illi displicet aliquam rem sibi surripi, sed solum modus, quo surripitur, non committitur furtum.

Porro dantur diversae species furti, si attendatur diversitas materiae. Prima est *peculatus*, scilicet furtum de rebus reipublicae. Secunda *plagiatus*, furtum scilicet personae liberae, venditae scienter, vel emptae, quatenus nempe venditur, vel emitur propter utilitatem. Tertia est *abigeatus*, furtum scilicet pecorum, et jumentorum, quae abiguntur, ut furentur. Hae species theologice non diversificantur, quia omnes habent rationem furti, sed solum diversificantur juridice propter diversas poenas illis impositas. Ultima species diversa etiam theologice est sacrilegium, dum scilicet furantur res sacrae, nam tale peccatum ultra malitiam furti continet etiam peccatum contra religionem, propter contemptum scilicet rerum sacrarum. Aliqui volunt furari non sacrum de sacro, non continere praefatam malitiam sacrilegii; at *can. Quisquis inventus* 17. *q.* 4. hoc furtum dicitur esse sacrilegium, et maxime id verificatur, si non sacrum erat sub custodia loci sacri; nam tunc et ipsi loco sacro injuria irrogatur. Bonac. *in prim. praecept. decalogi d.* 3. *q.* 6. *p. unic. n.* 17. Suar. *tom.* 1. *de relig. l.* 3. *cap.* 4. *n.* 7.

R. II. Rapina definitur: *Ablatio violenta rei alienae*. Si igitur aliquis injuste, domino reluctante et repugnante, illius rem ab ipso aufert, dicitur proprie rapinam committere. Ex hoc videtur rapina specie differre a furto, non solum quia continet irreverentiam circa personam, sub cujus oculis, vel a cujus manibus res ipsius furatur, sed multo magis quia magis involuntaria est rapina, quam furtum; nam cum illa fiat coram, in aperto, et violenter, redditur multo magis involuntaria, quam furtum, quod fit in occulto.

R. III. Furtum et multo magis rapina, sunt ex genere suo peccatum mortale, adeoque excludunt a regno, ut dicitur ad Cor. 6. *Nec fures regnum Dei possidebunt*. Et quidem ratio etiam naturalis dictat non esse auferendum quod alienum est, nec id fieri posse absque injustitia, jus alterius ita laedendo. Nihilominus ex triplici capite furtum potest excusari a peccato mortali, ob necessitatem scilicet, ob voluntatem interpretativam domini, cum nempe rationabiliter interpretatur non esse invitum, ut ab eo aliqua res auferatur, et ob parvitatem materiae.

Q. II. Quae necessitas excuset a furto, vel rapina in acceptione rei alienae.

R. I. Ante responsionem quaesiti advertere est triplicem dari necessitatem, extremam scilicet, gravem, et communem. Extrema necessitas ea dicitur, quando quis ita caret necessariis; ut ratione talis carentiae sit in periculo vitae, vel mortalis infirmitatis, vel amittendi membrum etc. Gravis necessitas datur, quando aliquis caret necessariis ad suum statum, ac proinde est in periculo cadendi a proprio statu, amittendi honorem, vel incurrendi gravem calamitatem, ut infamiam, carcerem, captivitatem, longam infirmitatem, licet sine vitae periculo, magnam famem, mendicitatem etc. Ad hanc necessitatem reducitur periculum ex peccandi fragilitate, ut si quis propter talem necessitatem cogitaret de prostituendis filiabus etc. Communis necessitas ea est, quam patiuntur communiter pauperes, et alii abjectae conditionis; et cum certum sit in hac necessitate omnino illicitum esse aliena surripere. solum remanet difficultas de gravi et extrema necessitate.

Addunt alii aliam speciem necessitatis, quam vocant quasi extremam, ut est, quando ea quae constituunt necessitatem gravem, proxime disponunt ad extremam, vel ita moleste feruntur, ut potius mors optaretur, quam malum subire. Ita se haberet ille nobilis, qui potius eligeret mortem quam ad se suosque alendos mendicare, famulari, succumbere arti mechanicae etc. Eodem modo posset dici pati necessitatem quasi extremam, qui pateretur captivitatem, maxime cum periculo amittendae fidei, vel vitae. Demum advertere est ad constituendam necessitatem extremam, seu quasi extremam, non opus esse, ut mala, quae illam constituunt, expectentur, et jam opprimant, sed satis esse, ut prudenter et cum fundamento timeantur. Nam si e. g. expectetur vel mortalis infirmitas, vel proximum mortis periculum, frustra tunc vellet quis sibi subvenire ex re aliena etc. * Vi-

deantur Lug. *de just. disp.* 16. Concin. *t.* 4. *lib.* 9. *pag.* 556. Haec etiam sentire videtur Contin. Tournel. *t.* 1. *pag. mihi* 396. * His positis.

In extrema, vel quasi extrema necessitate licitum est rem alienam surripere, quantum necesse est ad eamdem necessitatem evadendam. Docent id communiter DD. et probant ratione s. Thomae 2. 2. *q.* 66. *art.* 7. quia scilicet cum omnes habeant a jure naturae posse sibi providere in extrema necessitate, et proinde omnia Deus communia creaverit, non potuit hoc auferri jure gentium, quo facta est divisio, et introductum *meum et tuum;* alias enim jus gentium positivum potuisset derogare juri naturae, quod est falsum, immo jus gentium fuisset iniquum, si ab eo fuisset ablata facultas sibi providendi in extrema nesessitate.

Advertere etiam est idem fieri posse in extrema necessitate proximi, quando non posset id facere a semetipso, quia debemus proximos diligere, sicut nosmetipsos. Si vero ille, a quo volumus in tali necessitate aliquid auferre, sit in eadem extrema necessitate, tunc non licet illi aliquid surripere; nam in pari casu melior est conditio possidentis. Quod si non versetur in tali necessitate, tunc etiam vi licitum est aliquid ipsi surripere. Item observare est, quod si spes sit dominum daturum necessaria, tunc expedit ab eo petere rem, cujus indigemus; non esset tamen grave peccatum surripere non petendo, immo nullum, si personam constitutam in extrema necessitate dedeceret mendicare. Lugo *disp.* 16. *sect.* 7. *n.* 240. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 1. *numer.* 7.

Si denique scire quis velit, an transacta extrema necessitate restituendum sit, quod in ea fuit a proximo ablatum respondendum est negative, si res amplius non extet. Ratio est, quia in tali necessitate non satisfacimus nostrae obligationi mutuando, sed debemus facere eleemosynam proximo in tali necessitate constituto; unde cum id, quod habuimus fuisset nobis tradendum in eleemosynam, non permanet obligatio restitutionis. Dixi tamen si res non extet; nam si adhuc extet, signum esset ad evadendam extremam necessitatem solum necessarium fuisse usum rei alienae: unde postquam ea usi fuimus, est domino restituenda. Exemplum sit in eo, qui, ad vitandam mortem, usus est equo Sempronii, certe postquam evasit periculum mortis, tenetur domino restituere. * Ita Sylv. *in* 2. 2. *d. Thom. q.* 66. *art.* 7. *concl.* 1. *et* 2. et alii apud ipsum. *

R. II. Gravis necessitas non excusat a gravi culpa, si res aliena surripiatur. Non pauci docuerunt contrarium, sed ipsorum opinionem damnavit Innocentius XI. dum sub *n.* 36. sequentem damnavit propositionem. *Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.* Ratio est, quia lex naturae dictat esse illicita omnia ea; quae etsi in casu perraro concederentur; nam aperiretur via multis sceleribus, et valde communis pax perturbaretur. Hinc est illicita simplex fornicatio etiam in casu, quo proles agnosceretur a parentibus, ut esset probe educanda; nam si in tali casu esset licita, facile homines prae passione sibi persuaderent semper aliquo modo posse subvenire bono prolis, et ita semper, vel fere semper sibi putarent licitam fornicationem. Pariter hac etiam ratione numquam licet occidere judicem, a quo certo injusta imminet sententia, aut calumniatorem, etiamsi innocens putet non posse alia via suum gravissimum damnum vitare; quia scilicet hoc modo prae hominum passione et malitia via multis homicidiis aperiretur. Opiniones contrarias damnavit Alexander VII. sub n. 17. et 18. Item una ex rationibus, ob quas damnatae fuerunt ab Innocentio XI. propositiones 43. et 44. quibus affirmabatur non esse grave peccatum ad propriam defensionem imponere detractori falsum crimen, est, quia magnum ostium aperiretur detractionibus et calumniis, nam facile unusquisque judicaret id sibi necessarium esse ad propriam defensionem.

Cum igitur lex naturae dictet numquam concedendum quod si in aliquo casu admitteretur, aperiretur via multis peccatis, hinc constat etiam dictare nequaquam licitum esse furari in gravi necessitate. Ratio est, quia si quandoque licitum esset furari in gravi necessitate, id maxime verificaretur, quando evidenter constaret illum, a quo constitutus in gravi necessitate vellet furari, habere superflua proprio statui nec alios esse constitutos in eadem gravi necessitate; nam si non habeat superflua proprio statui, vel alter sit, cui vellet facere eleemosynam, habet libertatem illam dandi cui vult. At neque debuit esse licitum in isto rarissimo casu furtum; nam facile multi aliquibus angustiis pressi sibi persuaderent se esse in gravi necessitate, et divitem ipsis determinate debere succurrere, ac ita decepti a propria passione quampluribus furtis, aliisque proinde inconvenientibus lata via aperiretur.

Q. III. Quando furtum excusetur a peccato mortali ratione parvitatis materiae.

R. Parvitas materiae in furto non solum est consideranda in se, sed etiam respectu personae, cui aliquis furatur. Et ratio est, quia peccatum eo gravius dicitur, quo majus infert nocumentum: quia tunc major est injustitia, et magis est involuntarium respectu illius, qui patitur nocumentum. Cum ergo quod reputatur grave nocumentum respectu pauperis, seu mediocris personae, possit esse valde leve respectu principis, et magni divitis, hinc est parvitatem vel gravitatem materiae in furto pensandam esse etiam respectu diversarum personarum. Hoc supposito, theologi quamplures volunt esse peccatum mortale, si personae particulari etiam diviti auferantur quatuor julii, et principi unum aureum. Ratio est, quia haec materia in se non est levis, et aliunde est apta afferre grave nocumentum; nam quamvis divites, et principes plures possideant divitias, habent etiam magna onera et magnas expensas, pro quibus necessariae sunt multae divitiae. Bonac. *disp.* 2. *q.* 8. *p.* 1. *n.* 7. Rosignol. *de rest.* 1. *praenot.* 4. *n.* 13. Non nego tamen in hac materia auctores diverse opinari, ut videre est apud Lugo *disp.* 16. *n.* 22. *etc.* Tambur. *in decal. l.* 8. *tr.* 2. *cap.* 2.

Si vero persona non sit ex pauperibus, neque ex divitibus, grave videtur committi furtum, si ab ipsa auferantur tres julii. Donat. *t.* 1. *p.* 2. *tr.* 5. *q.* 19. *n.* 33. Denique respectu pauperis parvitas materiae pensanda est ratione nocumenti; et cum grave nocumentum possit esse respectu illius ablatio unius julii, et multo minus: hinc est etiam in parvo furto respectu illius adinveniri non posse parvitatem materiae. * Qui tam varias DD. sententias in hoc puncto desiderat, adeat Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *cap.* 1. Reiff. *theol. mor. tr.* 9. *disp.* 5. *q.* 1. *

Q. IV. Quale peccatum sit repetitis vicibus a pluribus, vel ab uno materiam parvam auferre.

R. Peccat graviter, qui per plura furtula pertingit ad materiam gravem. Pro quo advertendum, quod dum plures res parvae coalescunt in aliquo effectu prohibito ab aliqua virtute, vel adversantur alicui fini a legislatore intento tunc quando pertingunt ad materiam gravem, committitur peccatum mortale. Ratio est, quia cum coalescant, jam constituunt materiam gravem, ac proinde consurgit culpa gravis. Dicere e. g. multa mendacia levia numquam de se pertingit ad peccatum mortale; nam non coalescunt in aliquo effectu prohibito a virtute veracitatis. At pluries e. g.

comedere modicum quid in die jejunii, ita ut tandem quis comederit notabilem quantitatem, est peccatum mortale, nam opponitur graviter fini intento a legislatore, et a virtute temperantiae, ut scilicet in die jejunii non comedamus extra prandium, et refectiunculam vespertinam, quantitatem sufficientem ad valde reficiendas vires; quod fit sive unica vice, sive per plures vices eodem die jejunii sumatur quantitas notabilis cibi. Hinc doctrina contraria fuit damnata ab Alexandro VII. dum damnavit propositionem 29.

Hac doctrina supposita, patet esse peccatum grave repetitis vicibus surripiendo materiam parvam, ad materiam gravem pervenire; nam omnes coalescunt in hoc effectu, qui est graviter laedere jus alterius, quod sub gravi prohibetur a virtute justitiae. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *cap.* 1. *n.* 6. Reginal. *l.* 23. *cap.* 1. *n.* 22. Sanch. *in decal. lib.* 7. *cap.* 21. *n.* 6. Hic tamen duo advertenda sunt. Primum est, quod si furtum committatur per diversa furtula, ut materia dicatur gravis, debet esse aliquanto major, quam si unica tantum vice surriperetur; et multo magis si furtula fiant relate ad diversos dominos. Ratio est, quia dominus videtur magis invitus, si gravis materia unica vice surripiatur, quam si diversis vicibus; sicut etiam minus inviti videntur domini, si furtula non facta sint uni soli. Hinc aliqui volunt ad constituendam materiam gravem in his casibus debere esse fere duplo majorem, quam sit materia gravis, quando unica vice uni soli aliquid surripitur. Sanch. *cit. n.* 10. Dian. *t.* 7. *tr.* 3. *resol.* 41. Haec tamen doctrina valet, si parva furtula non facta sint ex industria et animo ditescendi; nam si idem dominus, vel diversi domini scirent parum sibi diversis vicibus furari, ut non tam facile sit furtum detegere, et ita major remaneat libertas ex rebus ipsorum surripiendi, certe essent valde inviti, ut ita ipsis pauca per diversas vices surriperentur; adeoque tunc ad constituendam materiam gravem non requireretur major materia, ac si unica vice furtum committeretur. Idem puto dicendum, si, qui furatur modica ab eodem domino, brevi temporis intervallo tam crebro modica furatus est, ut pervenerit ad materiam gravem; nam idem moraliter est quinquaginta e. g. unica vice surripere, ac eamdem summam brevi temporis intervallo furari. Carden. *dissert.* 23. *c.* 3. *art.* 4. *n.* 113.

Secundo advertendum est, quod si diversa furtula moraliter interpolentur, non valent materiam gravem constituere.

Tunc autem per aliquos talia furtula, non ita facta ex industria, nec animo ditescendi, moraliter interpolantur, quando inter unum et aliud intercedit spatium 15 dierum; alii vero volunt intercedere debere spatium unius mensis. Anton. a Sp. S. *tr.* 10. *d.* 6. *n.* 224. At mihi nunquam placuit haec doctrina; nam videtur posse esse rationabiliter graviter invitus dominus, quod sibi ab eodem singulis mensibus duo julii surripiantur. Melius, meo videri, diceretur, si saltem duorum mensium interpolatio requireretur, dum agatur de materia, quae licet non adhuc sit gravis, nihilominus proxima est materiae gravi. (1)

Q. V. An sit obligatio restituendi, quae per pauca furta ablata sunt, et quibus restituendum.

R. I. Certum omnino est dari hanc obligationem, si materia furto ablata gravis sit; unde Innoc. XI. sub n. 38. sequentem damnavit propositionem: *Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis.* Et quidem cum grave damnum illatum sit, ratio dictat sub gravi esse resarciendum. Puto tamen ad auferendam culpam gravem sufficere, si fur tantum restituat, ut quod remanet restituendum, leve sit; nam tunc restitutio reducitur ad statum, in quo non obligat sub mortali. Sanch. *in decal. l.* 7. *c.* 21. *n.* 9. Lugo *disp.* 16. *n.* 41. Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 1. *n.* 6.

R. II. Qui per pauca furta summam gravem a pluribus abstulit, tenetur restituere meliori modo, quo potest, iis, qui damnum passi sunt. Demus e. g. aliquos plures damnificasse minuendo pondera, vel mensuras, si isti non cognoscant in particulari, qui fuerint damnificati, debent emptoribus restituere, augendo pondera, etc. nam ita melius compensatur damnum; certum etenim est illud cives, et emptores passos fuisse. Tamb. *in decal. l.* 8. *tr.* 4. *c.* 1. §. 3. *num.* 19. et plures alii quos sequitur Diana *tom.* 4. *tr.* 3. *resol.* 172.

Q. VI. Quando furta famulorum judicanda sint peccatum grave.

R. Tunc furta famulorum non judicanda sunt grave peccatum, quando attenta natura rei, quam surripiunt; et

(1) Ego autem opinor merum temporis spatium intercedens inter unum, et alterum furtum inducere quidem discontinuationem *physicam*, *moralem* vero haud sane, quia damnum illatum per levia furta, licet inter unum et alterum longum temporis intervallum effluxerit, semper manet, donec restitutio fiat.

conditione dominorum, judicari potest istos esse invitos, non quoad substantiam, sed quoad modum, hoc est, solum ipsis displicere quod res clam surripiatur, non vero quod surripiatur. Hinc non facile excusari possent famuli, si in materia gravi surriperent esculenta, et poculenta extraordinaria, et delicatiora, quae sibi dominus reservavit, et multo magis si surripiant pecunias, et alias res pretio aestimabiles; nam quoad haec dominus censetur, ordinarie loquendo, invitus et quoad substantiam, et quoad modum. Si vero surripiant esculenta et poculenta ex his, quae solent famuli et famulae bibere, et edere, facilius potest judicari dominos esse invitos non quoad substantiam, sed tantum quoad modum, si tamen domini non sint ex tenacioribus, vel premantur angustiis rei familiaris. Anton. a Sp. S. *tract.* 8. *d.* 5. *num.* 234. Semper tamen crederem dominos esse invitos etiam quoad substantiam, quando hujusmodi surriperentur a famulis ad vendendum, ludendum, ad meretricandum etc. Item nunquam mihi placuit ea opinio, qua dicitur in furtis famulorum majorem requiri quantitatem, quam in furtis extraneorum. Supposito etenim famulum aliquid surripere, domino rationabiliter invito, potius censetur magis invitus in furtis famulorum, quam extraneorum; unde non video quare major requiratur quantitas in constituendo materiam gravem in ipsorum furtis. An vero respectu famulorum possit habere locum compensatio, dixi in tractatu de quarto decalogi praecepto.

Q. VII. Quando furta filiorum pertingant ad peccatum mortale.

R. Constat ex dictis, quod semper cum pater possit judicari invitus non quoad substantiam, sed solum quoad modum circa ea, quae ipsi a filiis surripiuntur, isti non peccant mortaliter. Id autem judicandum est attenta tenacitate, vel liberalitate ipsius patris, attento amore erga filios, attento statu ipsius domus, an scilicet prematur paupertate, vel divitiis abundet, et similibus. Item filius excusatur a furto, si cum non habeat ex se, surripiat necessaria ad suum statum quoad victum, vestitum etc. nam jus habet, ut a patre sustentetur: *leg. Si quis a liberis ff. de liber. agnosc.* Item excusatur, si surripiat quae more aliorum suae conditionis expensurus est in licitas ac honestas recreationes, in aliquas eleemosynas etc. vel si aliquid sibi retineat, quia suo labore et industria deservit patri in aliquo officio, arte etc. quando, ipso non deserviente, necessarium esset dare

stipendium extraneo. In hoc igitur casu, si non habeat animum deserviendi gratis, et taceat ob reverentiam patris, potest sibi retinere ex iis, quae lucraretur, quod superesset suae congruae sustentationi. Less. *l.* 2. *c.* 12. *d.* 13. Bonac. *d.* 2. *q.* 10. *p.* 1. *n.* 8. Trull. *l.* 7. *c.* 5. *d.* 7. * Vide quae addentur inferius in regulis practicis. * Denique omnino excusaretur a furto, si aliquid patri surriperet, eo quod iste dilapidaret bona castrensia, seu quasi castrensia filii, quorum ipse filius habet proprietatem et usumfructum; sicuti si dilapidaret bona ipsius adventitia, cum ipsorum habeat proprietatem, licet non usumfructum, ut suo loco dictum est. Praeter hos casus, si filius surripiat ex bonis paternis materiam gravem, graviter peccat, et tenetur ad restitutionem. Quod si non restituat, debet adducere in partitionem cum aliis fratribus, id quod abstulit, nisi debitum fuerit a patre condonatum, vel fuisset condonaturus, si rogaretur.

Advertere tamen est, in furtis filiorum ad constituendam materiam gravem requiri majorem quantitatem, quam in furtis extraneorum. Sunt qui dicunt non peccare mortaliter filium furantem a patre praedivite minus quinquaginta aureis. Alii asserunt non peccare mortaliter, si surripiat intra annum 20 vel 30 aureos a patre habente 1500 aureos annuos. Alii dicunt non esse mortale furari tres aureos a patre divite, bene vero a patre mechanico etc. Unum est, non posse statui certam regulam, sed confessarium attendere debere facultates domus, usum, ad quem pecunia surripitur, numerum filiorum, aetatem ipsorum, amorem patris, maxime erga illum, qui furatur etc.

Q. VIII. Quid dicendum de furtis uxorum.

R. Non peccat uxor surripiendo ex bonis mariti, si iste vel expresse, vel tacite consentiat; et si solum invitus sit quoad modum, peccabit venialiter. Non peccat, si surripiat pro faciendis donationibus remuneratoriis, et etiam aliis liberalibus donationibus et eleemosynis, sicut etiam pro ludis et honestis recreationibus secundum suum statum. Multo magis si surripiat pro comparandis rebus sibi et familiae necessariis, quando in iis maritus est negligens. Item potest abscondere bona viri, si sit dissipator, quia potius hoc pacto illius bono consulit. Eadem ratione potest illius bona alienare ad ipsius temporale damnum avertendum; vel etiam dare eleemosynas, et facere missas celebrare pro ipsius anima, ut ad poenitentiam reducatur, si perdite vivat. Non

peccat etiam, si surripiat ex bonis viri, quia praevidet post ejus mortem non consecuturam propriam dotem, vel alia bona, quae ad ipsam pertineant. Denique potest ex sua dote, vel ex bonis, quae habet cum marito communia, succurrere indigentiae patris, matris, filiorum ex alio matrimonio, fratrum et sororum etc. In praefatis igitur omnibus casibus potest uxor surripere de bonis praedictis, quamvis vir contradiceret; quia esset irrationabiliter invitus. Lugo *disp.* 16. *a n.* 71. Rosignol. *de restitut.* 1. *praenot.* 9. *num.* 9. Anton. a Sp. S. *tract.* 10. *d.* 6. *a n.* 228. Tambur. *in decal. l.* 8. *tract.* 1. *cap.* 2. §. 3. *n.* 11. Si extra praedictos, vel similes casus surripiat ex bonis mariti, utique peccabit, sed in taxanda materia gravi attendendum est id, quod dictum est de furtis filiorum. * Consule et hic regulas practicas. *

Q. IX. Quando peccet vir surripiendo de bonis uxoris et filiorum.

R. Peccat graviter, si in materia gravi surripiat de bonis pertinentibus ad uxorem, quae solent appellari extradotalia, vel paraphernalia. Item si surripiat de bonis pertinentibus ad filios, de quibus satis locuti sumus, dum egimus de peculio filiorum. Advertat etiam confessarius graviter peccare virum, dum ita dilapidat bona sua, ut valde praejudicet filiis legitimis, qui habent jus succedendi in talia bona; sicuti etiam si talia bona dilapidando, non remaneat unde uxor possit suam dotem recuperare etc.

Regulae in praxi observandae.

I. Dum aliquis se accusat de furto patrato, non statim acquiescat confessarius audita ipsius quantitate; nam ad dijudicandum de gravitate furti, ex dictis, necesse est etiam intelligere, si dominus rei furatae erat dives, vel pauper, seu mediocris status.

Item interroget, an si unica vice rem surripuerit, vel pluribus vicibus. Si pluribus vicibus, interroget, an ab initio habuerit intentionem pertingendi ad materiam gravem; nam tunc ab initio statim graviter peccavit, sicut etiam singulis vicibus, quibus levia furtula commisit. Si vero postquam pervenit ad materiam gravem, adhuc prosequatur leves res furari, multi non improbabiliter asserunt, quod si non habeat animum pertingendi ad novam materiam gravem, ista nova furtula non sint nisi peccatum veniale, et non continuentur cum praecedenti materia gravi; quia dum in pri-

mis furtulis pervenit ad materiam gravem, consummatum fuit primum peccatum mortale, unde nova furtula sunt principium alterius novi peccati, quod non fit grave, nisi usque dum perveniant ad materiam gravem. Vel etiam dici potest novum furtulum additum quantitati et furto mortali, solummodo leviter augere damnum jam illatum, adeoque non esse peccatum mortale. Passer. *t.* 1. *q.* 186. *num.* 480, et alii apud ipsum. Si ab initio non habuit animum ad materiam gravem perveniendi, peccabit graviter, quando ad eam perveniet. Semper tamen confessarius interroget suum poenitentem, an crederet se peccare leviter, vel graviter; nam sicut ignorantia potest illum multoties excusare, ita ex conscientia erronea posset graviter peccare, etiam ubi non est culpa gravis.

II. Qui damnificarunt emptores minuendo pretium, vel mensuras, solent velle restituere dando aliquid pauperibus, vel pro missis celebrandis. Animadvertat ergo confessarius communiter docere DD. hujusmodi restitutionem faciendam esse solitis emptoribus et civibus; nam ita melius damnum reparatur.

III. Animadvertat confessarius saepe saepius uxores, et filios res domesticas surripere, dicendo ita necessarium esse ad decentem vestitum, moderatos ludos, et honestas recreationes. Hi tituli prima facie videntur legitimi, at bene perpendat confessarius, quod dum domesticae facultates vix suppetunt, dum domus gravatur aere alieno, et dum multi sunt filii et filiae, uxori, aliisque minores competunt recreationes et ludi, minor in vestibus pompa etc. adeoque falso dicunt surripere pro vestibus sibi convenientibus, vel pro ludis et recreationibus, quae ipsis debentur. E contra si injuste mariti prohibeant convenientes eleemosynas, aliaque uxori et filiis debita, non puto debere confessarium illos prohibere a surripiendis, quae ad hujusmodi sunt necessaria; nam ex ipsorum conditione et statu, consurgit jus ad haec obtinenda, quo jure uxorem, et filios privare non potest paterfamilias. * Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 12. *n.* 6. Mol. *disp.* 275. *

IV. Quamvis sit certum uxorem, et filios graviter peccare, quoties sine justa causa surripiant notabilem summam, nihilominus confessarius antequam obliget ad restitutionem, considerare debet an paterfamilias vere potuerit esse invitus solummodo quoad modum. Item animadvertat, si rogatus

daturus fuisset. Item si condonaturus restitutionem, postquam fuerunt ablata. Hujusmodi judicium pendet a prudentia confessarii, qui debet considerare, ut jam dixi, facultates domus, liberalitatem patrisfamilias, et ipsius amorem erga liberos et uxorem. Si vero, his prudenter pensatis, confessarius judicet patremfamilias daturum fuisse, si fuisset rogatus, seu condonaturum restitutionem etc. tunc liberare potest uxorem et filios ab onere restituendi.

* In supradictis deficere ut plurimum solent filii rusticorum, qui ut habeant, unde dilectis puellis munera ferant, res domesticas arripiunt, nec etiam filiae multoties rebus domesticis parcunt, ut pecuniam comparent ad ornatiores se ostendendas amantium oculis, et interim tueri se putant patris incuriam causando, eorum necessitatibus satis pro eorum statu providere nolentis. Vera autem ratio est, quia nunquam contentae esse volunt. Animadvertat haec igitur confessarius, quia saepe non unicum tantum furti peccatum in his reperitur. *

* Dictum est superius, excusari filium, si quid patri surripiat, ac sibi retineat pro labore, ac industria, qua patri in aliquo officio aut arte deservit. Sed videat confessarius an satis tuta sit in praxi haec sententia. Ferventius disputant theologi, an pater filio in officio aut arte inservienti debeat stipendium, et licet aliqui pro affirmativa sentiant, multo plures tamen sunt, qui contrarium sectantur: quia secundum jura debet filius patri suas operas et industrias. Lugo *de just. disp.* 5. *n.* 42. Molin. *disp.* 234. et quidquid filius ex bonis patris acquirit, patri acquirit. Sanch. *lib.* 1. *consil. cap.* 2. *dub.* 8. *et* 9. La Croix *lib.* 3. *p.* 1. *n.* 1034. cum pluribus. Ex his ergo efficitur, quod cum hinc inde sint rationes, et quidem validae, filii creditum non sit liquidum neque certum, unde non potest quidquam filius sumere de bonis patris, ac sibi retinere in sui salarii compensationem. Neque cum eo mitius agendum quoad restitutionem, si bona fide aliquid surripuerit, prout docet Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. *cap.* 8. quia quamvis possit talis filius ob bonam fidem a peccato excusari, non ideo tamen excusatur a restitutione ex re accepta. La Croix *loc. cit. n.* 1036. *

* Supradicta omnia quaesito octavo ab auctore tradita, rata habent etiam Sylvius in 2. 2. d. Thom. *q.* 32. *art.* 8. *quaer.* 2. Continuat. Tournel. *tom.* 1. *pag. mihi* 392. *et tom.*

3. *pag*. 304. sed duo adnotanda docet loco prius citato 1. confessarios non debere tam facile habenas laxare mulieribus, utpote de se satis pronis ad inordinatas donationes: 2. uxores, ea, quae de communibus bonis parentibus, filiis ex alio matrimonio dederunt, debere in partem eorum, quae testari possunt, deferre, ne legitimis haeredibus praejudicium inferant. Addit praeterea Molina *de just. disp.* 274. debere uxores sumptibus, ad honestam recreationem de more permissis, parcere, et iis parentum, filiorum necessitatibus providere. *

TRACTATUS

DECIMUS QUARTUS

DE CONTRACTIBUS

Absolutis quaestionibus ad restitutionem pertinentibus, remanet de contractibus agere. Ex ipsorum natura, plura an restituenda sint, nec ne dignoscitur, unde non satis actum esset, ni et rationem, naturamque contractuum inspiceremus. Hinc etiam fiet plene, quae ad justitiam et jus pertinent, fuisse pertractata.

QUAESTIO I.

DE CONTRACTIBUS IN GENERE

CAPUT UNICUM

De contractibus in genere; de his qui possunt, vel non possunt contrahere; et de restitutione in integrum.

Q. I. Quid sit contractus; et quotuplex.

R. I. Contractus primo definitur: *duorum, vel plurium in idem placitum, et consensus*: *leg.* 1. *ff. de pact.* Ex hoc constat non dari contractum, ni saltem duo conveniant in idem scilicet, vel ad dandum, vel ad faciendum, vel ad non faciendum. Explicatur etiam contractus per obligationem, quam parit, unde *leg. Labeo ff. de verb. sign.* definitur: *Ultro, citroque obligatio*. Melius autem dicitur: *Conventio inter duos, aut plures ex qua utrinque nascitur oblitio.* Sed adhuc haec definitio non comprehendit omnes contractus, illos, scilicet, in quibus solum ex una parte datur obligatio, uti se habet promissio acceptata; ac proinde ut

assignetur definitio comprehendens omnes contractus, ita debet efformari. *Contractus est mutua conventio inter duos, vel plures, ex qua saltem ex una parte oritur obligatio.*

R. II. Contractus multipliciter dividitur. Primo, dividitur contractus in *nominatum*, illum scilicet, qui habet proprium nomen, ut *emptio*, et *venditio etc.* et *innominatum*, qui caret nomine proprio et speciali. Hujusmodi contractus innominati sunt quatuor, scilicet: do, ut des; facio, ut facias; facio, ut des; do, ut facias: * *l. Naturalis ff. de praescript. verb.* Lug. *de contract. disp.* 22. *sect.* 2. *n.* 67. Reiff. *theol. moral. tract.* 8. *dist.* 1. *addit.* 1. *post n.* 9. Possunt etiam fieri modis oppositis, do ut non des, facio ut non facias. La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *de contract. n.* 586. * (1)

Secundo, dividitur *in contractum bonae fidei, et contractum stricti juris*. Contractus bonae fidei sunt illi, in quibus judex multa potest arbitrari secundum bonum et aequum, non attendendo rigorem legis et juris scripti. Ita se habent emptio, locatio, societas, depositum et permutatio. E contra contractus stricti juris sunt illi, in quibus judex non potest arbitrari, sed sequi debet rigorem juris; et verba expressa in conventione. Tales contractus sunt, promissio liberalis, donatio, assecuratio, stipulatio. Gloss. *in cap. cum venerabilis* §. *Bonae fidei de except.* Engel. *de pact. n.* 18. *et* 19. Molin. *disp.* 259. Reiffenst. *jur. can. lib.* 1. *tit.* 35. §. 6. *n.* 120. *et seq.* Porro multae sunt differentiae inter contractus bonae fidei et stricti juris, quas videre est apud canonistas, et praesertim Molin. et Reiffenst. *l. c.* *

Tertio; dividitur in *explicitum* et *implicitum*. Explicitus, seu formalis est ille, in quo expresse aliqua contrahitur obligatio. Implicitus, seu virtualis est ille, in quo obligatio tantum virtualiter contrahitur, ut si quis acceptavit aliquod officium, e. g. tutelam, censetur se obligasse ad omnia, quae tutela de sua natura exposcit. * Reiff. *theol. moral. l. c. n.* 10. *et jur. can. l. c.* §. 4. *n.* 93. *et* 94. *

Quarto, dividitur in *lucrativum et onerosum*: Lucrativus seu gratuitus est ille, in quo nil rependitur, sed ex pura gratia et liberalitate, una pars tantum gravatur; ut in donatione, deposito etc. In contractu oneroso datur ex utraque parte obligatio; unde loco rei, quae datur, aliquid debet reddi, ut in emptione, et venditione, in locatione etc. * Reiff. *l. c.* Lug. *de contr. cit. disp.* 12. *n.* 9. *

(1) Hi contractus, ut recte notant DD, talem habent proprietatem quod una pars contrahens potest resilire quamdiu altera pars non adimplevit.

Ultimo, dividitur in *nudum*, ac *vestitum*. Contractus nudus ille dicitur, qui nihil habet, unde in foro externo pariat obligationem, ut est e. g. donatio, antequam de facto impleatur: vestitus e contra habet, unde in foro externo appareat obligatio, ut si accesserit stipulatio. * Porro divisio haec magis necessaria ducitur ad plurimas decidendas quaestiones morales. Quot autem modis vestiantur contractus vide La Croix *l. c. n.* 584. Lug. *l. c. n.* 13. primo enim quandoque vestitur juramento, quod omni contractui convenire potest, quandoque certis verbis, uti in stipulatione, quandoque scriptura, ut in emphiteusi. * (1)

Q. II. Quot modis perficiantur contractus.

R. Contractus quatuor modis perficiuntur. Aliquando perficiuntur solo consensu; aliquo signo externo sufficienter manifestato, ut in emptione, venditione, locatione, conductione, societate etc. de quibus fit mentio §. 1. *et seqq. inst. de verb. oblig.* et possunt etiam fieri inter absentes per epistolam, sive per nuntium: *leg. Consensu fiunt ff. de action et oblig.* Aliquando non perficiuntur, nisi postquam intervenit traditio rei, ut in deposito, mutuo, commodato, permutatione et pignore, de quibus *tot. tit. instit. Quib. mod. re contrahatur obligatio*. De jure antiquo quidam contractus, nempe stipulatio, non perficiebantur nisi accedente quadam formula verborum: *leg.* 5. §. *Stipulatio ff. de verb. oblig.* at de jure novo sufficiunt verba satis exprimentia consensum contrahentium: *leg. Omnes C. de contrah. stipul.* Demum quidam contractus perficiuntur scriptura, quando scilicet contrahentes non habent animum se obligandi, nisi post scripturam factam a notario, ut evenire solet in emphyteusi etc. ac idem videtur dicendum de omnibus contractibus stricti juris. * Lug. *l. c. n.* 16. *et seq.* *

Q. III. Qualis obligatio oriatur ex contractu.

R. Ultra obligationem civilem, seu legalem, quae oritur a lege positiva humana, oritur ex contractu naturalis obligatio;

(1) Ac demum dividitur contractus *in purum*, cui nullum adjicitur accidens, nulla conditio, et in *non purum*, cui additur aliquod accidens, seu aliqua conditio, et hic quintuplex est. Primus dicitur *ad diem*, nimirum cum praefigitur dies; ut si dicas promitto tibi centum nummos, sed non solvendos ante diem Paschae. Secundus dicitur *ad conditionem*, ut promitto tibi centum nummos si artium lauream obtinueris. Tertius *ad modum*, ut promitto tibi hanc summam ut studiorum expensas possis sustinere. Quartus *ad causam*, ut do tibi pecuniam quia pauper es. Quintus *ad demonstrationem*, cum apponitur aliquod signum ad rem vel personam designandam, ut do tibi centum nummos in tali arca reconditus, vel quos mihi debet Titius.

nam lex naturalis dictat debere nos esse fideles in servandis promissis, et conventionibus. Sive ergo contractus sit nudus, sive vestitus, dummodo serio factus sit, parit in foro conscientiae istam naturalem obligationem, quam attendere debent etiam principes supremi, contrahentes cum propriis subditis; * *arg. cap.* 1. *de probat.* Neque ab eo recedere potest etiam de plenitudine potestatis, ut cum aliis notat Fagnan. *in cap. Antigonus n.* 7. *tit. de pactis.* Hanc vero obligationem oriri etiam de jure canonico tenent Lop. et Felins apud Molin. *disp.* 258. *et* Less. *lib.* 1. *cap.* 17. *dub.* 4. Advertendum tamen, quod contractus non sit jure positivo irritus, vel irritandus, ut communiter tradunt theologi apud Less. *l. c.**

Q. IV. Quam obligationem pariat contractus ex metu initus.

R. I. Ante resolutionem quaesiti plura observanda sunt circa metum. Metus ergo ita definitur: *Instantis periculi, vel futuri causa mentis trepidatio: leg.* 1. *de eo quod metus etc.* Distinguitur in gravem, et levem. Gravis, qui et appellatur *metus cadens in virum constantem,* est de malo gravi, velut si timeatur mors, mutilatio, gravis jactura famae, vel bonorum: * *cap. Perlatum de his quae vi metusve caus. l. Continet ff. eod. cap. Cum dilectus de his quae vi etc. l. Ego puto ff. eod. et l. Isti quidem ff. eod. cap. Abbas.* 2. *eod. tit. et can. Presbyteros dist.* 70. *l. ult. C. eod.** Insuper etiam requiritur; quod malum vere judicari possit eventurum, puta quia incutiens metum potest, et solet minas exequi. Si aliquid ex praedictis deficiat, metus reputabitur levis, ut desumitur *ex cap. Cum dilectus* 6. *de his, quae vi metus etc.** Leur. *in* 1. *decret. tit* 40. *quaest* 136.*

Si iste metus non incutiatur a causa libera, sed ab intrinseco, v. g. a morte imminente, vel ab alio periculo, utique non invalidat contractum; nam si metus non omnino perturbet rationem, non impedit necessarium consensum, ut infra videbimus. Hinc validum est votum emissum in mortali infirmitate: *cap. Sicut nobis* 17. *de regular.** s. Th. 1. 2. *quaest.* 6. *art.* 6. Conc. *lib* 3. *de just. et jur. diss.* 1. *n.* 4. Hoc etiam communiter asseritur de matrimonio contracto cum concubina ob metum mortis imminentis. Sot. 4. *dist.* 29. *q.* 1. *art.* 3. *vers. Hinc primo colligitur*, et alii quamplures apud Sanch. *lib.* 4. *de matrim. disp.* 12. *n.* 4.*

Item certe validus est contractus initus ex metu gravi a libera causa incusso, sed juste, ut si judex minitetur mortem, si aliquis non faciat quod aliunde facere debet: * Abb. in *cap. Cum dilectus n.* 11.* Ratio est manifesta, quia,

ut dixi, cum metu stare potest sufficiens consensus; et si juste incutiatur, qui illum patitur, nulla afficitur injuria: unde nulla est ratio, quare tales contractus non sint validi. * Et traditur expresse *l. Si mulier* §. 1. *ff. de eo quod metus etc.* Et ita tenent Gutt. *de juram. part.* 1. *cap.* 57. *n.* 5. Castropal. *tract.* 2. *disp.* 1. *p.* 10. *n.* 1. Leur. *in* 1. *decret. tit.* 40. *quaest.* 1038. *n.* 2. Solum de matrimonio et de professione religiosa disputant DD., an metus justus irritum reddat matrimonium et professionem. Sententiam negativam probabiliorem appellant Sanchez *lib.* 4. *de matr. disp.* 13. *n.* 13. Castropal. *l. c. n.* 3. Reiffenst. *in lib.* 1. *decret. tit.* 40. §. 27. *contra Gutt. l. c. n.* 9. Bonac. *de matrim. quaest.* 3. *punct.* 8. *n.* 11. *

Idem dicendum de metu quamvis injusto, si non incutiatur ad extorquendum consensum. Hinc validum est matrimonium initum ab adolescente, quem pater sponsae volebat occidere, quia reperiit cum filia impudice agentem, semper cum non minitatus fuerit mortem ad extorquendum consensum in matrimonium; tunc etenim in ordine ad matrimonium talis consensus non fuit per injuriam extortus. Sperell. *decis.* 6. *for. eccles. num.* 1. *et* 7. Sanch. *lib.* 4. *de matr. disp.* 12. *a num.* 3. Barbos. *in cap. Veniens il* 2. *num.* 4. *de spons.* * Perez *de matrim. disp.* 17. §. 9. *n.* 3. Reiffenst *l. c. n.* 28. Leur. *l. c. quaest.* 1042. *n.* 1. Videantur Auctor de *Sacr. matr. cap.* 5. ubi de impedimento metus et *in reg. pract. n.* 1. quibus in locis doctrinam hanc fusius declarat. *

Aliud datur genus metus, qui dicitur reverentialis, quando nempe aliquis invitus, et quasi coactus in aliquid consentit, non audens prae reverentia contradicere Superiori; ut si filius prae reverentia patris, si uxor prae reverentia mariti, si subditus prae reverentia Superioris consentiant, alias non consensuri. Hujusmodi metus reverentialis solitarie acceptus non aequiparatur gravi metui cadenti in constantem virum, nec reddit irritos, vel irritabiles contractus, ut *leg. Ad invidiam C. de iis, quae vi metusve causa, et leg. Si patre cogente ff. de rit. nupt.* * Et eruitur ex *cap. Quamvis de pactis in* 6. Plich. *jus can. tit.* 40. *de his quae vi metusve caus.* Abbas *in cap. Cum contingat de jurejur.* Mascard. *de probat. conclus.* 1055. Menoch. *de praesumpt. lib.* 3. *praesumpt.* 127. *n.* 1. Quamvis non pauci relati a Mascard. *l. c. n.* 29. asserant, quod ex reverentia erga parentes, sive Superiores debita, contractum inde consequentem ex metu in virum

constantem cadente procedere, et idcirco irritum et nullum.* Bene vero si accedant saevitia, gravesque minae, aequiparatur metui cadenti in virum constantem; vel etiam si addantur preces instantissimae et saepius repetitae; nam istae quamplurimum vexant, et veluti opprimunt personas, maxime subditas. Videantur Mascardus *de probat. concl.* 1055. Menoch. *l.* 3. *de praesump. praesump.* 127. *num.* 1. *et* 5. Sanch. *lib.* 4. *de matrim. disp.* 6. apud quos non paucos est reperire asserentes solam reverentiam erga Superiores, et parentes posse aequiparari metui cadenti in constantem virum. Idem dicunt de instantissimis, et valde repetitis precibus, de quibus ulterius sermo erit in tractatu de matrimonio. His positis

Quicumque contractus ex quocumque metu initi de sua natura sunt validi, quamvis aliqui irritentur jure positivo, et quamvis qui passus est metum, non teneatur facere, vel dare rem promissam. Quod tales contractus sint validi, exinde probatur, quia, licet metus causet involuntarium secundum quid, nihilominus quae fiunt ex metu, nisi omnino ratio perturbetur, sunt absolute voluntaria; ubi autem adest consensus voluntarius, adest etiam, quod necessarium est ad validitatem contractus. Hinc jura non dicunt esse irrita, sed tantum irritabilia, quae fiunt ex metu: *leg. fin. C. de his quae vi etc. cap.* 2. *de his quae vi etc.* * *Gloss. in cap. Abbas* 2. *v. Coactus de his, quae vi et metus etc.* Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. *cap.* 6. *n.* 2. Suar. *tom.* 1. *de relig. lib.* 6. *de vot. cap.* 27. *n.* 17. contra Molin. *de just. et jur. disput.* 267. *et* 376.* Hoc autem verum est, sive metus incutiatur ab eo, in cujus favorem celebratus fuit contractus, sive ab alio tertio, ipso ignorante: *leg. Si cum exceptione* §. *in hac actione ff. de eo quod met. caus.* et favent *cap.* 1. *et* 3. *et* 4. *de his quae vi etc.* * Less. *lib.* 2. *cap.* 17. *dub.* 6. *n.* 39. Castrop. *tract.* 2. *disp.* 1. *punct.* 9. *n.* 1. * Et quidem semper verificatur, quod qui fecit aliquid ex metu injusto, fecerit per injuriam, adeoque habet jus vel non tradendi, quod promisit, vel repetendi.

Sunt nihilominus quidam contractus, qui jure positivo statim sunt irriti, si ex gravi metu fiant: scilicet matrimonium, *ex capit. Cum locum de spons.* et professio religiosa, *ex capit.* 1. *de his quae vi etc.* * Quod idem asserunt aliqui de sponsalibus apud Leur. *de his quae vi etc. quaest.* 1044. *n.* 3. Reiffenst. *d. tit.* §. 3. *nu.* 45. Azor. *lib.* 1. *cap.* 11. *q.* 7. vocans communem canonistarum, summistarum et theo-

logorum hanc sententiam. Vid. Auct. *de sacram. matrim. cap. unic. quaer.* 4. * Quod si haec fiant ex metu levi non cadente in constantem virum, neque in foro externo, neque in foro conscientiae irritantur; cum sint ex sua natura irrescindibilia, ut in proprio loco declaratur. * Vid. Auct. *tr.* 21. *de sacram. matrimon. cap.* 5. *n.* 3. * Item ipso facto est irrita promissio, vel solutio dotis: *leg. Si mulier ff. de dot.* * Azor. *l. c.* Less. *l. c. n.* 37. Castrop. *l. c. n.* 4. Leur. *l. c. n.* 6. etiam absoluta absque determinatione quantitatis, utpote ad matrimonium accessorium, quod corruit, corruente principali, etiam ubi non est eadem ratio utriusque irritandi; * electio praelati: *cap. Ubi periculum* §. *Caeterum de elect. in* 6. * Leur. *l. c. n.* 15. Reiffenst. *l. c. n.* 63. In contrarium sentiunt Castropalaus *tract.* 2. *disp.* 1. *punct.* 9. *n.* 6. Sanch. *lib.* 3. *disp.* 39. *n.* 13. qui tamen paulo inferius affirmativam sententiam amplectitur, quae et probabilior videtur. Navarr. *c. Accepta de restit. spoliat.* Azor. *lib.* 1. *cap.* 11. *n.* 11. etsi suam responsionem limitet ad eum casum, quo electores metu adiguntur ad eligendam unam ex pluribus et etiam ex duabus personis, non vero quando metu coarctatur electio ad unam tantum. Videatur et Lugo *dict. disp.* 22. *section.* 7. *nu.* 131. Leur. *l. c.*; * promissio vel traditio rerum ecclesiasticarum *can. Si quando* 15. *q.* 6. *c. Pervenit* 2. *de jurejur.* * Wiestner. *n.* 46. Leur. *l. c. n.* 10. Immo neque juramentum de rebus ecclesiae vel tradendis, vel non repetendis: Reiffenst. *l. c. n.* 60. * absolutio ab excommunicatione: *cap. unic. de his quae vi etc. in* 6. * Leur. *l. c. n.* 5. Lug. *d. disp.* 22. *n.* 129. Reiffenst. *in* 1. *decret. tit.* 40. *n.* 67. An autem idem valeat de dispensatione ab irregularitate, vid. Lug. *ubi supra*; * demum quaedam vota, ut explicatur in materia de voto *tr.* 8. *q.* 2. *cap.* 2. *q.* 2. * Praeter dictos sunt alii casus, in quibus pariter gesta per metum non tenere nonnulli opinantur, ut esset testamentum, pronunciatio sententiae, in constitutione procuratoris, ut videre est apud Reiffenst. *l. c. n.* 71. *et seq. addit.* Leur. *l. c. n.* 7. contractus celebratus ab incarcerato cum intrudente ac injuste detinente ad aliquid ab eo extorquendum; sed ad haec videri possunt canonistae *de his quae vi metusve*. * (1)

(1) Quinam contractus praecipui ex metu injusto initi e sint ipso facto irriti, quinam vero irritandi, colligi potest ex versibus sequentibus:
Tutor, judicium, dos, sacrum, votum:
Haec ex vi facta, de jure scias fore nulla.
Caetera jus patitur, sed postea restituentur.

Quod vero qui passus est metum non teneatur dare rem promissam, probatur, quia contractus est rescindendus, et qui passus est metum, habet jus petendi restitutionem in pristinum ob injuriam sibi irrogatam: *leg. Metum autem praesentem* 9. §. *Sed quod praetor ff. de eo quod met. caus.* ad quid autem saltem pro foro conscientiae tradere rem, quam statim possum repetere? Praeterea qui metum injuste incussit, tenetur ad omnia damna provenientia ex tali metu, unde statim teneretur restituere rem, quae sibi traderetur, superflue ergo traderetur. Validitas igitur contractus ex metu initi ad nil aliud deservit, nisi ut contractus subsistat, si ita velit qui metum passus est.

Quae dicta sunt attendi possunt in foro conscientiae, sive metus incussus fuerit gravis, sive levis; etenim etiam consensus praestitus ex metu levi, praestitus fuit ex actione injuriosa et injusta, adeoque ille, qui ipsum passus est, potest non stare promissis. Molin. *disp.* 267. Less. *lib.* 2. *cap.* 17. *d.* 6. *n.* 46. Rebell. *de oblig. just. p.* 2. *l.* 1. *q.* 5. *n.* 9. In foro vero externo ad evitandas frequentes lites non datur actio patienti metum levem: *leg. Nec timorem* 7. *ff. de eo quod metus caus. etc.*

Q. V. Quam obligationem pariat contractus celebratus ex errore vel dolo.

R. I. * Dolus potest sumi in bonum et malum. Bonus describi potest pro solertia adhibita, vel ad exeludendam aliorum fraudem, vel ad procurandam suam et alienam salutem, et hoc modo sumptus vacat culpa, cum sit pars prudentiae. s. Th. 2. 2. *q.* 55. *art.* 4. sed cum frequentius sumatur pro malo, ideo * dolus nihil aliud est quam calliditas, fallacia seu machinatio ad aliquem circumveniendum, seu decipiendum: *leg. Dolum ff. de dolo malo.* * Calliditas committitur tacendo vel dissimulando, ut cum v. g. venditor tacet emptori vitium rei venditae, nempe quod sit aliena, vel alteri obligata, vel alicui servituti obnoxia: *leg. Tenetur* §. *Si dolo ff. de actionib. empti*, Leur. *jus can. lib.* 2. *tit.* 14. *de dolo q.* 422. *num.* 1. Fallacia mentiendo, seu mendaciis decipiendo: *l. Falsus* §. *Si quis nihil ff. de furtis*. Machinatio factis, sive occulte insidiando: *arg. cap.* 1. *et cap. Hoc de eo qui duxit in matrim.* Leur. *l. c.* Reiffenst. *jus can. lib.* 2. *tit.* 14. *de dolo* §. 1. * Et si talis dolus, vel error verseutur circa substantiam rei, contractus est nullus. Tunc autem interveniret dolus circa rei substantiam, quando quis dicto vel facto, sive omittendo quod dicere,

vel facere tenebatur, inducit ad faciendum contractum de aliqua re diversae naturae ab ea, de qua aliquis intendebat contrahere; ut si quis mendaciis, vel aliqua alia fallacia induceret ad emendum vitrum pro adamante: * *leg.* 9. *C. de jur. et fact. ignor.* Leur. *l. c. q.* 423. Castrop. *tr.* 14. *disp.* 2. *p.* 5. *n.* 6. Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 5. *n.* 1. La Croix *tom.* 3. *n.* 621. Reiffenst. *l. c. n.* 6. * Intervenit vero solus error sine dolo circa substantiam, quando absque culpa contrahentium putant falso contrahere de re aliqua; ut si quis credens vitrum esse adamantem, absque sua culpa pro adamante venderet. Quod autem tales contractus sint nulli, probatur, quia, quando dolus vel error sunt circa substantiam, deficit consensus; nam ut patet ex exemplo allato, contrahentes, vel saltem unus ex illis volunt contrahere de adamante, non de vitro; ubi autem deest consensus, neque potest intervenire contractus, ut de se patet; habetque proprie hic locum illud effatum: *Nullus est errantis consensus*: *leg. Non idcirco C. de jur. et fact. ignorant.* * Leur. et alii supracit. et est omnino communis. *

R. II. Si dolus, vel error versetur circa solas qualitates, vel extrinsecas circumstantias contractus, non reddit contractum nullum; bene vero est rescindibilis, si dolus vel error dedit causam contractui.

Tunc dolus et error non dicuntur dare causam contractui, quando quis adhuc esset contracturus, etiamsi cognovisset illas qualitates, circa quas fuit deceptus, vel erravit. Ut si aliquis adhuc empturus fuisset adamantem, quamvis cognovisset non habere illam perfectionem, quam optabat. Hujusmodi autem error, seu dolus dicitur concomitans. Quod autem interveniente tali dolo, vel errore, contractus sit validus constat, quia datur consensus circa substantiam rei, de qua fit contractus, et ita intervenit quod est necessarium ad substantiam contractus. Habet nihilominus deceptus actionem contra deceptorem, non ad invalidandum contractum, sed ad resarciendum sibi damnum; quia res quam habuit, non erat tam perfecta, ut volebat: *leg. Julianus* §. *Si venditor ff. de action. vendit.* Zoesius *tit. de dolo malo nu.* 12. Laym. *lib.* 3. *sect.* 5. *tr.* 4. *cap.* 5. *n.* 2. * Reiffenst. *l. c. n.* 8. Pirhing. *tit. de dol.* Castrop. *l. c. n.* 11. Hanc sententiam tenuit antiquitus Petrus de Bellapertica ut refert Abbas *in cap. Cum dilecti de emption. n.* 6. et novissime tenent Laym. *lib.* 3. *sect.* 5. *tr.* 4. *cap.* 5. *n.* 6. Less. *lib. de just. et jur. cap.* 17. *dub.* 5. *n.* 28. *

Tunc dolus circa qualitatem dat causam contractui, quando, si cognita fuisset talis qualitas, contractus non fuisset initus, ut si v. g. in exemplo supra allato, non emisset quis adamantem, si illius imperfectionem cognovisset. Talis dolus vel error, dicitur antecedens. Probatur autem neque per hunc dolum invalidari contractum, quia adhuc datur consensus circa substantiam rei. Neque refert quod quis non contraxisset, si cognovisset rei imperfectionem; nam hoc non probat non adfuisse consensum, sed solum quod deceptus non consensisset, si cognovisset imperfectionem. Solent allegari quaedam leges, quibus videntur declarari nulli contractus bonae fidei, si dolus illis dederit causam. Verum commode explicari possunt, si dicatur ideo a talibus legibus hujusmodi contractus dici nullius roboris etc. non quia de facto non sint validi, sed quia ad instantiam decepti sunt rescindibiles omnes contractus, quibus dolus dedit causam: *arg.* §. 1. *institut. de except. et leg. Dolo vel metu C. de inutil. stipulation.* * Distinctionem hanc inter contractus bonae fidei et stricti juris usurpant jurisperiti, sed multi reijciunt tamquam non satis in jure fundatam, et docent, eamdem esse rationem contractuum bonae fidei et stricti juris, ita sentiunt inter antiquiores Petrus de Bellapertica apud Abb. *in cap. Cum dilecti de empt. n.* 6. et inter recentiores Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 5. *n.* 6. citans Less. *lib.* 2. *de just. et jur. cap.* 17. *dub.* 5. *n.* 31. Castrop. *l. c. n.* 20. Reginal. *tr.* 3. *cap.* 1. *dub.* 3. *n.* 32. Conc. *lib.* 3. *de just. dissert.* 1. *cap.* 5. *n.* 9. * Dixi, ad instantiam decepti; nam decipiens tenetur stare contractui, cum non ipsi, sed solum decepto jura subveniant: *c. Cum universorum* 8. *de rer. permut.* Quod si dolus dans causam contractui fuisset commissus non a contrahentibus, sed ab aliquo tertio, ipsis ignorantibus, tunc contractus non esset rescindibilis, quia neuter ex contrahentibus dolum causavit; bene tamen deceptus potest agere contra deceptorem pro damno sibi illato resarciendo: *leg.* 2. *ff. de proxenetis*: * Gloss. *cap. Cum dilecti v. Deceptione* circ. fin. *de empt.* Zoes. *tit. de dol. mal. num.* 11. Laym. *l. c. n.* 3. Less. *l. c. nu.* 33., * et si iste non sit solvendo, tenetur principalis, quatenus ex alterius dolo factus sit locupletior. * Reiffenst. *l. c. n.* 11. *et* 12. Addit Leur. *jus can. lib.* 1. *tit.* 35. *q.* 955. *n.* 3. *in fin.* decepto manere actionem quanto minoris contra alterum contrahentem. * (1)

(1) Hoc est deceptus potest repetere a venditore excessum pretii, seu tanto quantum minoris deceptus rem illam fuisset empturus si illius defe-

Q. VI. An sit validus contractus celebratus sine solemnitatibus a jure praescriptis.

R. I. Si jus dumtaxat prohibeat celebrari contractum sine praescripta solemnitate, peccare quidem potest illam omittens, at contractus subsistit, ut patet *ex cap. Ad apostolicam de regular.* * Laym. *lib.* 1. *tract.* 4. *cap.* 16. *n.* 9. Azor. *p.* 2. *lib.* 9. *cap.* 1. *q.* 8. Suar. *de legib. lib.* 5. *cap.* 25. *et cap.* 29. Concin. *lib.* 3. *de just. et jur. dissert.* 1. *cap.* 7. *q.* 3. *n.* 9. Wiestner. *in* 1. *decret. tit.* 35. *nu.* 87. dicens, id verisimiliter sustineri, eo quod contractus, qui jure naturali et divino non irritantur (uti irritantur contractus simoniaci, usurarii, et omnes ad peccatum inducentes), spectato jure naturali et divino, obligent in foro conscientiae, in eodem obligare pergant post legem et canonem eosdem simpliciter irritantem, ne a jure naturali et divino recessus ultra quod in lege vel canone expressum extendatur juxta reg. *c. Cum expediat. de elect. in* 6. *et l. Praecipimus de appellat.* * Et ratio est, quia aliud est prohibere, ne aliquid fiat, aliud irritare, ne valide fiat, et bene potest unum ab alio separari. Ita prohibitum est contrahere matrimonium cum impedimento non dirimente, seu non praemissis denunciationibus, et nihilominus validum est, si contrahatur.

R. II. Etiamsi omittantur solemnitates juris, sine quibus contractus declaratur irritus et nullus, adhuc potest attendi in foro conscientiae, si non declaretur a jure nullus pro utroque foro; vel si non intercedat judicis sententia. Supponit haec responsio contractum esse validum jure naturae, quia scilicet intercesserit verus consensus. * Haec opinio multos habet et magnos adversarios. Vasq. Lug. Bonac. Conc. sed et habet multos patronos, et praecipue Sanch. Palaum, quod etiam probat Suar. *l. c.* ex eo quod Pontifires et concilia in suis decretis, quando irritare volunt aliquem actum, clausulam irritantem adjiciunt, per quam etiam modum et tempus irritationis declarant. Et exemplum esse potest *in cap. Statutum de rescript. in* 6. ubi in §. *Insuper* prohibetur apostolicis legatis acceptio munerum, et postea in §. *Si quid autem* additur irritatio acceptionis, et obligatio restitutionis. * Hoc stante probatur posse adhuc atten-

ctum cognovisset. Et huic actioni unitur etiam altera actio, quae vocatur *ad id quod interest decepti non decipi*, quaeque consistit in jure quod habet deceptus non solum reddendi rem, aut pretii excessum obtinendi, sed etiam habendi compensationem damnorum omnium, quae ex illo contractu sunt sequuta.

di pro foro conscientiae, etiamsi leges illum annullent, quia ex communi DD. abrogatio juris praesertim naturalis est stricte interpretanda, nec est in dubio inducenda; dum ergo jura annullant, et declarant irritum contractum jure naturae validum, sunt stricte interpretanda, adeoque ita intelligenda, ut removeant obligationem civilem, et pro foro externo, non vero pro foro conscientiae. Ulterius sumus in dubio, an talia jura velint etiam abrogare obligationem naturalem, vel tantum civilem; nam plures DD. sentiunt solum intelligenda esse de abrogatione obligationis civilis; cum ergo simus in dubio, an extendatur etiam ad obligationem naturalem tollendam, dicendum est non extendi. Hoc idem probatur ex alio principio utriusque juris; quia scilicet cum infirmatio contractus sit odiosa et praejudicans, tenendum est quod est minoris praejudicii, et minoris poenae, ex regula 30, et 49. juris in 6.; ac proinde jura infirmantia contractum bene possunt intelligi valere solum pro foro externo. Reginal. *lib.* 25. *n.* 105. Sanch. *lib.* 4. *cons. cap.* 2. *dub.* 14. *n.* 5. Filliuc. *t.* 2. *tr.* 34. *cap.* 7. *n.* 150. Laym. *lib.* 1. *tr.* 4. *c.* 16. *n.* 16. * Plich. *jur. can. lib.* 1. *tit.* 2. *n.* 67. Giribal. *l. c. dub.* 4. *n.* 38. Engel *lib.* 1. *tit.* 2. §. 3. *nu.* 50. Reiffen. *theol. moral. tr.* 2. *dist.* 2. *addit.* 4. *append.* 1. sed fusius *jur. can. lib.* 1. *tit.* 2. *de constit.* §. 11. *n.* 255. *et seq.* et hanc sententiam esse valde probabilem ait Less. *lib.* 2. *de just. cap.* 19. *n.* 34. licet ipse *n.* 39. oppositam amplectatur, qui docent, hujusmodi leges fuisse juxta hanc moderationem usu receptas, ita videlicet, ut ipso jure tollant solam obligationem civilem, relicta tamen naturali, donec et haec per judicem tollatur, et hinc homines etiam timoratae conscientiae non solent ea sponte restituere quae per hujusmodi contractus acquisierint, nisi cogantur per judicis sententiam. Quin esset durissimum ad hoc obligare, cum de legislatorum mente lis sit inter DD. Reiffenst. *l. c. n.* 258. *et lib.* 3. *tit.* 26. *n.* 104. *et* 105. et alibi ut *lib.* 1. *tit.* 6.*

Dixi tamen id verum esse, si leges non plenissime annullent talem contractum, ita ut irritum illum reddant pro utroque foro, ut fecit lex Tridentini, quando declaravit nullum matrimonium contractum sine parocho et testibus. Ratio est, quia dum expedit bono publico, vel necessarium est ad removenda peccata, bene possunt leges velle esse pro utroque foro nullum, quod alias esset validum. Et in tali casu neque vult jus naturale esse validos actus, seu contractus, qui lege positiva plenissime infirmantur; nam ipsa

ratio, seu lex naturalis dictat non attendendas esse particulares obligationes, quoties bono publico officiant, vel conducant ad fovenda peccata.

Addidi, *vel si non intercedat judicis sententia;* nam si judex vi legum pronuntiet irritum contractum; qui alias de jure naturae erat validus, ipsius sententia etiam pro foro conscientiae est attendenda. * Et patet ex *cap. Cum jamdudum* 18. *de praebend.* ibi: *multa per patientiam tolerantur, quae si deducta fuerint in judicium exigente justitia non debent tolerari*: Gloss. *in cap. Super hoc verb. resignationis de renuntiat.* Videatur Auct. *tr.* 3. *de leg. q.* 2. *cap.* 4. *q.* 2. *et hoc tr. q.* 14. *cap.* 1. *q.* 4. Plich. *l. c. n.* 68. qui multos congerit auctores hoc ipsum sentientes. * Ratio est eadem ac illa, quae supra allata est, quia scilicet non solum jus divinum, sed etiam jus naturale dictat expedire, immo necessarium esse bono publico, ut attendatur in quocumque foro justa sententia a judice prolata, alias omnia confusionibus replerentur.

Dices pro foro conscientiae attendendam esse sententiam judicis, quando non nititur falsae praesumptioni: quoties autem annullat contractus alias jure naturae validos, quia in ipsis deest solemnitas a jure praescripta, ipsius sententia nititur falsae praesumptioni, quia nempe praesumitur interfuisse fraudem et dolum.

Contra tamen est, quia dum judex vi legum irritum declarat aliquem ex praefatis contractibus, non ideo semper movetur, quia pateat in tali contractu adfuisse fraudem, sed quia judicat expediens esse bono communi illos declarare irritos propter periculum, quod intervenire possint fraudes, dum omittuntur solemnitates a lege praescriptae. Non igitur nititur in falsa praesumptione, quod nempe in hoc casu particulari intercedat fraus, sed in vera, quod scilicet sit periculum, ut interveniat, si solemnitates omittantur; quo stante bene potest velle irritos esse tales contractus. * Leur. *jur. can. lib.* 1. *tit.* 2. *q.* 96. *n.* 4. Plich. *jus can. lib.* 1. *tit.* 2. §. 4. *n.* 39. * (1)

(1) In praxi tenenda est sententia illa a pluribus DD. tradita, quae docet supradictis in contractibus praeferendum esse possessorem, donec per sententiam judicis condemnetur ad restituendum; cum enim possessio jus certum tribuat (juxta principium ab Auctore scite sapienterque traditum) nequit possessor re expoliari nisi de alterius jure certo constet.

Q. VII. Quando intelligatur validus contractus initus sub conditione (1).

Hanc materiam fuse tractant theologi, dum agunt de consensu ad matrimonium requisito; breviter nihilominus etiam hic explicabo. Igitur

R. I. Conditiones necessariae non suspendunt contractum, sed illum absolutum relinquunt, et habentur pro impletis. Ut si dicatur, *contraho tecum, si sol oriatur, si venerit Antichristus*, quae conditio necessaria est ex suppositione divini decreti. Quod istae conditiones non suspendant contractum constat, quia, cum istae conditiones nullo pacto possint impediri, non reputantur futurae, sed veluti praesentes in suis causis, seu in divino decreto, et proinde cum reputentur praesentes, habentur pro impletis * D. Bonav. *in* 4. *dist.* 28. *q.* 3. *n.* 1. Fagn. *in cap. Si conditiones tit. de condit. appos.* cum communi theologorum et canonistarum: *arg. l. Si pupillus ff. de novation. et leg. Haeres meus ff. de condit. et demonstrat.* Conc. *l. c. cap.* 6. *n.* 8. * Secus dicendum esset si apponerentur tales conditiones ad designandum tempus quo quis vellet contractum valere. * Gloss. *cap. Si pupillus* 9. §. *Qui sub conditione ff. de novat. et deleg. l. Quod si ea conditione* 18. *ff. de condict. indeb.* Lug. *disp.* 22. *sect.* 13. *n.* 336. Sanch. *lib.* 5. *de matrim. disp.* 2. *n.* 7. Reiff. *jus can. lib.* 4. *tit.* 5. §. 1. *n.* 11. Conc. *l. c.* *

R. II. Conditiones generales, quae insunt omnibus contractibus, illos non suspendunt, quales sunt: *si vixero, si consenseris etc.* Ratio est, quia cum includantur in omni contractu, non intelliguntur appositae ad suspendendum contractum.

R. III. Conditiones impossibiles, et turpes reddunt nullos contractus. Ita habetur *leg. Non solum* 31. *ff. de action. et oblig., l. Impossibile ff. de verb. oblig.* §. *Si impossibilis instit. de inutil. stipul.* Ratio autem est, quia consensus praestitus sub conditione debet expectari usque ad eventum conditionis, frustra autem expectaretur eventus conditionis impossibilis; sicut etiam non est expectandus eventus conditionis turpis, scilicet peccaminosae. Ultraquamquod conditio peccaminosa reputatur impossibilis; dicimur enim tantum posse, quod jure possumus. Lugo *sect.* 3. *num* 368. Bonac. *disp.* 3. *quaest.* 1. *p.* 4. *num.* 10. Istae conditiones impossi-

(1) Conditionis nomine intelligitur circumstantia illa, a qua actus suspenditur, tamquam ab incerto eventu.

biles et turpes habentur pro non adjectis matrimonio, et ultimis voluntatibus, et ita per eas non invalidantur ex particulari legum dispositione, ut suo loco explicabitur. * Videatur infra *tr.* 21: *quaest.* 2. *cap.* 2.*

R. IV. Aliae conditiones, si sint de praeterito vel de praesenti, non suspendunt contractum; suspenditur vero a conditione honesta de futuro contingenti usque ad adventum ipsius conditionis. Constat igitur non suspendi contractum a conditione de praeterito, vel de praesenti; ut si quis diceret: *contraho tecum, si heri comedisti, vel si modo rideas;* nam si conditio vel fuit, vel est, contractus jam existit, et e contra jam est invalidus, si conditio vel non fuit, vel non est: * text. claro §. *Conditiones* 6. *instit. de verb. oblig.* *l. Cum ad praesens ff. de reb. cred.* Laym. *lib.* 5. *tract.* 10. *p.* 2. *cap.* 7. *n.* 1. Reiff. *l. c. n.* 12. Sanch. *l. c. disp.* 6. *n.* 1. * Bene vero suspenditur a conditione de futuro contingente; nam contrahentes non habent animum se obligandi, seu transferendi rei dominium usque ad adventum illius conditionis; ut si quis diceret, *contraho tecum, si cras erit pulcrum tempus: si tale meum negotium commendabis etc.* * *arg.* §. *Sub conditione, inst. de verb. obl. l. Si ita stipulatus fuero de verb. oblig.* Reiff. *l. c. n.* 15. Sanch. *l. c. disp.* 7. *n.* 2. * Verum tamen est neutram partem posse resilire a contractu, si non superveniat aliqua justa causa; quamvis enim contrahendo sub tali conditione non intellexerint statim se obligare ad tradendam rem, vel aliquid aliud faciendum, intelliguntur tamen se obligasse ad expectandum conditionis eventum. * *l. Qui balneum* 9. *l. Potior* 11. *ff. qui potiores in pign. hab. et* docent Sylv. *v. Donatio* 1. *q.* 15. *n.* 19. Molin. *de just. tr.* 2. *disp.* 285. *concl.* 4. Reiff. *l. c. n.* 25. Lug. *disput.* 22. *sect.* 14. *n.* 383.*

Caeterum non est confundenda conditio apposita contractui, et modus. Tunc aliquid apponitur veluti conditio, quando ita illi alligatur consensus, ut suspensus remaneat usque ad conditionis adventum. Modus vero contractui appositus non illum suspendit, sed est onus alteri impositum, et explicari solet per ly *ut*, veluti si dicatur, *contraho tecum, ut mihi famuleris.* Constat hunc contractum statim habere suum valorem, et solummodo obligationem imponi suo tempore adimplendam: *leg. Cum ab eo ff. de contrahen. empt.* adeoque non desinit contractus habere suum valorem, etsi contrahens non habeat animum onus apponendi, seu postea non apponat. * Reiff. *lib.* 3. *tit.* 26. §. 21. *n.* 656. *

Sunt qui putant, adimpleta conditione, necessarium esse novum consensum, ut contractus fiat absolutus et purus. * Acriter pugnant inter se DD. et in diversas abeunt sententias. Prima est eorum, qui docent non purificari contractum adimpleta conditione, sed requiri novum consensum, ita Victoria *de matrim. part.* 1. *punct.* 2. apud Lug. *l. c, n.* 381. Conc. *lib.* 3. *de just. et jur. diss.* 1. *cap.* 6. *n.* 9. Secunda eorum qui asserunt, omnes contractus purificari posita conditione absque novo consensu, et hanc tenent Innoc. Panorm. Nav. Silvest. et alii; quos refert Turrianus *disput.* 55. *dub.* 10. *n.* 8. Tertia consentit cum secunda quoad caeteros contractus civiles, sed dissentit quoad matrimonium, et hanc tenent plures theologi apud Lug. *l. c.* * Verior nihilominus videtur contraria sententia; nam cum supponatur consensum non fuisse retractatum, adhuc virtualiter existit: et proinde nihil deficit, ut contractus dicatur perfectus et absolutus, cum non amplius expectandus sit conditionis eventus ad ejus perfectionem, et aliunde, ut dixi, consensus adhuc perseveret. Ita etiam sancitum videtur *leg. Haec venditio* 7. *ff. de contrah. empt.*, *et leg. Potior* 11. *ff. qui potior.* Lugo *num.* 386. * Reiff. *lib.* 4. *tit.* 5. *n.* 16. Leur. *lib.* 4. *tit.* 5. *n.* 4. Plich. *lib.* 4. *n.* 3. Laym. *lib.* 5. *tract.* 10. *cap.* 7. *n.* 2. De matrimonio vero vid. infra *tract.* 21. *quaest.* 2. *cap.* 2. *q.* 7. *r.* 2. * Et hoc verum est, etiamsi contrahentes ignorent adimpletam fuisse conditionem; nam non alligarunt suum consensum cognitioni talis adimpletionis, sed solum ipsius adimpletioni. Id etiam habetur §. *Conditio inst. de verbor. obligat.*, *leg. Institutio ff. de condit. et demonstrat.*

Q. VIII. Quid necessarium sit, ut aliqui licite, et valide contrahant.

R. I. Sermo in praesenti est de contractu, qui pariat obligationem civilem, qua scilicet, vi legum conceditur actio, et exceptio in foro externo in altero ex contrahentibus adversus obligatum; vel saltem naturalem, qua scilicet quis teneatur in conscientia juxta rei gravitatem, dictante lege naturae debere nos esse fideles in promissis. Illi igitur possunt licite, et valide contrahere, qui habent usum rationis, liberam suorum bonorum administrationem, vel a lege non prohibentur: * Gloss. *in. cap. Inter corporalia de translat. episc.* Reiff. *lib.* 1. *tit.* 35. §. 2. *n.* 39. Giribald. *tr.* 3. *de contract. cap.* 1. *dub.* 5. *n.* 51. * Quod requiratur usus rationis clare patet, quia sine ipso non potest dari huma-

nus consensus, necessario requisitus ad contractum. Item requiritur libera administratio propriorum bonorum; nam alias illam non habens non potest in alterum transferre dominium rerum suarum, ut fit in contractibus. Hinc postquam judex interdixit prodigo administrationem suorum bonorum, et dedit illi curatorem, non potest nec valide sua bona distrahere: * *l. Is cui ff. de verb. signif. l. 1. ff. de curat. furioso* §. *item prodigus*, Castrop. *de just. disp.* 1. *punct.* 4. §. 1. *n.* 2. Giribal. *l. c. n.* 52. * Denique oportet leges ob bonum commune non reddidisse aliquem inhabilem ad contrahendum. Hac ratione tutor et curator, durante tutela aut cura, nequeunt contrahere cum minore, aut pupillo: *leg. Non licet*, *leg. Si empt. de contrah. emption.* * *l. Pupillus ff. de auctorit. tut. Gl. in l. naturaliter ff. de condict. indeb.* Laym. *lib.* 3. *de just. cap.* 9. *n.* 8. Wiestn. *in. lib.* 1. *decret. tit.* 35. *n.* 25. * Executores testamentorum nequeunt in se trasferre dominium rerum defuncti, nisi intercedat auctoritas judicis, vel alterius executoris. Advocatus, durante lite, nequit emere, aut alio contractu habere res sui clientis: *leg. Quisquis C. de postulando*; quod idem sancitur de medico, durante infirmitate: *leg. Medicus ff. de variis et extr. crimin.* * Verum in iis legibus hoc ex illis textibus erui nequit, nam in illis consultius, dicit Strik. *de caut. contr. sect.* 2. *cap.* 8. esse medico expectare, usque dum aegrotus ad sanitatem sit reversus, et advocato prohibitum pacisci de quota litis et mercede. Leur. *lib.* 3. *decret. tit.* 17. *quaest.* 262. *n.* 5. *et* 6. *

R. II. Quidam tantum contrahere possunt obligationem naturalem, non civilem, ii nempe qui prohibentur a lege civiliter obligari. Tales sunt servi, qui implere tenentur quod promiserunt, si id fieri possit sine domini praejudicio; ut constat *ex leg. Quod attinet* 32. *ff. de reg. juris.* * Girib. *l. c. n.* 52. Leur. *l. c. n.* 5. * Neque princeps supremus potest civiliter proprio subdito obligari, cum sit supra leges, at naturaliter obligatur, si cum ipso contrahat, et judex potest declarare habere talem naturalem obligationem. Lugo *disp.* 22. *sect.* 10. *n.* 280. * Giribald. *l. c. n.* 55. Molin. *d.* 261. *n.* 9. Castrop. *tr.* 32. *disp.* 1. *p.* 4. §. 3. *n.* 4. *

Q. IX. Quid dicendum de contractibus minoris, pupilli, et filiifamilias.

R. I. pupillus dicitur, qui nondum nactus est pubertatem, quae in viris completur anno 14 et in foeminis anno 12. Masculus dicitur proximus pubertati, quando complevit an-

num decimum cum dimidio, et foemina quando complevit annum nonum cum dimidio. Pupillo datur tutor, qui principaliter gerat curam ipsius, secundario vero ejus bono administret. Minor dicitur ille, qui nondum complevit annos 25. Huic datur curator, praecipue ut administret ipsius bona.

R. II. Pupillus et minor contrahentes sine auctoritate tutoris vel curatoris, civiliter contrahere possunt in suum commodum. Ita clare statuitur *inst.* §. 1. *de auctor. tutor.* * Reiff. *theol. mor. tr.* 8. *d.* 1. *n.* 26. Conc. *lib.* 3. *de just. et jur. dissi* 1. *cap.* 7. *n.* 8. * Hinc sequitur, quod si pupillus sine auctoritate tutoris aliquid emerit, et minor sine auctoritate curatoris, si ipsum habeant, possit in foro externo obligare venditorem ad standum contractui, iste vero non, idque jus sancivit in favorem illius aetatis. * Giribal. *l. c. dub.* 6. *n.* 59. Reiff. *l. c. n.* 27. Laym. *l.* 3. *tr.* 4. *cap.* 9. *n.* 6. Lug. *l. c. n.* 283. * Bene tamen potest venditor, antequam impleat contractum, cogere pupillum vel minorem ad procurandum consensum tutoris, vel curatoris; seu velle quod intercedat auctoritas judicis, aut quod juramento firment contractum, et id ut se eximat a periculo damni. Quod si minor id recusat, convincitur fraudolenter egisse, et non bona fide. Less. *lib.* 2. *cap.* 17. *dub.* 8. *n.* 62. Sanch. *l.* 6. *de matr. disp.* 38. *a n.* 9. Bonac. *d.* 3. *q.* 1. *p.* 5. *n.* 5. * Giribald. *l. c. n.* 60. *

Privilegium concessum pupillo, vel minori extenditur ad ecclesiam; nam instar minoris consideratur.

R. III. Minor et pupillus non possunt civiliter obligari, si alienent bona immobilia, vel mobilia pretiosa, quae servando servari possunt, sine auctoritate tutoris, vel curatoris et sine judicis decreto. Ratio est, quia si haec omnia non intercedant, jus resistit, et annullat tales contractus: *leg.* 1. *et plurib. seqq. ff. de rebus eorum qui sub tutela, vel cura sunt*, *l. Lex quae tutoris cod. de administr. tutor., et leg.* 7. 11. *et* 15. *cod. de praediis minor*. * La Croix *lib.* 3. *de contract. p.* 2. *n.* 673. Leur. *l. c. q.* 964. *n.* 2. Giribald. *l. c. n.* 61. * Quod si minor careat curatore, poterit etiam civiliter obligari; si alia bona mobilia alienet: id enim ipsi non prohibetur a lege, non vero pupillus, cum non habeat administrationem bonorum. Molin. *disp.* 224. Sanchez *n.* 8. *et* 27. Palaus *d.* 1. *p.* 4. §. 5. *n.* 6.

R. IV. Si minor et pupillus contrahant sine auctoritate tutoris, seu curatoris, mihi probabilius est naturaliter, et in conscientia obligari. Ratio est, quia obligatio naturalis ori-

tur ex libero consensu, quem bene praestare possunt minor, et pupillus. Hanc naturalem obligationem videntur et ipsae leges innuere: *leg. Si pupillus* 21. *ff. ad leg. falcid.*, *l.* 1. *ff. de novat.*, *leg. Cum illud* §. 2. *ff. quando dies legati cedat.* Ad leges autem, quae in contrarium afferuntur, respondendum est per eas excludi civilem obligationem, ut dictum est supra de contractibus celebratis sine solemnitatibus juris. Quod si aliquae videantur excludere etiam obligationem naturalem, dicendum est loqui de obligatione naturali efficaci et irrevocabili, non vero excludere absolute obligationem naturalem, alias tamen revocabilem; quia tutor, et curator possunt ad suum libitum curare rescissionem contractus. Lugo *disp.* 22. *sect.* 10. *num.* 288. Reginal. *l.* 25. *num.* 149. Laym. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 4. *c.* 9. *num.* 7.

* Harum legum auctoritate ducti plures nec spernendi DD. acriter tenent, pupillum et minorem sine tutoris et curatoris auctoritate, vel consensu contrahentem, nec civiliter nec etiam naturaliter et in foro conscientiae obligari; istae enim leges eorum indemnitatem respiciunt, quam non satis tuerentur, si ablata tantum civili obligatione, firmam relinquerent naturalem, et ita sentiunt multi apud Sanch. *l.* 6. *de matrim. disp.* 38. *num.* 20. Conc. *l. c. n.* 6. Plich. *de jur. can. lib.* 1. *tit.* 35. *n.* 10. Verum adhaerendum illis, qui sentiunt remanere naturaliter obligatum; nam leges quae naturalem obligationem excludere videntur, bene explicari possunt, ut supra, et ita explicant Lug. *l. c. n.* 288. *et seq.* Laym. *l. c. n.* 7. Molin. *disp.* 224. Palaus *disp.* 1. *punct.* 4. §. 3. *n.* 9. et alii pene innumeri apud eumdem Sanch. *l. c. n.* 21. Reiff. *l. c. n.* 29. Sanning. *dist.* 11. *de just. q.* 3. *n.* 9. Giribald. *l. c. n.* 66. La Croix *l. c. n.* 671. * Semper tamen excipiendi sunt contractus, in quibus, ut dixi supra, leges volunt debere intervenire judicis sententiam; ea enim non interveniente, tales contractus a legibus plenissime annullantur, eisque resistunt: *leg. Si ad resolvendum* 7. *l. Si quidem*, *leg. Si minor* 15. *cod. de praediis minor.* Idem dicas de contractibus factis a pupillo, qui nondum est pubertati proximus, vel de contractibus factis a pupillo, vel minore cum tutore, et curatore: *leg. Non licet cod. de contrah. emption.*, *leg. Pupillus* 5. *ff. de auth. tutor.* * Glos. in *cit. l. Pupillus et l.* 1. *ff. de novation.* Castrop. *l. c.* §. 3. *n.* 6. * In his ergo contractibus cum certum sit neque dari naturalem obligationem respectu pupilli, seu minoris; poterunt eos non attendere; et si impleverunt,

poterunt rem suam repetere absque beneficio restitutionis in integrum, utpote invalide distractam. Lugo *n.* 286.

R. V. Filiifamilias, si sint puberes, aut pubertati proximi, cum tunc habeant liberam administrationem bonorum castrensium, vel quasi castrensium, possunt de illis contrahere; secus de bonis adventitiis, et profectitiis; si non intercedat consensus vel expressus, vel tacitus patris; quia profectitiorum non habent dominium, et adventitiorum non habent liberam administrationem: * *Argum. l. Filiusfamilias ff. de obligat. et action.* Molin. *disp.* 261. *n.* 3. Sanch. *de matrim. lib.* 6. *disput.* 39. *n.* 7. Leur. *l. c. quaest.* 964. *n.* 4. Laym. *l. c.* Castrop. *l. c.* §. 6. *n.* 5. * Quod si bona, quae vellent alienare, essent immobilia, vel mobilia pretiosa, tunc etiam requireretur sententia judicis, ut dictum est supra de minoribus. Caeterum si filiusfamilias non vivat cum patre, neque ab eo accipiat alimenta, poterit alteri saltem naturaliter obligari contractu innominato, facio ut facias, facio ut des, locando ipsi suas operas artificiales. Dixi si a patre non accipiat alimenta, tunc enim non debet patri suas operas artificiales, sed solum obsequium et reverentiam; secus si a patre accipiat alimenta. Beneficio autem senatusconsulti Macedoniani, et *l.* 1. *et seqq. ff. et cod. ad Senat. cons. Maced.* filiusfamilias non potest civiliter obligari praecipue ex contractu mutui. * Varias tamen patitur limitationes, seu exceptiones hoc beneficium, quas fuse tradit Bossius *var. mor. part.* 3. *tit.* 3. *a num.* 227. *et seqq.* Leur. *l. c. quaest.* 964. *n.* 4. et Auctor infra *de mutuo quaest.* 3. *cap.* 1. *q.* 5. *

Q. X. Quid sit restitutio in integrum; et quibus competat.

R. I. Restitutio in integrum dici potest: *Remedium juris extraordinarium, quo graviter laesus judicis auctoritate restituitur in eum statum, seu jus, in quo fuerat ante laesionem.* Dicitur *extraordinarium*, nam non conceditur talis restitutio, si suppetat aliud remedium rescindendi contractum: *leg. In causa* 16. *ff. de minor.* Additur, *quo graviter laesus etc.* nam non conceditur propter modicam laesionem: unde ait Glossa *in leg. Scio illud ff. de restit. in integr. De minimis non curandum.*

R. II. Beneficium restitutionis in integrum conceditur omnibus minoribus, qui scilicet nondum compleverunt annum 25. *leg.* 1. *et seqq. ff. de minor.* 25. *annis*, et hoc etiamsi contractus factus sit de consensu patris, tutoris, vel curatoris: *l.* 2. *C. Si tutor, vel curator etc.* Et si majores facti

tales contractus non confirmarunt, possunt tale beneficium, exposcere etiam post quadriennium, postquam coeperunt esse majores: *l.* 1. *et* 2. *cod. si major factus ratum habuerit* Hujusmodi privilegio gaudent etiam ecclesiae, hospitalia, et quaecumque alia loca pia: nam ad instar minoris habentur. Quadriennium, quod ipsis competit, ut restituantur in integrum, solet computari a die factae laesionis: *cap. Ecclesia de restit. in integ. in* 6. Si nihilominus eo tempore vixit praelatus, qui male alienavit, quadriennium ab ejus morte numeratur; nam usque dum vixit, ecclesia reputatur absque legitimo defensore.

* Multa addi possent circa restitutionem in integrum, quae cum magis spectent ad juristas, quam ad theologos, ideo hic omissa. Si quis plura desiderat, adeat Castrop. *tract.* 32. *disp.* 1. *punct.* 19. Leur. *in lib.* 1. *decret. n.* 41. Reiff. *tit. eod.* Hic tamen notandum cum his auctoribus, quod laesio occasionem restitutioni in integrum praebens provenire debet ex contractu, aut quasi contractu; nam si fortuito et casu aliquo laesio occurrat, non datur locus restitutioni in integrum, ita colligitur *ex l. Rerum* §. *Sciendum et* §. *Unde Marcellus ff. de minoribus*, ubi id pluribus exemplificatur, et notat Molin. *disp.* 573. *

Regulae in praxi observandae

Pro praxi advertere debet confessarius, quod dum quis retinet aliquid ex aliquo contractu, quem plures theologi sustinent esse validum, non debet suum poenitentem obligare ad restitutionem, quamvis ipse confessarius sequatur opinionem stantem pro invaliditate contractus. Secus si contractus sit rescindibilis, et de facto judicis sententia rescindatur.

Hinc si quis habeat aliquid ex contractu inito ob errorem, sive dolum circa qualitates accidentales, non est cogendus ad restitutionem, etsi error dederit causam contractui; nam, ut diximus, valde probabile est tales contractus esse validos, quamvis rescindibiles a judice ad petitionem decepti. Bene tamen debet obligare deceptorem ad resarciendum decepto damnum, si forte adfuit.

Item qui habet aliquid ex contractu, in quo non intercesserunt omnes solemnitates juris non est obligandus ad restitutionem, si alias fuit naturaliter validus, nec plenissime a lege irritatus.

Item habens aliquid a pupillo vel minore, absque eo quod intercesserit auctoritas tutoris vel curatoris, poterit illud

retinere, dummodo non sit ex iis, quae non possunt alienari sine judicis auctoritate. Quando vero contractus alias nulli juramento firmentur, dictum est in primum decalogi praeceptum, dum sermo fuit de juramento.

QUAESTIO II.

DE CONTRACTU EMPTIONIS, ET VENDITIONIS.

CAPUT I.

De natura emptionis et venditionis; de iis qui vendere et emere possunt; et rebus, quae emi et vendi possunt.

Quid sit emptio et venditio; et quae ad eas requirantur.

R. I. Emptio et venditio possunt ita definiri: *Contractus bonae fidei, solo consensu initus, ultro citroque obligatorius de merce pro pretio, et e contra de pretio pro merce tradendo*. Dicitur contractus bonae fidei, quia non est contractus stricti juris; unde in isto contractu licet multa non fuerint verbis expressa, nihilominus judex potest arbitrari interfuisse secundum bonam fidem contrahentium, ut dictum est capite superiori, agendo de divisione contractuum. Dicitur, *solo consensu initus*, quia iste contractus quoad substantiam perficitur solo consensu contrahentium, quatenus scilicet non possunt amplius recedere a contractu. *leg. Ex empto* 11. §. 1. *ff. de action. empt.* Nihilominus accipit ultimo integritatem per mercis et pretii traditionem; nam solum sequuta traditione, acquiritur rei emptae dominium. *leg. Traditionibus* 22. *cod de pactis*, *leg. Nunquam* 31. *ff. de acquir. domin.* Dicitur, *ultro citroque obligatorius*, nam ex utraque parte adest obligatio, in emptore nempe ad tradendum pretium, et in venditore ad tradendam mercem: *leg. Ex empto cit.*

Porro hic pro merce intelligitur quaecumque res pretio aestimabilis, sive sit immobilis, sive mobilis. *leg. Si in emptione* 24. §. *Omnium* 1. *ff. de contrah. empt.* Pro pretio intelligitur pecunia numerata. §. *Item* 2. *institut. de emption. et vendit.* Quod si non interveniat pecunia, sed detur merx pro merce, dici potius debet permutatio. Nihilominus si partim detur pecunia, et partim merx, denominatio desumi debet a magis principali; ita ut si res, quae pro alia datur, notabiliter excedat pecuniam, quae insimul cum ea datur, contractus dici debet permutatio; si vero notabiliter praeva-

leat pecunia, dici debet *emptio et venditio*. Quod si valor rei et pecuniae, quae dantur pro pretio alterius rei, sint aequalis, vel fere aequalis valoris, tunc contractus sortitur nomen ab intentione contrahentium, ita ut dicendus sit *emptio et venditio*, si intenderunt emere, vel vendere; seu *permutatio*, si intenderunt permutare. Ratio est, quia contractus legem accipiunt ex intentione, et conventione contrahentium, si aliud non fuerit determinatum: *leg.* 1. *ff. depositi, et reg.* 85. *de reg. jur. in* 6. Lugo *disp.* 26. *sect.* 1. *n.* 6. Molin. *disp.* 336. Bonac. *d.* 3. *q.* 2. *p.* 1. *num.* 7. Si vero in tali casu non constet de intentione contrahentium, variant DD. et melius, meo videri, dicunt illi qui docent esse duplicem contractum, nempe ex una parte permutationem, et ex alia emptionem. Haec adnotare oportuit; nam alios effectus parit venditio, alios permutatio, ut suo loco videbimus. Reiff. *in* 3. *decretal. tit.* 17. §. 1. Leur. *eod. tit.**

R. II. Ad emptionem et venditionem tria requiruntur, nempe consensus, res, seu merx certa, certum et determinatum pretium. Et quidem primo commune est omnibus contractibus, ut sine consensu non perficiantur; et quod saltem non sit erroneus circa substantiam rei, de qua fit contractus. Et cum non sit necesse exprimere in venditione consensum, mediante scriptura: *leg.* 4. *ff. de pignor.* satis est si exprimatur quavis verborum forma, quae sufficiat ad exprimendum talem consensum: ulterius cum in hoc contractu non sit necessarium scriptura exprimere consensum, sequitur quod si partes non expresse convenerint de dando consensu nisi per scripturam, merito praesumatur scripturam postea factam, dumtaxat majoris probationis, et assecurationis gratia factam fuisse, non vero quod antea contractus non esset validus. Clarum etiam est non dari emptionem et venditionem, nisi adsit merx, quae debet esse certa et determinata: *leg. In venditione ff. de contrah. empt.* Merci correspondet pretium ex parte emptoris, quod pariter debet esse certum et determinatum; unde invalida esset emptio, si vendens dicat: *vendo justo pretio, quanti valet, quanti aestimaveris;* nam adhuc pretium est indeterminatum: §. *Pretium instit. de empt. et vendit. l. Quod saepe* 35. *ff. de contrah. empt.* E contra valida est venditio, si venditor dicat: *Tanti vendo, quanti judex, vel alter aestimaverit etc.* nam tunc pretium sufficienter intelligitur determinatum, si vere ille, qui nominatus est, rem taxet: §. 1. *instit. de empt. et vendit.* Bon. *p.* 1. *et* 2.* Reiff. *l. c.* Leur. *l. c.* pariter Castrop. *de just. commut. disp.* 5. *punct.* 2. *n.* 2.*

* Insuper pretii determinatio adesse censetur, cum saltem determinatum est relative ad aliquid aliud, puta si pretium fuerit a lege vel consuetudine taxatum; tunc enim inito pacto venditionis et emptionis, etiamsi non fuerit taxatum pretium, venditio erit valida, nec rescindi poterit, cum censeatur conventum de pretio a lege, vel consuetudine praescriptum. Casareg. *de commerc. disc.* 34. Hac ratione pariter, nisi aliud obstet, nempe quod pretium sit determinatum, valida judicari potest venditio facta pro pretio; quod curret infra octo, quindecim, aut triginta dies, si venditor usque ad illud tempus merces servaturus erat. Mol. *de just. et jur. disp.* 337. *n.* 16. Ant. Gom. *t.* 2. *var. resolut. cap.* 2. *n.* 9. *et ita habetur l. Haec venditio* §. *hujusmodi, et l. Si quis fundum ff. de contrah. empt. et l.* 10. *tit.* 5. *p.* 5. et aliis juribus. *

Q. II. Qui possint emere, vel vendere; et qui possint cogi ad emendum, seu vendendum.

R. I. Quicumque, qui non caret usu rationis, vel a lege non prohibetur, potest emere, vel vendere. Ratio est, quia emptio et venditio est contractus jure gentium introductus ob vitae necessitatem, ac proinde de se nulli intelligitur interdictus. Oportet tamen ementem, vel vendentem habere usum rationis, alias non posset praestare legitimum consensum; unde non sunt capaces ad contrahendum infantes, amentes et furiosi. Item oportet, quod non sit legis prohibitio; nam bene propter justum aliquod motivum potuit aliquibus prohiberi emptio et venditio. Ita jure prohibetur clericis emptio et venditio, facta ob finem negotiandi, ut suo loco dictum est. Administratores rerum alienarum nec per alium possunt emere res, quas administrant: *leg. Non licet* 46. *ff. de contrah. emption.* Tutores, si administrent bona pupilli, non possunt ea emere, nisi accedat consensus aliorum tutorum, et auctoritas judicis: *leg. Pupillus* 5. §. 2. *et seqq. ff. de auctor. tutor.* Haec prohibitio extenditur ad curatores, procuratores, et ad eos, qui aliena negocia gerunt: *leg.* 34. §. *fin. ff. de contrah. emption.* Id autem jure cautum est, ne fraudolenter decipiant illos, quorum bona administrant. Eadem prohibitio habetur respectu judicum, et officialium ipsorum, qui nec per se, nec per interpositam personam alia praeter sibi necessaria emere possunt: *leg. Aufertur* §. *Quod a praeside ff. de jur. fisc. leg. Praesidis ff. si certum petatur*, aliisque juribus.

R. II. Quamvis, ordinarie loquendo, nemo cogi possit ad vendendum, nihilominus id fieri potest, si ita exposcat bonum commune, vel favor religionis. Quod nemo ordinarie loquendo cogi possit ad vendendum, clare habetur *leg. Invitum* 11. *cod. de contrah. empt. leg. Nec emere* 16. *cod. de jur. deliber.* nam ut habet lex *In re mandata cod. mandati: Suae quisque rei moderator, atque arbiter existit.*

Constat etiam unumquemque cogi posse ad vendendum, si ita exposcat bonum publicum; nam ratio dictat semper esse praeferendum bono particulari. Hinc tempore famis, inopiae frumenti, ac aliorum victualium, possunt cogi subditi ad similes res vendendas, sicut etiam possunt emptores prohiberi, ne plures emant quam illis sit necessarium: *leg. Civitatum.* 2. *cod. ut nemini liceat,* Laym. *lib.* 3. *tractat.* 4. *capit.* 17. §. 5. *nu.* 34. Menoch. *consil.* 237.* Hanc juris dispositionem tempore publicae necessitatis etiam ad clericos extendunt DD. itaut per judicem ecclesiasticum ad vendendas res suas cogi possint, ita Pignat. *tom.* 1. *consult.* 476, ubi affert declarationem cardinalium in una Brundusina 7. *Aprilis* 1641. Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. *cap.* 17. §. 5. *n.* 34. Castrop. *de just. commut. disp.* 5. * Pariter subditi habentes superflua possunt cogi ad vendendum solis civibus, et indigenis, vel potius iis, quam exteris, casu quo non sufficiant omnibus; nam semper major ratio habenda est pro patria et civibus, quam pro exteris, Laym. *loc. cit.*, * Castrop. *l. cit. punct.* 19. *n.* 5. Reiff. *l. c. n.* 33. et concordat canon. 5. concilii Turonens. sub Pelagio I. ubi praecipitur, ut *unaquaeque civitas pauperes et egenos incolas alimentis congruentibus pascat secundum vires, ut tam vicini presbyteri, quam cives omnes suum pauperem pascant, quo fiet, ut ipsi pauperes per civitates alienas non fatiscentur.* * Hoc autem extenditur etiam ad clericos, ita ut in communi necessitate cogi possint a proprio Superiore ad res suas vendendas, ut decisum fuit in una Brundusina 7. *Apr.* 1641. ap. Pignat. *t.* 1, *consult.* 476. * Castrop. *l. c.* Reiff. *l. c. n.* 32. Plich. *eod. lib. n.* 19, Lug. *disp.* 26. *sect.* 2. *n.* 12. * Et de facto jure divino et naturali etiam clericus tenetur succurrere fame laboranti: *can. Pasce* 21. *dist.* 86. * ibi: *pasce fame morientem; quisquis enim pascendo hominem servare poteras, si non pavisti, decidisti:* Laym. Reiff. *ll. cc.* *

Ratione pariter boni publici cogi potest dominus ad vendendas res suas, verb. gr. suam domum, agrum, fundum etc. si id necessarium sit pro facienda via publica: *leg. Si*

locus §. *Cum via publica ff. quemadm. serv. amitt.* Idem dicas si necessarium sit pro construendo aliquo publico aedificio. Laym. *loc. cit.* Molin. *disp.* 341. *n.* 2.

Denique cum pro bono, et jure publico intelligatur fieri, quod fit pro religione: *arg. l.* 1. *ff. de just. et jur.* ob ipsius favorem cogi quis potest ad vendendam suam domum, fundum etc. ut si ex, gr. id necessarium esset ad construendam, vel ampliandam ecclesiam, hospitale etc. Palaus *de just, disp*, 5. *punct*, 19, *num*, 4. Si vero domus aliena, fundus etc, non essent necessaria, sed tantum proficua pro favore religionis, aut bono publico, tunc venditor non esset cogendus ad vendendam rem suam, quando id evenire non posset sine ejus notabili detrimento, secus si cum modico damno. Covar. *lib.* 3, *var. resol. cap.* 14. *n.* 7. * *arg. l. Si quando* 9. *C, de operib. publ*, Reiff. *l. c. n.* 36. Leur. et Laym. *ll, cc,* *

Dixi etiam, quod quis cogi potest ad emendum, quando ita bonum publicum exposceret; quia semper bonum publicum est praeferendum. Cogi proinde possunt subditi ad emendum frumentum pro publica necessitate servatum, si non amplius possit servari. Item cogi possunt ad sibi comparanda vitae necessaria, si praevideatur magna inopia, obsidio civitatis etc. Plures alii casus possent enumerari, in quibus possent subditi cogi ad vendendum et emendum, sed satis constare possunt ex supradictis. Pal. *loc. cit.* Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *c.* 17. §. 5. * Abb. *in cap.* 1. *de empt. n.* 6. Reiff. *l, c, n.* 39, *

Q, III. Quae res vendi possint:

R, Nisi lex prohibeat, vendi possunt omnia ea, quae sunt pretio aestimabilia. Hinc constat non solum vendi posse res immobiles, sed etiam mobiles, et non solum corporales, sed etiam incorporales; ut sunt nomina, jura, actiones etc, haec etenim omnia sunt pretio aestimabilia. Item vendi possunt non solum res existentes, sed etiam futurae, quae tantum sunt in spe. Assignatur autem *leg. Ne emptio ff. de contrh. empt.* notabile discrimen inter res, quae futurae sperantur ex causa naturali, et eas, quas per accidens, et veluti a fortuna, ut dici solet, speramus. Primae censentur emi sub tacita conditione, si nascantur; unde si emantur futuri fructus agri, animalium etc. et nulli fructus, aut partus nascantur, emptor ad nihil tenebitur, ipsique pretium est restituendum, immo interesse, si venditor fuit causa, ne fructus nascerentur. Molin. *disp.* 340. *num.*

19. * Haunoldus *tr.* 10. *cap.* 14. *controver.* 14. §. 1. * Secundae quia sperantur a fortuna, adeoque quandoque eveniunt, quandoque non, non intelliguntur emi sub aliqua conditione; ut si ematur jactus aleae, aut captus piscium. Hinc emptor tenetur ad dandum pretium, de quo fuit pactum, etsi nil capiatur: *leg. cit. Ne emptio.* E contra res capta erit emptoris, etiamsi duplo excedat pretium *l. Si jactum* 12. *ff. de action. empti.* Caeterum si contrahentes aliter conveniant, standum est pactis, quae fecerunt.

Dixi, ni lex prohibeat, nam leges aliqua prohibent vendere, vel emere, puta res litigiosas, res universitatis (1), et quaedam alia, de quibus agunt juristae. * Videatur Reiff. *l. c.* §. 2. *n.* 45. *et seq.* * Hic praecipue adnotare oportet prohiberi a legibus venditionem veneni: *leg. Quod saepe* 35. §. 2. *ff. de contrah. empt.* Id autem ita intelligunt theologi, ut non liceat vendere venena, aliasque res, quibus communiter homines male uti solent, ut esset clavis falsa etc. ni moraliter certo constet ad bonum usum ab emptore expostulari. Si id certo non constet, utique non possent licite vendi; quia tunc ministraretur emptori materia peccati. S. Th. 2. 2. *q.* 169. *art.* 2. *ad* 4. Sanch. *in sum. lib.* 1. *cap.* 7. *n.* 17. Bonac. *d.* 3. *quaest.* 2. *p.* 2. *n.* 11. Licite e contra venduntur res, quibus homines communiter bene uti solent, quamvis aliquando ordinentur in malum usum. Ita se habent chartae lusoriae, taxilli, arma etc. D. Th. *l. c.* Verum tamen est, quod si hic et nunc constaret aliquem velle ea emere ad finem malum, venditor teneretur abstinere a venditione; si etenim ex charitate tenemur impedire peccatum proximi, dum possumus id commode praestare, multo magis debemus abstinere a subministranda materia ejusdem peccati. * Concin. *lib.* 3. *de just. et jur. dissert.* 2. *cap.* 2. *n.* 10. Contin. Tournel. *to.* 1. *p.* 440. *

Regulae in praxi observandae

I. Solent multoties personae rudes velle recedere ab emptione, et venditione inter ipsas sequuta, quia nondum factus fuit contractus per publicum notarium. Verum hoc admittere non debet confessarius, si non habuerunt intentionem praestandi consensum nisi per publicum contractum: ut patet enim ex dictis, emptio et venditio non exposcunt scri-

(1) Res extinctas, liberos homines, res divini juris, merces pestiferas, aut noxias, res furtivas.

pluram ad sui perfectionem, ac proinde quando fit scriptura, potius intelligendum est fieri ob contractus firmitatem in foro externo, quam pro ipsius valore.

II. Cum non subsistat contractus emptionis et venditionis, nisi postquam taxata sunt merx et pretium, advertere debet confessarius; non obligandos esse ad emendum, vel vendendum illos, qui postquam egerunt de aliqua merce vendenda, convenerunt inter se dicendo: *Non ci sarà da dire: Sta per me, e poi ci aggiusteremo del prezzo etc.* His et similibus dicendi formulis cum remaneat saltem pretium indeterminatum, adeoque cum nondum perfectus sit contractus, potest uterque contrahens a contractu resilire. Non sunt pariter cogendi ad vendendum vel emendum, qui pactum fecerunt de aliqua re indeterminata, puta, de aliquo ex agnis gregis, de aliquo panno, nullum determinando inter plures pannos apothecae etc.

III. Quamvis tutores, curatores etc. prohibeantur emere res, quas administrant; nihilominus advertere debet confessarius, quod si illas emant eo majori pretio, quo aliis vendidissent, non sunt inquietandi in foro conscientiae. Dixi tamen, *eo majori pretio;* nam cum ex vi sui officii teneantur quaerere utilitatem pupilli, minoris etc. id utique non facerent, si dum possent aliquid aliis vendere majori pretio, sibi minori pretio, quamvis intra latitudinem infimi, compararent.

* Cum liceat emere vel vendere res, quae potius per accidens et fortunam, quam per naturae cursum sperantur, ut captus piscium, notandum est quod aliquoties hoc pactum inter se ineunt ementes et vendentes: dabo tibi sex, vel decem obulos pro qualibet libra piscium, quos capies; tunc enim haud dubie censebitur conditionata venditio, et si nulli capiantur pisces, pretium reddendum erit emptori, et si parva quantitas juxta quantitatem regulandum pretium. *

* Solent multoties rudes et rustici, postquam de vendendis futuris fructibus agrorum, vel animalium contraxerunt, parum curare ut ad perfectionem deveniant, unde pretium conventum retinere in conscientia non valent, si non adhibeant diligentiam in iis servandis, et ad statutam perfectionem veniant. *

* Quamvis non liceat vendere venena aleas lusorias, taxillos, si praevideantur emptores abusuri, tamen non tenetur venditor pretium restituere quod accepit. Giribald. *de empt. cap.* 2. *nu.* 24. nisi merces ei restituantur. *

* Cavendum autem est venditoribus has et similes merces vendentibus, ne nimia cupiditate lucrandi illecti non videant ementes male iis usuros, quod ceteri praeter ipsos vident. *

CAPUT II.

De iis, qui prohibentur negociari per emptionem et venditionem.

Q. I. Quid sit negociatio.

R. Negociatio proprie et rigorose dicta ea, est qua res aliqua comparatur, ut integra et immutata vendatur ad lucrum acquirendum. Illa ergo non est negociatio, qua emitur necessarium, et superfluum venditur; sicut nec est negociatio rigorosa aliquid emere, ut arte, vel industria immutatum, carius vendatur. Ita colligitur ex D. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 4. * Lugo *disp.* 26. *sect.* 3. *n.* 21. *et seq.* Giribald. *lib.* 3. *de contr. cap.* 2. *dub.* 2. *n.* 9. *et seq.* *

Q. II. An negociatores licite emere possint magnam copiam mercium, ut postea minutatim carius vendant.

R. Quamvis negociatio rigorosa de se indifferens sit, et solum possit esse mala ratione fraudum, finis, mendaciorum; perjuriorum etc. nihilominus puto illicitam etiam esse, quoties quis merces ad vitam necessarias in urbe existentes in magna emat quantitate, ut postea cum lucro vendat. Ratio est, quia certe ratione talis emptionis cives damnum patiuntur, cum cogantur emere pretio majori; videtur autem jus esse apud rempublicam, ut nemo ita apud se accumulet merces ad vitam necessarias, ut cogantur cives emere majori pretio, ac si expositae essent apud plures vendendae. Accedit illud augmentum pretii non provenire, quia alias tanti illae merces aestimarentur, sed tanti venduntur, quia aliquis illas apud se in magna quantitate coadunavit; unde pretii augmentum, utpote proveniens ex alterius accumulatione illarum mercium, justum non reputandum est. Hinc talis negociatio dicitur turpe lucrum: *can. Quicumque* 14. *quaest.* 4. et cogi possunt hujusmodi negociatores ad vendendas merces minori pretio: *leg.* 2. §. *Cum in eadem ff. ad leg. Rodiam.* Immo videatur satisfacere debere iis, qui carius emerunt propter ipsorum negociationem. Ita contra plures alios Trull. *lib.* 7. *c.* 20. *d.* 18. Sotus *l.* 6. *de just. q.* 2. *art.* 2. Navarr, *c.* 23. *n.* 91. * Sylv. *v. Emptio q.* 10. Continuat Tournel. *t.* 1. *p.* 477. Viva *quaest.* 2. *ar.* 4. La Croix *lib.* 3. *p.* 2. *nu.* 946. Laym. *lib* 3. *t.* 4. *cap.* 17. *n.*

41. Eamdem sententiam sequitur Lugo *disp.* 26. *n.* 176. qui docet, teneri ad restitutionem, si supra summum pretium justum merces vendant: justum autem pretium debet intelligi illud, quod esset, si non coadunasset illas merces apud se.*

Dixi tamen non licere modo praefato apud se congregare merces existentes in civitate; ne si apud paucos sint, cives cogantur carius emere. Caeterum licite mercator curat merces in magna quantitate apud se ex aliis urbibus asportari; nam tunc non privat cives commodo emendi mitiori pretio res, quae jam sint apud plures in civitate. Locutus pariter sum de mercibus ad vitam necessariis; merces enim non necessarias licite mercatores apud se accumulant; neque enim damnificatur respublica, si hae pretio rigorosiori vendantur: ultraquamquod cum non sint necessariae, pretium non solet esse taxatum.* Salmant. *tr.* 14. *cap.* 2. *nu.* 44. Ligor. *lib.* 3. *n.* 816. Bonacc. *disp.* 3. *q.* 2. *p.* 2. *n.* 3. s. Anton. *p.* 2. *tit.* 1. *cap.* 23. §. 15.*

Q. III. An clericis liceat exercere negociationem proprie dictam; et quid si illam exerceant per alium.

R. I. Utique negociatio proprie dicta interdicta est clericis et religiosis, cum valde indecorum sit illos lucro captando incumbere; tum quia negocia valde avocant a spiritualibus, in quibus tam clerici, quam religiosi debent occupari: *can. Consequens* 2. *dist.* 88. *cap. fin. de vit. et honest. cler. cap.* 2. *ne cler. vel monachi etc.* Nec solummodo prohibentur clerici et religiosi a negociando, sed insuper gravissimae poenae adduntur, excommunicatio nempe, et suspensio, quae tamen sunt ferendae sententiae, ut notant Lugo *disp.* 26. *sect.* 3. *n.* 23. Molin. *disp.* 342. Praeterea pro rebus quibus negociantur, solvere debent vectigalia: *cap. ult. de vit. et honest. cleric. cap. Quamquam de censib. in* 6.* Barbos *jur. eccl. univ. lib.* 1. *c.* 40. *n.* 114. et alii apud ipsum, Reiffenst. *in* 3. *decret. tit.* 1. *n.* 133. Leur. *qu.* 20. *ibid.* Salmant. *l. c. n.* 37.* Solummodo lis est, an teneantur solvere vectigalia de hujusmodi rebus, antequam ter admoneantur, ut desistant a negociatione. Et quamvis Barbos. *lib.* 1. *jur. ecclesiast. univ. cap.* 40. *n.* 130. adhaereat, tamquam probabiliori, sententiae neganti hujusmodi obligationem ante trinam monitionem, nihilominus tutam puto in praxi contrariam opinionem; nam dici potest trinam monitionem praerequiri, antequam priventur immunitate a vectigalibus de bonis quasi patrimonialibus, non vero requiri,

ut priventur immunitate a vectigalibus quoad res, ex quibus illicite negociantur. Molin. *disp.* 342. *n.* 10. Carolus de Craff. *de effect. clericorum eff.* 3. *nu.* 184. Salmant. *tr.* 14. *cap.* 2. *n.* 37. Giribal. *de just. et jur. lib.* 5. *cap.* 2. *n.* 15. Salmant. *tr.* 8. *cap.* 7. *n.* 54. Passerin. *to.* 2. *q.* 187. *art.* 2. *n.* 225. Sanch. *lib.* 2. *consil. moral. cap.* 4. *dub.* 51. *n.* 6. et alii multi apud ipsum.*

R. II. Non est illicitum negociari per alium, taliter ut ille totam industriam praestet in negocio. Ratio est, quia dum ecclesiasticus nullatenus per se exercet negociationem, dici non potest exercere opus indecens statui clericali, et distrahi ab operibus spiritualibus; quibus rationibus voluerunt ss. canones vetitam ecclesiasticis negociationem. Molin. *disp.* 342. Less. *lib.* 2. *cap.* 21. *dub.* 1. *n.* 6. Filliuc. *tr.* 35. *cap.* 1. *q.* 8. *nu.* 25. Bene autem monet Lugo *disp.* 26. *sect.* 3. *n.* 36. non excusandum esse ab illicita negociatione illum, qui ita negociaretur per famulum, seu ministrum, ut tota, vel fere tota superintendentia esset apud ipsum; hoc enim revera est negociari per seipsum. Sicut autem hoc, ut infra dicam, est grave peccatum, ita leve esset, si modica tantum sit superintendentia.

*Superius dicta vera fortasse erant antequam Benedict. XIV. suam edidisset constitutionem sub die 8. mar. 1741. quae incipit *Apostolicae servitutis*, in qua, confirmatis et innovatis Romanorum Pontificum praedecessorum suorum constitutionibus et poenis contra clericos illicite negociantes, severe et districte prohibuit: 1. Ne clerici neque per se, neque per alios, neque sub alieno laici nomine quomodolibet negocientur. 2. Decernit, quod si aliquod negocium ecclesiasticis personis illicitum ad eosdem clericos sive haereditario jure, vel alio quovis titulo, sive singulariter, sive communiter, sive separatim, sive conjunctim cum aliis bonis et cohaeredibus vel sociis laicis existentibus delatum fuerit, illud statim dimittere teneantur. Et si nequeant statim dimittere sine suo temporali detrimento, sed debeant, urgente necessitate, prosequi, tunc teneantur existentes intra Italiam et insulas adjacentes a sacra Congr. concilii Tridentini, extra Italiam, vel ab eadem Congregatione, vel ab ordinario loci per aliquod tempus prosequendi et retinendi licentiam obtinere debeant, et in eo casu providere, quod negocium hujusmodi a laica persona administretur. 3. Spolii poenis subjacere voluit bona a clericis illicite per negociationem acquisita, abrogans et abolens quoad hoc etiam privilegia per constitutiones Pii IV. et Pauli V. concessa.*

* An saltem excusentur illi, qui sui suorumque necessitatibus consulendi gratia negociantur, respondendum videtur, quod etiam in casu necessitatis, requiritur sedis apostolicae facultas, ita decrevit Benedictus XIV. in praecitata bulla. Quae vero necessitas exigatur, ut clerici excusentur, requiri communiter asserunt non extremam, sed sufficere gravem, et non solum gravem per se et absolute spectatam, sed respective ad statum cujusque clerici. Ita Passer. *de stat. hom. to.* 2. *quae* 187. *n.* 207. et alii multi apud ipsum.*

* Quaeri etiam hic potest, an clerici lucra per illicitam negociationem acquisita retinere tuta conscientia possint. Ad quod respondendum videtur, quod possint, nam licet male agant negociando contra prohibitionem bullae, tamen quia eadem solum reddat illicitam negociationem, nec reddat clericos incapaces lucri, ideo dicendum posse retineri ad eum modum, quo quis non ludendi voto obstrictus licet peccet ludendo, tamen potest retinere quod vicit, quia votum non reddidit incapacem lucri acquirendi: *Decis. luc. cas. consc.* 1752. *pro mense martio cas.* 4. Et insuper idem Benedictus XIV. ex card. de Luca *de cambiis disc.* 18. *n.* 7. debitorem ab obligatione solvendi, ex eo quia clerici male egerint negociando, non absolvit: *Syn. diaeces. lib.* 10. *cap.* 6. *nu.* 3. Verum tamen est quod si tempore mortis supersint lucra, camera apostolica vero spoliorum jure sibi vindicat, prout in dicta constitutione sancitum est.*

Q. IV. An clericis licita sit negociatio, non omnino rigorosa.

R. I. Si negociatio sit aeconomica, nempe ad lucrandum ex rebus propriis, dici non debet ecclesiasticis illicita; etenim canones prohibent illam negociationem, quae fit aliena emendo, ut cum lucro vendantur. Hinc potest clericus fructus recollectos in propriis praediis alio mittere, ut carius vendat, vel servare usque ad tempus, quo carius venduntur. Potest greges, aliaque animalia in suis praediis alere, ut lucrum reportet, vel ex foetibus, vel ex ipsis animalibus, dum venduntur adulta, et saginata in propriis pascuis. Potest locare animalia, ut oves et boves, si habeat ex successione, vel ex decimis. Potest vinum suum minutatim vendere, sicut et ex proprio frumento facere panem coctum, illumque vendere. Reduci potest ad hanc negociationem carius vendere ea, quae ad proprios usus empta fuerant, non solum si supersint, sed etiam si detur opportunitas carius vendendi; neque etenim vera tunc intercedit negociatio, cum

non empta fuerint animo carius vendendi. Multo magis id verificatur, si clericus proprios proventus carius vendat, animo illos emendi, dum pretium vilius erit; prohibitum enim est emere vilius ad carius vendendum, non carius vendere ad vilius emendum.

R. II. Licita est negociatio industrialis, si non multum accedat ad negociationem lucrativam, de qua dictum est in superiori quaesito. Pro negociatione industriali omnino licita illam intelligo, qua res emptae propria arte et industria vel mutantur, vel valde meliorantur, atque ita venduntur. Hanc negociationem, quae praesefert industriam et artem venditoris, non vero turpe lucrum, non improbant ss. canones, nec theologi. Hinc licite clericus faceret ex auro, argento etc. artefacta ad vendendum; ex coloribus picturas; ex serico opera acu picta etc. Ita etiam fert communis praxis. * Videantur Raynaud. *discept. de religioso negotiatore* §. 3. Gonzal. *in cap.* 6. *ne clerici vel monachi n.* 6. Panimoll. *decis.* 6. *annot.* 5. *p.* 1. qui diligenter expendunt varias hujus negotiationis species clericis minime vetitas, et Passer. *loc. c. art.* 2. Reiff. *in lib.* 3. *decret. tit.* 1. *num.* 132. Leur. *ib. q.* 117. *n.* 2. *

Dixi, si non multum accedat ad lucrativam a ss. canonibus prohibitam. Hujusmodi reputatur negociatio, qua emuntur uvae, ut per famulos postea vinum vendatur; lanae, ut per operarios conficiatur pannum ad vendendum. Item si conducerentur agri, vel aliae res fructiferae ad vendendos fructus; nam solum licet clerico proprios agros colere, vel etiam accipere in affictum terrena a locis piis. Praefatae aliaeque similes negociationes cum parum distent negociatione rigorosa, praeseferunt lucri aviditatem, quae ecclesiasticos valde dedecent, illosque summopere a divinis avertunt, adeoque clericis omnino prohibitae reputantur. Quoad hanc materiam videantur Bellettus *in disp. cleric. p.* 2. §. 51. *de poen. cler. n.* 1. Sperell. *in decis. for. eccl. decis.* 94. Barbos. *l.* 1. *jur. eccl. c.* 40. *a n.* 114. Lugo *disp.* 26. *sect.* 3. *n.* 34. Molin. *disp.* 342. * His adde Passerin. *l. c.* *

Q. III. An omnibus clericis prohibita sit negociatio; et quomodo peccent negociando.

R. I. Certum est omnibus religiosis vetitam esse negociationem, itemque omnibus clericis in sacris constitutis. Quoad clericos minoribus ordinibus initiatos communis opinio est non comprehendi sub lege prohibente clericis negociationem, si non habeant beneficium; si etenim sint beneficiati, cum tunc ratione beneficii debeant specialiter vitam ecclesiasticam

gerere, intelligi debent semoti a negociis saecularibus, inter quae non ultimum locum habet negociatio. Sunt tamen et qui hujusmodi clericum velint non comprehendi sub juribus ab initio citatis. Molin. *disp.* 342. Trul. *l.* 7. *in decal. c.* 21. *d.* 9. *n.* 7. * Pro hac sententia, quod scilicet non comprehendatur sub prohibitione, sunt etiam Filliuc. *tom.* 2. *tract.* 35. *cap.* 1. *quaest.* 8. *n.* 20. et alii apud Dianam *de contract. resolut.* 73. et videtur indicare Sylvester apud Passer. *loc. cit. n.* 213.; negativam vero quod nempe comprehendantur omnes clerici ecclesiasticis beneficiis provisi sub juribus prohibentibus negociationem, tenent Fagnan. cum Butr. *in cap. Multa ne clerici vel monachi n.* 83. apud eumdem *l. c. nu.* 15. Reiff. *l. c. n.* 133. Plich *ibi tit.* 50. *n.* 3. Giribald. *tr.* 3. *de empt. cap.* 2. *dub.* 2. *nu.* 14. Salmant. *tract.* 14. *de just. cap.* 2. *p.* 4. §. 1. *n.* 37. *

R. II. Omnes, qui comprehenduntur sub prohibitionibus negociandi, peccant mortaliter, si negocientur, quia istae leges sunt justae, et de re valde gravi, et sub gravibus poenis impositae. Barbos. *cit. num.* 114. *et* 128. Bellet. *disquisit. cler. p.* 2. §. 51. *n.* 2. et fere communiter. Excusantur tamen a gravi culpa, si bis vel ter negocientur, nam hoc intelligitur ad parvitatem materiae pertinere; et ulterius jura intelliguntur de clerico exercente negociationem, non autem si bis vel ter negocietur. Barbos. *n.* 120. Lugo *d.* 26. *sect.* 3. *nu.* 24. Item omnino excusatur religiosus vel clericus, si negocientur ad se suosque alendos. Barbosa *num.* 119. et communiter; colligitur enim *ex cap. Dilecti de decim. et c. Pervenit. d.* 86. aliisque ss. canonibus et DD. sup. cc.

Regulae in praxi observandae.

I. Cum ex opinione vere probabili liceat ecclesiasticis per alium negociari, quoties ipsi nihil, vel fere nihil negociis superintendant; hinc semper putavi confessarios omnino tutos in conscientia reputare debere illos ecclesiasticos, qui dant propriam pecuniam ad societatem negociatoribus, vel contractu, ut dici solet, trium scriptorum, si nullam curam habeant de negociis, quae fiunt a mercatoribus, solummodo suo tempore reportantes lucrum ex negociis ab ipsis peractis. Multo magis id licite faciunt, dum desunt occasiones implicandi in censibus, vel in emptione bonorum frugiferorum propriam pecuniam. (1)

(1) Verum Benedict. XIV. *de Syn.* l. 10. c. 6. n. 5. haec habet loquendo de sua bulla: declaravimus, et ediximus nullam negociationem, alias clericis prohibitam, posse ab iisdem sub alicujus nominis velamine exerceri.

* Neque per citatam superius Benedicti XIV. constitutionem interdictum videtur clericis hoc praestare, satis enim ex ea constat s. Pontificis mentem fuisse eam solum negotiationem prohibendi, quae vel eos a sacris ministeriis averteret, vel peccandi periculum afferret, vel demum eos inordinate divitiarum cupidos ostenderet; dare autem pecuniam mercatoribus modo dicto, nulla horum fert, neque est proprie negotiatio per alium, sed tantum ministratio materiae, qua mercatores soli negotiantur. De Lug. *de just. disp.* 26. *sect.* 3. *nu.* 36. Leur. *in* 3. *decret. q.* 18. Azor. *p.* 2. *lib.* 7. *cap.* 15. et alii tum canonistae, tum theologi; praecipue vero in nostra civitate, in qua saepe diu pecunia remanet infrugifera, neque honestae ac licitae eorum substentationi alio modo sufficere potest. *

II. Videat confessarius, quam gravi culpa inquinentur illi ecclesiastici, et maxime animarum rectores, qui emunt frumentum, vinum etc. pretio viliori, ut postea carius vendant; haec etenim est negociatio ipsis omnino illicita. Eodem inquinantur peccato, dum emunt ad minutatim vendendum, faciendo panem de frumento. Immo nollem unquam rectores animarum proprium vinum minutatim vendere ad illud in ipsorum domibus bibendum; multi etenim, hac oblata occasione, inebriantur cum gravi scandalo, populique obmurmurationibus: solent etenim dicere in cella vinaria rectoris consumi a patribusfamilias, quae domum deferre deberent ad suos substendandos: filios e domo surripere ut ibidem bibendo et comedendo se ingurgitent; vel saltem ibi propria lucra dilapidare, dum interim parentes, et alii e familia nec habent necessaria: rectorem nimis lucro inhiantem non curare de tot ebrietatis peccatis etc. Majorem etiam dabit scandali et detrahendi occasionem, si ludum alearum compotatoribus permittat. Hinc nullatenus illi concionanti, vel peccata in confessione redarguenti benignas aures praestabunt; et en animarum ruina. Consideret ergo confessarius quomodo se gerere debeat cum iis rectoribus, qui fere cauponam in propriis aedibus habent. Haec omnino vitantur absurda, si illis tantum minutatim vendant vinum, qui volunt illud ad propriam domum deferre, vel etiam viatoribus; non vero illuc confluentibus vel ad ludendum, vel ad vinum immoderate bibendum.

* Cum etiam licitum sit clericis emere vinum, frumentum et alia necessaria ad sui, suorumque sustentationem, possunt licite vendere pretio currenti etiam cariori, si quid eorum

suae substentationi superfuerit. Ita Ricc. *resolut.* 202. *num.* 1. Barbos. *l. c. n.* 122. •

III. Quamvis permittant ss. canones ecclesiasticis propria bona colere, nihilominus suaderem confessario, ne permittat ecclesiasticis ita exercere agriculturam, seu per se etiam viliora facere, ut populo despicabiles reddantur, ac desiderio ditescendi inflammari videantur. Cui quaeso nostris temporibus non vilis appareret rector ille animarum, qui vel per totam diem, vel majorem ipsius partem ligone terram foderet, ipsamque stercoraret; ac deinde terra, stercoreque sordidatus sacra faceret ministeria? Ego utique illi concederem per se ipsum hortum colere, vites, aliasque arbores amputare; at obtestarer, ne alia viliora populo vidente praestaret, ne ipsorum exponatur ludibrio, et ne passim dictitent velle per se ipsum rusticum agere, ne aliquid cogatur solvere operariis.

IV. Antequam confessarius prohibeat ecclesiastico negociationem, in domino videat, an satis habeat, ut provideat suis, suorum, et ecclesiae necessitatibus. Si non satis illi sit, tunc permittat ei aliquam negociationem, sed solummodo quantum sua, suorumque necessitas exposcit; et ita illam exerceat, ut quantum fieri potest, saecularium detractiones removeat.

V. Denique confessarius serio increpet illum ecclesiasticum, qui totus est in exercendis aliorum negociis, seu gerit quasi personam, vulgo *di fattore*, in domo nobilium. Hoc utique illum omnino divertit ab applicando rebus spiritualibus, ut praestare teneretur; adeoque male sonat apud ss. canones, qui non solum generaliter prohibent ecclesiasticis negociationem, sed etiam esse ministros et procuratores laicorum: *cap.* 2. *ne cler. vel mon.* ubi communiter canonistae.

• Cum pariter semel, aut bis negotiari sine animo continuandi non videatur importare negotiationem; nam secundum communiorem sententiam, et regulam juris nomina significantia artem non verificantur per unum exercitium, et negotiatio importat frequentiam actuum, ut tradit Gloss. *in l.* 1. §. *Licet*, et Bart. *ibi ff. de trib. act.* Bellett. *tit. de discipl. regul.* §. 21. *n.* 18. Barbos. *l. c. n.* 120. ideo non videntur damnandi peccati mortalis illi clerici, qui semel, aut bis vilius emunt frumentum, aut vinum in modica quantitate, ut carius vendant, secluso tamen scandalo et contemptu legum. Passer. *l. c. n.* 206. •

* Sunt etiam multa, quae licet negotiationem aliquam sapiant, tamen clericis permittuntur, ita esset boves et alia animalia emere pro necessario agrorum cultu, et eorum foetus vendere, et alia arborum fructibus saginanda emere et postea vendere, foliis suorum arborum operae sericae operam dare; alia et his similia permissa esse clericis satis constat ex variis s. cong. concil. declarationibus, et praesertim relatis a Barbos. *lib.* 1. *jur. eccles. cap.* 40. *n.* 127. et a Fagn. *in cap. Multa ne clerici vel monach.* denique a Marant. *to.* 2. *resp.* 41. *

CAPUT III.

De pretio rerum venalium; et ex quibus causis augeri vel minui possit.

Q. I. Quid sit pretium; et quotuplex.

R. I. Pretium est pecunia certa et determinata, quae promittitur pro merce. Cur dicatur pecunia certa et determinata, constat ex dictis capite superiori. Additur, *quae promittitur*, ad innuendum non esse necessarium quod illico detur, seu solvatur pretium pro merce, sed satis est si promittatur. *leg.* 1. *de contrah. empt.*

R. II. Pretium duplex est, legale, et naturale. Legale est illud, quod taxatur pro aliqua merce ab habente potestatem. Id autem multoties fit ad obviandum avaritiae venditorum, seu etiam praepotentiae emptorum, ne extorqueant merces pretio nimis vili.* Ita tradunt Laym. Less. Castrop. ap. Reiff *l.* 3. *decretal. tit.* 17. §. 5. *n.* 117. *

Pretium naturale est illud, quod absque taxatione legis mensuratur, sed statuitur communi et prudenti judicio hominum, attenta rerum necessitate, utilitate, penuria, abundantia etc. * *arg. l. Pretia rer.* 63. *ad leg. Falcid.* * Ex hoc autem provenit pretium naturale non consistere in indivisibili, seu in aliqua quantitate determinata, sicut legale, sed habere quamdam latitudinemum; cum etenim hominum judicia varia sint, consequens est varium esse pretium naturale. Hoc communiter dividitur in infimum, seu pium; in medium, seu moderatum; in rigorosum, seu summum, et quocumque ex his pretiis res vendatur, semper juste venditur. Ubi etiam advertendum, quod si res sit vilior, minorem habet latitudinem, majorem vero, si pretiosior. Lugo *disp.* 26. *n.* 39. Trull. *in decal. l.* 2. *c.* 20. *d.* 2 *nmer.* 5.

Q. II. An licitum sit vendere quolibet pretio; maxime si res sint rarae, et non habeant pretium taxatum.

R. I. Non est licitum in foro conscientiae vendere res quolibet pretio. Ratio est, quia justitia exposcit, ut servetur aequalitas inter contrahentes; haec autem non servatur, quoties merx non venditur intra latitudinem justi pretii. Praeterea ut dicitur *leg. Jure naturae* 206. *ff. de reg. jur. Jure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et injuria fieri locupletiorem*. Quod si aliquae leges videntur concedere emptoribus et venditoribus se circumvenire (non tamen dolo et mendaciis) intelligendum est loqui intra latitudinem justi pretii, ita ut liceat venditori circumvenire emptorem, ut vendere possit pretio summo; et e contra emptori, ut emere possit pretio infimo. Item si leges videntur quandoque dicere res tanti valere, quanti valere possunt, intelliguntur eodem modo, intra latitudinem nempe justi pretii. Facta autem conventione de pretio, eidem conventioni standum est; unde si convenerunt de supremo, non licet emptori velle dare infimum; et si convenerunt de infimo, non licet venditori aliquo modo procurare supremum. Ratio est, quia post factam conventionem unusquisque jus habet, ut attendatur, utpote quia in ea nulla continetur injustitia. Salm. *de contr. tr.* 14. *c.* 2. *p.* 9. *n.* 83. * Videatur Reiff. *l. c. n.* 120. *et seq.* *

Non dixerim tamen quod si excessus, vel defectus justi pretii sit modicus, emptor, vel venditor sint obligandi ad restitutionem. Juxta communem regulam DD. in tali casu rationabiliter praesumitur voluisse sibi ab invicem condonare, seu remittere illum modicum excessum, vel defectum; nam fere impossibile est exactissimam in contractibus servare justitiam et aequitatem. Laym *l.* 3. *tract.* 4. *c.* 17. *n.* 5. * qui tradit universalem et a DD. communiter receptam regulam. *In dubio est aestimandum, quod contrahentes invicem sibi remittere et condonare velint, si in contractu inaequalitas modica, et non admodum notabilis accedat.* *

R. II. Neque merces rarae possunt quocumque pretio, seu pretio excessivo vendi. Ratio est quia etiam istae merces habent pretium naturale in hominum peritorum aestimatione, quamvis aestimari non valeant a communi et rudi plebe. Si ergo habeant suum pretium in aestimatione hominum prudentum, tale pretium attendendum est, ut dicitur de aliis mercibus. Navarr. *in man. c.* 23. *n.* 78. Molin. *disp.* 348. Lugo *d.* 26. *n.* 47. Semper tamen advertendum

in iis, quo sunt rariores, eo majorem dari latitudinem in pretio taxando. Haec autem valent juxta forum conscientiae, in quo venditor vel emptor, qui graviter defecerunt in justo pretio, tenentur sub gravi vel restituere excessum exactum a venditore, vel gravem defectum compensare quem emptor commisit in emptione, ita ut tantumdem vel restituendum, vel tribuendum sit, ut pretium sit in una ex lineis justi pretii. * Hoc tamen communiter docent DD. posse in iis mercibus augeri pretium ob expensas factas in iis acquirendis, advehendis, conservandis, nutriendis. Reiff. *loc. cit. num.* 130. *

In foro vero externo ad evitandas lites, ni laesio sit ultra dimidium, non datur actio contra laedentem tam de jure civili, quam canonico: *leg.* 2. *cod. de rescind. vendit. et leg. Si voluntate* 8. *ibid. cap. Cum dilecti* 3. *et cap. Cum causa* 6. *de laes. ultra dimid.* Si igitur aliquis, qui vendidit rem, quae juxta pretium infimum aestimabatur 100. nummis aureis, neque 50. aureis illam vendidit, tunc quia fuit laesus ultra dimidium, potest agere, vel de rescindenda venditione, vel ut suppleatur pretium saltem usque ad infimum. Si vero vendidit saltem 50. tunc quia non fuit laesus ultra dimidium, nullam habet actionem in foro externo. Idem dicas de emptore; nam in correlativis quod de uno statuitur, censetur statutum de alio, si eadem de utroque ratio militet, ut in casu nostro: *arg. leg. fin. C. de indict.* juncta *leg. Cum emptor. ff. de rescind. vendit. et reg.* 41. *juris*. Unde si quod tantum stabat 100. emit 152. aureis in foro etiam externo habet actionem contra venditorem vel pro rescindenda emptione, vel ut illi restituatur quod solvit ultra pretium rigorosum, quia laesus fuit ultra dimidium: e contra nullam habebit actionem in foro externo, si solvit tantum centum quinquaginta. * Castrop. *de just. commut. d.* 5. *p.* 17. §. 3. *et seq.* ubi fuse agit de variis casibus, in quibus habet locum, vel non, dicta *lex* 2. *cod. de rescind. vendit.* *

Q. III. An licitum sit augere pretium legitimum.

R. Dum pretium est juste a lege taxatum, non licet illud augere. Ratio est, quia lex juste lata a legitimo Superiore, ni sit pure poenalis, obligat etiam in conscientia, ut dicitur in tractatu de legibus. Si proinde violetur in materia justitiae, obligatio consurgit restitutionis. Hujusmodi pretium tenentur servare etiam clerici et religiosi; nam eo ipso quod tale pretium sit juste taxatum, excessus supra

tale pretium erit injustus, adeoque violaretur justitia commutativa. Azor. *tom.* 1. *l.* 5. *c.* 12. *q.* 4. Guttier. *practic. qq. q.* 180. * *arg. c.* 1. *et* 2. *de nov. op. nunc.* Reiff. *l. c. n.* 132. *et in theol. mor. tit.* 2. *dist.* 3. *n.* 15. * Idem pretium servare tenentur peregrini, nam pretium taxatum pro mercibus ad contractum pertinet; unusquisque autem in contractibus se debet conformare foro, in quo est: *cap. fin. de for. compet.*

Dixi, dum pretium est jure a lege taxatum nam si injuste, vel ex ignorantia, vel ex errore, vel ex malitia fuit taxatum, non tenentur venditores se tali legi conformare, cum lex injusta non obliget in conscientia. Oportet tamen constare pretium esse injustie taxatum, nam in dubio praesumendum est de justitia legis. Molin. *d.* 364. *n.* 5. Bon. *disp.* 3. *de rest. q.* 2. *p.* 4. *n.* 7. Tunc autem constaret pretium taxatum esse injustum quando venditores ex suis mercibus non reportarent lucrum honestum, quod sufficeret ad decentem sui sustentationem; nam aequum est ut unusquisque ex sua merce possit lucrari quantum sufficit ad honeste vivendum juxta suum statum.

Communis doctrina de servando pretio legali, seu a principe taxato, limitanda est respectu illius, qui venderet mercem multo meliorem ea, quae communiter vendi solet; nam taxa principis respicit merces, quae communiter venduntur, non vero rariores, et quae notabiliter excedunt alias in bonitate. Quod si excessus sit modicus, non potest ratione illius pretium augeri; nam parum, ut dici solet, pro nihilo reputatur. Lug. *disput.* 26. *sect.* 5. *n.* 66. Reginal. *t.* 25. *c.* 16. *sect.* 3. *num.* 184. Trull. *l.* 7. *c.* 20. *d.* 2. *n.* 10.

Q. IV. Quae sint causae augendi pretium.

R. I. Prima causa augendi pretium est lucrum cessans, vel damnum emergens. Si e. g. vendat quis in gratiam alterius vinum, quod praevidetur post aliquod tempus plus valiturum, adeoque usque ad illud tempus nolebat illud vendere, potest exigere aliquid de plus supra pretium, quo nunc venditur; cum non solum vendat vinum, sed etiam spem magis in futurum lucrandi, quae est pretio aestimabilis. Si quis pariter ab amico rogatus vendat equum, sine quo non potest pergere ad civitatem ad impediendum aliquod damnum praevisum, non solum potest exigere ab emptore valorem equi, sed etiam quanti aestimatur damnum quod propter venditionem equi non potest impedire. Ut

autem propter lucrum cessans; et damnum emergens venditor aliquid de plus possit exigere debent verificari sequentes conditiones. Prima, ut lucrum cesset, et damnum emergat praecise ex vi factae venditionis; nam si lucrum alias etiam cessare debuisset, non potest pretium augeri: ut si e. g. non obstante praevisione quod vinum in futurum plus esset valiturum, adhuc quis decreverat modo vendere: *cap. fin. de usur.* Idem dicas de damno emergente. Secunda conditio est, ut in determinando augmento pretii deducantur expensae, quae faciendae erant pro conservanda merce usque ad tempus, quo plus erat valitura. Item si periculum erat ut eo tempore intermedio periret, deterior fieret, deducatur quanti aestimari prudenter potest tale periculum. Alia conditio est, ut venditor moneat emptorem de pretii augmento propter lucrum cessans, vel damnum emergens alias enim deciperetur, cum putaret pretio currenti emere, quo pretio facile reperire esset alios, qui venderent. Nav. *cap.* 23. *n.* 84. Molin. *disp.* 351 Pal. *de just. disp.* 5. *p.* 12. *n.* 3.

R. II. Secunda causa augendi pretium est magnus affectus venditoris ad rem quam vendit; nam lucro aestimabile est se privare in gratiam alterius rei afferentis magnam oblectationem, hilaritatem etc. Advertere tamen est, hujusmodi affectum debere esse magnum, et monendum esse emptorem de augmento pretii propter rationem supra allatam. Lugo *disp.* 26. *sect.* 7. *n.* 89. Trull. *l.* 7. *c.* 20. *d.* 6. *n.* 4. In praxi propter istam causam raro augeri poterit pretium; nam saepe quicumque sit affectus ad rem quae venditur, non minor est affectus ad pretium supremum quo venditur.

Hic etiam advertendum cum d. Thom. 2. 2. *q.* 77. *art.* 1. quod si affectus ad rem non est in venditore, sed in emptore, non potest venditor augere pretium rei. Idem dicas si lucrum cessans, vel damnum emergens esset in emptore quatenus scilicet si rem non emeret, magnum deperderet lucrum, vel subiret aliquod damnum. Si propter hujusmodi affectum, necessitatem, vel utilitatem emptoris venditor vellet augere pretium supra rigorosum, jam illud augeret propter id, quod suum non est, adeoque injuste ageret. * D. Thom. *l. c.* Reiffenst. *l. c. n.* 147. Laym. *lib.* 3. *de just. cap.* 17. §. 1. *n.* 10. Less. *lib.* 2. *cap.* 21. *

R. III. Tertia causa augendi pretium est penuria mercium et multitudo emptorum. Ratio est, quia communis aesti-

matio pretium justificat: *arg. leg. Pretia rerum ff. ad leg. falcid.* pluris autem aestimantur res, quando rarae sunt, et multi sunt emptores, utpote quia difficilius possunt haberi. Laym. *l.* 3. *tr.* 4. *c.* 17. §. 1. *n.* 10. Pal. *de just. disp.* 5. *p.* 12. *n.* 1.

R. IV. Quarta causa augendi pretium non est dilata solutio, bene tamen periculum amittendi pretium, vel difficultas, molestia et labor in eo obtinendo. Quod praecise propter dilatam solutionem non liceat exigere aliquid supra pretium rigorosum constat, *ex cap. Consuluit* 10. *de usur.* Ratio etiam suffragatur, quia, si quod stat solum 100. aureis, vendam 110. quia non statim 100. aurei solvuntur idem est ac si mutuo darem 100. ut post aliquod tempus 110. acciperem, quod constat esse usurarium. Azor *p.* 3. *l.* 8. *cap.* 8. §. *Vis igitur* et communiter: * ap. Reiff. *l. c. n.* 150. Giribal. *tr.* 3. *de contract. cap.* 2. *dub.* 8. *n.* 2. Molin. Less. ap. Castrop. *l. c. n.* 5. *

Licite vero augetur pretium ob periculum illud amittendi. Et probatur *ex cap. In civitate* 6. *de usur.* nam ibi conceditur venditori augere pretium, eo quod speraret merces esse pluris valituras eo tempore, quo decreverat illas vendere. Si ergo periculum amittendi pretii incrementum est justus titulus tale pretium augendi, multo magis periculum amittendi ipsum pretium vel in toto, vel in parte. Probatur etiam ratione, quia exponere se periculo gravis damni est pretio aestimabile, ut deducitur etiam *ex leg.* 5. *ff. de nautic. foen.* ergo pro tali periculo poterit aliud licite exigere ille, qui se exponit periculo amittendi pretium suae mercis. Sed de hoc periculo uberius, cum agemus de contractu mutui. * Huic sententiae favere videtur d. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 4. *ad* 2. contra plures gravissimos DD. ut Bannez, Lopez, Conrad. Rebell. * Nec puto in ordinariis emptionibus ob augendum pretium ratione veri periculi necesse esse monere emptorem de tali augmento; nam potius offenderetur. Secus in venditionibus majoris momenti; nam sicut in istis sine emptoris offensione exposcitur pignus, vel fidejussor, ita et potest exponi aliquid de plus exigi ratione periculi, quod prudenter timeatur. In hoc sensu admittendum est quod sine ulla distinctione docet Lessius *l.* 2. *cap.* 21. *d.* 6. *n.* 55. *et* Mol. *disp.* 356. * Gibalin. *lib.* 4. *de negot. cap.* 4. *art.* 3. *n.* 8. Reiff. *l. c. n.* 166. Leur. *d. l. quaest.* 282. *n.* 4. * Eadem ratione probatur licitum esse augere pretium ob difficultates, labores, molestias etc. quae

praevidentur eventurae in obtinendo pretio, dum merx credito venditur; nam de facto id etiam est pretio aestimabile. * Ita DD. communiter. *

Q. V. Quae sint causae minuendi pretium infra infimum.

R. I. Prima causa minuendi modo praedicto pretium est lucrum cessans, vel damnum emergens emptoris. Si quis v. g. emat agrum, domum etc. in gratiam venditoris numerata pecunia, et ob id omittat aliud negocium sibi proficuum et utile, hac ratione poterit velle emere pretio minus infimo, ut patet ex dictis in superiori quaesito. Idem dicas, si debeat facere expensas in conservanda re, quam emit in gratiam ipsius emptoris. Navar. *c.* 23. *a n.* 84. Less. *l.* 2. *c.* 21. *dub.* 4. Pal. *de just. disp.* 5. *p.* 10. *n.* 3.

R. II. Altera causa minuendi pretium est copia mercium, et paucitas emptorum; nam tunc minus aestimantur, et ex communi aestimatione augetur, et diminuitur pretium: *arg. leg. Pretia rerum ff. ad leg. falcid.*

R. III. Tertia causa minuendi pretium est, si merces in magna copia emantur; nam cum tunc venditor fiat habilior ad novas merces comparandas, et exoneretur molestiis et curis, quae necessariae sunt in conservandis mercibus, sive illis minutatim vendendis, voluntarie accipit aliquid minus pretio consueto. Praeterea talis est communis consensus inter vendentes, et ementes: Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *c.* 17. *n.* 10. Less. *l.* 2. *c.* 21. *dub.* 4. *in fin.*

R. IV. Quarta causa minuendi pretium est, si merx ultronee offeratur emptori, dummodo concurrat aliqua circumstantia, ratione cujus tunc vilescat. Pro quo observandum quod praecise ex hac causa, quod a venditore merx offeratur emptori, non puto posse diminui pretium infra infimum. Ratio mihi est, quia eo quod a venditore offeratur, non evadit minus rara, seu minus utilis et bona; ac proinde non est cur pretium solum ex hoc capite sit diminuendum infra infimum. Praeterea sicut ob privatam utilitatem, seu necessitatem emptoris non potest venditor ex supradictis pretium augere, ita nec emptor poterit infra justum diminuere propter particularem necessitatem, qua venditor cogitur offerre suas merces. Nec obstat illud vulgare dictum: *merces ultroneae vilescunt;* nam invaluit eo quia saepe adest aliqua circumstantia, unde vilescant. Solent e. g. tales merces adesse in magna copia; vel pauci sunt emptores qui eas requirant; seu tales merces solent esse minus utiles, vel etiam onerosae emptoribus etc. Bonac. *de con-*

tractib. *q.* 2. *p.* 4. *n.* 28. Salm. *tr.* 14. *c.* 2. *p.* 9. §. 2. *n.* 105. * Lugo *disp.* 26. *n.* 91. Less. *cap.* 21. *n.* 31. Molin. *disp.* 5. Reiff. *l. c. n.* 166. Leur. *d. l. q.* 282. *n.* 4. *

R. V. Ob anticipatam solutionem non licet pretium diminuere, nisi in emptore adsit lucrum cessans, vel damnum emergens, vel periculum non habendae mercis, vel habendae minus bonae. Quod ex vi praecise anticipatae solutionis non liceat emere pretio infra justum patet, quia si emam modo pretio decem aureorum mercem stantem quindecim aureis, tradendam tamen post aliquos menses, idem est ac si mutuo dem decem aureos, ut mihi postea quindecim tradantur, quod est manifesta usura. Ita communiter DD.* ob fundamenta quibus supra demonstratum est, ob dilatam solutionem injustum esse merces pluris vendere.* Si vero eo quod anticipato emam, amittam aliquod lucrum, vel subeam aliquod damnum, vel me exponam periculo amittendi pretium, et non obtinendae suo tempore mercis, tunc potest minui pretium quanti aestimantur haec onera, quae subit emptor.

Q. VI. An quae voce praeconis publice sub hasta venduntur, quocumque pretio emi, vel vendi possint.

R. Justum pretium rerum, quae sub hasta venduntur, illud est quod offertur a licitatoribus, sive rigorosum excedat, sive infimo emantur. Ratio est, quia eo quod ita vendatur, videtur a publica potestate illud taxari pro pretio justo in hujusmodi venditionibus quod ab emptoribus offertur. Secus dicendum, si lex ita taxaverit pretium in hujusmodi venditionibus, ut saltem minoris vendi non possint. Lugo *disp.* 26. *sect.* 4. *num.* 45. Trull. *l.* 7. *cap.* 20. *dist.* 3. *n.* 1. *et* 2. *et dub.* 6. *n.* 9. Dian. *t.* 1. *tr.* 8. *resol.* 55. Oportet tamen fraudes abesse ut pretium oblatum justum intelligatur. Hujusmodi autem sunt, si immittantur emptores pretium exiguum simulate offerentes, et statim desistant ab ulteriori pretio offerendo; vel si immittantur ficti emptores simulantes velle emere, ut ita carius vendatur; vel si omnes emptores simul conspirent nonnisi vile pretium offerendi; id enim praesefert monopolium. Caeterum nulla injustitia est rogare aliquos amicos, ne plus certa quantitate offerant, ut possit rogans rem obtinere justo pretio, quamvis infimo; non intercedit etenim injustitia circa pretium, nec circa modum, quo impediuntur alii emptores a plus offerendo, cum solummodo deprecetur. Peccaret vero contra justitiam, si minis, vel importunis preci-

bus uteretur, vel si rogaret, ut nec offerrent pretium justum. Bon. *d.* 3. *quaest.* 2. *p.* 5. *n.* 10. Dian. *t.* 1. *tr.* 8. *resol.* 76.* et alii ap. ipsum Reiff. *theol. moral. tr.* 8. *dist.* 4. *quaest.* 8. *n.* 93.*

Regulae in praxi observandae

* Solent quandoque mercatores, ut magnam emptorum multitudinem ad suas alliciant officinas, et ab aliis venditoribus retrahant, aliquid de pretio minuere mercium, sed quod minuunt pretii, occulte tamen sibi hoc compensant minuendo mensuram, pondus, et ita merces vendunt summo pretio. Qui ita ageret, difficile excusaretur a gravi culpa, et ab onere restitutionis; nam uti notat Molin. Dian. Spor. et De Lug. ap. Reiff. *theol. mor. tra.* 8. *dist.* 4. *quaest.* 8. *addit. post. n.* 99. partim hujusmodi vendentes non stant contractui cum emptoribus inito de vendenda integra et non diminuta merce, et partim per similem fraudem ipsos emptores sibi falso persuadentes se merces apud tales mercatores pretio infimo comparare posse, illegitimo modo ab aliis venditoribus abstrahant; neque dici potest licere mercatoribus ad suas officinas allicere emptores, et ab aliis abstrahere; nam hoc nullo modo licet per dolos et fraudes, sed per media licita, ideoque dicendum debere restituere tum emptoribus, quia non stant contractui, quem cum illo inierunt, tum aliis mercatoribus, quorum jus, ne a suis officinis per fraudes emptores abstrahantur, violant. *

I. Cum non liceat vendere nisi intra latitudinem justi pretii, nec pariter liceat emere nisi eodem justo pretio, advertere debet confessarius non esse tutos in conscientia illos, qui a venditore ignorante emunt aliquam tabulam pictam, gemmam etc. pretio valde modico, dum alias essent multi valoris; nam justum pretium illius rei non commensurandum ex particulari aestimatione venditoris ignorantis, sed ex communi aestimatione illorum, qui sunt periti circa illas res.

Nec pariter tutus est in conscientia venditor, qui ex emptoris inconsideratione, passione, animi levitate, seu nimio affectu ad rem quam emit, exigit aliquid supra pretium rigorosum; nam excedit limites justi pretii. Neque potest dici praesumendum esse emptorem donare; nam donatio ordinarie non praesumitur, nisi id ex aliquo titulo possit probari: et de facto emptor non intendit donare, sed emere, et venditor exigit pretium non ut donatum, sed ut debitum.

II. Quia nemo tenetur in conscientia stare pretio legali, seu taxato a principe, quoties est manifeste injustum, hinc est quod si vel ex prima taxatione pretii, vel si ex eo quod illud non fuit mutatum variatis circumstantiis, nullum, vel fere nullum lucrum reportent venditores, tunc non tenentur illud servare. Si ergo tunc alia via non possint sibi de honesto lucro providere, poterunt id facere diminuendo pondus, mensuram etc. Poterunt pariter mercibus aliam rem minus bonam immiscere: ut aliquid siliginis optimo frumento, aliquid aquae vino etc. Haec mixtio aquae vino non admittitur ab aliquibus, quia emptor intendit emere vinum purum. Nihilominus si tali mixtione non efficiatur deterius eo, quod communiter venditur tali pretio, non possum id reprobare, quia servatur aequalitas inter contrahentes. Secus si vinum emeretur ad conservandum; nam vinum mixtum aqua difficile conservatur.

* Verum res est plena periculis, et difficilis ut evadat sine detrimento aliquo emptorum; nam mixtio haec fraudibus et dolis viam aperire solet, et sinceritati, bonae fidei, et civili commercio perniciosa esse. Suadendum potius ut pro mercibus exquisitioribus pretium augeatur. Conc. *de just. et jur. disp.* 2. *cap.* 6. *n.* 30. *

III. Eo quod res meliores et excellentiores intra eamdem speciem vendi possint ultra pretium taxatum a lege, sequitur venditorem posse meliora separare, et vendere ultra taxam, et quod remanet, vendere pretio taxato, si remaneat ejusdem bonitatis ac id, quod illius specie communiter venditur. Advertere tamen est, quod id, quod venditur ultra taxam, non debet excedere tantum modice alias consimiles merces in bonitate; nam parvus excessus non variat commune pretium.

* Neque tam facile credendum est ipsis venditoribus, sed diligenter examinandum, ipsorum conscientiam onerando in confessione, qui si serio asserant, quod stante taxa, vel ipsi grave damnum pati, vel omni honesto lucro, unico ipsorum substentationis modo, carere debere, tunc poterunt minuere licite mensuram, aliquid de pondere detrahere, vel immiscere aliquid minus perfecti. *

IV. Confessarii quoque advertere debent, quod quamvis non licite augeatur pretium ex eo praecise quod merces credito vendantur; nihilominus in praxi dum venditio credito fit, fere semper adest aliquis justus titulus pretium augendi. Vel enim aderit saltem aliquod periculum pretium per-

dendi; vel aderit lucrum cessans, cum mercatores soleant praesenti pecunia negociari; vel saltem aliqua molestia imminebit in pretio obtinendo. Quoties enim etiam illi, qui possent solvere, nolunt facere, nisi prius malis verbis affligant venditores, vel etiam minis? Advertere tamen oportet in his casibus pretium non esse semper aequaliter augendum, sed augendum, vel minuendum esse juxta proportionem periculi et molestiarum etc.

* Notandumque est cum communi DD. ad hoc ut venditor ratione periculi aliquid ultra rigorosum pretium licite petere et exigere possit, periculum debere esse verum, et non fictum, nec ex vana persuasione alicujus avari mercatoris, ubique periculum timentis, dimanans, quod non raro evenire solet. *

V. Quam maxime attendere debent confessarii, ne emptores venditorum paupertate abutentes, ab illis emant res, quas offerunt vilissimo pretio, memores solam necessitatem venditoris non esse sufficientem rationem, ut merx ematur pretio minus infimo. Hinc saepe debent eos cogere ad resarcienda damna illata miseris venditoribus, cum saepe ex eo solum exiguo emant pretio, quod venditores ratione necessitatis vendere coguntur.

VI. In praxi attendere debent confessarii, ne praecise propter anticipatam solutionem emantur res pretio minus infimo. Id facere solent multi hyeme emendo a rusticis foenum, folia propter bombyces, frumentum tradendum tempore messis etc. et quia anticipato emunt, pretio tam vili emunt, ut fere semper certi sint se lucraturos.

* Praxis ista solet esse causa peccati, nam ex una parte lucri desiderium multos inducit ad vilissimum pretium offerendum hyemis tempore pro frumento, et aliis id generis tradendo messis tempore, et ex altera necessitas, qua premi solent rustici hyemali tempore, eos cogit huic vilissimo pretio acquiescere. Ad hoc autem ut conscientiae suae consulant emptores, curet confessarius, ut pro stabiliendo justo pretio regulam sequantur, quam tradunt auctores apud Lugo *disp.* 26. *sect.* 7. *n.* 121. pretium nempe sumendum esse non ex privata tantum, sed ex communi aestimatione hominum prudentum et timoratae conscientiae. *

VII. Non raro injustitiae interveniunt in publicis licitationibus. Sciat proinde confessarius non licere omnibus iis, qui aliquid emere volunt sub hasta, convenire de non offerendo nisi tali pretio. Idem dicas quoad volentes emere vectiga-

lia, vel alios proventus; hoc etenim reducitur ad speciem monopolii, quo injustitia committitur adversus venditores. Non per hoc tamen illicitum est rogare amicos, ne faciant nimis pretium ascendere, ut ipse rogans possit rem justo pretio obtinere. Altera injustitia est, quando alii fraude et dolo prohibentur bujusmodi emere. Ipsae etiam preces si proveniant a viro potente in bis circumstantiis, in quibus, si quis illi non acquiescat, possit timere aliquod malum, vi aequiparantur.

* Constituto inter se pretio, solent aliqui praesertim rustici fingere, se non habere aliquam monetam, qua integrum pretium solvant, et hac arte aliquid de pretio pacto venditori detrahunt. Ut prudens confessarius videat, an ita facientes sint in conscientia tuti, non desinat inquirere, si bujusmodi fallacia ita saepe mala ditescendi voluntate usi sunt, ut notabilem summam conflaverint. 2. An plures venditores, vel tantum unicum deceperint. 3. Si res emerint ab amicis, consanguineis, benevolis, vel ab extraneis, iis tamen quorum tabernam frequentare solent. Si plures deceperint, advertat tunc esse summam notabilem, quando est triplo major ea, qua uni tantum fraudaretur, prout de pluribus personis per parva furta damnificatis tradunt Less. *de just. lib.* 2. *cap.* 12. *n.* 46. *et* 47. Bonac. *de restit. disp.* 2. *q.* 8. *p.* 1. *n.* 9. et tunc ad restitutionem obliget. Si vero amicos deceperint, vel omnino liberos a restitutione judicabit; cum in bis circumstantiis parvae rei donatio praesumatur: *arg. text. in l. Affectionis gratia ff. de donat.* Reiff. *in* 3. *decret. tit.* 17. §. 5. *n.* 120. *et* 125. vel ad parvam summam restituendam obligabit, si hanc cognoverint extraneis subripuisse, quorum respectu donatio praesumi non debet. *

CAPUT IV.

De quibusdam particularibus venditionibus, videlicet officiorum, nominum, haereditatis, et rei alienae.

Q. I. An licite publica officia vendantur.

R. Quamvis leges positivae prohibeant venditionem, et emptionem officiorum temporalium; nihilominus si adsit consuetudo legitime introducta, vendi et emi possunt.

Quod hoc prohibeant leges positivae, constat *ex novell.* 8. *cap.* 1. * ex speciali constitutione s. Pii V. edita anno 1571, quam refert Navarr. *in man. cap.* 6. in qua universaliter

prohibet s. Pontifex quamcumque officiorum emptionem et venditionem; * atque id justis de causis factum est; nam si publica officia venditioni exponantur, valde periculosum est, ut indignis et ineptis conferantur. Si vero contraria consuetudo legitime fuerit introducta, valide et licite venduntur talia officia; quatenus etenim afferunt lucrum et commoditatem, sunt vere pretio aestimabilia. Duo tamen advertere oportet. Primo, ne vendantur indignis et ineptis, ut de se constat. Secundo, ne vendantur pretio immoderato; nam ultraquamquod hujusmodi officia habent pretium sibi correspondens juxta majus, vel minus lucrum, et commoditatem quam afferunt: adhuc considerare est, quod si vendantur pretio immoderato, qui habent officia hujusmodi pretio, summopere adlaborant per fas et nefas pretium expensum recuperare. Contraria consuetudo utpote fovens peccata, dicenda est corruptela, adeoque legitime non potest introduci: *cap. final. de consuet.* Navar. *in man. c.* 25. *num.* 7. Palaus *de just. d.* 5. *p.* 18. *n.* 13. Azor. *p.* 3. *l.* 8. *c.* 7. * Reiff. *l. c.* §. 3. *nu.* 57. et alii apud ipsum. *

Q. II. An nomina, seu actiones, jura, credita, debita, chyrographa licite minoris emi possint.

R. I. Quamvis nomina, seu credita illiquida et litigiosa jure positivo emi non possint, id tamen licite fit, ubi est consuetudo legitime introducta. Hanc utique emptionem et venditionem prohibuit jus positivum, ut constat *ex leg. Quicumque* 3. *cod. de litigiosis*. Immo si talia nomina simulate alicui donarentur, sed revera venderentur pretio valde minori, debitor non teneretur solvere emptori nisi quod ipse principali creditori tradidisset: *leg. Ab Anastasio* 23. *cod. mandati*. Ita si quis creditum litigiosum 1000. scutorum emisset 100. scutis, quamvis ipsi tale creditum adjudicaretur, nihilominus debitor non teneretur solvere nisi 100 scuta, quoties probaret tali pretio suum debitum emptum fuisse. Stante autem consuetudine legitime introducta, bene talia nomina, seu credita licite venduntur et emuntur, quia sunt pretio aestimabilia; et eo majori sunt digna pretio, quo magis affulget spes, ut talia credita fiant in judicio certa.

R. II. Credita certa minoris emi possunt, si in emptore adsit lucrum cessans, aut damnum emergens; vel si ipsa credita difficiliter obtineri possint, aut futura sint periculosa etc. Et quidem si aliquis emendo alterius creditum anticipate solvat pecuniam, unde non possit suis negociis in-

cumbere, vel aliud damnum patiatur, clarum est non pati debere hujusmodi, et posse emere creditum tanto minoris, quantum necesse est, ut reparentur lucra, quae omisit, vel damna, quae passus fuit.

Idem dicendum, si creditum, licet liquidum, attamen sit periculosum, v. g. propter paupertatem debitoris, vel exigi haud possit sine multis incommodis, seu etiam expensis; nam talia credita licet certa in communi aestimatione minoris reputantur: Less. *l.* 2. *c.* 21. *d.* 8. *n.* 65. Laym. *l.* 3. *tract.* 4. *cap.* 17. §. 5. *num.* 33. Nec refert ab emptore fore consequendum creditum absque ulla difficultate et periculo ob suam particularem industriam, amicitiam etc. nam hoc per accidens se habet; et pretium crediti non attenditur penes aliquam circumstantiam, quae competat uni aut alteri emptori, sed penes communem aestimationem. Laym. *cit.* Lugo *d.* 26. *num.* 94. Mol. *disp.* 361. *num.* 10.

Ipsi etiam debitores possunt minoris emere alterius creditum liquidum quidem, sed periculosum, seu difficilis exactionis, dummodo ipsi causa non sint, ut tale evadat. Possunt, inquam, et ipsi minoris emere; nam semper cum emunt pretio justo, non sunt deterioris conditionis, ac sint alii. Secus dicendum, si ipsi malitiose redderent alterius creditum periculosum, et difficilis exactionis; nam tenentur sua debita sine difficultate solvere: et aliunde nemo debet cum alterius injuria ditescere, et reportare commodum ex sua malitia et dolo, ut *ex reg.* 168. *juris et cap. Ex literis* 2. *de dolo et contum.* * Less. *l. c. dub.* 9. *n.* 70. et teste Haunoldo *tr.* 10. *cap.* 1. *contr.* 14. *n.* 103. ferme omnes, Reiff. *l. c. n.* 65. *

Quod dictum est de debitoribus, valet etiam de officialibus et ministris, qui principum, vel aliorum pecuniam administrant. Et ipsi igitur, si non sunt causa periculosae et difficilis solutionis, possunt minoris emere credita, quae a creditoribus difficile exiguntur ab illis, quorum pecunias administrant. Id tamen in praxi non caret gravi periculo. * Less. *l. c. dub.* 9. Laym. *l. c. n.* 39. *arg. reg.* 61. *jur. in* 6. et late Mol. *disp.* 33. *

R. III. Creditum certum nulla difficultate ac molestia exigibile in futurum, quod nullatenus est periculosum, non potest minoris emi. Suppono igitur non intervenire in emptore lucrum cessans, vel damnum emergens. Hoc supposito, probatur allata responsio, quia debet intervenire aequa-

litas inter pretium et mercem : * *arg. l. Si servus n.* 33. *ff. ad l. Aquil. et l.* 63. *ff. ad l. Falcid.* et Reiff. *l. c. n.* 72. * Eo autem ipso quod creditum 100, aureorum nulla sit difficultate exigibile, et nullo sit periculo expositum, non stat minus 100 aureis, quamvis sit in posterum solvendum. Nec refert quod pluris aestimari soleat res praesens, quam futura, sive plus jus in re, quam ad rem: *leg. Minus* 204. *ff. de regul. jur.* nam ita dicitur, quia ordinarie loquendo, in acquirenda re futura, occurrunt difficultates et pericula, sive lucrum cessans, et damnum emergens.

Facit ad casum nostrum damnatio propositionis 41. facta ab Innocent. XI. quae ita se habebat: *Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit qui non majoris faciat pecuniam praesentem quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari.* Sicut igitur in mutuo pecunia futura nullo periculo, et nullis difficultatibus exposita non potest minoris aestimari, quam praesens, adeoque non potest mutuans ratione pecuniae in futurum habendae aliquid exigere supra pecuniam, quam modo dat; ita dicendum, creditum certum 100. aureorum, et certo et sine difficultate in futurum exigibile, valere etiam modo 100. aureis. Laym. *loc. cit. n.* 32., Mol. *disp.* 361., Less. *lib.* 2. *c.* 21. *d.* 8. * et recte docet Bart. *in l. Per diversos C. mandati, et* Bald. *in l.* 2. *C. de lit. penden. arg. l. Is qui* 15. *ff. de reg. jur.* *

Q. III. An haereditas vendi, et emi possit.

R. I. Haereditas nondum delata certi et viventis testatoris, nec valide, nec licite vendi potest. Ita expresse sancitur *leg.* 1. *ff.* 1. *de haered. vel action. vendit. et l. De quaestione* 30. *C. de pactis.* Ratio autem ita decernendi fuit, quia si alicui vendatur haereditas testatoris adhuc viventis, datur causa optandi illius mortem, unde talis venditio reputatur contra bonos mores. Secus esset, si testator ipse consentiret, ut constat ex *leg. cit.* 30. *C. de pact.* nam tunc non esset illi molestum alterum suam haereditatem sperare: * Reiff. *l. c. n.* 78. Leur. *d. lib.* 3. *quaest.* 270. *n.* 2. Molin. *disput.* 340. *n.* 2. quod extendunt DD. etiam ad casum, quo quis substitutus pupillaris non possit jus et spem substitutionis pupillaris nondum delatae vendere ob eamdem rationem *ex l.* 2. §. *Illud. ff. de haeredit. et action. vendit.* Castrop. *l. c. n.* 3. *

R. II. Valide et licite venditur haereditas nondum delata testatoris incerti, vel testatoris qui creditur defunctus. Permittunt igitur leges venditionem haereditatis testatoris incerti. *arg. leg. Ea vero* 3. §. 2., *et leg. Si societatem* 73. *ff. pro socio*, * Lop. *p.* 1. *const.* 35. *dos.* 17. Molin. *disp.* 140. *num.* 3. * Ratio est, quia si quis ex. gr. venderet haereditatem, quae a quocumque testatore sibi adveniret, nullo assignato certo testatore, nullius mors praemature desideratur, ut de se constat. Idem sequitur, si ematur haereditas testatoris, qui creditur defunctus; ut si quis diceret, vendo tibi haereditatem mei patrui, qui dicitur defunctus, si forte me instituit haeredem, quod ignoro: *leg. Nam hoc* 11. *de haered. et action. vend.*

R. III. Haereditas jam delata, hoc est illa, quam quis potest cognoscere, et adire sine ullo impedimento, potest pro libito vendi; nam unusquisque est suae rei moderator et arbiter. * Communis ac certa *l.* 2. et toto fere titulo *ff. de haeredit. et action. vendit. et l. In re mandata C. mandati* * Porro nomine haereditatis non plus intelligitur, quam quod superesset deductis legatis, aere alieno, et quibusvis debitis defuncti: *arg. leg. Subsignatum de verb. sign.* Si proinde emptor haereditatis plus accepit, tenetur restituere. Dum vero dixi, *quod superest, deductis etc.* intellexi sub nomine haereditatis venire omnes et singulas res, jura et commoda, sive magna, sive parva testatoris, quae haeres acquisivit titulo haereditatis, vel potuit acquirere; sicut omnes actiones activas utiles ad aliquid prosequendum, vel acquirendum. Cum igitur haec omnia veniant sub titulo haereditatis, pertinebunt ad emptorem ipsius haereditatis; *leg. Qui filiifamilias* 14. *ff. de haered. vendit.* Actiones vero legatariae ac fideicommissariae, sicut actiones passivae, quas alii habebant contra defunctum, non trransmittuntur in emptorem; istae etenim actiones proprie non sunt venditoris, sed creditorum in ipsum venditorem, unde, invitis creditoribus, nequit se ab illis eximere. Palaus *de just. disput.* 5. *p.* 18. *num.* 2., *argum. l. Actio juris.* 2. *C. de haered. vendend.* * Reiff. *l. c. n.* 87. *. Excipe ni emptor haereditatis, consentientibus creditoribus, sponte voluerit respondere et satisfacere: *arg. l. Actio juris citat.*, vel ni fiscus vendiderit haereditatem; nam tunc omnia onera haereditatis pertinent ad emptorem: *leg.* 1. *C. de haered. vend.*

Q. IV. An valida sit venditio rei alienae.

R. Quidquid dicant juristae de validitate emptionis et venditionis rei alienae, saltem quando emptor bona fide emit, certum est apud omnes venditorem non posse transferre in emptorem dominium rei alienae, sive furtivae, sive non furtivae. Ratio est, quia juxta reg. 79. jur. in 6. *Nemo potest plus juris in alium transferre, quam sibi competere dignoscatur:* consequenter cum venditor nullum habeat dominium rei alienae, neque illud potest in emptorem transferre. Sanch. *lib.* 2. *sum. c.* 23. *num.* 25. Reginal. *l.* 25. *num.* 255., Less. *l.* 2. *c.* 20. *num.* 162. Dicunt autem DD. ideo venditionem rei alienae a jure validam dici, quia dominium pretii transfertur in venditorem, qnamvis teneatur de evictione, et ad omnia damna, si vendidit mala fide, et ad id in quo factus est ditior, si vendidit bona fide. Caeterum si emptor emat aliquam rem pecunia furtiva, ista non transit in dominium venditoris: * *l.* 1. *et penult. C. Si quis alteri l. Si ex ea pecunia* 6. *C. de rei vindic.* d. Th. 2. 2. *quaest.* 78. *art.* 3. Molin. *disp.* 127. *concl.* 2. Laym. *l. c. n.* 22. Reiff. *l. c. n.* 114. *. Secus dicendnm, si talem pecuniam praescripsisset, vel bona fide expendisset, vel ita propriis immiscuisset pecuniis, ut non posset discerni. Dixi, si non posset discerni; nam ita sancitur *leg. Si alieni* 78. §. *De solut.*, unde si possit discerni, ut si pecunia furtiva esset aurea, et pecunia venditoris argentea, tunc nullo modo per mixtionem acquiritur verum dominium. *. Neque obstat *l. Pompejus ff. de rei vindicat*: ubi universaliter praecipitur, ut si plures ejusdem naturae res commixtae amplius discerni nequeant, inter dominos pro rata distribuantur; nam ab hac lege excipitur mixtio pecuniarum ob specialem juris dispositionem, uti post Gloss. in cit. *l. Si alieni* observant Laym. *l. c. n.* 23. et alii apud ipsum *.

* De restitutione autem facienda ob emptionem rei alienae factam, videantur quae dicta sunt superius in *tr. XIII. de VII. decal. praec. q.* 2. *cap.* 2. *

Regulae in praxi observandae

I. Quamvis juxta dicta in capite snperiori non illicite vendantur publica officia, servatis ibi adnotatis, nihilominus in praxi difficile est fieri sine peccato. Quoties igitur pretio vendantur, evenire solet, ut ex amore pecuniae judicentur habiles, qui revera tales non sunt; ut eligantur ii qui magis proprio lucro, quam bono publico incumbent; vel denique qui praevidentur extorsionibus et injustitiis velle recuperare multo plus, quam erogaverint pro officio obtinendo.

II. Vigilent confessarii, dum vident creditores contentos esse minori summa, quam sit pecunia sibi debita, idque propter inopiam, quam credunt in debitore. Si aliqui ex his debitoribus ad ipsos accedant, diligenter examinare debent an retardaverint solutionem hoc animo, ut sibi debitum diminueretur, an plures in solvendo fecerint difficultates ob nimium amorem erga suam pecuniam, an ad vexandos creditores simulaverint se plura velle opponere in judicio, ut se eximant a solutione; an quamvis modo non essent solvendo, celaverint proximam spem, quam habebant fore brevi tempore soluturos. Si his artibus a creditoribus obtinuerunt diminutionem debiti, non sunt tuti in conscientia, creditores etenim ex errore consenserunt in tali diminutione. Secus esset, si creditor nulla fallacia circumventus, vellet gratis remittere partem debiti; nam liberalis remissio debiti aequivalet solutioni. Tunc etiam id interveniret, quando nondum elapso tempore ad solvendum determinato, creditor exposceret solutionem debiti, gratis partem ipsius debiti remittendo; nam tunc absque eo quod aliqua interveniret deceptio, creditor gratis et liberaliter partem debiti condonaret.

III. Quamvis communis doctrina doceat creditum liquidum, et nulla difficultate exigibile non posse minoris emi anticipata solutione, nihilominus rarissime continget dari tale creditum, quod minoris non possit emi. Difficile etenim eveniet, ut in eo in posterum exigendo non intercedat aliqua difficultas, molestia, periculum, lucrum cessans, seu damnum emergens ex quibus capitibus pecunia futura semper minus valet, quam praesens.

* Animadvertendum tamen est, quod aliquoties difficultas exigendi creditum solum se tenet ex parte venditoris, qui cum rem habeat cum potentiori non potest pecuniam suam recuperare, et ob id suum creditum minoris vendit, non tamen sic se habet communiter respectu aliorum, et in isto casu non potest tuta conscientia emi minori pretio; quia valor rei venalis sumendus ex communi aestimatione quae res juxta circumstantias et difficultates communes ponderat, non secundum eas quae alicui particulari personae obveniunt: ita Rosignol. *contract.* 2. *praenot.* 3. *n.* 5. *

IV. Rudes, qui res furatas, seu alienas habuerunt vel bona, vel mala fide, solent nolle eas restituere, nisi ipsius a domino pretium restituatur, quod expenderunt, vel nisi aliquod lucrum reportent. In utroque male se gerunt; nam

dominus non tenetur pro re sua aliquid dare, nisi forte aliquis modico pretio rem furatam recuperaret, ut illam restitueret; nam tunc utiliter ipsius domini negocium gessisset. Solum ergo qui habet rem alienam, potest convenientibus precibus a domino aliquid expostulare, vel acceptare gratis oblatum, non vero ad id ipsum cogere, negando, vel difficultando restitutionem. Id etiam alibi adnotavi.

* Solent multoties aliqui emere a mulierculis, vel aliis quibuslibet offerentibus sericum et pannorum frustula. Haec si dignoscantur esse aliena, ut facile est argumentari, et sint alicujus pretii, difficile est sic ementes excusari posse a peccati labe, et ab onere restitutionis, neque suffragatur effugium, quod attexere solent, nisi nempe emerent ipsi, essent alii parati ad emendum, neque aliud damni nempe accepti in solutione suorum laborum. Nam quamvis sciant ab aliis emenda, tamen injuriam vero domino inferunt, ut diximus supra de inferente damno; et pretium laborum non tam facile injustum judicari potest; si enim injustum esset, non tam facile operas suas locarent iis, qui parum solverent, sed aliis a quibus plus accipere solent. Diximus supra, si sint alicujus pretii; si enim adeo parvi momenti sint, ut nihil curari videantur a domino, possunt retineri sine peccato, et ideo sine culpa vendi et emi *

CAPUT V.

De venditione rerum vitio laborantium; et de aliis fraudibus et dolis, quae committuntur in emptione et venditione.

Q. I. Quotuplex sit vitium rerum, quae venduntur.

R. Vitium in mercibus potest esse quadruplex. Primo, in substantia, ut si vendatur vitrum pro gemma, stannum pro argento etc. Secundo, in quantitate; ut si diminuatur mensura, pondus etc. Tertio, in qualitate; ut si vendatur pannum adustum pro bono. Ad haec vitia reducitur quartum, quando scilicet venditur res materia aliena adulterata, ut vinum mixtum aqua, cera sebo mixta, frumentum permixtum paleis, vel aliis seminibus etc.

Q. II. Quae vitia teneatur emptor manifestare.

R. I. Si venditor expresse interrogetur, tenetur quodcumque vitium mercis manifestare. Ratio est, quia semper cum venditor expresse interrogatur de vitio, si illud neget suo dolo et mendacio dat causam contractui; contractus autem

cui dedit causam dolus, et mendacium, non solum est illicitus, sed est vel invalidus, vel invalidandus, ut patet ex dictis capite primo, et habetur: *arg. cap.* 15. *et* 16. *de rescript.* Verum nihilominus est, quod si venditor sciat emptorem, manifestato adhuc vitio, esse illam rem empturum tunc solum reus est mendacii; at contractus est licitus et validus, cum non dederit illi causam dolus et mendacium. Lugo *disp.* 26. *n.* 133. * Reiff. *in. l.* 3. *decret. tit.* 17. *n.* 173. Molin. *d.* 353. *n.* 20 *

R. II. Si vitium rei est manifestum venditor non tenetur illud manifestare, cum res ipsa loquatur, ac ita expresse habetur *leg. Ea quae* 43. *ff. de contrah. empt. et leg.* 1. *ff. de aedil. edict.* * et docet s. Thom. 2. 2. *q.* 77. *art.* 3. *ad* 1. Molin. *l. c. n.* 17. Castrop. *de just. commut. disp.* 5. *p.* 22. *n.* 6. Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 17. §. 2. *n.* 14. * Nihilominus si vitium remaneat occultum, quoniam emptor est rudis et imperitus, debet venditor illud manifestare, cum respectu talis emptoris vitium dici debeat occultum. Molin. *disp.* 353. Castrop. *l. c.* Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *c.* 17. *n.* 14. Idem probabilius puto dicendum, si vitium non cognoscatur ex aliqua negligentia, seu inadvertentia emptoris; nam etiam respectu istius vitium est occultum. Et quamvis interveniat negligentia emptoris, nihilominus si venditor advertat emptorem vitium non cognovisse, ipsum tacendo videtur dolo dare causam contractui. * Ita contra Friderich. Tolet. Vega, Salas, docet Abbas *in cap. Injustum de rer. permut. n.* 4. Sylv. Medin. et alii ap. Reiff. *l. c. n.* 175. Et ratio affertur, quia quamvis negligentia et inadvertentia culpae emptoris aliquo modo tribui debeat, tamen venditor hoc advertens committit dolum, si emptorem non moneat. Dolus autem praeponderat culpae: *l. Item si obstetrix ff. ad l. Aquil.* *

R. III. Si vitium est occultum, et pertineat ad substantiam, omnino est manifestandum, alias contractus non solum est illicitus, sed etiam invalidus. Ratio est, quia deest consensus emptoris, si quoties e. gr. velit emere gemmam, detur illi vitrum; non stat autem contractus sine consensu contrahentium, ut patet ex dictis in prima quaestione, * et eruitur ex textu claro *l. In venditionibus ff. de contrah. empt.* juncta *l.* 2. *et* 11. *cod. eod.* *

Limitatur haec responsio in casu, quo diversa substantia vendatur, et nihilominus aequalis sit valoris, et aeque deserviat ad finem intentum ab emptore; nam tunc licet res

sit physice diversa, est tamen moraliter eadem, ac proinde credi potest non abesse consensum emptoris, vel nonnisi irrationabiliter abesse. Hinc pharmacopolae solent dare medicamentum diversum in substantia a petito, quoties apud illos constat illud, quod dant, esse aequaliter proficuum ad finem intentum ab emptore. Lugo *disp.* 26. *n.* 124.* Sanch. Salmant. Graff. Lop. et alii ap. Reiff. *l. c. n.* 177. *

R. IV. Si vitium circa qualitatem sit occultum et grave, venditor tenetur illud manifestare, secus si modicum. Tunc vitium circa qualitatem grave reputatur, quando reddit mercem vel omnino, vel parum utilem emptori, vel ipsi, aut alteri nocivam. In hoc casu utique venditor etiam non interrogatus, tenetur vitium manifestare, nam emptor intendit emere rem sibi utilem, et non nocivam; unde non adest consensus ipsius, si inutilis, vel noxia tradatur. Praeterea patet dolum dare causam contractui, quoties hujusmodi vitium non manifestetur a venditore. Ita communiter DD. *arg. l.* 1. §. *proinde ff. de aedilit. edict.** Et hoc procedit etiam in casu, quo emptor merces illas non ad specialem usum pro se, sed ut aliis revendat, emit. Castropal. *l. c. n.* 9. *arg. cit.* §. *Proinde de aedilit. edict.* et communis aliorum, qui hac ratione ducuntur, nempe quia etiam in hoc casu deest consensus emeotis, quippe qui nonnisi merces sibi et aliis utiles emere intendit; unde si merces revendendae, ob vitium quo laborant, inutiles vel etiam parum utiles sunt, non potest praesumi adesse consensus eas emendi.*

Si vero vitium sit modicum, hoc est, non reddat mercem vel inutilem, vel parum utilem, sed solum paulo minus utilem ad finem intentum ab emptore, tunc venditor non teneretur vitium manifestare. Ratio est, quia communis consensus vendentium et ementium est, ut talia modica vitia non manifestentur. Et quidem difficile esset invenire, qui vendere merces vellet, si quodcumque vel minimum ipsarum vitium teneretur manifestare: nam difficile est merces ita perfectas habere, ut non laborent aliquo vitio, quod si manifestaretur emptoribus, facillime sumerent occasionem pretium plus justo minuendi.* s. Th. 2. 2. *quaest.* 77. *art.* 3. *in corp.* Cum forte emptores propter vitium hujusmodi vellent plus subtrahi de pretio quam esset subtrahendum. Laym. *l. c. n.* 15. et multi alii apud ipsum.* Excipe ab hac doctrina casum, in quo emptor protestaretur mercem aliquam in suo genere perfectissimam velle; nam tunc ven-

ditor non posset illi dare mercem aliquo vitio laborantem, ut de se constat (1).

R. V. vitium circa quantitatem semper est manifestandum, quoties injustitia pretii non daret justam causam illud abscondendi. Et quidem quod, ordinarie loquendo, manifestanda sit minor quantitas, quae tribueretur; clarum est; nam laederetur justitia, si solvendo pretium e. g. pro 10. ulnis panni, vel pro decem mensuris alicujus mercis, novem tantum tribuerentur. Secus dicendum, si pretium, quod darent emptores, esset manifeste injustum. Id autem tunc eveniret, quando pretium esset taxatum a principe, at ita modicum, ut neque pertingeret ad pretium infimum naturale. Cum igitur male fuisset taxatum, possunt venditores tantum occulte emptoribus detrahere in quantitate, ut supersit pro ipsis aliquod honestum lucrum, sicut etiam diximus supra, agendo de pretio legali, seu legitimo. Id etiam evenire posset, quando emptores inique convenirent de non emenda merce nisi tali vel tali injusto pretio. Imo in tali casu, cum ex una parte venditores non teneantur deserere sua officia necessaria reipublicae, et propriae sustentationi, et ex alia non teneantur cum isto damno vendere, sibi providere possunt detrahendo de quantitate, ut jam dictum est. Lugo *dispt.* 26. *num.* 125. Laym. *tract.* 4. *cap.* 17. *n.* 15. Gibal. *de negoc. lib.* 4. *cap.* 4. *n.* 7. * Reiff. *l. c. n.* 181. *et seq.* * Neque obstat emptorem e. g. velle 10. non 9. ulnas, seu mensuras; nam si una e. g. occulte subtrahatur a venditore, ut pretium sit justum et proportionatum, irrationabiliter vult decem, sed contentus debet esse novem ulnis, seu mensuris, quae in decem expostulatis continentur.

De alio vitio proveniente ex mixtura mercis minus bonae, satis supra dictum est.

Q. III. Quid restituere teneatur, qui vendit merces cum aliquo occulto vitio.

(1) Hoc loci notat Tamb. p. 11. n. 29. quod si venditor protestetur se nolle rationem dare de quocumque defectu, sed vendere uti vulgo dicitur *a sacco d' ossa rotte*, tunc ad nihil tenetur. Et hoc verum etiam esse potest in venditionibus, quae fiunt in nundinis magnis, dummodo adsit consuetudo vitia etsi occultissima non manifestandi: ratio est quia ad lites dirimendas ob bonum commune satis haec praxis cohonestatur a consuetudine, dummodo res non vendatur ultra pretium justum, quanti nimirum valere potest, occulti illius vitii habita ratione. Ita etiam B. Lig. Istrus. c. 10. num. 187.

R. I. Si scienter id faciat, non solum tenetur restituere id, quanto minoris emisset emptor, si vitium cognovisset, sed etiam deberet compensare omnia damna, quae exinde emptori provenirent. Ratio est, quia propter tale vitium merx erat minoris valoris; et ulterius venditor, illud occultando, fuit injusta causa damnorum etc. *leg. Julianus* 13. *in princip. ff. de action. empt.*, *et leg.* 1. *cod. de aedilit. action.* d. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 3. Molin. *disput.* 302. *num.* 2. Neque suffragaretur venditori, si scienter tacendo occultum rei vitium, tempore contractus dixisset nolle teneri de vitiis occultis; nam cum haec teneatur manifestare, non eximitur a tali obligatione, adhibita illa cautela, quae solum prodest vitium ignoranti: *leg. Quaero* 39. *ff. de action. empt.* Item non eximitur a culpa et a damnis reficiendis, si tacendo vitium occultum, quod non ignorat, solum e. g. in genere dicat: vendo tibi hunc equum habentem omnia vitia, scilicet, ferocem, claudum, caecum etc. nam ita manifestare vitia idem est ac non manifestare. Molin. *num.* 26., Navarr. *cap.* 23. *n.* 89.* Abb. *in cap. Injustum de rer. permutat.* Reiff. *l. c. n.* 189. cum communi aliorum.*

R. II. Si venditor ignoraverit vitium mercis, non tenetur ad compensanda damna emptoris, utpote quia non fuit causa culpabilis ipsorum, sed solum ad restituendum quanto minoris emisset emptor, si vitium cognovisset. Excipe nisi praescripsisset pretium, vel consumpsisset bona fide, exinde non factus ditior; vel si tempore contractus, re vera ignorans mercem esse vitiosam, testatus fuisset velle se vendere tanti, et non aliter, et nolle teneri de vitio occulto, si forte inesset; si enim ita protestetur, intelligetur emptor voluntarie in se suscipere eventum rei, et quodcumque periculum. *arg. l. Quaero* 39. *ff. de act. empt.* Molin. *loc. cit.** Sylvester, Navarr. Lessius, Lug. ap. Reiff. *l. c. n.* 187. et ex nota regula 17. *jur. in* 6. *scienti et consentienti non fit injuria, neque dolus.**

Q. IV. Ad quid teneatur emptor, si venditor ex ignorantia tradat illi rem alterius substantiae; sed pretiosiorem, ut si traderet gemmam pro vitro.

R. Vel emptor cognoverit errorem venditoris, vel non, certum est statim ac illum cognoscit, teneri augere pretium usque ad limites pretii justi; alias enim non servaretur aequalitas, quam exposcit justitia. Nec esset tutus in conscientia emptor, si advertens errorem venditoris, illum moneret, ut bene consideraret rem suam, et exposceret, an sibi velit condonare majus pretium, quo posset aestimari talis res. Ratio

est, quia etiamsi venditor dicat se condonare, de facto talis condonatio ex errore procedit, neque enim condonaret, si sciret rei valorem; unde non habet talis condonatio tantam voluntarietatem, quantum necesse est, ut sit valida. Lugo *disput.* 26. *sect.* 8. *n.* 137. Palaus *disp.* 5. *p.* 22. *n.* 2. Molin. *disp.* 353. * Ita contra Cajetanum *v. emptio n.* 2. bene advertunt cit. DD. apud Reiffenst. *l. c. n.* 191. Aliud autem esset, si tam emens, quam venditor mercis, qualitates, et verum pretium ignorantes, communi periculo se exponerent paciscendo; in hoc enim casu, ob periculum, cui se uterque exponit, tutus erit quivis in conscientia, prout citati DD. advertunt. Ut certum etiam supponunt Less. *cap.* 21. *n.* 85. Lug. *l. c.* quemvis licite emere posse quamlibet mercem in uno loco, pretio, quod ibidem a peritis justum reputatur, quamvis sciat in alio multo pluris aestimari et vendi; quia fructus industriae et fortunae reputatur, qui inde colligitur quod merces in una regione vili, justo tamen pretio emptae, in alia maximo pariter justo vendantur. Reiff. *l. c. n.* 193. *

Q. V. An emptor alieni fundi, agri, domus etc. in quibus scit latere thesaurum, lapidicinas, venam metalli etc. licite ac valide emat pretio ordinario, non admonito venditore de talibus rebus.

R. Communius censent DD. licitam ac validam esse talem venditionem; nam illud pretium est justum, quod est juxta communem aestimationem; ille vero ager etc. communiter non pluris aestimatur. Ita etiam innui videtur *in l. Fundi* 77. *ff. de contr. empt.* et Card. de Luca *de empt. et vendit disc.* 44. refert ita decisum fuisse a s. Rota. * Hoc idem docent Molin. *disp.* 353. *n.* 12. Lug. *l. c. n.* 138. Sotus et alii apud Reiff. *n.* 194. *

Q. VI. An peccet contra justitiam, vel saltem contra charitatem, qui emit, vel vendit rem pretio currenti, si sciat postea fore minuendum, vel augendum.

R. I. Hujusmodi ementes, vel vendentes non peccant contra justitiam; nam emunt, vel vendunt justo pretio, cum emant, vel vendant pretio currenti, ut supponitur. Et de facto, ut habetur Genes. 41. Joseph vir justissimus emit pretio currente magnam copiam frumenti, quamvis sciverit ob futuram sterilitatem pretium frumenti valde augendum. Quod si absque injustitia quis emit pretio currente, dum scit pretium esse valde augendum, non est cur injuste quis vendat pretio currente, dum scit pretium esse valde minuendum. * Graviter peccare contra justitiam, proindeque

ad restitutionem teneri asserunt DD. sat graves, ut Medina *de restit. q.* 35. Conrad. *de contract. q.* 62. 63. *et* 67. Portel *in l. Quaero ff. de action. empti*, et videtur sentire Glos. *in l. Contr. legem ff. de leg.* ex hac ratione, quod alter contrahentium videatur invitus, ac involuntarius quoad hunc contractum; cum certum reputetur, quod venditor non venderet currente pretio, si sciret fore augendum; et e contra emptor non emeret mercem 20. e. g. nummis aureis, quam sciret breví emere posse 4. vel 5. Nihilominus.*

Id confirmari potest observando, quod qui vendere nunc vult, tenetur pretio currente vendere, quamvis sciat merces, quas vendit, in futurum plus valituras: pari ergo ratione non tenebitur vendere infra pretium modo currens, etiamsi sciat pretium brevi minuendum. Emptor pariter etsi sciat pretium mercium brevi minuendum, nihilominus si vult eas modo emere non potest emere minori pretio currentes; pari ergo ratione etsi sciat pretium brevi valde augendum, non tenebitur emere pretio majori currente. d. Th. 2. 2. *q.* 77. *ar.* 8. *ad* 4, Less. *l.* 2. *c.* 21. *d.* 5, Palaus *de just. d.* 5. *p.* 15. *n.* 3.* Molin. *d.* 354. Covarr. *in regul. peccatum p.* 2. §. 4. *n.* 6. Sylvester *v. emptio q.* 15. *n.* 16.*

Neque refert dicere involuntarie emere pretio currente illum, qui nescit pretium mercium brevi minuendum, et involuntarie vendere pretio currente illum, qui ignorat pretium rei, quam vendit, brevi esse valde augendum, adeoque contractum, utpote involuntarium, esse nullum. Contra enim est, quia aliud est quod quis noluisset emere, vel vendere, aliud quod hic et nunc nolit emere, vel vendere. Qui ignorans pretium brevi valde minuendum, emit hic et nunc pretio currente, utique non emisset si scivisset, sed revera vult hic et nunc emere. Pariter qui hic et nunc vendit ignorans futurum augmentum pretii, utique non vendidisset si scivisset, at de facto voluit vendere, non ergo deest actualis consensus in tali emptione, vel venditione.* Reiff. *l. c. n.* 200. Leur. *in* 3. *decret. tit.* 17. *q.* 286. *n.* 2. et alii apud ipsum.*

R. II. Qui emunt, vel vendunt modo supradicto, neque peccant contra charitatem. Ratio est, quia quicumque facit actum de se licitum, sibique utilem, prosequitur jus suum; qui vero jus suum prosequitur nullatenus peccat, etsi exinde damnum proximi sequatur; id enim per accidens se habet. Confirmatur, quia si propter alterius damnum deberemus semper omittere actionem alias licitam, multos deberemus actus omittere, et multis scrupulis essemus obnoxii. Less.

num. 43. Molin. *disp.* 354. Palaus *cit.* * Quibus favet s. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 3. qui dicit majoris fore virtutis, si quis abstineret. *

Plures nihilominus patitur limitationes praefata doctrina. Prima est, peccare contra charitatem, qui ex privata notitia pretium brevi fore valde minuendum, movetur ad vendendas suas merces in majori quantitate, alias non venditurus, et vendit cum gravi damno emptoris. Et quidem si adhuc fuisset venditurus, certe neque peccat contra charitatem; nam illi non debet obesse sua privata notitia: et ulterius si licite alii vendunt tali tempore hujusmodi merces in quacumque quantitate pretio currente, non est cur non possit idem facere, qui privata notitia scit pretium brevi valde minuendum. Item neque peccaret contra charitatem, si emptor adhuc fuisset passurus grave damnum, quia e. g. tantam quantitatem mercium ab aliis emisset; in tali enim casu ex una parte venditor uteretur jure suo vendendo pretio justo currente, et ex alia charitatem non laederet: cum emptor adhuc tale damnum fuisset passurus. Solum ergo peccaret contra charitatem venditor, quando ex privata notitia moveretur ad vendendas merces in majori quantitate, quem non vendidisset cum gravi damno emptoris; tunc etenim dum ipse grave damnum non pateretur, faceret manifeste contra illud principium lumine naturae notum: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* * Reiff. *l. c. a n.* 203. *ad* 206. Mol. *l. c. n.* 6. *

Secunda limitatio datur in casu, quo quis propter talem venditionem reduceret emptorem ad gravem, vel extremam necessitatem. Si enim ex charitate tenemur succurrere proximo existenti in gravi vel extrema necessitate, multo magis tenemur illum ad talem necessitatem non reducere. * Reiff. *l. c. n.* 206. Pal. *l. c. n.* 9. Mol. *l. c.* Friderich. *in* 3. *decret. hoc tit. n.* 391. *

Tertia limitatio est, quod peccat contra charitatem, qui posset suas merces vendere sine gravi proximi damno, et nihilominus vendit emptori grave damnum passuro. Exemplum sit, quando quis posset vendere, eas dividendo inter plures emptores, et nihilominus uni tantum vendit. Vel si posset vendere alicui, qui statim iterum eas venderet, et nihilominus venderet illi, quem sciret esse servaturum usque ad tempus, quo ipsarum pretium est valde minuendum. In his circumstantiis utique laeditur charitas; nam unusquisque ex tali virtute tenetur removere damnum proximi, quando commode potest. DD. *cc.*

Q. VII. An venditor teneatur restituere, si mendaciis et perjuriis pertrahat emptorem ad pretium majus.

R. Nil tenetur restituere, si istud pretium non excedat supremum; nam communiter venditores falso affirmant rem sibi tanti stare, tanto pretio aliis vendidisse etc., ut inducant emptorem ad dandum pretium supremum. Cum igitur hae sint solitae artes vendentium, nec illis soleant emptores fidem praestare, non peccant contra justitiam illis utendo, bene vero sunt mendaces, et perjuri. Accedit quod si ementes illis fidem praestent, id imputare debent propriae nimiae credulitati. Salmanticen. *tract.* 14. *cap.* 2. *punct.* 9. *num.* 84. * Limitat hanc doctrinam Bonac. *de contr. disp.* 3. *q.* 2. *p.* 9. *n.* 31. in casu, quo venditor mendaciis, et perjuriis pertahat ad supremum pretium emptorem, quod non erogasset, si scivisset istas vendentium artes. *

Regulae in praxi observandae.

I. Prima regula sit, quod confessarius serio increpare debet poenitentes venditores, qui non solum non manifestant vitia suarum mercium, sed omni arte et dolo conantur illa occultare, quamvis alias essent manifesta. Increpet, inquam, de sua injustitia, et moneat de obligatione restituendi saltem excessum illum pretii, qui correspondet merci perfectae, non vero vitiosae. Ita solent facere venditores frumenti, aliorumque seminum; ponendo sub oculos frumentum perfectum; dum tamen intra saccum est imperfectum, et inferioris conditionis. Item vendentes pannum, vel quid simile ostendunt partem, quae nullo, vel modico vitio laborat, occultando alias partes valde deterioris conditionis.

* Debet etiam cogere ad compensanda omnia illa damna, quae propter ea emptoribus emergunt, si scienter rem vitiosam vendunt, ita s. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 3. Mol. *disp.* 353. *n.* 2. cum communi et certa aliorum; e. g. qui pecus morbosum vendidit, et emptorem decepit, et ideo alia pecora contagione perierunt, hoc damnum compensandum erit. Increpandi item sunt venditores illi, qui vendunt carnes, vel alias res insalubres, et sanitati noxias, vel vendunt rigoroso pretio hominibus rudibus et imperitis merces vitiosas, licet manifesto; quamvis enim venditor non teneatur vitia rerum venalium de se patentia detegere, ut cum D. Th. *l. c.* tenet communis DD.; quando tamen animadvertunt emptores tam rudes et imperitos esse, ut vitium per se patens non agnoscant, tenentur monere de vitio, vel

saltem demere de pretio quantum oportet, et si non praestent, non sunt tuti in conscientia, donec restituant, et damna inde secuta refecerint. Lug. *de just. disp.* 27. *n.* 130. Reiff. *in* 3. *decret. tit.* 17. §. 7. *n.* 175. Bonac. *de contract. disp.* 3. *q.* 2. *p.* 6.: eodem restitutionis vinculo obstrictus pronunciandus, qui insalubres et noxias carnes pro salubribus vendit, ut esset qui oves et vaccas pro agnis, et vitulis vendit. *

II. Quamvis permittere possit confessarius venditoribus, ut aliquid diminuant de quantitate, quando pretium taxatum est evidenter injustum; nihilominus in hoc debet esse valide cautus. Primo, quia multoties dicunt venditores non reportare ex sua merce honestum lucrum, quando de facto sufficienter lucrarentur, ni vellent plus aequo consumere in victu, vestitu, aliisque non convenientibus recreationibus. Secundo, quia dum conceditur aliquid detrahere de pondere et mensura, eo quod ex pretio taxato conveniens lucrum non reportant, plus justo detrahunt; unde doctus confessarius illis taxare debet quod sine injustitia possunt detrahere.

III. Pariter advertere debet confessarius in nundinis maxime bestiarum, invaluisse hunc errorem, quod putant venditores licite se posse ad invicem circumvenire, vel satisfacere propriae conscientiae, eo quod asserant se vendere hanc, vel illam; rem, hanc, vel illam bestiam ut omni vitio laborantem. At cum de facto multo plus exigant de pretio, quam aestimari posset illa res, quam vendunt, si ut vitiosa manifestaretur, hinc satis patet ipsorum injustitia; adeoque tenentur ad restitutionem excessus pretii, vel damnorum, quae passus fuit emptor propter vitium, quod sciebat venditor, et non manifestavit.

IV. Confessarius graviter increpet venditores de tot mendaciis, sicut etiam perjuriis, quae faciunt, ut suas merces vendant, asserendo e. g. ipsas tanti emisse, advenisse de tali regione, esse perfectissimas etc. Et quidem si soleant graviter peccare falso perjurando, vel differenda, vel deneganda est ipsorum absolutio usque ad emendationem. Si vero non graviter peccent, advertere debent confessarii mendacia, aliasque non graves fraudes venditorum non esse ordinarie loquendo, materiam sufficientem pro absolutione; cum in ipsis quoad haec desit verum propositum emendationis.

CAPUT VI.

De periculo, commodo, et fructibus rei venditae.

Q. I. Ad quem pertineat periculum rei venditae.

R. I. Si res fuit tradita emptori, ipsi perit, quamvis nondum solutum fuerit pretium. Ratio est, quia perit suo domino; eo autem ipso quod res vendita tradita fuerit emptori, in ipsius dominium transivit, ut patet *ex leg. Traditionibus* 20. *cod. de pactis*. Nec refert pretium non fuisse solutum; nam contractus emptionis et venditionis ex hac parte satis completur per cautionem fidejussoriam, aut pignoratitiam praestitam ab emptore, vel si venditor habeat fidem emptori, vendendo rem credito: * §. 41. *instit. de rer: divis.* Reiff. *l. c. n.* 212. *

R. II. Si res nondum tradita vendatur in individuo, v. g. hic equus, hoc pallium, haec domus etc. totum periculum pertinet ad emptorem, si forte v. g. illa res pereat, vel fiat deterior. Ita aperte habetur §. 3. *inst. de empt. et vendit.* Ratio etiam suffragatur, quia cum commoda et fructus talis rei nondum traditae pertineant ad emptorem, ut statim dicemus; conveniens est ad ipsum pertinere interitum, vel deteriorationem ejusdem; etenim juxta regulam 55. juris in 6. *Qui sentit commodum, sentire debet et onus*: Less. *l.* 2. *c.* 21. *n.* 95. Molin. *disp.* 366. *n.* 11. * *l. Quod saepe* 35. §. *Si res ff. de contrah. empt. l. Id quod* 7. *l. Necessario* 8. *ff. de peric. et com. rei vend. l.* 1. 4. *penult. et ult. C. eod.* quod valet etiam si pretium solutum nondum fuerit, quod solvere tenetur, ut constat ex cit §. 3. *

Neque contrarium convincitur, si dicatur rem domino perire, adeoque rem nondum traditam debere perire venditori; utpote quia adhuc sub ejus dominio perseverat. Responderi enim debet hoc verum esse, quando adhuc fructus rei ad dominum pertinent, non vero si ad alium pertineant fructus rei, quam per accidens venditor nondum tradidit. Vel etiam dici potest, quod licet res nondum fuerit tradita, nihilominus saltem fictione juris emptor illius dominus reputetur, ut observat Pirhing. *sub tit. de empt. etc. n.* 11. * Haunold. *tr.* 10. *contr.* 9. *n.* 42. et subintrat reg. 15. jur. *ff. de reg. jur. Is qui actionem habet, rem ipsam habere censetur.* *

Haec autem doctrina plures admittit limitationes. Prima est, quando contrahentes vellent periculum rei esse penes

venditorem, quoadusque non fuerit tradita; etenim ut habetur ex reg. 85. juris in 6. *Contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur*, * *et arg. l. Si in venditione* 10. *ff. de peric. et comm. rei vend. et* §. *Cum autem instit. de empt.* Reiff. *l. c. n.* 215. Palaus *tr.* 32. *disp.* 5. *punct.* 24. * Secunda est, si res nondum tradita pereat ex culpa lata, vel levi venditoris: *leg. Custodiam* 3., *leg. Si vendita* 11. *ff. de periculo et commodo rei vendit.* et alibi. Et ratio est, quia venditor debet esse custos rei, donec tradatur; consequenter ipse damnum subire debet, si pereat ex ipsius culpabili negligentia. Non tenebitur autem venditor de culpa levissima; nam emptio et venditio fiunt in gratiam utriusque. Molin. *cit.*

Tertia limitatio est, si res pereat, vel deterior fiat, dum venditor est in mora culpabili ipsam tradendi; tunc enim periculum et deterioratio pertinent ad venditorem, cum ex reg. 25. juris in 6. *Mora sua cuilibet est nociva*, et habetur *leg. Illud* 17. *ff. de pericul. et comm. rei vend.* Si vero non solum venditor, sed etiam emptor fuerunt in mora, ne res traderetur, tunc periculum pertinet ad illum, qui est in posteriori mora, uti expresse sancitur *cit. leg. Illud etc.* * Si vero res aeque periisset, vel deterior evasisset apud emptorem, ad nihil tenetur venditor ob moram. Mol. *l. c. n.* 13. Lug. *disp.* 26. *n.* 217. Palaus *l. c. n.* 3. et rationem dat Gloss. *in* §. *Cum autem* 3. *instit. de empt. et vendit.* quia depositarius ratione morae ad nihil tenetur, si res deposita etiam periisset apud dominum. *

Quarta limitatio sit, quod venditor tenetur subire damnum, si res vendita ante traditionem ex ipsius delicto, fisco adjudicetur, ut clare decernitur *leg. Fundus* 32. *ff. locati:* ac proinde si pretium jam fuerat solutum, restituendum est emptori.

Ultima limitatio sit, quod si emptio facta fuit conditionate, et interim pereat res ante conditionem adimpletam, damno ipsius venditoris pereat; nam ante adimpletam conditionem contractus nondum erat perfectus, et habetur *leg. Necessario* 8. *ff. de per. et com. rei vend.* Si vero res non pereat, sed tantum evadat deterior, tunc si adimpleatur conditio, res ita deteriorata pertinet ad emptorem, nec potest pretium diminuere: *arg. leg. cit. Necessario*. Et ratio est, quia retrotrahitur ad tempus conventionis. Molin. *cit. num.* 15., Palaus *de just. d.* 5. *p.* 24. *num.* 4. Rebell. *de oblig. part.* 2. *l.* 9. *quaest.* 15. *num.* 4. * Videatur Reiff. *l. c. n.* 220. *

R. III. Si res vendatur ad corpus, periculum rei venditae, etiam ante traditionem, pertinet ad emptorem, si vero ad mensuram pertinet ad venditorem. Tunc res venditur ad corpus, quando pretium non taxatur juxta numerum mensurarum seu ponderum, sed venditur per modum unius, absque eo quod mensuretur, ponderetur, numeretur etc. Si vero taxetur pretium solvendum juxta numerum, pondus, ulnas, aut mensuras rei, quae venditur, tunc dicitur res vendi ad mensuram. Si e. g. vendatur totus acervus tritici absque eo quod pretium reguletur juxta quantitatem sextariorum; dolium vini, absque eo quod pretium reguletur juxta sarcinas; vas olei, absque eo quod ipsius mensurae considerentur ut regula pretii; grex animalium non taxato pretio juxta numerum ipsorum, tales venditiones dicuntur fieri ad corpus (1). E contra dicitur venditio ad mensuram, si pretium rerum taxetur, seu reguletur juxta numerum, pondera, mensuras, sive ulnas. His positis

Responsio constat *ex leg. Cum convenit* 2. *C. de per., et com. rei vend.* Ratio etiam suffragatur, quia quando res emitur ad corpus, seu per modum unius, non attentis mensuris, ponderibus etc. mercis, contractus intelligitur perfectus ante mensurationem, numerationem etc. et per consequens periculum mercis stat penes emptorem. Ex hac autem ratione patet a contrario, quod si res vendatur ad mensuram, periculum mercis pertinet ad venditorem, quoadusque mensuretur. Eo ipso etenim quod voluerit aliquis acervum tritici, taxando pro pretio sex e. g. julios pro singulis sextariis; seu hunc gregem, taxando aureum pro singulis capitibus bestiarum, intelligitur non velle perficere contractum, usque dum merx non fuerit numerata, mensurata etc. Concordat *lex Cum convenit* 2. *cod. de per. et com. rei vend.* Solum periculum ad emptorem pertineret, quando in contractu constitutus fuisset terminus, intra quem res esset

(1) Hinc est quod si quis emerit decem oves ex grege, nulla ex eis facta designatione, et totidem mortuae sint, non emptori perierunt, sed venditori, nam emptor retinet jus in genus; genus autem *perire non potest* ex recepto axiomate. Quod si vero grex totus periisset absque culpa venditoris, tenetur hic acceptum pretium reddere. Ita Silvius p. 77. *art.* 4. Lugo *disp.* 26. *sect.* 14. *in fine* Salm. *c.* 2. *punct.* 2. p. 2. licet alii contrarium et fortasses non improbabiliter doceant, quibus tamen ego non adhaereo. Secus autem dicendum puto si ex duobus v. g. ovibus una disjunctive sit vendita, nimirum non determinando hanc, vel illam, et ambo pereant; emptor pretium solvere tenebitur. Ita statuitur *l.* 34. ff. *de contrah. empt. et vendit.* Et ratio est quia quando disjunctive emitur ovis una ex duobus ex eis una absolute emitur.

mensuranda, numeranda etc. et stetisset per emptorem, quominus non facta fuisset mensuratio, numeratio etc. vel si emptor, quamvis nullus constitutus fuisset terminus, noluisset ad instantiam venditoris intra certum tempus advenire ad numerandum, seu mensurandum. Tunc igitur, quia contractus non fuit completus ex culpa emptoris, aequum est, ut ad ipsum pertineat periculum rei venditae: *l. Si quis vina* 4. *ff. de per. et com. rei vend.* * et tradunt Molin. Less. Laym. apud Giribald. *tract.* 3. *de contr. cap.* 2. *dub.* 13. *num.* 134. *

* Difficultas autem est, an intelligenda sit emptio ad corpus, vel ad mensuram, si uno pretio venditur, et emitur aliquod corpus cum expressione quantitatis, si v. g. venditor dicat: vendo decem nummis aureis hunc acervum frumenti qui continet 10 mensuras, hoc dolium vini, in quo decem urnae continentur. Communior opinio tenet, quod si venditor exprimat quantitatem, non ut taxativam pretii, sed tantum ut demonstrativam, seu ut corpus venditum ab aliis distinguat, venditio sit ad corpus, praesertim si addat plus, minus, circiter, et prius substantia exprimatur, quam quantitas. Si vero quantitas exprimatur tamquam taxativa pretii, eo animo, ut si esset major quantitas, eam vendere hoc pretio nollet, erit venditio ad mensuram. *

* Verum quia haec regula non semper adeo infallibilis est, ut non possit aliquoties fallere, advertit Haunold. *l. c. n.* 53. *attendendas alias circumstantias*, quae demonstrare possunt an ad mensuram, vel ad corpus facta sit venditio. Reiffenst. *loc. c. n.* 222. 223. *

Q. II. Ad quem pertineant commoda, et fructus rei venditae.

R. I. Si res vendita tradita fuit emptori, ad ipsum pertinent omnes ipsius fructus et emolumenta, quamvis non sit solutum pretium, dum tamen de ipso fides habita sit, vel praestita cautio fidejussoria, aut pignoratitia. Ratio est, quia ubi lex non obstat, res domino suo semper fructificat; sequuta autem traditione, et habita fide de pretio, res fit emtoris, ac proinde ipsi debet fructificare. * Ita unanimiter DD. teste Friderich. *in* 3. *decr. tit.* 17. *n.* 734. ap. Reiff. *l. c. n.* 226. *

R. II. Si res empta tradita fuit, fructus adhuc pendentes pertinent ad emptorem, et hoc est verum, quamvis pretium non fuerit solutum, nec habita fides de illo, nec praestita cautio fidejussoria, aut pignoratitia. Ratio est, quia in

traditione rei intelligatur tradi quidquid ad ipsam pertinet, et est veluti pars illius; fructus autem pendentes sive immaturi, sive maturi, reputantur pars fundi, sive rei fructiferae: *leg.* 44. *ff. de rer. div.* adeoque pertinent ad emptorem: *leg. Julianus* 13. §. 10. *et* 18. *ff. de action. empti, et aliis legibus* Mol. *disp.* 368. Pal. *de just. disp.* 5. *punct.* 25. *n.* 2. Laym. *l.* 3. *tr.* 4. *c.* 17. *num.* 17. * Quod si venditor post peractam venditionem aliquas expensas in colligendis, custodiendis, vel conservandis fructibus bona fide fecisset, eas recompensare deberet emptor, sic statuitur: *l. Post perfectam* 16. *C. de act. empt. post perfectam venditionem, foetus quidem pecorum emptori, venditori vero sumptus, si quos bona fide fecerit restitui debere notissimum est.* *

R. III. Etiam fructus primum nati post absolutum contractum emptionis et venditionis pertinent ad emptorem, quamvis res nondum fuerit tradita, nec praestita cautio fidejussoria, aut pignoratitia, nec habita fides de pretio, seu concessa dilatio ad solvendum. Ista responsio, quamvis sit in controversia apud DD. utriusque fori, * qui adducunt pro se plures leges, ut *l. Curabit* 5. *C. de act. empt. l. Qui pendentem* 25. *ff. de act. empt. l. Julianus* 13. §. 20. *tit. eod.*; * nihilominus efficaciter probatur *ex l. Julianus* 13. §. 18. *ff. de action. empt.*, *et ex l.* 13. §. 18. *et l. pen. cod. de act. empti*; ubi sine ulla distinctione inter pretium solutum et non solutum, praecipitur tradi emptori fructus rei venditae, nondum traditae: immo *leg.* 13. *cit.* supponitur pretium nondum fuisse solutum, et tamen fructus emptori adjudicantur.

Confirmatur, quia jure id clare statuente §. 3. *inst. de empt. et vendit.* emolumenta, commoda, accessiones, incrementa rei venditae, quae ipsi adveniunt peracta venditione, pertinent ad emptorem, ergo etiam fructus ipsius rei; aequiparantur enim praedictis commodis et incrementis: et ulterius de iisdem procedit eadem ratio, ergo et eadem juris dispositio.

Potissima nihilominus ratio conclusionis est, quia quamvis non tradita sit res, nec fides habita de pretio, adeoque juxta communiorem opinionem non sit translatum dominium; nihilominus juxta superius dicta, periculum, et incommodum rei venditae etiam ante traditionem et pretium non solutum pertinent ad emptorem; ergo et ad ipsum debent pertinere commoda, et fructus ipsius rei; dictante aequitate naturali illius debere esse commodum, cujus est periculum

et incommodum. Haec ratio clare insinuatur §. 3. *inst. de empt. et vendit. et leg. Id quod 7. ff. de per. et com. rei venditae*. Nec refert dicere compensari periculum, quod emptor subest, rei emptae, per hoc quod pretium nondum tradiderit, et apud se retineat; etenim, ultraquamquod pecunia est de se infructuosa, adeoque insufficiens ad compensandum periculum dictum, adhuc emptor, si res vendita pereat, debet pretium solvere, et compensare venditori damna, si quae ipsi obvenerunt ob culpabiliter dilatam solutionem. Pal. *cit. p.* 26. *a n.* 4. Laym. *n.* 18. Less. *l.* 2. *cap.* 21. *n.* 109. * Reiff. *l. c. n.* 235. Leur. hic *q.* 296. *nu.* 1. Fundamenta autem contrariae sententiae fuse diluit Castrop. *l c.* Reiff. *l.* pariter *c.* *

Non nego tamen, quod si venditor ob dilatam solutionem pretii lucrum cessans patiatur, non possit ipsius compensationem praetendere, sibi etiam retinendo fructus rei venditae, quantum necessarium est ad talem compensationem; sed hoc non facit, quia ad ipsum tales fructus pertineant, sed ut se reddat indemnem propter lucrum, quod sibi cessat. Lugo *disp.* 26. *nu.* 215. Et de facto si venditor propter dilationem solutionis nullum damnum emergens, vel lucrum cessans patiatur, non potest sibi reservare fructus, vel aliquid accipere sine usura; cum idem esset ac mutuo dare pretium rei venditae, et postea ex eo velle aliquid supra sortem accipere. Lugo *disp.* 25. *nu.* 138. s. Anton. *p.* 2. *tit.* 1. *c.* 7. §. 20. Sanch. *consil. lib.* 7. *d.* 21. *a n.* 2. * Sylvester *v. Usura* 2. *qu.* 11. et alii ap. Reiffenst. *l. c. n.* 244. *

R. IV. Possunt contrahentes specialiter pacisci, et convenire circa perceptionem fructuum, et tunc standum est tali conventioni, si non repugnet legibus, vel rationi. Ratio est, quia ut habetur ex reg. 85. juris in 6. *Contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur.* Hinc si venditor tempore contractus tantum sibi reservet de fructibus, quantum prudenter timet lucri cessantis, vel damni emergentis, standum est tali conventioni. Idem dicatur, si venditor sibi reservet dominium utile, et dominium directum, quoadusque pretium solvatur, dummodo tamen apud ipsum sit periculum rei venditae; tunc etenim subintrat illa regula: *illius debere esse periculum, cujus est commodum*: §. 3. *inst. de empt. et vendit.* * et docet Lug. *d.* 25. *n.* 140. *

Q. III. Cujus sit dominium, et commodum, seu fructus rei venditae, si una et eadem res successive in solidum pluribus vendatur.

R. I. Si neutri ementium res est tradita, illi tradenda est, qui prior emit. Ratio est, qui juxta reg. 54. juris in 6. *Qui prior est tempore, potior est jure;* unde et ad ipsum reputandum esset pertinere fructus rei venditae. Idem dicendum est, quando suboriretur dubium, an in aliquem ipsorum translatum esset dominium. Quod si tamen secundus emptor pretium solvisset, tunc in dubio praesumi posset in illum translatum fuisse dominium, et esse apud venditorem, si nondum fuit tradita, loco depositi. Pal. *de just. disp.* 5. *p.* 27. *n.* 13. Less. *l.* 2. *c.* 21. *d.* 20. *nu.* 140. * et tenet Covarr. *var. resol. cap.* 19. *n.* 6. Haunold. *tr.* 10. *controv.* 12. *n.* 71. *

R. II. Si res vendita tradita sit secundo emptori, tunc praeferendus est primo emptori, ut clare habetur *leg. Quoties* 15. *cod. de rei vindic.* Ratio est, quia cum ex saepe dictis dominium complete transferatur per traditionem rei, sequitur secundum emptorem per traditionem acquirere perfectum dominium supra rem venditam; ac proinde posse sibi eam retinere, non obstante prima venditione, in qua nondum fuerat translatum dominium. Verum tamen est, venditorem peccare, et poena falsi puniri, ut dicitur *leg.* 2. *ff. ad leg. Cron. de falsis.* Item primus emptor habet actionem contra venditorem, non solum ad recuperandum pretium, sed etiam ad interesse, ita ut ipsi solvere debeat non solum pretium traditum, sed etiam quantum ejus intererat, ne res jam sibi vendita alteri non venderetur, et traderetur: *l. Qui tibi cod. de haerd. vel action. vend.* * Reiff. *loc. cit. n.* 247. *

Haec doctrina limitatur primo, in casu, quo primus emptor sit privilegiatus, ita ut acquirat dominium rei venditae etiam ante traditionem; si enim absque traditione acquirit dominium, jam venditor non poterat illam vendere secundo emptori, utpote quia nemo potest valide vendere rem alienam. Emptores privilegiati sunt ecclesiae, monasteria, hospitalia, et alia loca pia, vel qui emunt pro civitatibus, vel pro redemptione captivorum: *leg. Ut inter* 23. *C. de ss. eccl.* Molin. *disp.* 369. Less: *l.* 2. *c.* 21. *d.* 20. *n.* 141. * Covar. *l. c. n.* 2. *

Secunda limitatio est, si primo emptori res non solum fuit vendita, sed etiam hypothecata; nam tunc propter talem hypothecam acquirit jus in re, unde secundus emptor etsi ipsi fuerit tradita, non acquirit super ipsam tam stabile dominium, itaut primus emptor possit ipsam sibi vin-

dicare: *leg. Si prior* §. *fin. ff. qui potior in pignor.* Molin. *cit.* Less. *n.* 14. * Guttier *de juram. p.* 1. *cap.* 30. *n.* 2 .et alii quos affert et sequitur Castropal. *l. c. n.* 10. *

Ultimo limitatur eadem doctrina in casu, quo secundus emptor sciverit alteri jam fuisse venditam; tunc enim primus emptor intra annum numerandum a die notitiae rem alteri fuisse venditam et traditam, potest eam sibi vindicare: *leg.* 1. *ff. quae in fraudem creditor. et leg. Ait praetor. ibid.* Mol. *disp.* 369. *n.* 9. Layman. *l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 4. *c.* 17. *n.* 29. Quamvis autem elapso anno, non teneatur secundus emptor rem primo emptori tradere nihilominus si venditor, utpote principalis damnificator, non compenset primo emptori damna, si quae forte passus fuit, ad id tenetur secundus emptor; nam injuste emit, cum sciverit rem jam alteri fuisse venditam: * *arg. c. fin. de injur. et damn. dat.* Et quamvis hoc graviter controvertant DD. citati, communior tamen, et probabilior est supradicta opinio, ut videri potest apud Laym. et Castrop. *ll. cc.* et superius dictum est hoc *tr. q.* 1. *cap. unic. q.* 5. *

Regulae in praxi observandae

I. Observare debent confessarii multoties venditores et emptores, postquam inter se convenerunt de re vendenda et emenda, ita ut contractus posset dici completus, retardare, seu impedire venditorem, vel quia res vendita crevit in pretio, et ita venditores nolunt amplius eam tradere; vel quia res empta deterior facta est, seu ejus pretium diminutum, et ita emptores nolunt tradere pretium, nec curant sibi rem venditam tradi. Tam igitur venditores, quam emptores injuste se gerunt; nam cum post contractum venditionis melioramenta, incrementa, sicut etiam deterioramenta rei venditae pertineant ad emptorem, non potest venditor nolle tradere rem, eo quod post venditionem illius creverit pretium; nec potest emptor nolle stare contractui, eo quod decreverit. Id passim faciunt rustici et rudes; nam posteaquam vinum, oleum, bestias, sive quid aliud vendiderunt, si majus pretium reperiant, statim alteri vendunt; et e converso nolunt sibi tradi rem emptam, si minori pretio illam emendam reperiant.

II. Aliud quod valde observare debent confessarii est, quod postquam fuit res vendita, seu nondum tradita, solent venditores, seu illius familiares ab ea removere quidquid possunt, et fructus pendentes dilapidare. Nil ergo possunt removere de re vendita, neque aliquid sibi sumere de fructi-

bus pendentibus; cum etiam ante traditionem ad emptorem pertineant. Ita solent facere qui aliquem fundum vendiderunt; nam antequam tradatur emptori, sibi sumunt, vel permittunt familiaribus sumere uvas, olivas, castaneas, herbas etc.

• Solent frequenter venditores pacisci cum emptoribus, ut post completum venditionis contractum usque dum pretium non solvant, sibi interesse rependant. Hoc pactum quamvis a multis theologis acriter refutetur et tamquam usurarium habendum censeant; ut videre est apud Less. Laym. Azor. et alios quos affert et sequitur Castrop. *de just. disp.* 5. *punct.* 26. *n.* 11. Ab aliis nihilominus admittitur, preacipue ab jurisperitis, a Leotard. a Card. de Luc. et a s. Rot. Rom. multis in locis apud Sperell. *decis.* 118. et valere non solum jure civili, sed et pontificio, et ad praxim adhiberi posse tradit Covar. *var. lib.* 3. *cap.* 4. Lug. *de just. disp.* 25. *sect.* 8. *n.* 14. Leotard. *de usur. q.* 27. quia non exigitur interesse, vel pensio propter pecuniam quam emptores retinent, sed compensandorum fructuum gratia, quibus venditores se privant transferendo dominium in emptores.•

• Hoc verius sentiendum in nostra regione quoad res immobiles, animalia, et servos; leges enim nostrae municipales volunt non intelligi translatum dominium quoad supradicta per rei traditionem, nisi pretium fuerit solutum, aut confessatum per publicam scripturam, vel instrumentum, etiamsi habita fuisset fides de pretio: unde cum usque ad solutionem pretii dominium penes venditores sit, licite possunt percipere fructus aut interesse rerum venditarum. Stat. Luc. *lib.* 2. *cap.* 110. *Ad refraenandam materiam quaestionum statuimus, quod de rebus immobilibus, animalibus et servis in emptorem non aliter per rei traditionem intelligatur dominium esse translatum, nisi pretium fuerit solutum, aut confessatum, etiamsi habita fuisset fides de pretio; et si pro parte fuerit solutum, vel confessatum pro ea parte et rata dominium in emptorem intelligatur translatum.* •

CAPUT VII.

De pluribus pactis, quae emptioni et venditioni apponuntur: et in specie de pacto legis commissoriae: de pacto addictionis in diem: de pacto retrovendendi: ubi et de contractu mohatrae; ac denique de arrhis.

Q. I. An contrahentes possint apponere pacta sibi bene visa contractui emptionis et venditionis.

R. Ex saepe dictis, juxta regulam 85. juris in 6. *Contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur:* unde patet etiam contractui emptionis et venditionis posse per contrahentes specialia pacta apponi, et constat *ex toto tit. cod. de pactis inter emptorem at venditorem*.

Q. II. Quid sit pactum legis commissoriae; et quos effectus pariat.

R. I. Pactum legis commissoriae, de quo *leg. 2. et 5. ff. de leg. commiss. et cap. Significante 7. de pignor.* est pactum appositum a contrahentibus emptioni et venditioni, quo fit, ut nisi intra certum tempus ab emptore solutum fuerit pretium, res intelligatur inempta, et contractus nullus.

R. II. Primus effectus hujus pacti est, quod si emptor non solverit determinato tempore pretium, illico et ipso jure res vendita intelligatur redire ad venditorem: *leg. fin. ff. de leg. commiss.* Neque ad hoc necessarium est venditorem monere, sive interpellare emptorem ad solvendum, ut habetur *leg. Si fundus 4. ib.* nam quoad hoc dies determinata pro pretio interpellat pro homine: *l. Magnam 12. cod. de contrah. et commut. stipul.* Solum emptor posset se tueri, quando valeret allegare causam, qua impeditus fuerit a solutione v. g. quia non potuit invenire venditorem etc. *leg. Si fund. citata*; vel quia prohibitus fuit solvere a fisco: *leg. fin. de leg. commiss.* Secundus effectus est, quod etiam fructus rei venditae interim ab emptore percepti redeant ad ipsum venditorem; sicut etiam quod debeant restitui reliqua commoda, et accessiones rei venditae: *leg. Si fundus cit. et l. Lege fundo 5. ff. de leg. commiss.* Nec refert emptorem verum acquisivisse dominium supra fructus interim perceptos; nam leges in poenam emptoris, qui fidem non servavit, voluerunt tale dominium esse resolubile, et post rescissionem contractus habendum, ac si nunquam fuisset.

Tertius effectus est, ut si emptor tempore determinato pretium non solverit, possit et sit in libera voluntate venditoris, vel adhuc petere pretium, vel velle contractum pro irrito haberi, et rem sibi cum fructibus restitui. Tenetur tamen se statim determinare, et unum ex duobus eligere; facta autem electione non potest amplius variare, ut habetur *leg. Si fundus 4. cit. et leg. 4. cod. de pactis inter empt.* Renunciasse autem videtur pacto legis commissoriae si post pretium tempore determinato non solutum, petat ipsum pre-

tium, vel partem ipsius; *leg. Post diem* 7. *ff. de leg. commiss.* E contra emptor non habet libertatem, vel pretium solvendi, vel contractum irritandi, sed debet se accomodare voluntati venditoris: *leg.* 3. *et* 4. *ff. de leg. commiss.* Et de facto si ita non sancitum fuisset, quod introductum fuerat in favorem venditoris, in ejus odium et incommodum redundaret, quod omnino iniquum est et irrationabile: * *l.* 40. §. *fin. ff. de fideicom. liber. l.* 6. *C. de leg.* *

Q. III. Quid sit pactum additionis in diem; et quos effectur pariat.

R. I. Sicut dum publice venduntur res sub hasta, illi res addicitur, qui licitando plus offert, ita aliquando fit privata venditio alicujus rei, tradendo facultatem venditori, ut ipsi liceat alteri rem vendere, si intra certum tempus ipsi offeratur melior conditio. Haec autem venditio dicitur facta cum pacto additionis in diem, quia scilicet res non statim primo emptori irrevocabiliter addicitur, seu datur, sed in diem, hoc est, intra certum tempus determinatum a contrahentibus, si intra ipsum nullus compareat emptor offerens meliorem conditionem; eo autem tempore elapso, addicitur irrevocabiliter primo emptori. Tunc autem dicitur offerri melior conditio, quando vel augetur pretium vel promptior offertur solutio, vel in loco commodiori venditori; vel si emptor non exigat a venditore fidejussionem pro assecuratione pretii etc. *leg. Tibi autem* 4. §. *fin. de in diem addit.* Et universaliter hebetur pro meliori conditione quidquid pertinet ad majorem utilitatem venditoris: * *l. Quidquid.* 5. *ff. eod.* *

R. II. Effectus venditionis factae cum pacto additionis in diem est, quod si intra tempus determinatum offeratur ab alio emptore melior conditio, et a venditore acceptetur, statim et ipso jure res vendita redeat ad venditorem: *leg. Si quis hac lege.* 41. *ff. de rei vindic.* et omnes ejus fructus, accessiones, et commoda, etiamsi ea percepisset primus emptor: *leg. Item.* 6. *ibid.* Potest tamen emptor deducere expensas necessarias, quas pro eadem re fecisset: *leg. Imperator* 16. *ib.* Denique si primus emptor eo tempore intermedio rem oppignorasset, adveniente secundo emptore cum meliori conditione, ut dictum est, cessat statim pignus: *leg. Ubi autem* 4. §. 3. *ff. de in diem addit.*

Ut tamen pactum additionis in diem sortiatur suum effectum, plura debent verificari. Primo debet secundus em-

ptor offerre meliorem conditionem absque dolo et simulatione; quia simulata habentur pro infectis: *leg.* 6. *cod. si certum pet.* Quod si primus emptor, nolens amplius rem emptam, dolose substituat alium emptorem, qui offerat quidem meliorem conditionem, sed non sit solvendo, valebit utique secunda venditio, at ipse tenebitur ad compensanda damna, quae propter hoc passus fuerit venditor, qui ignoravit secundum emptorem non esse solvendo. Ultraquamquod id de se constat, cum unusquisque teneatur compensare damna a se causata; habetur etiam *ex leg. Si venditor* 14. *ff. de in diem addit*. Secundo debet venditor acceptare meliorem conditionem sibi oblatam; nam si eam recuset, uti facere potest, subsistet prima emptio: * *l. Sabinus* 9. *ff. cod.* * Tertio si primus emptor velit praestare meliorem conditionem ab alio oblatam, subsistet prima venditio: *leg. Licet ff. de in diem addit.* Monendus propterea est primus emptor de meliori conditione ab alio oblata, ut videatur si velit ipse eam praestare: *l. Necesse* 8. *ibid.* Ultimo si intra tempus determinatum ad expectandam meliorem conditionem, venditor moriatur, sustinetur venditio pro primo emptore; dummodo tamen intra illud tempus non offeratur melior conditio ipsius haeredi: *leg. De praedio* 15. *ibid.*

Hic etiam adnotare oportet quandoque hujusmodi venditionem additionis in diem fieri sub conditione resolutiva, quandoque sub conditione suspensiva. Tunc conditio est resolutiva, quando illa non expectatur, ut contractus sit absolutus et perfectus, sed solum valet annullare contractum, si existat talis conditio. Exemplum sit in eo, qui absolute venderet aliquam rem, reservata nihilominus sibi facultate contractum annullandi, quoties intra octo, vel plures dies offeratur melior conditio. Tunc vero conditio est suspensiva, quando quis non intelligeret vendere rem suam, nisi intra aliquod tempus determinatum deficiat aliqua conditio: ut si aliquis diceret, vendo tibi hanc rem, si intra octo dies melior conditio mihi non offeratur: vel sit tibi venditum hoc praedium, si intra octo dies melior mihi non offeratur conditio. Exempla harum conditionum habentur, *leg.* 2. *ff. de in diem addit*.

Si conditio fuit tantum resolutiva, itaut emptio et venditio intelligerentur absolute factae, cum emptor factus fuerit dominus rei, ad ipsum pertinebunt fructus tempore intermedio percepti, accessiones et commoda rei emptae, sicut etiam ipsius periculum, ut constat ex supradictis. Adveniente ve-

ro conditione resolutiva, poterit venditor rem venditam sibi iterum vindicare, et fructus et incrementa ipsius. Lessius *l.* 2. *c.* 21. *dub.* 15. *n.* 124. Bonac. *disp.* 3. *q.* 2. *p.* 7. *num.* 3.* Molin. *disp.* 368. Cov. *lib.* 3. *var. cap.* 8. Azor. *p.* 3. *lib.* 8. *cap.* 13. *et* 14.* Si vero conditio fuit suspensiva, tunc non intelligitur venditio completa, ni intra tempus determinatum desit talis conditio, dominium, fructus, commoda, sicut et periculum rei venditae; pertinebunt ad venditorem; utpote quia remanet dominus rei venditae, usquedum non transierit tempus determinatum ad expectandum, si desit conditio suspensiva.* ita DD. cc.*

Q. IV. Quid sit pactum retrovendendi; et quos effectus producat.

R. I. Pactum retrovendendi est pactum appositum a contrahentibus emptioni et venditioni, ut emptor, vel possit, vel debeat rem emptam venditori revendere, ut desumitur *ex leg.* 2. *cod. de pact. inter empt.* Primo igitur hoc pactum intercedit, quando fit in gratia solius venditoris, ita ut, eo postulante, teneatur emptor rem venditam ipsi revendere. Secundo fit in gratiam solius emptoris, quando scilicet venditor intra aliquod tempus tenetur rem venditam iterum emere. Tertio fit in gratiam utriusque, quando scilicet emptor se obligat ad revendendum, venditore id postulante, et venditor ad emendum, seu redimendum, si postulet emptor.* Azor. *l. c. cap.* 12. Less. *de just. lib.* 2. *cap.* 21. *dub.* 14.*

Quandoque hoc pactum fit sine determinatione temporis, quando scilicet venditor tenetur redimere, quoties placuerit emptori, sive emptor revendere, quoties placuerit venditori. Aliquando fit cum determinatione temporis, et hoc vel quia assignatur tempus determinatum, intra quod emptor teneatur revendere rem emptam, vel quia non possit redimi nisi tempore designato.

R. II. Pactum retrovendendi factum in favorem venditoris facit hunc effectum, quod emptor teneatur ipsi revendere rem ab ipso emptam, nec possit se ab hoc onere eximere solvendo interesse. Non tamen tenetur fructus interim perceptos restituere. Quod teneatur emptor rem emptam revendere, probatur, quia ideo a legibus conceditur pactum retrovendendi in favorem venditoris, quia cum soleant vendere necessitate pressi, possint denuo suas res recuperare; impediretur autem hoc privilegium, si, qui emerunt cum pacto retrovendendi, possent se eximere ab hac obligatione offerendo interesse. Ut autem de facto possint sibi venditores

rem emptam recuperare, conceditur ipsis contra emptorem actio ex vendito, hoc est, jus ad consequenda ea, quae ab emptore praestari oportet: *l.* 2. *C. de pact. inter empt.* Dixi etiam non posse emptorem se eximere a restituenda re empta, solvendo interesse; nam ultraquamquod valde incertum est, si obligatus ad factum satisfaciat suae obligationi solvendo interesse, nihilominus certum est non satisfacere, quando obligatio fuit praecise et determinate de aliquo facto: unde cum in casu nostro obligatio sit praecise de facienda retrovenditione, non potest emptor ab ea se eximere offerendo interesse.* Post Gloss. ostendit fuse et solide Molin. *d.* 562. *n.* 4. *et arg. l.* 34. *ff. de reg. jur. leg.* 6. *C. de rescind. vend.* Pal. *de just. disp.* 5. *p.* 31. §. 2. *n.* 3.*

Dixi demum emptorem non teneri ad restituendos fructus perceptos usque ad revenditionem. Notandum est ergo discrimen, quod intercedit inter pacta legis commissoriae, et additionis in diem ex una parte, et pactum retrovendendi ex alia. Ideo ergo, dum vi pactorum legis commissoriae, et additionis in diem annullatur facta emptio et venditio, ab emptore restituendi sunt fructus, ut dictum est supra, quia tunc taliter annullatur contractus, ac si nunquam factus fuisset; sicut ergo si nunquam factus fuisset contractus, fructus non pertinerent ad emptorem, ita si vi talium pactorum dissolvatur. Dum vero fit nova emptio propter pactum retrovendendi, non dissolvitur et rescinditur prima emptio, quasi nunquam facta fuerit, sed fit nova emptio et venditio, vi cujus qui erat emptor, fit venditor et e contra; unde patet novum celebrari contractum, et constat etiam *ex leg. Ab emptione* 58. *C. de pactis*. Stante ergo primam emptionem non rescindi, cum ex ea emptor factus fuerit dominus rei venditae, et res suo domino fructificet; sequitur ad eum pertinere fructus ejusdem rei, nec teneri ad restitutionem. Et de facto, *l. Cum te fundum* 6. *cod. de pact. inter empt. etc.* emptor non cogitur restituere nisi illos fructus, quos collegit, dum erat in mora retrovendendi;* *l. Secundum* 10. *de reg. jur.* et colligitur. *ex l.* 2. *C. de pact. inter empt.**

Quoad fructus immaturos adhuc pendentes, dicendum est in retrovenditione debere compensari ab eo, qui rem jam venditam sibi redimit, et recompensationem debere esse juxta valorem, quem habent tales fructus immaturi tempore retrovenditionis. Quamvis ergo dixerim capite superiori fructus pendentes ad emptorem tanquam partem fundi, qui venditur, pertinere, nihilominus aliter hic discurrendum est.

Et ratio est, quia ordinarie in vendendo augetur pretium ob fructus immaturos, ac proinde aequum est ad emptorem absolute pertinere. At in retrovenditione debet emptor vendere rem eodem pretio, quo prius emit, unde convenit fructus immaturos ipsi aliquo pacto compensare secundum valorem, quem habent tempore retrovenditionis. Molin. *disp.* 374. *n.* 3. Less. *l.* 2. *c.* 21. *num.* 123. Secus esset, si in retrovenditione posset venditor augere pretium ob fructus immaturos etc.

Sicut qui redimit rem jam ab ipso venditam debet solvere aestimationem fructuum pendentium, ita et debet solvere incrementa et commoda, quae per alluvionem, vel alio modo rem reddiderunt meliorem; cum pertineant ad illum, qui eam emit. Et de facto si pericula, et incommoda rei venditae cum pacto retrovenditionis spectant ad emptorem, et ad ipsum debet pertinere lucrum incrementi: *l. Si id quod.* 7. §. *Ult. ff. de rescind. vendit. et l. penult. C. de solut.* * et militat eadem ratio supra adducta pro discrimine inter pacta legis commissoriae et additionis in diem ex una, et pactum retrovenditionis ex altera parte. *

Q. V. An licita sit emptio et venditio cum pacto retrovenditionis.

R. I. Utroque jure licita est emptio et venditio cum pacto retrovenditionis in gratiam venditoris: *leg. Si fundum* 2. *cod. de pact. int. empt. et cap. Cum Joannes de fide instrum.* et extr. *Regimini* 1. *et* 2. *de empt. et vendit.* * est communissima tam theologorum quam juris utriusque peritorum et signanter Molinae Less. Azor. Covarr. Pirhing. contra non paucos ap. Reiff. hic. *n.* 284. * Ratio etiam suffragatur, quia sicut unusquisque habet potestatem vendendi rem suam; ita et habet potestatem apponendi in venditione conditiones et pacta sibi bene visa, dummodo nulla violetur lex humana et divina: cur ergo non poterit et apponere obligationem emptori de re sibi intra aliquod tempus retrovendenda? Hinc *leg. In re mandata cod. mandati*, unusquisque dicitur rei suae moderator et arbiter; et reg. 85. Juris in 6. habetur quod *Contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur*. Aliqua nihilominus adnotanda sunt, ne sub hoc contractu lateat labes usurae.

Primum est vendentes et ementes habere debere verum animum vendendi et emendi, non vero sub hoc contractu abscondendi mutuum palliatum. Servanda etiam est aequalitas inter rem et pretium; nam si res pretio nimis vili ven-

datur et ematur, videtur emptor dare mutuo illud vile pretium, ut interim percipiat fructus rei apparenter venditae; nam certus est emptor venditorem brevi restituturum illud vile pretium, ut redimat rem suam. Ex hoc capite usuraria dijudicatur quaedam venditio vili pretio facta: *cap. Ad nostram* 5. *de empt. et vend.* Hic tamen advertere est, quod dum venditur aliqua res cum pacto retrovenditionis, minoris aestimatur, quam si non venderetur cum simili onere; unde vile et exiguum pretium, de quo dictum est, non debet considerari, quia minoris vendatur, et ematur, cum de facto minus valeat, sed quia de facto sit valde vile et tenue, ita ut prudenter dijudicari possit pretium tam vile fuisse datum, ut venditor possit facile rem suam recuperare, et interim emptor, palliato mutuo sub hac apparenti venditione, habeat fructus rei apparenter venditae; * sic cum Abb. docet communissima, imo teste Friderich. *n.* 467. fere omnes: *arg. l. Fundi partem* 79. *de contrah. empt.* *

Secundo, observare est, quod dum intercedit pactum retrovenditionis, et res vendita fuit pretio valde vili, crescit suspicio animi usurarii, si emptor vi talis pacti velit determinandum tempus sibi valde proficuum; ut si determinaretur non licere venditori redimere rem emptam nisi post septennium, nec posse post decennium. Hac pariter ratione reprobatur quaedam venditio cum pacto retrovenditionis: *cap. Ad nostram etc. cit.* Tertio, dat suspicionem animi usurarii, si emptor renuat dare venditori pecuniam mutuo, offerendo pecuniam solum si vendat cum pacto retrovenditionis. Hoc tamen signum est fallibile; nam multi ex justa causa renuunt dare mutuo pecuniam, parati solum ad emendum. * Ita *l. c.* observat Abb. et patet consideranti. *

Duo alia signa labis usurariae habentur *cap. Illo vos* 4. *de pignor.* Primum est, si emptor qui offert pactum retrovendendi, solitus sit usuras exercere. Secundum, si paciscatur in retrovenditione majus sibi pretium solvendum, quam ipse dederit in emendo. Caeterum in foro conscientiae standum est intentioni contrahentium; quamvis in foro fori modicum pretium, maxime unitum cum consuetudine foenerandi, faciat semper judicare hujusmodi venditiones cum pacto retrovendendi esse palliatam usuram. Clare etiam patet injustitia hujusmodi contractus, si venditor, dum redimit rem venditam, cogatur dare emptori majus pretium, quam ipse emptor solverit. Azor. 3. *p. l.* 7. *c.* 12. Molin. *disp.* 375. Less. *l.* 2. *c.* 21. *n.* 113. * Et novissime tradit

Benedictus XIV. *de syn. dioeces. lib.* 10. *cap.* 8. *n.* 4. ubi affert Ansald. *decis.* 463. *n.* 6. et Leotard. *quaest.* 15. *a n.* 16. *ad* 22. qui pluribus argumentis hujus contractus injustitiam demonstrant. *

R. II. Licita etiam est venditio facta cum pacto retrovendendi in gratiam emptoris; neque enim apparet qua ratione possit esse injusta. Duo tamen sunt observanda. Primum est, ut dixi, ut emptor non velit a venditore, dum cogitur redimere rem suam, majus pretium, quam ipse dederit. Secundum est, ut emptor, qui vult venditorem teneri ad redimendam rem venditam, quoties ipsi emptori placuerit, det majus pretium, quam ordinarium. Et quidem, si dum venditor vult emptorem teneri ad retrovenditionem, debet minuere pretium, quia res, cum tali onere minus valet; ita e contra, dum emptor vult venditorem teneri ad redimendam rem suam, debet dare majus pretium; nam non solum emit rem; sed ulterius imponit venditori onus pretio aestimabile. Less. *lib.* 2. *cap.* 21. *n.* 117. Covar. *lib.* 3. *variar. resolut. cap.* 9 *n.* 3. * *arg. l. Fundi partem* 79. *ff. de contrah. empt.* Reiff. *l. c. n.* 294. et alii ap. ipsum. *

Q. VI. Quid sit contractus Mohatra; et an licitus.

R. Contractus mohatra nil aliud est, nisi vendere alicui rem credito pretio supremo, vel medio, cum pacto, ut emptor illam revendat venditori pretio infimo pecunia numerata. Statim autem patet injustitia hujus contractus; nam idem est ac si venditor mutuo det e. g. 90. aureos, quando tale sit pretium infimum rei, quae apparenter revenditur, ut postea recipiat 100. si tale sit pretium, vel medium vel supremum illius rei; cum pro tali pretio primo a venditore credito vendatur. Hinc Innoc. XI. sub n. 40. hanc damnavit propositionem. *Contractus mohatra licitus est etiam respectu ejusdem personae, et cum contractu revenditionis praevie initio cum intentione lucri*. Quod si non intercederet pactum retrovenditionis pretio infimo, non video tunc injustitiam in tali contractu. Demus v. g. Petrum accedere ad mercatorem, ut sibi aliquam mercem credito vendat, certe talis mercator potest eam vendere pretio rigoroso. Si postea Petrus, nullo antecedente pacto velit iterum revendere mercatori, utique mercator non tenetur illam emere eo summo pretio, quo vendidit, sed bene potest infimo. Usura ergo palliata in hoc contractu consistit in pacto recuperandi pretio infimo rem venditam pretio

summo, ut patet ex dictis. Carden. *in chr. theolog. in prop. 40. int. damn ab Innoc. XI.* Viva *ibid.* * Hoc idem docet Navarr. Sylvester, Less. et alii, quos affert Salas ap. Lug. *disp.* 26. *sect.* 13. §. 2. *n.* 205. *

Q. VII. Quid sit arrha; et quem effectum praestet.

R. I. Arrha est pecunia, vel quid aliud datum ab emptore ante solutionem in confirmationem contractus facti, vel in securitatem faciendi. Ita dum contrahentes volunt, ut emptio et venditio perficiantur per scripturam, datur arrha, donec contractus in scriptis perficiatur. Pariter dum suspenditur emptio et venditio, donec alter consentiat, vel taxetur ab aliquo pretium, dari solet arrha in securitatem, ut fiat contractus, quando accesserit consensus, vel taxatum fuerit pretium etc. * *arg.* §. 1. *ad fin. instit. de empt. et l. Contractus* 17. *C. de fid. instrum.* juncta *l.* 11. §. 6. *ff. de action. empt.* Potest etiam pro arrha esse pars pretii postea computanda in pretium *l. fin. de leg. commiss.* *

R. II. Arrha data in securitatem contractus perficiendi, non impedit quin contrahentes valide et licite possint resilire a contractu. Si tamen emptor sine justa causa velit resilire, arrham deperdit. Venditor vero sine justa causa resiliens, debet restituere arrham, et insimul dare emptori de propriis bonis quantum efficit valor acceptae arrhae; ita expresse habetur *inst. de empt. et vendit. et leg. Contractus* 17. *C. de fid. instrum.* Si demum non perficiatur contractus sine culpa alterutrius, venditor debet restituere acceptam arrham; cum aequum non sit deperdi ab emptore sine ipsius culpa: *leg. Ex empto* 11. §. 6. *ff. de action. empt.*

R. III. Si arrha detur in signum contractus jam facti, quamvis res nondum fuerit tradita, vel pretium solutum, non licet contrahentibus a contractu resilire. Non desunt qui dicant licere emptori non stare contractui jam facto, dummodo arrham relinquat, sicut et venditori, dummodo restituat in duplo, ut supra dictum est. Molin. *disp.* 338. Palaus etc. Verum magis communis est contraria sententia, sicut et magis juxta aequitatem. Si igitur, nulla data arrha, non licet uni ex contrahentibus recedere a contractu jam facto, altero invito, quamvis venditor vellet reddere duplum pretium emptori: *leg.* 6. *cod. de rescind. vendit.* multo minus id licebit, si data fuerit arrha; nam haec datur ut contractus habeat majorem, non vero minorem firmitatem. Et quidem omnino absurdum esset, si id, quod introductum fuit ad majus robur contractus, deserviret, ut posset infir-

mari et rescindi. Haunold. *tract.* 10. *cap.* 1. *contr.* 8. *num.* 36. • qui dicit hanc sententiam esse veriorem et communiorem ap. Reiff. *l. c. n.* 304. •

Regulae in praxi observandae

I. Cum pactum retrovenditionis, factum in favorem venditoris, reddat rem vilioris aestimationis, consideret confessarius in tali emptione posse licite diminui quartam partem pretii, si nolint contrahentes stare arbitrio judicis, seu boni viri, aut rationabili consuetudini regionis, in qua fiunt tales contractus. E contra si apponatur venditori obligatio redimendi rem venditam, debet emptor pretium modo dicto augere; quia tale gravamen appositum venditori, est lucro aestimabile.

II. Secundo bene advertat confessarius, ne interveniat mutuum palliatum, dum obligatur venditor intra tempus determinatum redimere rem jam venditam. Si igitur intercesserit vera et sincera voluntas vendendi et emendi, nulla erit ibi usura; et emptor, utpote verus dominus, poterit percipere fructus rei emptae, remanente apud ipsum talis rei periculo, si pereat absque eo quod possit pretium recuperare. Quod si adinveniat non interfuisse sinceram voluntatem vendendi et emendi, constat adfuisse mutuum palliatum, tribuente ficto emptore pecuniam, ut sub titulo emptionis fructus rei sibi traditae percipere possit. Verum sat est hanc sinceram voluntatem emendi esse in emente, licet in vendente non sit sincera voluntas vendendi, quoties tamen emptor non cognoscat venditorem simulare venditionem. Ratio est, quia dum procedit bona fide, simulatio venditoris non debet illi praejudicium afferre, et justitia vult servandum esse indemnem a venditore.

III. Observet confessarius sub titulo contractus retrovenditionis non posse reddi licitum illum contractum, qui vulgo dicitur *a godere*, et fit quando unus dat aliquam summam pecuniae, et alter illi confert agrum, vel aliam rem fructiferam non restituendam, nisi cum restituitur pecunia. Iste contractus est illicitus, quia non intercedit vera voluntas emendi et vendendi; et ita si res tradita pereat, non perit conferenti pecuniam. Si igitur qui dedit pecuniam, non patiatur lucrum cessans, vel damnum emergens, idem est ac si mutuo det pecuniam, ut aliquid supra sortem accipiat ex fructibus rei sibi collatae.

* Ultra dicta solent nonnulli, ut hujus contractus justitiam vindicent, ad contractum census confugere, quem unus emit tradita pecunia, et alter vendit tradendo agrum, domum, vel aliam rem frugiferam. Sed in hoc etiam casu difficile justificatur contractus iste, quia census est quaedam alienationis species, quam non fert, de quo loquimur, contractus, et insuper per constitutionem Pii V census est tantum redimibilis ex parte vendentis, non autem ex parte ementis, qui non potest vendentem cogere ad censum redimendum, et pereunte fundo censito, perit census; in hoc autem reservatur utrique facultas rem suam repetendi, et si fundus pereat, non perit ei qui pecuniam dedit. *

* Quamvis pactum retrovenditionis in gratiam solius emptoris ut licitum admittatur a plurimis et magnae notae theologis et jurisperitis, si concurrant supradictae conditiones, tamen facillime usurae labes irrepere potest, puta si emptor dicat offerenti rem justo pretio: tanti emere nolo, dabo autem mediam hujus pretii partem, eodemque pretio tibi iterum revendam quando volueris; vel si petente centum nummos mutuos, empturum promittat domum, agrum etc. bis centum stantem, et daturum pro ea centum decem, ut eodem pretio redimere valeat; vel si cogat vendentem non redimere rem venditam ante tempus determinatum, e. g. 8. 10. annorum, et post illud elapsum amplius non sit illi facultas concessa redimendi. Reiff. *l. c.* Cautus ergo valde esse debet confessarius in re ob cupiditatem ditescendi tam periculosa; observet etiam an res vendita sit fructifera, vel ejus usus sit pro fructu computandus, ut esset habitatio domus, vel infructifera omnino, et non computandus usus pro fructu; nam si res sit fructifera, facilis erit usurae palliatae suspicio, et ideo talem contractum non permittat, ait Lug. *disp.* 26. *sect.* 13. *n.* 200. * (1)

IV. Ultimo advertat confessarius non posse retineri arrham, nisi qui eam dedit, injuste resiliat a contractu. In hoc solent homines multoties peccare, nam semper cum non fiat id, pro quo faciendo data est arrha, vulgo *caparra*, nullatenus volunt eam reddere; quamvis qui dedit arrham, sine sua culpa cogatur recedere a promissis.

(1) Pactum retrovenditionis etsi infavorem utriusque in praxi periculorum est in conscientia, neminique consulendum: attamen non est adeo pericularum, et foenori proximum ut anterius.

* Licet excusari possit ab usurae labe contractus ille, de quo supra quaer. 5. quando nullum antecedens pactum intervenit inter mercatorem et venditorem, verum res est plena periculis, et ideo non tam facile permittenda; imo caute satis admodum in his casibus procedendum, curando nimirum ut vitentur scandala, quae aliis facillime creantur, putantibus ex aliena miseria, seu indigentia velle ditescere: decis. Luc. *an.* 1748. *cas.* 3. *mens. Jun.* *

CAPUT VIII.

De monopoliis

Q. I. Quid sit monopolium; et quotupliciter committatur.

R. I. Haec vox *monopolium* significat venditionem factam ab uno tantum. Nihilominus comprehendit etiam venditionem factam a pluribus, ut statim dicam.

R. II. Monopolium multipliciter solet committi. Primo committitur monopolium, quando mercatores inter se conveniunt, ne quis minoris vendat, seu ne quis eorum majori pretio emat aliquod genus mercium. Secundo quando duo, vel tres conveniunt de emendis omnibus mercibus alicujus generis, ut ipsi soli postea eas vendant juxta suum libitum. Tertio quando aliquis, ut carius vendat suas merces, impedit ne ipsarum major copia introducatur in civitatem. Quarto contingunt monopolia, quando fiunt auctoritate principis.

Q. II. An monopolia sint licita; et quando ex illis oriatur obligatio restituendi.

R. I. Injustum est monopolium, dum aliqui conveniunt de non vendendo, vel emendo nisi tali pretio. Quod injusta sint talia monopolia, primo probatur, quia a jure prohibentur: *leg. unic. cod. de monopol.* Secundo quia personae particulares nullum jus habere possunt cogendi cives ad emendum e. g. pretio summo; et vendendum pretio infimo, quod evenit; dum adest conspiratio de non vendendo nisi pretio summo, et de non emendo nisi infimo.

R. II. Ego certum credo hujusmodi monopolas teneri ad restitutionem. Ratio est, quia qui alterum actione illicita damnificat, restituere tenetur damnum illatum; in casu autem nostro damnum supra explicatum oritur ex actione injusta, non solum quia a legibus reprobata, sed etiam quia laesiva juris communitatis, habentis nempe jus, ut non cogatur a personis privatis emere pretio summo, et vendere infimo.

Non habet proinde locum hic ea doctrina, qua dicitur non teneri ad restitutionem illum, qui sine fraude et vi, sed solis precibus divertit collatorem a tribuenda aliqua re. Vera est haec communis doctrina, quia ille, cui conferre volebat, nullum jus habet, ut illi tribuatur; at communitas jus habet, ne a personis particularibus cogatur emere, vel vendere modo dicto, unde ex violatione talis juris dicendum est consurgere obligationem restituendi. Laym. *de just. l.* 3. *tr.* 4. *cap.* 17. *n.* 43. Pal. *disp.* 5. *p.* 34. *nu.* 4. Rebell. *p.* 2. *l.* 9. *q.* 7. *n.* 5.

Quod si aliquis sustinere velit non teneri ad restitutionem, si non vendant supra pretium rigorosum, saltem debent advertere tunc justum pretium non esse censendum illud, quod resultat ex penuria mercium introducta per monopolium; nam tale pretium taxatur ab exercentibus monopolium, ac proinde solet esse injustum. Ut igitur in tali casu cognoscatur quale reputandum sit justum pretium, advertendum est quo pretio venditae fuissent illae merces, si propter monopolium non appareret ipsarum penuria, et juxta illud pretio etiam summo licitum esset in tali opinione eas vendere, non vero pretio majori taxato ab exercentibus monopolium. * Ita tenent Pal. ubi sup. Salas, Sot. Navar. Rebell. Laym. et alii ab eo relati. *

Ex hoc infertur quod etiam qui non fuit causa monopolii non potest vendere merces suas majori pretio, quo alias non vendidisset, si non fuisset monopolium, hoc est, non posse excedere pretium supremum, quo sine monopolio venditae fuissent. Haec opinio mihi verior videtur contra plures aliter sentientes, quia pretium introductum ratione monopolii, si excedat summum, quo sine monopolio venditae fuissent merces, revera est injustum. Nec refert dicere post monopolium communiter vendi tali pretio; nam in tali casu communis aestimatio de justitia talis pretii oritur ex errore, quod scilicet non convenerint monopolae de ita vendendo, vel emendo. Rebell. *lib.* 9. *q.* 7. *nu.* 5. *et lib.* 11. *q.* 12. *n.* 3. * Lop. Less. et alii quos affert et sequitur Bonac. *disp.* 3. *q.* 2. *p.* 5. *n.* 11. contra Reginal. et alios, licet non improbabilem appellet istorum sententiam, et tandem Concin. *to.* 7. *p.* 286. *n.* 5. *

R. III. Si committatur monopolium impediendo, ne major copia mercium introducatur in civitatem, peccatur contra justitiam, quoties id fiat vi, fraude, et dolo. Si vero fiat solis precibus, potest esse peccatum contra charitatem.

Si igitur tale impedimentum vi, fraude etc. apponatur, consurgit peccatum contra justitiam commutativam; nam cives habent jus, ne talibus mediis impediantur ab emendo viliori pretio; cum ergo in tali casu pretium mediis injustis creverit, adest peccatum contra justitiam commutativam, ac subinde obligatio restitutionis. Si vero praefatum impedimentum solis precibus apponatur, non violatur utique justitia commutativa; quia cives non habent jus justitiae, ne alii venditores solis precibus a venditione removeantur. Pal. *disp.* 6. *p.* 34. *n.* 8. Lugo *disp.* 26. *sect.* 12. *nu.* 179. Bonac. *de contr. disp.* 3. *q.* 2. *p.* 5. *n.* 8.

R. IV. Justa interveniente causa licita sunt monopolia, quae fiunt publica auctoritate. Ista responsio de se est manifesta; nam si justa interveniat causa, cessabit omnis injustitia etc. Porro tunc intelligitur adesse justa causa, quando conceditur solum aliquibus vendere aliquod genus mercium, dummodo solvant aliquam summam pecuniae ob subveniendum publicis necessitatibus. Item si id fiat in remunerationem alicujus artis adinventae, pariter si ita necesse sit, ut aliquae particulares merces advehantur, quas non facile esset reperire qui eas venderet, si non haberet privilegium, ut ipse solus venderet. Demum, ne quis cogatur cum suo detrimento aliquid vendere; et ita concedi solet typographis, ut solum ipsi per aliquod tempus vendant aliquem librum. Quod si nulla esset justa causa concedendi alicui, ut ipse solus aliquas merces venderet, tunc peccaret princeps, qui concederet et peccaret qui expostularet tale privilegium; nam injuste ageretur contra emptores, quia cogerentur carius emere, et contra alios mercatores, qui tali negociatione sibi aliquid essent lucraturi.

Advertere etiam est, quod dum intercedit justa causa monopolia concedendi, saltem pro rebus ad vitam necessariis, debet publica auctoritate pretium taxari, ne pauperes et cives pretio nimis rigoroso emere cogantur. * Pal. *l. c.* Salas *dub.* 38. Rosign. *controv.* 2. *praenot.* 6. *n.* 4. Bonac. Less. apud Giribald. *tract.* 3. *de just. cap.* 2. *dub.* 19. *n.* 192. *

Regulae in praxi observandae

I. Ex praeallegatis doctrinis potest confessarius cognoscere illicite agere, et veluti monopolium exercere illos artifices, qui conveniunt de non perficiendo opus ab altero inchoatum, unde id prohibetur *leg. un. cod. de monop.* vel de non locandis suis operibus nisi certo pretio; cum id cedat in detrimentum civium et reipublicae.

* Dicendum pariter cum Giribal. *l. c. n.* 193. illicite agere eos qui conveniunt non docere artem aliquam reipublicae et civibus utilem; vel non docere nisi filios, aut nepotes. *

II. Notet confessarius in praxi difficile valde esse excusare a restitutione exercentes monopolia. Ratio est, quia quamvis dicant non excedere limites justi pretii, id asserunt non attendendo quale fuisset justum pretium, si non intervenisset monopolium; sed considerant pretium juxta incrementum quod habuit, postquam ratione monopolii introducta est penuria mercium.

III. Cum habeat onus restituendi ille, qui vi, vel fraude curat augeri, vel minui pretium, a confessario obligandi sunt ad restitutionem, qui spargunt falsum rumorem, vel conficiunt falsas literas de submersione navium quasdam merces advehentium, ut ita pretium augeatur, vel de earum adventu, ut minuatur etc.

* Neque ille, qui non fuit causa monopolii, potest merces suas vendere eo pretio, quod crevit per monopolium, cum pretium illud non sit justum, cum sit supra supremum, quo aliter merces venderentur; unde et ad restitutionem illius augmenti pretii tenetur, saltem postquam fraudes monopolarum cognovit, secus vero dicendum, si pretium esset intra latitudinem justi pretii, quamvis sit supremum. Giribal. *l. c. n.* 195. *

INDEX
TOMI QUINTI
TRACTATUUM, QUÆSTIONUM, ET CAPITUM

TRACTATUS XIII.
DE SEPTIMO DECALOGI PRÆCEPTO.
QUAESTIO I.
De justitia, et jure in communi, et de dominio.

QUAESTIO II.
De restitutione.

QUAESTIO III.

De restitutione facienda ratione homicidii, vel ratione stupri, aut adulterii

QUAESTIO IV.

De restitutione ob injurias contra honorem et famam.

QUAESTIO V.

De furto.

TRACTATUS XIV.

DE CONTRACTIBUS.

QUAESTIO I.

De contractibus in genere

De contractu emptionis et venditionis.

Pubblicato questo giorno 9 Agosto 1834.
ed è di facciate numero 320.